

ЗЕЙНОЛЛА ОЛЖАБАЕВ

***УАҚ ШОҒА
ШЕЖІРЕСІ***

Петропавл - 2003

ББК 63,2

Солтүстік Қазақстан
облыстық өлкетану мұражайы.
«Асыл мұра» орталығы.

Ақылдастар алқасы:

*Ғалым Қадірәлі, Қайролла Мұқанов, Жаныбаев Аман-
келді, Бейсембаев Кенжеболат, Теміров Мейрам, Сауытбе-
ков Қалиолла.*

Кітаптың редакторы және баспаға дайындаған:
Социал Жұмабаев.

Зейнолла Олжабаев.

УАҚ ШОҒА ШЕЖІРЕСІ - 234 бет.

Кітапқа Солтүстік Қазақстан облысының Мағжан Жұма-
баев және Жамбыл аудандарында тұрып жатқан Уақ Шоға
аталарының шежіресі еніп отыр.

ISBN 9965-00-929-5

O 0503000000
00(05) – 03

© Зейнолла Олжабаев

ТАРИХИ ТАНЫМЫ МОЛ ЕҢБЕК

«Уақ Шоға шежіресі жазылып жатыр, шежірені жарғақ құлағы жастыққа тимей құрастырып жатқан Баян батырдың алтыншы ұрпағы, Қазан төңкерісіне дейін қазіргі Мағжан Жұмабаев ауданын алып жатқан Келтесор болысының болысы Басшығұлдың немересі екенін естігенде - Атадан ұл туып, ата жолын қуған екен деп ойладым. Баян батырдың ерлігі қайталанғандай сезіндім. Өйткені, ерлік елді жаудан қарумен қорғауда ғана емес, ел үшін, жұрт үшін ерекше қызмет етуді де ерлікке жатқызу керек. Кітаптың жарыққа шығуын тағатсыздықпен тосқан едім, бүгін кітаптың алғашқы шыққан нұсқасын оқып, қуанышымды оқырмандармен бөлісіп отырмын.

Автор өлшеусіз еңбек еткен. 30 мыңнан астам адамның бесіктегі жасынан бастап қазақтық қалпына дейінгі аралықтағы аталарының есімдерін тауып жазу оңай жұмыс емес.

Кітапта Баян батырдың аталары мен кейінгі ұрпақтары толық қамтылып жазылған. 2004 жылы Баян батырдың 300 жылдық мерейтойы тойланар тұста жарық көргелі отырған бұл кітап бабаларының тойына тарту болмақ.

Бұл кітап кейбір тарихшысымақтырдың «Баян батыр тарихи тұлға емес, ақын Мағжан Жұмабаевтың қиялынан шыққан әдеби кейіпкер» деулеріне сөзсіз тосқауыл бола алады.

Менің әкем Досмағамбет (Доскей) Жоламанұлы шежіреші адам еді. Әкем жазған қазақ шежіресін, оның ішінде бидалы Уақ шежіресін жерлес жазушымыз Сәбит Мұқанов пайдаланған, қазір осы шежіренің түп нұсқасы жазушының мұражайында сақтаулы. Әкем жазған шежіре негізінде 1998 жылы «Өмір толғауы» атты кітабымда Бидалы Уақ шежіресінің толық емес түрін жазған едім, Зейнолла және Социал інілерім толықтырып, жалғастырып жазған екен. Менің де ата-бабаларымның аруағы жар болсын деп тілеймін.

**Әлеуметтік ғылымдар
академиясының академигі
Қабидолла Досмағамбетұлы Жоламантегі.**

АЛҒЫ СӨЗ

Қазақ халқының саналы адамдары өздерінің ой-өрісіне шақ, өз халқының ауызша айтып, ұрпақтан-ұрпаққа сақтап келген ауызша шежіресін қалдырды. Өйткені, қазақтың әрбір азаматы өзінің азаматтық борышының бірі ретінде баласына жеті атасын білдіруді міндетім деп санаған. “Жеті атасын білмеген жетімдіктің салдары” деген мақал да осыны білдірсе керек. Манғол халқында ата тарихын білмеген адамды адасқан аңмен тең деген аталы сөз бар екен. Сондықтан да болар, қазақ, монғолда жеті атасын білу дәстүрі келе-келе бір жағынан тарихтың этнографиялық рөлін атқарып, дерек-мәліметтер қорын жасаса, екінші жағынан семья құрудағы аралық норманы, яғни туыс жағынан алғанда қайсы буынға дейін қыз алысып, қыз беріспеудің нормасын, меже-молшерін анықтайтын шеңбер де болған.

Қазақта ру сайын шежіре болған екен. Қазақ әдеті бойынша жеті атасын білмеу мүмкін емес, сондықтан да “Жеті атасын білген ұл жеті жұрттың қамын жер, өзін ғана білген ұл құлағы мен жағын жер” – деген мәтел де бар. Ру, тайпалардың өрбуін ұрпақтан-ұрпаққа ұластырып, жеткізіп тұратын шежіре тарқату салты мәдениетті елдердің біразында бар. Бірақ, ерекше көңіл бөлетіндердің бірі – біздің қазақ халқы. Бір өкініштісі жазу-сызуымыздың көп уақыт бойы кенже қалу салдарынан қазақ руларының шежіресі ұрпақтан-ұрпаққа ауызша жетті.

Сондықтан өзгеріске түсіп, бастапқы нұсқаларымен дәлме-дәл шыға бермейтіні де заңды құбылыс. Қолдарыңызға тиіп отырған Зейнолла Олжабайұлының құрастырған Уак Шоға шежіресі туралы да осыны айтар едік.

Шежіре тарқату барысында кеңірек жазылатынын ескеріп, кітап авторы жайлы айта кетейік. Зекең атақты батыр Баянның алтыншы ұрпағы. Ұлы атасы Басшығұл өз заманында болыс болып ел билеген, әділдігімен, шешендігімен, қайырымдылығымен аты шыққан, XIX ғасырда қазіргі Солтүстік Қазақстан облысы жерінде ел билеген Шыңғыс Уалиханов, Есенай Естемісов, Жылғара Байтоқиндермен замандас, үзеңгілес болған адам екен. Әкесі Олжабай адамгершілігі мол, елге сыйлы, бес саусағынан өнер тамған адам болыпты. Осындай ортадан шыққан Зекең де жас кезінен білім қуып, сонау 1955 жылдары Мәскеу қаласының малдәрігерлік академиясын тәмамдайды. Бұл оқу сол кезде екінші бірінің қолынан келе бермейтін еді. Сол 1955 жылдан бастап зейнеткерлік демалысқа шыққанға дейін туған жері Мағжан Жұмабаев ауданында

мамандығы бойынша басшы қызметтер атқарады. Көп жылдар бойы аудандық ауыл шаруашылығы басқармасы бастығының орынбасары болып істейді.

Облысымызға танымал қадірлі қарт қазір де қол қусырып отырған жоқ, әр кез қоғамдық жұмыстардың ортасынан көрінеді. “Қазақ тілі” қоғамы жанындағы ақсақалдар алқасының мүшесі, орталық мешіт ішіндегі ұйымдастыру жұмыстарына белсене қатысып, бес уақыт намазын қаза қылмайды.

“Менің, - дейді Зекең, осы шежіре кітабымды жазуыма кей жастардың өзінің ұлы әкесінен әріге бара алмай, ата сақалы аузына біткен дейтін азаматтардың жеті атасын білмей жатуы себеп болды. Енді кейінгі ұрпақ өз ата тарихын білсе екен деген ниеттен де туды. Бір өкінетінім, кезінде ауылдағы құймақұлақ шежіреші: Хафиз Асқаров (ақын Ерік Асқаровтың әкесі), Кенжетай молда, ағамыз Нұрғали Жаныбайұлы, әкем Олжабайдың туған елдің тарихы туралы, аталарымыздың шежіресі жайлы әңгімелерін хаттай алмай қалдық. Шежіреші қарттарымызды өмірден өткізіп алып, қолымызды кеш сермедік”.

Оқырман бұл кітапты оқи отыра қадірлі қарттарға тән арттағыға сөз қалдыруды, мұра қалдыруды берік ұстаған Зекеңнің инемен құдық қазғандай еңбек еткенін байқай алады.

Кітапқа негізінен қазіргі Мағжан Жұмабаев ауданында, Қызылжар қаласында, Жамбыл, Шал ақын аудандарында тұрып жатқан Уақ руына жататын Шоға аталары мен Бидалы Уақ аталарына қарасты адамдардың шежіресі кірген. Автор өзінің ата қонысы, көп жыл қызмет атқарған Мағжан Жұмабаев ауданы тұрғындарының шежіресін толық қамтуға тырысқан, сондықтан кітапқа Уақ руынан басқа ауылдас, іліктес болған атығай, қарауыл, керей руларына қарасты адамдардың шежіресі де кездеседі.

Бұл кітаптың тағы бір құндылығы – шежіре жалаң жазыла бермей сол ру атасының басшы, көрнекті, атақты адамдарының өмір-деректері қосы жазылған. “Батырлығы алашқа аян” Баян батыр, Сары батыр, Ідіріс, Мәлік Айдарбековтар, Ерік Асқаров тағы басқа тарихи тұлғалар туралы жазған. Сөйтіп тарихта “Жолдыөзек” деп аталған, қазіргі Мағжан Жұмабаев ауданы деп аталған өңірдің арғы-бергі тарихынан мол дерек келтіреді.

Бораншы Шоғаның Жамбыл ауданында тұратын аталарының шежіресі Жамбыл ауданы Үлгі орта мектебінің директоры Бектұрған Құрмашұлы және Социал Жұмабайұлынан, Шоғаның Өтеміс атасы шежіресі Қосыл Абдрахманұлы мен Уалихан

Қуанышұлынан, Бидалы Уақ және Киров ауылы Шоға аталарының шежіресі Уәйіс Еламанұлы, Қабидолла Досмағамбетұлы, Социал Жұмабайұлы шежірелерінен алынды.

Жоғарыда жазғанымыздай кітап авторы жазушы, не әдебиетші емес және жазу жұмысымен машықтанбағандықтан да болар автордың ойлары кейде сөйлеу тілімен жазылып, жазба стиль сақтала бермей, сөйлем мүшелерінің орыны ауысып келіп жатады. Сондықтан автор оқырманынан алдын ала кешірім сұрайды.

Құрметті оқырман! Бұл кітап, әсіресе, аталарының есімдері жазылған азаматтар отбасыларының төрінен орын алып, қасиетті дүниесіне айналатынына сенеміз.

Социал Жұмабаев.

УАҚ ШЕЖІРЕСІ

Шежіре зерттеушілердің пікірінше Уақ руы ХҮ ғасырдың басынан ғана мәлім бола бастаған. 1420 жылы Тоқтамыс ханның ұлы Қалдыберді мен Едігенің арасындағы шайқаста қайтыс болған Ер Көкше Уақ еді. Оны уақтар арғы атасы деп біледі: «Уақ» сөзін «үсақ», «майда» деген мағынаға сөйкес алынған дейді зерттеушілер. Дұрысында Уақтар Орта жүздегі ең саны аз ру болып табылады.

ҚСЭ дағы шежіре бойынша Уақ: Шоға, Сарман, Байназар, Сарыбағыс, Сіргелі, Еренші, Әлімбет, Бидалы, Жансары, Баржақсы, Шайкөз аталарына бөлінеді. Мұның соңғы төртеуін Ергенекті Уақ деп атайды. Қазақ арасына кең тараған аңыз бойынша Уақ Керей тайпасымен туыстас. Уақтың арғы атасының анасы ері Жаубасар өлген соң, бір жылдан кейін өменгерлік әдет бойынша оның ағасы Ошыбайға (Керейдің әкесі) тиеді. Сондықтан да Уақ Керейдің інісі болып есептеледі. Негізінен Есіл мен Обаған өзендері аралығында, Ертістің бойына қоныстанған. (ҚСЭ. II том, 271 бет).

Архив құжаттары бойынша 1820-1844 жылдары патша өкіметі қазақ жерін толығымен иемдену мақсатымен қазақтардың ру жігімен есебін алған. Осы есеп бойынша Аягөз округінде 710 отбасыдан тұратын 11 ауыл Сарман Уақтар, 939 отбасы қарасты 15 ауыл шоға уақтар тұрған. 1841 жылғы есеп бойынша осы ауылдарда 3220 сарман уақтар, 3999 шоға уақтар болған.

1894 жылы Баянауыл округінде 384 отбасы Бидалы уақтар, Көкпекті округінде 170 отбасы, Омбы округінің Құлынды дала-сында 665 отбасы. Ертіс өзенінің солтүстік бетінде 909 отбасы уақтар тұрған. Аманқарағай округінде, қазіргі Солтүстік Қазақстан, 1399 отбасы Уақ болған. Қостанай облыс жерлерінде Ергенекті уақтар: Баржақсы, Бидалы, Жансары, Шайгөз уақтар тұрған. 1840 жылғы есеп бойынша 11 ауыл (660 отбасы) Баржақсы уақ, 10 ауыл (660 отбасы) Бидалы уақ, 11 ауыл (637 отбасы) Жансары уақтар тұрған. Осы округтағы барлық уақтар 32 ауыл 1957 отбасы болған. Шайгөз уақтар бөлек болыс болмай, Баржақсы уақтардың есебінде болған.

Барлығы Петропавл уезінде 221 ауыл (2260 отбасы) уақтар болған. Бұл бүкіл уезд халықтарының 19,8% пайызы еді.

Енді республикамызға танымал шежіреші, ауыз әдебиетін зерттеуші Қаратай Биғожиннің Уақ руының қоныстануы туралы деректеріне тоқталайық.

Сарман Уақ Семей облысының жаңа Семей, Покровка, Новошұльга аудандарында және Семей қаласының өзінде тұрады екен. Сіргелі Уақ Семей облысының Бесқарағай ауданында Балта керей, Қаракесек Арғын елдерімен аралас тұрады екен. Қалған сіргелі Уақтар Қостанай облысының Жетікөл ауданында Ақымбет, Тоқымбет керейлермен, Көкшетау облысының Рузаев ауданында Жансары Уақ, Балта керей, Атығай елдерімен аралас тұрады. Павлодар облысының Железинка ауданында Абырай, Шағай, Шоға Уақтар Бесқара керей, Қанжығалы Арғын, Қосайдар Қыпшақ елдерімен аралас тұрады. Шарбақты, Лебяжье аудандарында Мұрат, Бозөкпе, Жансары, Бидалы, Шайгөз Уақтар Қозған Қақсал, Бөсенүйін Арғындармен аралас тұрады.

Баржақсы, Шайгөз Уақтар Қостанай облысының Ленин ауданындағы Аманкелді ауылында және Пресногорьков маңында тұрады. Аздаған Шайгөз Уақтар Шымкент облысында кездеседі. Қостанай облысының Қарасу ауданында Уақтың әр руынан тараған аталары тұрады, соның ішінде біразы Бидалы Уақтар боп есептеледі. Сонымен қатар Жамбыл ауданындағы Киров ауылында Шоға, Бидалы Уақтар Алдай керейлермен аралас, Есберлі аулында Уақтар Көшебе керейлермен аралас тұрады. Сондай-ақ, облысымыздың М. Жұмабаев ауданында Шоға Уақтар Күрсары Керейлермен, Қарауылдармен, Атығайлармен аралас тұрады. М.Жұмабаев ауданындағы Қазақтардың басым көпшілігі Шоға Уақтар боп табылады. Сонымен бірге Шоға Уақтар облысымыздың Сергеев ауданындағы Балуан ауылында Көшебе, Қантай ке-

рейлсмен аралас Жамбыл ауданындағы Үлгі, Толыбай бөлімшелерінде Шоға Уақтар Керейлермен аралас тұрады.

Сонымен қатар, Еренше Уақтар азшылығы Торғай облысының Жанкелдин ауданында тұрады, әрине, олар Кіші Арғындармен, Қыпшақтармен аралас тұрады. Батыс Қазақстанға жататын облыстардың ішінде, яғни Кіші жүз жерінде Ақтөбе облысының Ойыл ауданында, Ақтөбе қаласының өзінде Еренше Уақтың Бармақ атасының біраз ұрпақтары Кіші жүздермен аралас тұрады. Ресейге қарасты Кіші жүздер тұратын облыстардың бірі – Орынбор облысында иісі Орта жүзден үш атаның ұрпағы бар. Біріншісі – Кіші Арғынның Қараман атасынан шыққан Бөгенбай батыр Қожекеұлының (Қазақ тарихындағы үшінші Бөгенбай батырдың) ұрпағы. Екіншісі – Балта керейдің Мырза атасынан шыққан Қолшыман батырдың ұрпағы. Үшінші – Еренше Уақ Бармақ батырдың ұрпағы. Кіші жүз жерінде бұл үшеуінен басқа орта жүзден полендей іргелі әулет кездеспеді. Бармақ Уақ әулеті мен Қолшыман батыр әулеті Орынбор облысының Ақбұлақ ауданында Кіші жүздермен аралас тұрады. Қолшыман батыр тұқымының әйелдері балтаны шапқы дейді.

Уақтардың басым көпшілігі 1795-1822 жылдар аралығында Он екі ата Абақ керейге, Танаш биден тараған Қарасары, Әжі, Жәдік Балталарға, Қарақас, Жастабан, Жолжақсы Көшебелерге, Шимойын Сибанға, Ақылбек Ақсарыға (бәрі Ашамайлы керейлер), Меркіт керейге ілесіп, Ертіс сыртындағы елсіз далаға көшіп барған. Он бес мың шаңырақ Ашамайлы Керейдің алғашқы рет ауа көшіп барған жылы – 1795 жылдан – қоян жылынан көктемнен бастап, Құлынды даласы деп аталған. Құлынды даласына Керей-Уақтар Қорған, Түмен, Омбы облыстарының жерінен, яғни Батыс Сібірден көшіп барған. Бұл жайында Алматыдағы, Омбыдағы мемлекеттік архивтерде толық деректер бар.

Уақтар Керейлермен бірге 1805-1835 жылдар аралығында Алтай, Шәуешек аймақтарына Құлынды даласынан көшіп барған екен. 1805 жылдың жазынан бастап, Алтай, Шәуешек аймақтары Қытайға қараған Құлынды маңында жолжақсы Көшебелер ғана қалған.

Уақтардың бір тобы Керейлермен бірге Алтай Шәуешектен көшіп, 1835-1861 жылдар аралығында ескі Маңғұл даласына барып, сондағы қалмақтармен соғысып, зорға дегенде қоныс алған.

Уақтар Қытайға қарасты Шығыс Түркістандағы Алтай аймағында Керейлермен аралас, Шәуешек қаласында Керейлермен, Наймандармен, Татарлармен аралас, Монғолияда Керейлермен,

Наймандармен аралас тұрады. Уақтар XX ғасырдың бірінші жартысында Керейлердің Қытай отаршылдарына қарсы халық-азаттық көтерілісіне белсене қатысқан.

Ергенекті Уақ деген Ерен Уақтың таңбаға байланысты алған жанам аты. Бірақ ешбір шежіреде Ергенекті деген есім Уақ аталарының қатарынан орын алмаған кісі аты ретінде де аталмайды. Ерен Уақты Еренше Уақпен шатастыруға болмайды, екеуі екі рулы ел.

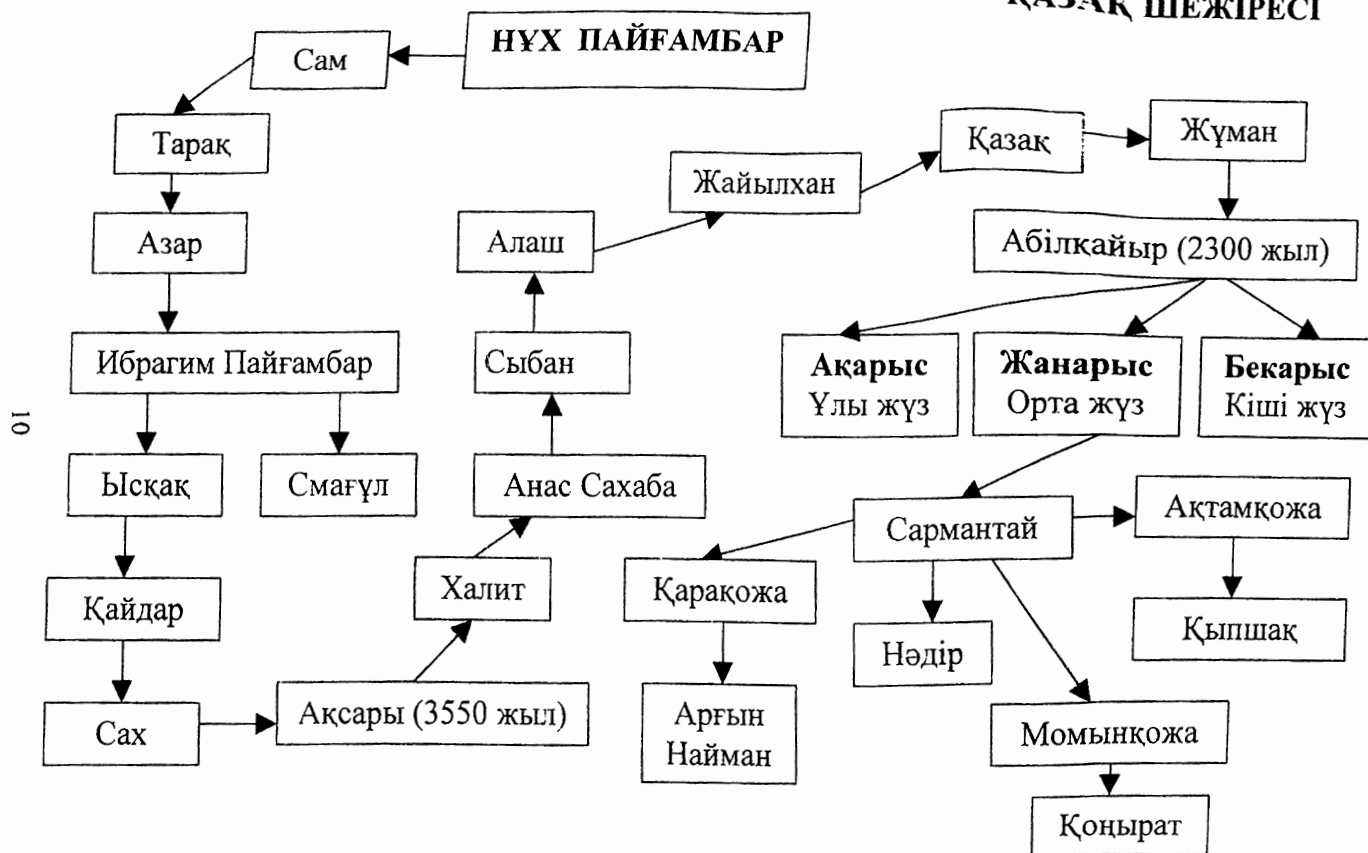
Кейбір шежірешілер Ергенекті Уақты Найман руына жатқызады. Бұл мүлдем қате пікір. Кісі аттарының ұқсастығынан айтыла салған жалған әңгіме. Архивтерде сақталған көне шежірелерді Уақ руынан екендігі анық жазылған.

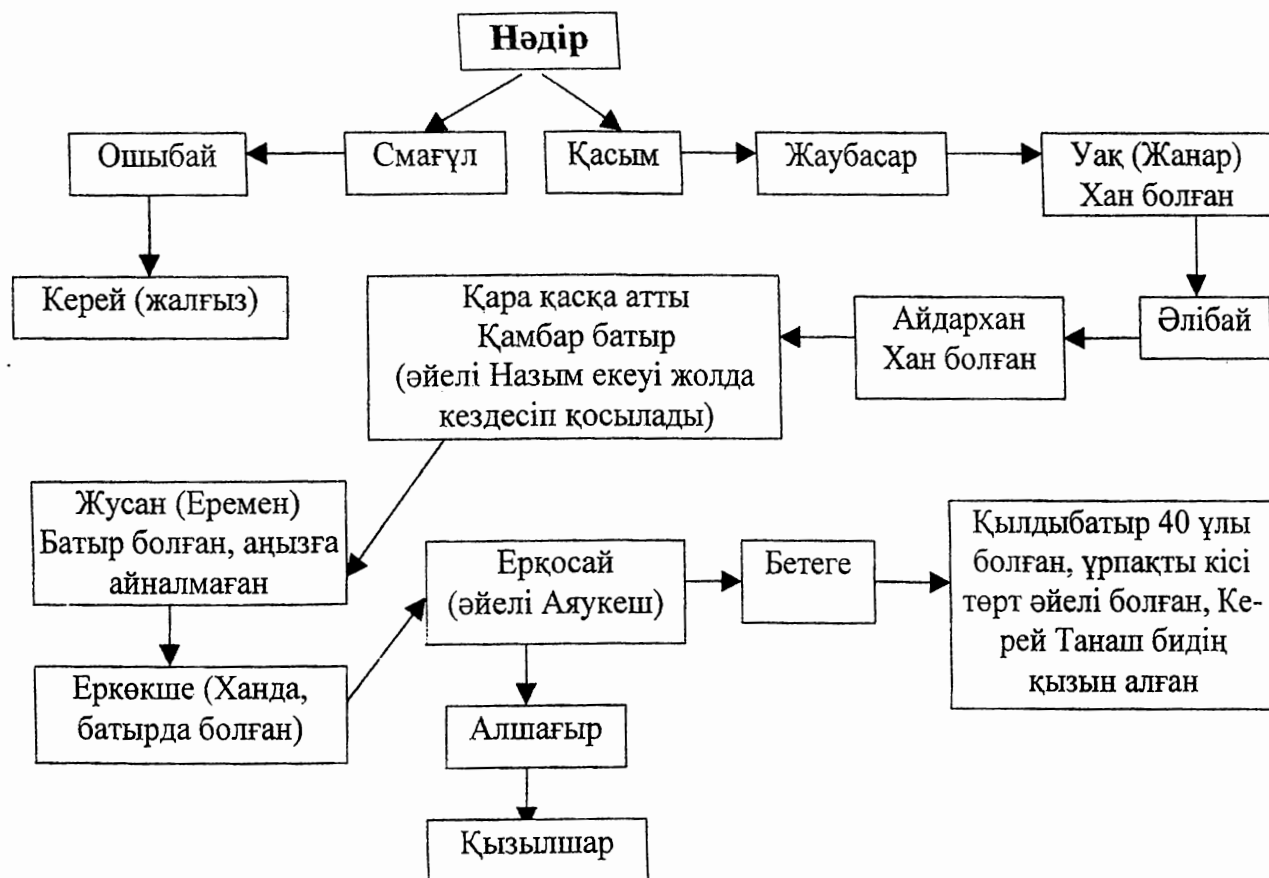
ШОҒАДАН ТАРАҒАН ҰРПАҚТАРДЫҢ ҚОНЫСТАНУЫ

Байменнен тараған 5 ұлдың бірі – Шоға. Шоғадан → Бәйімбет. Бәйімбеттен → Қырғызәлі, Қозымерек. Қырғызәліден → Еліс, Мүлкіс. Елістен екі бала туған: Ес (Бақан) – бұлар Мағжан Жұмабаев ауданында Қоскөл ауылында тұрып жатыр, екінші Айдар (Таз) – Қоскөлде, Қарағанды совхозында, Петропавлда. Мүлкістен → Есқара. Есқарадан төрт ұл: Қарабас, Шақа, Бораншы, Масай. Шақа – Дүйсеке ауылында. Бораншы, Масай ағайындарымыз, бұрын Еңбекші деген үлкен 10-жылдық мектебі болған қалың ел еді. 1950 жылдары түп орнымен жойылып (көшіп), Сулышоқ ауылына қоныстанды.

Ал, Қарабастан туган: Абыл, Қасаболат. Алтыбайлардың қоныстары: Абыл және кіші Абыл негізінен Дүйсеке ауылында. Жанықұлда кіші Абыл, Жарбол, Алтыбай ұрпақтары қоныстанды. Қазір бұл ауыл түп орнымен жоқ. Дүйсеке ауылына жиынтықталып: үлкен Абыл, кіші Абыл, Қара, Майлы ағайындарымыз 150-дей үй болған. Кезінде Ворошилов колхозы болып дүркіреген ел еді. Қантай ауылында – Абыздан тарағандар, жеке ел болып бұлар да 1953 жылдары, көшіп Бірлік (Бинаш қажы) еліне келіп іріленіп колхоздасты. Кенжеқарадан тарағандар бұрыннан осы Бинаш қажы ауылында қоныстанған, ата қоныстары болатын.

ҚАЗАҚ ШЕЖІРЕСІ

Орта жүзге қарасты рулар

Арғын	Қыпшақ	Найман	Қоңырат	Керей	Уақ	Таракты
Шақша	Файқша	Бура	Байлар	Меркіт	Шоға	
Шаржетік	Кітібай	Қаракерей	Жандар	Жастабан	Сарыбағыс	
Тортауыл	Бултық	Әнірек	Құлшығаш	Жәдік	Сіргелі	
Тарақты	Қарабалық	Ақ	Оразкелді	Ишем	Еренші	
Қаракесек	Көлденен	Барақ	Божбан	Жантекей	Әлімбет	
Қанжығалы	Танабұға	Өтей	Ақболат	Шеруші	Бидәлі	
Атығай	Көкмұрын	Қызай	Тоқболат	Қаракас	Жансары	
Қараул	Қоңыр	Қарабала	Қаракөсе	Майқы	Баржақсы	
Алтай	Торайғыр	Машай	Жетімдер	Сарыбас	Шайкөз	
Қарпық	Ұзын	Сабыр	Алхи	Шұбарай-ғыр	Сарман	
Темеш	Алтыбас	Тортул	Алти			
Тналыбарлы	Құлан	Өргенекті	Шанқытай	Қанбадақ		
Бөсентіін	Алке	Бағаналы	Санғыл	Шимойын		
Қалқаман	Досан	Балталы	Борай	Сарыкерей		
Қозған	Қоқпан	Сарысамор	Тілей	Ашамайлы		
Көкшел	Кезей	Кертанбалы	Қоңыршунақ	Шақантай		
Тобықты	Қозы	Қаратай	Қайдық			
Қаржас	Байсары		Қылбедеу			
Бошан	Шегр		Күрбан			
Шанқар	Қаракыпшақ					

Үлы жүзді – қауға беріп, малға қой.

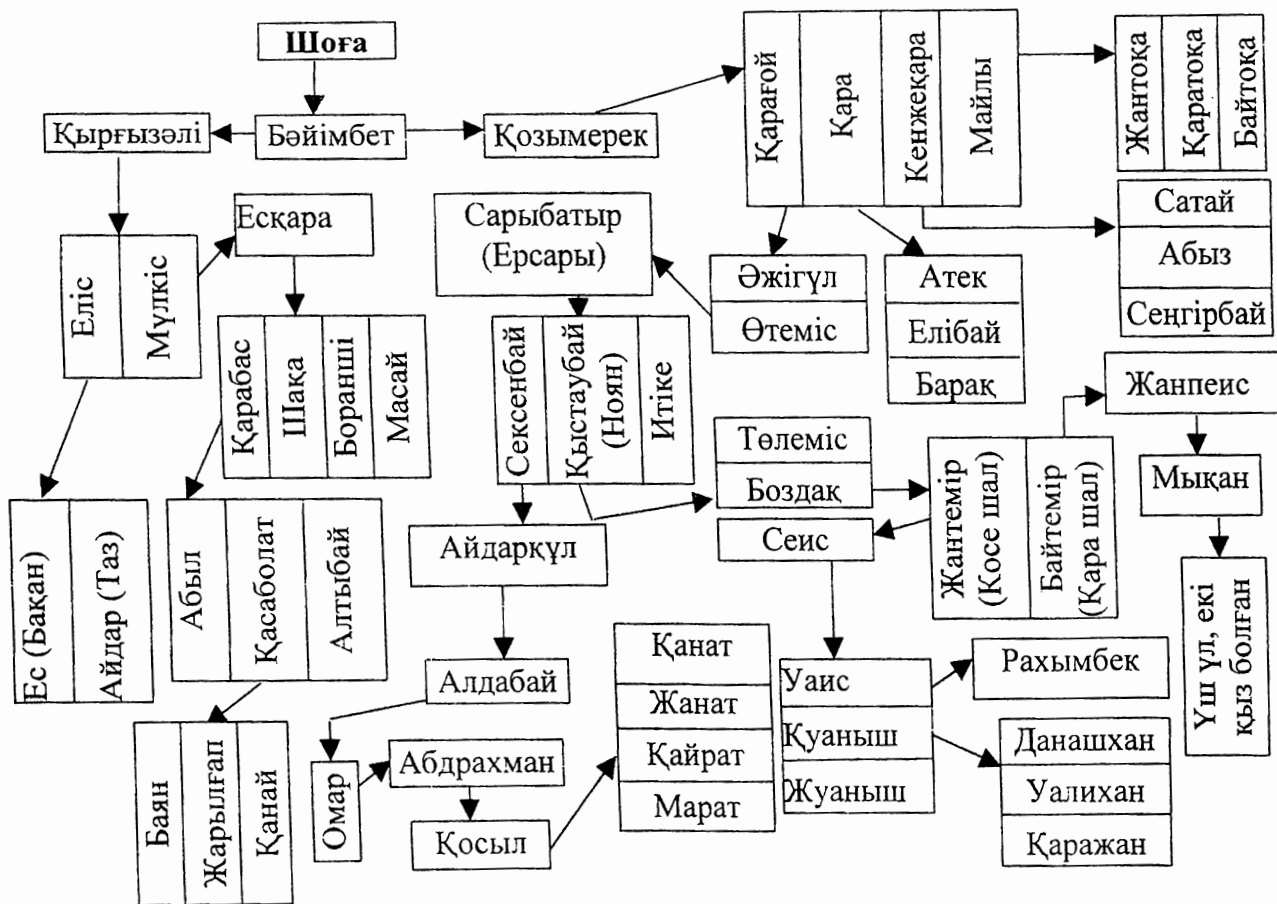
Орта жүзді – қалам беріп, дауға қой.

Кіші жүзді – найза беріп, жауға қой.

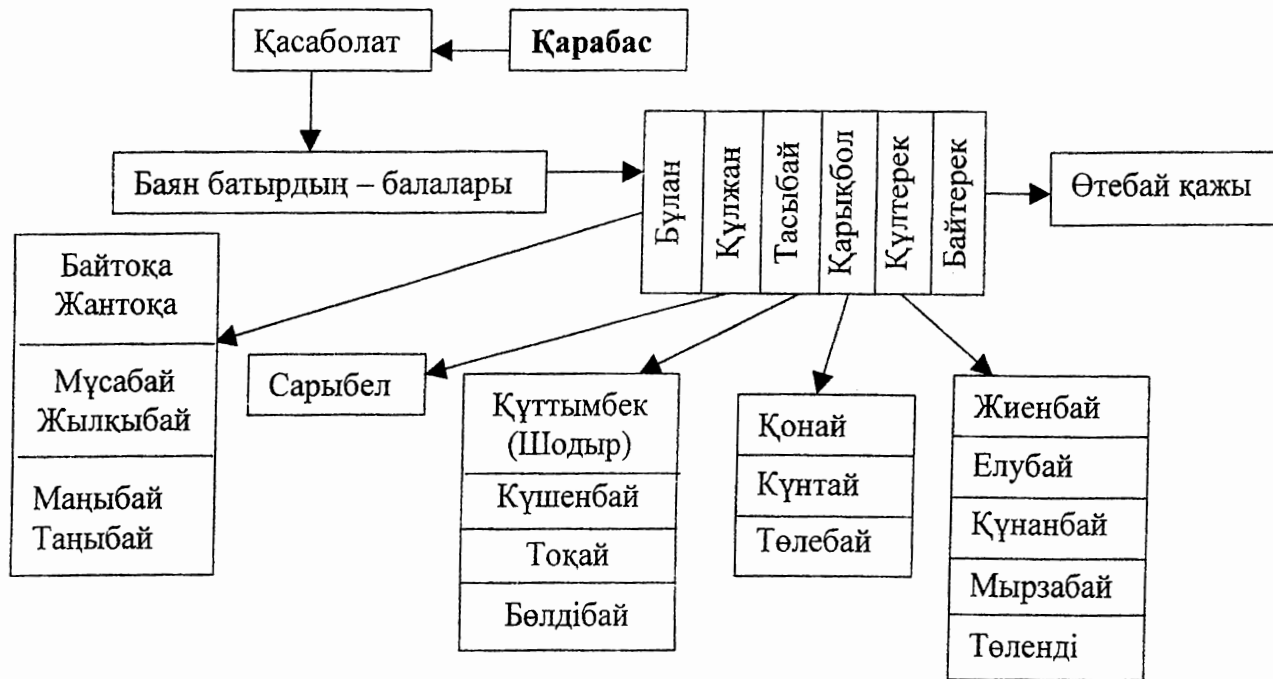
Он екі ата: Атығай, ⇒ Дәуіт, ⇒ Қалқас, ⇒ Құдайберді, Байімбет, Баба, Молыс, Бабасан, Бағыс, Аққиқ, Құлансу, Қойлы, Есентаңырық, Майлыбалта, Жауғаш.

Сегіз ата Қарауыл: Атқы, Жауар, Мөңтік, Сары, Есенбай, Қараша, Ананай, Қоңырша.

Жүздерге кірмейтіндер: Қожа, Төре, Төленғұт, Қолеген, Сұнак (рулары).

ЕСҚАРА БАЛАСЫ ҚАРАБАС АТАСЫ ШЕЖІРЕСІ

- Ескерту: 1. “_____” сызықша белгісі артында қалған ұрпақ жоқ деген белгіні білдіреді.
 2. Кейбір шежіреге өтініштер бойынша шежіре жазу дәстүрі бұзылып, қыздарының есімдері жазылған.

Уақ Баян батыр

БАЯН БАТЫР

Ақыл тұрмас қашқанда,
Дегбір тұрмас сасқанда.
Баяндай ерді көрмейсің,
Бұрылып жауды шанышқанда...
Батырды айтсаң, Баянды айт Уақтағы,
Басқа батыр қайтсада бір қайтпаған! —

қазақ халқының елдігіне сын болған ерлік заманының жорық
жырларының бірінде Абылай ханның қарулас серігі Баян ба-
тыр осылай дәріптеледі.

«Ақтабан шұбырынды» заманында және одан кейінгі кездер қазақ даласын басқыншы жаудан азат етуде қайталанбас ерліктерімен танылған халық қаһармандары туралы енді-енді жинақталып жатқан тарихи мәліметтер арасында Баян батыр туралы деректер әзірге толық емес, бірақ осы деректердің өзінен оның сом тұлғасы жарқын көрініс береді. Оған Абылай ханның дуалы аузынан шыққан «Өз батырларымның арасында Бәсентиін Малайсары мен Уақ Баян батыр бөрінен жоғары тұр. Малайсары байлығы, батырлығы, мінезі жағынан, ал Баян батыр ақылы мен ержүректілігі жағынан"»деген сөзі де айғақ (Ш.Уәлиханов. шығармалар жинағы. I том, 22-бет).

Баян батыр «Ақтабан шұбырындының» зарын көзімен көріп өскен, Қаракерей Қабанбай, Қанжығалы Бөгенбай тәрізді қаһармандардың ерлік өнегесімен тәрбиеленген батырлардың нақты туған жылы туралы дерек жоқ. Батырдың ұрпақтарының айтуына қарағанда шамамен 1704 жыл туса керек. Осы жорамалды басшылыққа ала отырып біраз тереңдесек, шындыққа жақын болар деген ой түйеміз. Бірінші дәлеліміз – Абылай хан өзінің атақты батырлары туралы айтқанда Қабанбай, Бөгенбайларды «менен ілгергі» деп, Баян батырды өз тұстасы ретінде атайды. Екінші – ел аузындағы аңызға қарағанда Баян батырлығымен тұңғыш рет Әбілмәңсүрдің Абылай хан аталып, жоңғарға қарсы қол бастап шыққан бір жорығында танылады. Ол туралы аңыз былай дейді: Бір жорықта қалың қолдан озық шығып кеткен Абылай азғана нөкерлерімен қапылыста жау қоршауында қалып қояды. Абылай «Жауға шабар кім бар?» деп үш айтқанға дейін ешкім орнынан тырп етіп қозғалмайды. Қаншама жаужүрек болса да кедесін тікенектей қалың найзаға төсеу оңай ма!

Абылай «Бұл қазақта жауға шабар бір ұл тумаған ба?» деп қатты қапаланады. Сонда есік пен төрдей сарыала ат мінген біреу: «Қазақ жауға шапса сенен сұрап шаба ма, хан-нем!» деп, ұмтыла шауып, қалың қалмақты майға салған пышақтай тіліп өтіп, хан қосынын қоршаудан алып шығады. Қоршауды бұзған жерде қаша ұрыс салып, әрқайсысы жеке қол бастаған

өңшең көкжалдар аман құтылып, бас қолға келіп қосылып, жауды күйрете жеңеді. Көңілі әбден орныққан соң Абылай «Манағы сарыала атты батырды тауып әкеліндер!» деп жарлық береді. Алдына келтірген сақал-мұрты енді тебіндей бастаған еңсегей жастың келбетіне разы бола отыра Абылай: «Жауға шабарың бар – бір айттырмай неге үш айттырдың?» дейді, - Алдыңнан кесіп өтпейін дедім хан-ием. Екіншіден – іркілгенім – алдымда аға баласы – Арғын болды. Жолын орамайын дедім. Үшіншіден – елімнен басқа қарайлайтын ештеме қалған жоқ» депті батыр. Соңынан ұзақ жылдар үзеңгілес серік еткен Баян батырмен Абылай өзінің таққа отырған шағында осылай танысады.

Ақыл тұрмас қашқанда,
Дегбір тұрмас сасқанда.
Баяндай ерді көрмейсің,
Бұрылып жауды шапқанда! –

деген өленді Абылай Баянның осындай ерлігіне разы болы айтыпты-мыс дейді аңыз.

Сонымен бірге осы әңгімеден Баянның батыр ғана емес, сөз жүйесін табатын шешен, ой арнасын табатын ақылды, кемеңгер адам болғанын да аңғарамыз.

Баян батыр өзінің қазақ даласын ең соңғы жоңғардан аластау сияқты көкейкесті арманына жете алмай, соғып өткен құйындай, аққан жұлдыз тәрізді қысқа ғана ғұмыр жасап, қапыда кеткен батыр. Жалғыз жүріп қол жинап, сан қамалды жеке бүзған Баян шағын жасағымен Іле бойында қалмақтың қалың қолымен шайқаста, 1759 жылы алпыстан енді асқан шағында қаза тапқан. Бұл турасында Ілияс Есенберлиннің «Жанталас» романында суреттелген оқиға мен ел есінде хатталған аңыз бір жерден шығады.

Баян батыр туралы әлі жинақталып, бір жүйеге келтірілмеген аңыздар көп. Осындай аңыздардың бірі Мағжан Жұмабаевтың көркемдік қуаты аса жоғары, сарыншыл «Баян батыр» дастанына негіз болған. «Бірақ мағжан ел аузындағы аңыз аясында қалмай, кейбір тарихи шындықтарды шығарма-

ның көркемдік қуатын арттыру мақсатында бұрмалауға барады» деп жазады батырдың ұрпақтарының бірі, ақын, М.Мақатаев атындағы сыйлықтың иегері Ерік Асқаров.

Мұндағы сөз болып отырған – дастандағы Ноян бейнесінің Ноян деп алғаны – Баянның шөберелес ағасы Сары батырдың баласы Қыстаубай. Ел есінде қалған әңгімеге қарағанда Қыстаубай расында да қалмақтың Лағда батыр қызымен қашқан екен. «Сары батыр долданса соғыста екі көзін қан жауып кетеді екен. Қашан оншақты дұшпанын түйреп тастағанша көзі ашылмайды. Оған дейін шылбыры Баянның тақымында жүреді екен» деген бұрынғылардан қалған сөз бар. Сол Сары «Қыстаубайды қуып жетіп өлтір, киім мен қару-жарағын көзімше көм!» деп Баянды жұмсайды. Баян Қыстаубайды қуып жетіп, бір қабат киімін қозының қанына малып, Сарыға алып келеді. Қыстаубайдың нағашысы кіші жүзде екен, сонда бар деп кеңес береді.

Баянның шыққан тегі туралы Ілияс Есенберлиннің «Жанталасындағы» «Баянның арғы тегі моңғолдан сіңген Саян, Аян дегендер еді» деуі негізсіз.

Баян – Орта жүздің Уақ руынан. Уақ өз ішінен Бидалы, Жансары, Баржақсы, Шайгөз, Шоға, Мұрат болып бөлінеді. Шоға – Баянның арғы атасы. Уақ өте шашыраңқы орналасқан ру. Оның біраз тайпалары Семей, Кереку, Аягөз, Өскемен мандарын мекендейді. Тіпті, Уақ Шу өзені мен Ақтөбе, қалаберді Қытай мен Моңғолиядан да ұшырасады. «Ақтабанға» дейінгі негізгі мекені тегі Сыр бойы, одан беріде Ереймен-Семізбұғы, Қызылжар мен Қостанайдың аралығындағы Обаған өңірі болса керек.

Баян батырдың туыстары, олардан тараған ұрпақ қазір Солтүстік Қазақстандағы Мағжан Жұмабаев ауданында тұрып жатыр. Шежіресі жоғарыда берілді.

Баян тек қана батыр ғана емес, сөз жүйесін табатын шешен, ой арнасын табатын ақылды кемеңгер адам болғанын да аңғарамыз. Машһүр Жүсіп дастанында: Әйгілі Олжабай батырмен, бәсентиін Малайсары батырмен 1756 ж. қалмақты

қойшы қырған Баян батыр, - дейді. Және де сыбызғыда ғаламат ойнаған күйші де болған екен. Мысалы: Қорқыттың «Ақсақ құлан – Жошы хан», «Боз інген», «Суға кетті ер Қотан, жеті қыз», «Саймақтың сары өзені» т.б. күйлерін сыбызғыда майын тамызып орындаған деседі.

Баян батыр өзінің қазақ даласын ең соңғы, жоңғардан аластау сияқты көкейтесті арманына жете алмай, аққан жұлдыздай қысқа ғана ғұмыр жасап, қапыда кеткен батыр. «Батыр бір оқтық дегендей, талай шайқаста «жауларын қойдай қырған» Баян батыр 1759 жылы ауыр жараланады. Сол кезде шартарапқа аты шыққан Еруәлі деген емші болған екен, батырдың сарбаздары найзаға салып майдан шебінен Қарқаралы өңіріне қарай жолға шығады. Бірақ еңбектері еш болып, жолда батыр көз жұмады. Батырдың жерленген жері Шекшек (Қаракесек) бейітінде, Қарқаралыда бұрынғы Нүркен Әбдіров кеңшары деген пікірге көпшілік ден қойған сияқты. Оны айтып отырған себебіміз, Баян батыр қазасы туралы басқа да пікірлер бар.

Батыр Баян туралы ақын-жыраулар кезінде былайша толғаған екен.

1. Қожаберген жырау (1663-1763). Елімайдың үшінші бөлімінде:

Мың бітпес, жүз кетпейтін, «Жолды өзегін»,
Қалмақтан қайта тартып алды Баян.
Әркімнің ата жұрты өзіне алтын,
Қыстауын содан қайта салды Баян.

2. Үмбетей жырау:

Қара Керей Қабанбай,
Қанжығалы Бөгенбай.
Сары, Баян мен Сағынай,
Қырмай па еді жауыңды.
Қуантпап па еді қауымды,
Ұмыттың ба соны, Аблай? – дейді.

3. Аблай ханның Қабанбайға айтқаны:

Шапты жауың қайтадан,
Дарабозым – дарханым,
Туды күнің саңқылдар,
Құбас атпен арқаның.
Көрсетсе Баян өнерін
Жауын тынбас еңсермей,
Бөгенбай мен Бөлегің
Шынқожа, Барақ бір биік.
Асу бермес Асқарың, – деп жырлаған.

4. Қазақ халқының елдігіне сын болған ерлік заманының жорық жылдарының бірінде:

Ғақыл тұрмас қашқанда,
Дегбір тұрмас сасқанда,
Баяндай ерді көрмейсің,
Бұрылып жауды шанышқанда
Үйде батыр көп еді,
Жау жолында Баяндай,
Көзге түсері жоқ еді,
Батырды айтсаң, Баянда айт Уақтағы,
Басқа батыр қайтсада бір қайтпаған!

5. Тәттіқара ақын 1756 ж. қазақ жеріне кірген Цин басқыншыларына қарсы күрес күндерінде туған өлеңінде:

Қамыстың басы майда, түбі сайда,
Жәнібек Шақшақ ұлы болат найза,
Алдыңнан су, артыңнан жау, қысқанда,
Ер жігіттің, ерлігі осындайда,
Бөкейді айт, Сағыр менен Дулаттағы,
Дәріпсәлі, Маңдайды айт Қыпшақтағы,
Өзге батыр қайтса да бір қайтпайтын.
Сары менен Баянды айт Уақтағы.

6. Мағжан Жұмабаев – Батыр Баян дастанында:

Арқада бір өзенді дер Обаған,
Сол жерде азғана Уақ қоныс қылған,

Уақтың ерте күнде өжет қайсар,
Ер Көкше, Ер Қосайдай ері болған,
Сол ері ерте күннің Ер Көкшенің,
Нәсілінен қайтпас алмас Баян туған, – деп жазады.

Мен бала жасымнан үлкен адамдардан ата-бабаларымыздың тарихы туралы айтқандарын естіп өстім. Әсіресе, қазақ халқының атақты батыры, Мағжан Жұмабаев сияқты ақынның шабытын туғызған алтыншы атам Баян батыр туралы ел есінде қалған әңгімелерді көп естідім. Өзім осы сияқты батырдың ұрпағы екенімді мақтан тұтып, батыр туралы баспа беттерінде жарияланған материалдарды жинастыра жүремін. Булаево селосындағы мектепке Баян батырдың есімін беру туралы іске араласқанымды, батырдың туғанына 300 жыл толу Қарсаңында Булаево селосына және Петропавл қаласының бір көшесіне есімін беру туралы батырдың кейінгі ұрпақтары атынан жоғарғы орындарға ұсыныс жасап жүргеніміз көпшілікке мәлім.

БАЯН БАТЫРДЫҢ КЕЙІНГІ ҰРПАҚТАРЫНЫҢ КӨРНЕКТІ АДАМДАРЫ

Баян атамыздың ұрпақтарының қоныстанған жерінен бастағанды жөн көріп отырмын. Мұсабай ұрпақтарының бірінші қоныстанған жері Келтесордың жиегінде ертеде қалың ағаш болған екен. Сол жерді (Қызылағаш), немесе Басшығұл ауылы деп атап, шамамен 1830-1930 жылғы аралығына дейін 100 жылдай тұрыппыз. Мен осында 1929 жылы дүниеге келіппін. Екінші қонысымыз Арал-Ағаш, бұл да Келтесордың жиегінде, мұнда да ағашты паналап көшіп келген. Бірақ көп қоныстанған жоқпыз 1930-1946 жыл аралығына дейін 16-17 жыл ғана қоныстандық. Арамыз бір шақырымдай аралығында «Көң» деп аталып кетті, мұнда Қарауыл ағайындарымыз отырды.

Домалақтың (Нысаналы) Омары, Жиенбай, Жүкен, Шәрім (Қозған руы) Қожабайлар. Барлығы бір ауыл, бір бауыр болып өте сыйлас жақсы отырды. Жаңағы жоғарғыда айтылған қалың орман ағаштарды көрші отырған Мамыттың (Орловка) орыстары ағашты ұрлап кесіп, ел жалаңаштаңған екен. Үшінші қоныстанған жеріміз толығынан есімізде. 1945 жылдан бастап 1987жылға дейін 42 жыл осында мекендедік. Мұнда көшіп келу себебіміз: бұл жерде Орташоқ деген екі қалың ағаш болды, соны паналап келдік. Ол ағаштар да қазір селдірей бастады. 1952 жылдан бастап, елді мекен жерлер іріленіп, маңайдағы Жанықұл, Үшқызыл ауылдары біздің осы қоныста көшіп келіп Стаханов колхозы болып тұрақтады. Артынан Қарағанда совхозына қосылып, біртіндеп-біртіндеп көшіп Шери, Секен, Бейсек 1987 жылы ең соңы болып, елдің түндігін жапты.

Ата бабаларымыз туралы:

1. **Байтоқа-би** кара қылды қақ жаратын әділдігімен үлкен абыройға ие болған адам. Ол тірі тұрғанда Шоға баласына ешкімнің тісі батпаса керек. Бұл кісіні замандастары өте қасиеттеп, ерекше есептейді екен. Бірде жол жүріп кеткенінде елде інісі Жантоқа қайтып кетеді. Руы Қарауылдан тарайтын Райдың Қойбағар деген белді адамы Байтоқаның келетін жолын тосқызып, суық хабарды аяқ асты естімесін деп, өзі естіртсе керек. Сонда Қойбағар «бастай білсең ел қалды, баса білсең жер қалды» – деп естірткен екен. Бұл кісіден ұрпақ болған жоқ. Арал-Ағаш зиратында жерленген, ең биік төмпешік. Кейінгі ұрпақтарыма көрсеттім, әділдігімен аты шыққан Байтоқа бидің әңгімесін айтып жүремін.

2. **Басшығұл**, Баян батыр немересі Мұсабай әулетінің ең көрнекті адамдарының бірі, ру басшысы. Байтоқа бидің тәрбиесінде болып, батасын алған. Ел ішінде «Басшығұл айтты» деген әңгімелер көп. Негізінен Уақтың Шоға атасы мекендеген «Келтесор» болысының старшыны, болысы болған адам. Сол уақыттағы солтүстік өңірдегі ел басшылары Есенеі Естемісов, Шыңғыс Уалиханов, Тұрлыбек Көшенев сияқты адамдармен үзеңгілес болған адам. Басшығұл атамыздың бей-

ті Арал Ағаш зиратында, басына белгі қойылды.

3. **Жаныбай** Басшығұлдың үлкен ұлы, 83 жасқа келген жасында 1953 жылы қайтыс болды Арал Ағаш ауылында. Жаныбай пысық, жан-тәнімен ағайыншыл адам еді. Еліміздің бір жігіті Қарой- жақтан бір қызды алып қашып келеді. Артынан отыз шақты Алданғор (ел адамы) бастаған қуғыншылар келіп жетеді. Жүрістері тым суыт, көнер емес, елдің тентегі деп Қоныспайды іздейтін көрінеді, іздеп таба алмайды. Қоныспай болса үлкен тайқазанның астына тығылып қалған. Жаныбай атамыз Алданғордың алдынан шығып, сәлем беріп жатып, қолына 25 теңге ақша қыстыра қояды. Алданғор өзінің нөкерлеріне тоқтау айтып, алдымыздан Жаныбайжан шыққанда тоқтамасқа болмас деп, келісімге келіп, қонақ болып аттанған екен. Сонда, Алдынғор қолындағы ақшаның қанша екенін білмей «Жаныбайжан-ай! Саған аян, маған күмән» – деп бір неше рет айта берсе керек.

4. **Құлжабай** атамыз да болыс болып дәл әкесінің (Басшығұлдың) дәрежесіндей сөзге ұста, аузы дуалы ел адамы болған. Ел билігі қолында болған, кем кетіктерге қамқор болған. Өзінде жоқ болса, біреуден қарызға алып, кедейлерге көмектескен. Артынан жұртқа берген борышын өзі өтеген. Елдің дау-дамайын өзі шешкен. Болыс болып қызымет атқарғанда Хафиз, Ғалымжандар (Абыл) хатшысы болған. 1930 жылдан бастап ел іші ала сапыран болып бүліне бастаған заман туды. Осы жылдары Тары – Күреңайғыр, Бәйімбет (іш жағы) елдерінде қашып барып паналадық. Қазақстанның игі жақсылары, жалғыз бұлар ғана емес, осы Севкрайда паналады. Ол уақытта біздің елді Қазақстан, ана жақты іш жақ, болмаса, Севкрай деп атайтын. Бөтен жерде паналау, сіңу оңай емес. Бірақ Құлжабайдың атағы ертеден ел төңірегіне белгілі болғандықтан, ол жақтағы ағайындар, қарсы алып, күтіп, үйлерің де босатып берген. Іш жақтағы ағайындарымыз, қашқындарға пана бола білді. Қамқорлық жасады. Сол кездегі пана бола білген зиялы аталарымыздың аруақтары шат, топырақтары торқа болсын дегеннен басқа не айтамыз. Елге 1935-

1936 жылдары оралып келдік. Амал не 1937 жылы «Халық жауы» атымен аталып, еш бір хабарсыз кетіп, дүниеден енші Алла шәйіт болып өткен жазықсыз пенденің бірі.

5. Әлібаев Қазыбек немере атамыз 1937 жылы ұсталған. Бала кезіміз, кешке жақын Есілкөлдің екі милиционері келіп ұстайды. Жолдасы Жаңыл Қазыбекке: «қаш, мен осы екеуіне де өзім ие боламын», - деп жалынады. Бірақ әбден қашып, тығылып запы болған ба, сол жолы ұсталып кете барды. Жаңыл шешеміз сондай, алып күш иесі болатын, батыр ана еді. Қазыбек туыстарға қамқор бола білген, мейрімді ер жүрек адам болған. Талай топқа түскен, жауырыны жер иіскемеген, түйе балуан атанған.

6. Жаныбайұлы Нұрғали елде дастарқаны мол, қонақ жайлы, қызыметі зоготовитель. Ауданның төрелері, маңайдағы игі жақсылар осы үйде болатын. Сөзге де мығым, ешкімге ұпайын жібермейтін еді. Ағайындарға қамқор бола білді. Өзінен кейінгілер сыйлап, айтқанын екі қылмайтын, дуалы ауызды болды. Елдің барлығы, сыйлағандығынан «бабай» деп ат қойып, бабай атанып кетті: 1982 ж. 82 жаста дүниеден өтті.

Ауылдағы жастары шамалас ағаларымыз: Есләмбек, Айтолла, Құндыбай, Сейпіл, Жуан (Жұм-Жұма) Жолаушы, Қасен, Түйкен бұлардан кейінгі буындар: Шери (Шернияздан) Шөмен (Сүлеймен).

Келесі буын: Секен (Сейтбаттал), Оразақ Тыныбасов, Оразақ Сүлейменов, Жұмабек, Қайыржан Жұнысов, Мұқаш, Асқаров Нығымет.

Бұлардың ізбесерлары: мен (Зейнолла), Бейсек, Қасенов Қайыргелді. Біз жоғарға үлкен ағаларға ұқсай өстік. Ол кісілер өте бір-бірімен тату, әзілдері жарасымды, ренжуді білмейтін, бірін бірі қолдайтын еді.

Осы жалғасымызды кейінгі жеткіншектеріміз: Қайрат, Қайырбек, Қайырлы, менің ұлдарым Қайролла, Талғат, Толқын, Назамбек, Шеридің ұлдары-інілерім: Асхат, Сайран, Қарман, Санат, Нұрғалидың балалары-інілерім: Амангелді, Жәлел, Мұрат, Әлназирова Қайролла, тағы басқа інілерім бірлікпен, татулықпен, біріне бірі тіреу, сүйеу, қамқоршы бола

білсе екен деп армандаймын. Алла тілегімді қабыл етсін. -
Әумин!

9. Әкем – Олжабай, шешем – Зейнеп. 1924-1966 жылдары 42 жыл бірге өмір сүрді. Әкем – адамгершілігі мол, қолы іскер, етік, мәші тігетін, арба, шана жасайтын шеберлігі және ұсталығы бар, ешкімге тәуелсіз, өз шаруасын өзі атқаратын. Ағалары Жаныбайды, Құлжабайды қатты сыйлаған. Есімде қойдың басын, жамбасын дүниеде өзі жемейтін. Ыдысқа құйып, менен – атам Жаныбайға ыстықтай апарғызатын. Әкем 1948-1953 жылдары шетте болып, аман есен елге келгеннен кейін, Жаныбай атам інісін тосып жатқандай, әкем келгесін 2-айдан кейін, інісінің күн-түні күтімінде болып, ризалығын айтып, маған да шын ықыласымен батасын беріп, 1953 жылы 83 жасында дүние салды. Әкем Олжабайдың діни оқуы мол еді. 1966 жылы 72 жасында, рак ауыруынан дүниеден өтті. Елде бір жақсылық болса, болмаса біреу бірдеме әкелсе, балаша қуанатын еді. Бұл кісіде іш тарлық деген мүлде болмайтын. Өте қонақжай болды. Бапам дүниеден өткенде (Қара-Қоғада) маңайдағы, игі жақсылар түгел жиналып, қазамызға ортақ болды. 2-3 күн әңгіме, шариат, ұлағатты сөздер көп айтылды. Жақсының, арты да жақсы болсын деген тілектері де мол болды, әмсе солай болғай.

Шешем – Зейнеп, Қасейін қызы, 1907 жылы туған, жылы қой. Әзірге есен-сау 97 жаста. 1924 жылдан 1955 жылға дейін 34 жыл бір кісідей бейнет көрді. Өзім 1955 жылы оқу бітіріп келгеннен бастап әке-шешемді жанымнан тастаған жоқпын, ол кейінгі әңгіме.

Құлжабай мен Олжабайдың отбасы 1940 жылға дейін айырылған жоқ. Осы жылдар ішінде байдың келіні болып айдалу, масақ теру, қайнағаларының, абысынының дәрет алатын жылы суы, үй шаруасы толығымен, келіп кететін қонақ, бүкіл ауыртпалық есімде, көзім көрді, осы анамның мойында болатын. Колхоздасқан кезде көп жылдар даладағы жұмысшыларға ас пісірді, сауыншы болды. Небір ауыртпалықты бір кісідей көрді. Жоғарғыда көрсеткенімдей 5 жыл әкем шетте болғанда да оқуға барып, оқу оқып, адам болуым осы анамның арқасы, ерлігі.

1. БҰЛАН

МҰСАБАЙ

Басшығұл
әйелі Мәржікей

Төлеген

Бөлеген

Жаныбай
1870-1953 – 85 жас

Құлжабай
1891-Х-1937

Олжабай
1894-1966

Зейнеп

Зейнеш

Қайніш

Самарат

Самарқан

Нұралы

Нұрғали

жоқ

жоқ

Сейбаттал

Қосман

Ғомар

Талғат

Қайдар

Жанат

Сәбит,
Ғабит

Азамат

Ербаян

Азат

Қайрат

Амангелді

Жәлел

Мұрат

Зәмзегүл
Әсел
Әсет

Диас

Руслан
Бахтияр

Айнұр
Абай

Әлішер

Елемес
Ғалым
Болат
Болатхан
Ермек

Қанат
Қайролла
Амантай
Зәуреш

Шери
(Шернияздан)
1920-1989

Жаңыл

Күләш

Күлзира

Қайыркө

Дулат
Қымбат
Қуат

Қайырбек

Асығатпек

Сайран

Қахарман

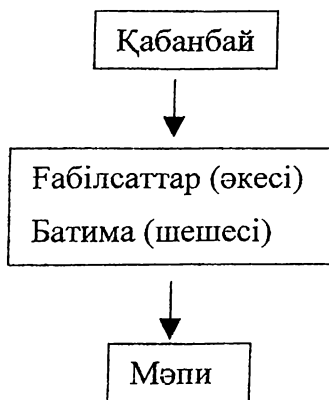
Санат

Зайна
Роза
Саят

Көміле,
Дәурен

Ескерту.

1. Құлжабайдың бірінші жолдасы Нұрила (Шери, Күләштің анасы) қайтыс болған соң, Жаныбайдың баласы Самараттың жолдасы Зейнепті Құлжабайға қосады, бірақ ол кісі қайтыс болған соң көкшетаулық Қойлы Атығай:

Алғожа деген кісі, бай болған, байлығы үшін Ақтөбеге 1928 ж. жер аударылған. Алғожаға Мәпи тұрмысқа шығады, одан Шария деген апамыз дүниеге келген. Алғожа қайтқасын қайнағасына Әбіжанқожаға Мәпиді қосады. Бұл кісі Қасқат ауылында қайтыс болған, 1934-1935 жылдары. Құлжабай атамыз анамыз Мәпиге қосылып одан (кулке) Күлзира дүниеге келген.

2. Әлнәзір қайтыс болған соң, анамыз Бибіні Есләмбекке қосқан.

3. Бөлеген атамыз Алтын анамыз Өмірзаққызымен өмір сүрген, олардан Жәми деген қыз туады, одан Дәулетхан, бізге жиен, мезгілсіз өмірден өтті, одан Болат деген ұлы бар, Алма-тыда тұрады. Жаныбай Бөлеген қайтқасын Алтын анамызға үйленеді.

ҚЫСҚАША ӨЗІМ ТУРАЛЫ

Мен, ұлы атам Басшығұлдың кіндік қаны тамған (Қызылағаш) ауылында 1929 жылы, күз дүниеге келіппін. Туғаннан жалғыз болдым. Жоғарғыда жазғанымдай шетте болдық. Біздің тұсымыздағы жастардың өмір тағдыры негізінен бір-бірімен ұқсас келеді. Мен өзім бір жасымнан (1930 ж.) конфискедендім, шешеммен бірге айдауда болыппын. Шешем Зейнепті, байдың келіні деп тұтқындаған. Содан қашып шығып ел елді, ағаш іштерін паналап сонау Тары деген жерге дейін қашып барып, 1935 жылдар ғана елге оралаппыз. Мектепте оқуға барғанда да, шет қақпай көріндік. Ол уақытта октябрат, пионер болу қандай арман десеңізші. Бізді оған да жолатпады ғой, кезінде ол бізге қорлық болып көрінді. Бесінші класқа дейін өте жақсы оқыдым, мақтау грамотасы мен де ғана болатын. 1937 жылдан бастап, зобалаң заман туды. Үлкендерімізді жазықсыз қамауға алып, елді шулатты, туған туыстарды бір-бірінен ажыратып зар еңіретті. Әрине, барлығын жоғарыға сілтеп Сталиннен көрушілер кездеседі. Десе де, көбіне-көп жергілікті еліміздің шолақ, жалақор, сауатсыз, есерсок, күншіл, арам пиғылды адамдардың әсері көп болды.

1941-1945 жылдың ауыртпалығы, қайда жатыр. Ел аш, жалаңаш, қайғы-қасірет, қан төгіс майдан. Қанша ер, асыл ағаларымыз Отан үшін белгісіз шет жерлерде жер жастанды. Ауылда хат танитын жан қалмады. Сауаттысы мен ғана болдым. Хатты оқып беру, хат жазып беру менің міндетімде болды. Көрі-құртаңдарға көп көмектестім. Уысты құлақтарын көрсем де көрмедім, олар баталарын аямады. 1943 жылы колхозда учетчик, сосын счетовод болып қызымет атқардым. Ол кезде бухгалтер деп атамайтын. Бесінші класты бітіріп есейіңкіреп қалып, қолдан куәлік жасап, 1947 жылы зооветеринарлық техникумға түстім. Оқу қиын болып, лекция, оны жазу, түсіну мен үшін машақат, негіз шамалы. Алтыншы, жетінші кластың есігін ашпаған баламын. Одан шығып он жылдық қазақ-интернатының 8-класына орналастым. Бұл да

маған оңай болған жоқ. Ахатов деген математик сабаққа кірісімен-ақ бірден мені тақтаға шығарып, радикал дейді. Радикалдың не екенін, шынын айтсам білмеймін. Балалардан, әсіресе, қыздардан жерге кіргендей ұялып барамын. Үзілістен кейін, Ахатов мені директор Мәті Хусаиновқа мына бала оқи алмайды, деп салсын. Рахмет болсын Мәті мені қолдап, оқып кеттім. Оған дейін Мәкенмен келісіп қойғаным бар. Не керек балалармен араласып, ұйымдастыру қабілетімнің арқасында кластағы балалар уысымнан шықпады. Класта староста болдым. Ол уақытта староста мұғалімнен кейінгі кластың ішіндегі көмекшісі. Мұғалімдер түсіне бастады, старостаға екі қоймай ма білмеймін. Мен үшін, «үш» деген баға, «бес» сияқты болып көрінеді. Қаланың балалары, елден келгендерге бүйідей тиіп, ұрып, соғып, зорлық жасайды. Оқуға мүмкіншілік бермейді. Кейбір елден келген балалар, елдеріне кетіп жатты. Бір күні көшеде келе жатсам, біздің жақтың екі баласының (Сұлтан, Төлеу) өкшелерінен теуіп мазақ қылып келеді. Арттарынан қуып жетіп, қаланың екі баласына қайрат көрсеттім. Байқасам өзімнен асқан ештеңесі жоқ, екеуі де сескенді. Не керек, екеуін де сабап тастадым. Сұлтан мен Төлеу қашып кеткен. Интернатқа келген соң екеуіне ұрсып, бұдан былай ынжық болуға болмайды, бірлесуіміз керек. Әйтпесе, бізге күн көріс жоқ. Оқу оқытпайды деп, шешімге келдік. Булаев, Конюхов, Омбы балалары біріңғай, мен «атаманы» болып белгілендім. Талай төбелестер болды. Бірақ бұрынғыдай емес, біз үстемдік алдық. Не керек 8-9-10 класты төбелесіп жүріп бітірдік. 8 класс маған ауыр болды, әрі 6-7 кластың білімінің жоқтығы сезілді. 9-10 кластарда әжептәуір жетіліп орташалау оқушылар қатарына іліктім. 10 сыныпты бітіргесін шешемнің пысықтығының арқасында 1950 ж. оқуға жүріп кеттім, ол үйде жалғыз қалды. Мен Алматыға барып «жығылсаң нардан жығыл» деген емес пе, орталық ВУЗдарға озық студенттер алады екен, сол конкурске мен де қатысып, үш пәннен бес, бір пәннен төрт, барлығы 19 балмен Москваның ветеринарный Академиясының Каракулеводческий факуль-

тетіне түсіп, 1955 жылы аяқтап, Ғалым зоотехник деген мамандық алып, өз елім Булаев ауданында зейнеттіке шыққанша еңбек еттім. Әңгіме қызметте, немесе қарапайым еңбек адамы болуда емес, үлкен жүректі, таза азамат болуда ғой.

Алғаш қызмет бабын Возвышен совхозынан бастадым. Үлкен совхоз, жер көлемі көлемді, мал басы жетерліктей. Совхоз директоры Богинич И.Ф. деген орта жасқа келген адам. Білімі бастауыш мектептің көлемінде. Бірақ тәжірибесі мол, беделді, ұстамды, көп сөйлемейтін, аз сөйлесе де, маңызды сөйлейтін өте дұрыс басшы еді.

Отбасы: Балаларымның анасы, өзімнің жұбайым – Марғима Сатыбалдықызы екеуіміз 1955 жылы, 3-сентябрьден бері қол ұстасып, тату-тәтті, Аллаға шүкір, жақсы отбасы болдық. Қызмет атқарып жүріп те, зейнеткерлікке шыққанша, үй шаруасынан қолы босамады. Балаларды тәрбиелеу, үлкендерді күту, қонақтарды мейрімділікпен қарсы алып, шығарып салу, мен үйде бармын ба, жоқпын ба барлығы Марғиманың мойында болды. Үлкен қонақжайлы отбасы болдық. Бұл біздің ата-бабаларымыздан келе жатқан жалғас, дәстүр дейтін еді әкем марқұм. Қонаққа берсең, есесін алла береді. Мейман өз ризығымен жүреді. Сөйтіп жүріп сегіз бала өсіріп, әрі тәрбиелеп, менің де еңбекпен алаңсыз шұғылдануыма да қолайлы жағдай жасау осы Марғиманың еңбегі деп білемін. Келген меймандардың аяқ киімдеріне дейін жуып, кептіріп, тазалап менің мерейімді үстемдеді. Соның бәріне уақытын жеткізіп, ерте тұрып, кеш жатып, отбасына ешқандай кемшілік көрсетпеді. Отбасының «құты әйел» деген осы. Келген мейманға, кімге болса да, оғаш мінез, мейрімсіз қабақ, ердің сағын сындырады, берекесін алады. Мұны қыздарыма, келіндеріме үлгі болу үшін жазып отырмын. Аналарының адамгершілігіне, қайырымдылығына өздерінің де көздерің жеткен болар. Мың да бір рахмет айтып, Алладан тілейтінім анамыз Зейнепті, Марғима екеуімізді, Ауыртпалығымызды біреуге салмай балаларымыздың, туған-туыстарымыздың, жолдастарымыздың алдында дүние салуға жазсын деген тілек.

Құдайға шүкір, тәубе! Өзім жалғыз тусам да, балалы-шағалы, немерелі болдым. Жалғыздық дегенді білмей өстім. Төрт ұл, төрт қыз өсірдік. Қазір солардың жемісін көріп, қолқанатымыз болды, күн көрісімізді жеңілдетті. Құдая тәубе, жеке-жеке отбасы болды.

Гүлбағиса (Гүлнар) – ең тұңғышымыз, 1956 жылы Возвышен совхозында Григорьевка селосында туды. Отбасымыздың ермегі болған, ернімізді бірінші жібіткен біріншіміз. Семейдің Технология институтының, мясо-молочный факультетін тәмамдап инженер-технолог мамандығын алған. Семейлы, Торғай деген күйеу баламыз, торғайлық азамат, инженер-құрылысшы. Бұлардан туған Арман деген жиеніміз бар. Көп жылдар, арқалықта тұрып, қазір 2000 жылы Астанаға көшіп келіп, осында қызметте.

Ботакөз. 1959 жылы Қарағоғада туды, оныншы класты осында тәмамдап, Петропавлдың пединститутының биология-химия факультетін бітіріп, Болат деген күйеу баламызбен отбасын құрады. Болат – инженер-механик, мамандығымен көп жылдар жұмыс істеп, кейіннен кеден (таможня) жұмысында ойдағыдай қызмет атқарып жүр. Бұлардан туған Аслан, Дәурендер құдайға шүкір үлкен азамат болып өсіп келеді. Әзірге оқушылар, жақсы тәрбиеде. Жақсы азамат бола ма деген үміттемін, әмсе солай болғай. Аслан, МГУ-дің III-курс студенті, Дәурен II кл. оқиды.

Қайролла. 1961 жылы туды. Бапам марқұм, кереметтей қуанып, Әлібай деген немере ағасы түсінде жілік ұсынып, мынаны Қайроллаңа бер депті. Содан Қайролла деп атын өзі қойды. Ту бие сойып, қызықтап ойын-той жасады. Гүлнар, Ботакөз, Қайролла үшеуін бапам марқұм қызықтап, киізге орап, шанамен ел жаққа қонақтап кететін. Қайролла әскерден келгеннен кейін, Қарағандының Петропавлдағы филиалы Политехникалық институтіне түсіп, кейіннен Қарағандыға ауысып, инженер-автомобили и автомобильное хозяйство деген мамандық алды. Үйленді. Гүлнар деген келініміз бар. Бұлардан Жасұлан және Динара деген ерке, сүйкімді немерелеріміз

бар. Гүлнар келініміз осы институтты бірге оқып бітірген, маман-инженер.

Талғат 1964 жылы туды. Ол туғанда 10-күндей, төтеген нәсір жаңбыр болды, ырым еттік, ырысты болар деп ырымдадық. Тәубе жақсы отбасы болып отыр. Әскер міндетін өтеді. Қостанайдың ауыл шаруашылық институтының агроном факультетін аяқтап, ғалым агроном мамандығын игеріп, кейіннен органға ауысты. Кейін Петропавл университетінің Заң факультетін бітірді. Қазір полиция қызметкері. Келініміз Жанат – сауда мамандығын игерген товаровед. Біраз жыл, осы салада қызмет атқарды. Бұлардан туған Аблайхан, Дархан деген екі немереміз бар. Тәуба тілегіміз осылардың үстінде.

Толқын 1967 жылы туған. Жастайынан өз бетімен, спортқа, күреске әуес болды. Мектепте, ауданда, облыста күрес чемпион атағына ие болып жүрді. Әскерге дейін Омбының радиоотехника-лық училищесін бітіріп, радист мамандығын алып, Теңіз флотында үш жыл әскери борышын аброймен атқарып келді. Қарағандының спорт-педагогикалық институтын бітіріп, одан органға (милиция) қызметіне ауысқаннан кейін, Қарағандының жоғарғы дәрежелі милиция училищесін аяқтап, үшінші дипломның иегері болды. Шынар деген келініміз бар, мамандығы медик. Алтынай деген (алтынымыз), Еркебұлан деген (еркеміз) бар. Бұлан үлкен аталарымыздың аты, осы атасындай белгілі азамат болсын деп, мезгесе керек, атын әкесі өзі қойды.

Айгүл 1970 жылы туды. Өте ерке, айтқанынан қайтпайтын болды. Астанада финансист болып білім алды, ауданда тұрмысқа шыққанша, Райфинде қызмет атқарды. Сәбит деген күйеу баламыз да 1970 жылы туған. Омбының автодорожный институтының түлегі. Данара, Марлен, Диана деген жиендерімізді өсіріп, тәрбиелеп жатыр. Жан-жақты, үлкен ауқатты отбасы болып отыр.

Назымбек 1972 жылы туды, Арқалықтың құрылыс техникумын бітіріп құрылысшы (строитель) мамандығын алды. Кейіннен кеденші (таможник) мамандығын иеленді. Жолдасы

Анар келініміз 27 октябрьде 2001 жылы келін болып түсті. Петропавл есеп-экономикалық техникумын, Көкшетау университетінің экономика факультетін бітірген. Кеден қызметкері болып істейді. Бұлардан Темірлан деген немерем бар.

Гүлжанат ең кенжеміз. Арқалықтың учетно-экономический техникумын бітіріп, экономист мамандығын алды. Екінші мамандығы Петропавлда сырт киімін тігетін тігінші мамандығына ие болды. Енді ең соңғы мамандығы Петропавл университетінің бухгалтер-аудит факультетін аяқтады. Үш дипломның иегері. Қазір Халықтық банкінің қызметкері.

Қорыта келгенде ұлдарым, қыздарым, күйеу балаларым, ұялтып, қызартып, ұят келтірген жоқ. Барлығы да әр саланың қызметкерлері. Мен өзімнің негізгі мақсатым, ағайыным, туған-туыстарымның тату болуларына жан тәніммен айналысқан адаммын. Балаларымды да осы бағытқа бейімдедім. Күйеу балаларымыз Торғай, Болат, Сәбит біздің балалармен толық араласып бірінің жоғын бірге іздесіп, жездеі, балдызды болды. Тәубә, барлық балаларым, тығыз туысқандық қатынаста. «Бірлік түбі тірлік» деген, болмаса «бөлінгенді бөрі жейді», бөлінуді құдай жазбасын. Бұлардан тараған он екі немере – жиендеріміз бар. «Немерең, өз балаңнан да тәтті болады» деген қазақтың қанатты сөздерінің дұрыс екеніне көзіміз жетті. Немере-жиендеріме, әмсе бақыт құшағында болуын тілеймін. Таза еңбекте, бір-бірімен тығыз туысқандық, қатынаста болса екен деймін. Мен балаларымның және кіші ізбасар туыстарымның елін, Отанын сүйіп қызмет етуін, жақсы жұмыс істеп, жаман істерден аулақ болуын қалаймын.

Бірлікті, туысқандықты қатаң ұстап, адамдарға пайдалы іс істеуді, кездескен адамдарға қол үшін беріп, қуанта білулерін тілеймін. Рухани, сана-сезімдерінің жоғарғы деңгейде болуларын, инабатты, парасатты азамат болуларын тілеймін. Ата-аналарын, үлкендерді сыйлап, әрдайым сый-сияпат көрсетуін қалаймын. Бұған қоса қыз келіндерімнің ата-енелеріне, ерлеріне, қарсылық мінез көрсетпеуін, балаларын жақсылыққа тәрбиелеуін, ерте тұрып, кеш жатуды әдетке айналдыруын

қалар едім. «Атаңа не қылсаң, алдыңа сол келеді», «Баталы ұл арымайды, батасыз құл жарымайды», «Батаменен ер көгереді, жаңбырменен жер көгереді» – деген қанатты сөздерді естен шығармаулары керек.

Ер жеттік, құдай қолды жеткізді, тілекті берді. «Құданы құдай қосады, үйірі бөлекті нөқта қосады» деген құдая тәубә, құдандалы ұрпақты болдық. Құдаларымызды құдайдай сыйлауға, оларды өзімізден де дәрежелі ұстауға тырыстық. Еш бір сөзге келіп, қабақ шытысып реніш болған емес. «Сөз қуған пәлеге жолығады, бірлік сақтаған қазынаға жолығады» деген қайда. Кешірімді болуға тырыстық. Екі жағымыз да балаларымыздың отбастарына араласып көргеніміз жоқ. Мүмкін, балаларымыз, өз отбастарын дұрыс ұстап, көңілімізден шыққандықтан да болар. Бұлардың да ұрпақтары өздеріндей жақсы тұрмыс, ұзақ бақытты өмір сүрулерін тілейміз. Әмсе, құдаларымыз балаларының, немере-шөберелерінің қызығын көріп, бақыт құшағына бөленсе, қандай ғанибет. Мезгілсіз ажалдан, қауып-қатерден тысқары болуларына тілектеспіз. Осы шежірені, еріккеннің ермегі үшін, жазып отырғаным жоқ. Біздің тұстағылар қазақ тарихын, әдет-ғұрпын, салт дәстүрін жете білмей өстік. Ата-тегімізді күнгіртік деңгейінде білдік. Жалпы жақыншылықтарын білгенімен, қандай дәрежеде туысқандықтарын шала сезіндік. Жалпы ата дәстүрімізде, жеті атасына дейін бір-бірімен қыз алып, қыз беріспеген. Мұндай таза қандықты сақтау тек қана біздің, асыл қазақ халқында ғана десем артық болмас.

1954 жылдан бастап, елімізде тың көтеру деген ұранмен, елімізге шеттен қанша басқа ұлт өкілдерін әкелді. Қазақ халқы есептеулі аз болдық. Қазақ мектептері тегіс жабылды десем артық емес. жастарымыз орыс мектептерінде дәріс алып, ана тілінен мүлдем айрылып қала жаздады. Осының барлығына қысқаша шолу жасау себебім, біздің сол кездегі адамдардың жоғарғыдағы жазылған жақсы дәстүрден айрылуы деп сезінеміз. Қызметке қазақ мамандарынан алу кезінде де пайызбен есептеп, оның құрамын асырмады. Жалпы совет

үкіметі жаман болды деуден аулақпын. Совет үкіметі тегін білім берді, тегін емдеді, мәдениетімізді көтерді, қараңғылықтан көзімізді ашты. 1961 жылы мені Алматы облысының Іле ауданына техникумның директоры болуыма министрдің келесімі болды. Үй мәселесі шешілді. Бұған қолдау көрсеткен Іле ауданының бірінші хатшысы марқұм Талғат Тегісов деген үлкен азамат еді. Бұрын Қарағанды облысында Облисполкомның бірінші орынбасары, кейіннен ауыл шаруашылығы министрінің орынбасары қызметтерін атқарған. Бірақ мақсатымды орындай алмадым. Әкем мен шешенің жалғыз ұлы болған соң, тастап кете алмадым. Бізге рұқсат еткенімен, елден бірге алып шығуға қимадым. Бізбен еріп баруға да келіспеді. Міне, осылай болашақ өз карьеріме, өзім тұсау болдым ғой деп ара-тұра өкініш білдірдім.

1991 жылдан бастап, жеке егеменді ел болып шаңырақ құра бастағанда да, ірі қателіктерге де ұрынбай қалғанымыз жоқ. Жалпы жекешелендіру ұранымен, колхоз, совхоз, завод, фабрикалардың тағы сол сияқты, барлық саладағы басшыларға бақылаусыз ерік беріп, орталықтағы көптің сабақтап, еңбекпен жиған мүліктерін талан таражға салып, елдегілердің халін әлсіретті. Мал тегісінен құрытылды, мал қораларын жойып жіберді. Елдегілер ауыз су, жарық, емхана, мектеп, кітапхана, клубтардан айрылып қалды. Автобустар тоқтатылып, ел қатынасы қиындады. Жол тазалайтын мекемелер әлсізденді. Елдегілердің ауылдан қалаға көшуі кең етек алды.

Орталықтағы малды, техникаларды, құрылыстарды барлық саладағы байлықтарды сатып, ойларына келгендерін жасап, қазіргі шенеуніктер байыды. Үкімет жағынан сескеніс болған жоқ. Жең ішінен, қол беріп, бірімен бірі масайрасты. Өкініштісі, ренішін айтатын халықтың жері қалған жоқ. Булаев ауданының он үш совхоз, екі колхозында 60 мың қарамал, оның ішінде 20 мың сауын сиыры, шошқа 56 мың, қой 30 мың, 4300 жылқы болған. Жылына 35-40 мың тонна сүт, 7500-9000 тонна ет өндіретін, 2600-2700 кг әрбір сауын сиырдан сүт сауылатын, 18 мың бұзау, 40 мың торай, 500-600 құлын алатын.

Міне, осының бәрінің көзі жойылды. Құнарлы жерлерді, жаңа техникаларды өздерінің меншігіне айналдырды. Міне, осындай басшы-ұрыларға үкімет жағынан тежеу болған жоқ. Төменгі басшылар мен жоғарғы жақтағылар сыбайлас жемқорлыққа көшті. Еңбексіз, негізсіз байлыққа кенелгендер мен зар илеген жұмыссыз кедейлер, қайыр сұраушылар етек алды. Ұрлық, қорлық, тонау, кісі өлтіру, зорлау көбейді. Тарихқа сүйенсек, елге қиянат жасаған азғын басшылар еш қайда бармас, олар да бір кездері сазайын тартар. Заман өзгерісі туды. Кейінгі өрбіген жастарымыздың бізден әлде қайда зерделі болуына мол сенім бар. Болашақ сіздердің қолдарыңызда. Қазір жас жеткіншектер қазақ тарихын терең оқып көздерін аша бастады. Біз болсақ, өткен тарихымызды білмей өстік, оқытпады, тек совет стилінде ғана өмір сүрдік. Қазір көпшілік жастар мешітке барып, дәріс алып, намаз оқып, мұсылмандыққа бет бұрғанын көзіміз көріп жүр. Бұлардың да, енші алла дінге деген құмарлығы, білімділігі бізден әлде қайда ілгері болмақ. Компьютерлердің озық мәдени ошағы ашылды. Біздер, қазіргідей озық мүмкіншіліктерден жүрдай болдық. Ол біздердің кінәмізден деп ойламаңыздар. Сол кездегі оқу білімінің өрісі осылай болатын. Мұндай, бастан кешкен кемшіліктер, саясаттың қиянатынан деп есептейміз. Осының бәрін қысқаша қорыта келгенде, менің де сіздерге қалдырған үлесім болсын деген ниет. Кейінгі ұрпақтарымыздан үлкен болашағы зор ғалымдар, әдебиетші, жазушылар, тарихшылар, зерттеушілер шығатынына сенемін. Сол кезде мұны жалаң шежіре деп үкпай, тарихи дерекке пайдалану үшін жазылған туынды. Мен өзімді, Аллаға шүкір бақыттымын деп санаймын. Көптеген жақсы адамдармен қызыметтес, табақтас болып ақыл кеңес, үлгі алдым. Отан соғысының батыры Қизатов Жәлел, ауданның бірінші хатшысы болған социалистік Еңбек Ері Төлебеков Қасым, облыс басшысы Жақсылық Исқақов (мектепте бірге оқыған) тағы да басқа ұлт өкілдерінің басшыларымен қызметтес болдым. Тәлім тәрбие алдым, адал қызмет атқарып, үлкен сенімде болдым. Бұлар маған қамқор бола

білді. Туыс-жолдастардан Анафинов Латып, Мусин Серік, Бекмағанов Көкен сияқты сауатты, екі тілді жақсы меңгерген, ауыртпалықты бастан кешкен, аяулы азаматтар еді. Жас қыршындар дүниеден ерте көз жұмды. Кейінгі отбастарымыз араласудамыз. Біз алдамшы туыс, жолдастар емес едік. Әрине, селдіреп қалдық, ол табиғаттың, өмір заңы. Қазір өзіммен телес бірге ойнап өзілдесіп, туыстай болған жолдастарым баршылық. Олар Дүйсенбай Айтжанов, Болат Сағындықтар. Олардың орынды әзіл-қалжыңдары мені қанаттандырды, еркелетті, мейірлендірді. Барлық сырымыз, сыйластығымыз бәрі ортақ болды. 40 жылдан астам қызметтес, жолдастық кезімізде де сен десіп көргеніміз жоқ. Жолдастыққа өте адал, азаматтықтарын жоғары ұстап, туларын төмен түсірмеген азаматтар. Өзімді, кейде өлтіріп, кейде тірілтіп, сырттай да, көзімше де «Жамандап» – жүретін замандасым Жоламан Сақыпкереев неге тұрады. Өмірімде жаман, теріс пікірдегі адамдармен жолдас-жора болып көргенім жоқ. Теріс ниетті адамдардан қаштым, жақсылармен жанасуға тырыстым. Өмірім еш болған жоқ. Жақсы жолдастарым көп болды, әлі де бар. Оларға деген тазалығым, сүттей ақ, сезімі әлі де мәңгі сақталмақ. Олар да, балаларының, ұрпақтарының қызығын әмсе көре берсін деген тілектемін. Бір қасиетім, адамдарды көргенде, бірден жүріс тұрысынан, қимылынан, сөз ыңғайларынан аңғара білдім. Не айтайын деп тұрған ниеттерін де сезіндім. Еш уақытта, рушылдыққа баспадым. Қай ру болса да, қай жердің азаматы болса да туыстай көріп бауырыма тарттым. Одан ұтпасам, ұтылмадым. Жасында жасаған жақсылық, жамандығы әр пенденің алдынан шығатынын көміл сенімде ұстап, осы қағидамен өмір сүрдім. Елге қиянат жасағандар бұрын да болған, қазірде жоқ емес. Бірақ солардың өздері де, кейінгі ұрпақтарыда онша оңалып кеткен жоқ. Күншілдік, қараниеттілік кімге керек? Күпіршілік, мансапқорлықтан шошындым. Ешбір пендеге қиянат жасамауға тырыстым. Қиянат жасамақ түгілі, біреуге жамандық ойлауға қорықтым. Кейінгі ұрпақтарыма, туыстарыма кесірім тимесін деген ниетпен. Өз басымнан көрі,

туыстарымның қамын, намысын көп ойладым. Кей кездері, олардың орынсыз сөздері де намысыма тиетін еді. Өз басым артық сөзден қашқақтадым. Бірақ ыстық қандылау болдым ғой деп ойлаймын. Пенде болғасын, кемшіліксіз болмайды. Ол елдің, ағайынның, жолдастарымның бағасында болсын. Үлкен тұлға, ақылды болдым деп, айта алмаймын. Бірақ, үлкен-кішілер сөзімді тыңдап, сыйлаған тәрізді сезіндім. Сол үшін де оларға алғысымды айтар едім. Туған туыстарыма, қамқор болғым келді. Азды-көпті пайдам да тиген шығар. Жан ашырлықпен қатты, жұмсақ та айттым. Қатты айтсам, кешіріп түсінер деп ойлаймын. Шын жан ашыр, қатты айтқанды түсінеді. Күле сөйлеген дұшпанның ісі.

Мен туралы «Жырымен жұртын оятқан» деген Мағжан Жұмабаевтың шығармашылық хақында Бақытқамал Қанарбаева. Сары арқаны сағындым «Ақиқаты осы еді» деген жазушы Жайық Бектуровтың, Ерік Асқаровтың т.б. кітаптарында мен туралы жазылған, естелік қалдырылған.

Мен де жетпістің желкесіне мінген аталарыңмын. 15 ноябрь 2000 жылы, балаларым, күйеу балаларым, қыздарым, інілерім бас қосып, менің жетпіс жылдығымды, жылқы сойып, 150-дей азаматтарымды, достарымды, туғандарымды жинап ресторанда, үлкен көделі той өткізді. Мағжан Жұмабаев ауданының совхоз директорлары қатысып мерейімді үстем етті. Балаларыма, інілеріме үлкен алғысымды білдіремін. Маған жасаған сыйлықтары өздеріңнің алдарыңнан шықсын. Балаларыңның қызығын көріп ұрпақты болыңдар деген батамды арнаймын.

Өзірге, тіршіліктемін, өсиет айтып жатқаным жоқ. Қазір жетпістің қырынан астым, алда сексен алла жасса. Дағдырды бір алла біледі. Алда бір ажалдың бары анық, күмәнсіз. Бұл шежіре болашақ ұрпақтарға ескерткіш болсын деген ниеттен туды. Кейінгі сіздер – мүлдем, өткендерін білмей қалама деген қауыптен туған, жанашырлық деп түсініңіздер. Кейінгі ұрпақтарыңды өздерің жалғастыра берерсіңдер. Жалғасын үзіп алмай жалғастырады деп сенемін -- бұл аманат. Ұлғай-

ғанда керектігін түсінесіңдер. Бұл жазба кейінгі Батыр Баян ұрпақтарына арналған толық, анық шежіре – бұл ақиқат ауытқымандар. Ұрпақты болып жақсы салауатты өмір сүрулерінді, отбастарыңның ұйымшылдығын, таза қанды, жігерлі, намысқор, туысқандық сезімдерің мол болсың - Әумин.

Жеті атасын білген артық емес, білмейтіндерге түкте емес.

Компьютерге теріп беттеген менің жиендерім Аслан, Дәурен Болатұлдары – Нұржан Сәрсекеев тегі. Руы Керей, Керей ішінде Дәулетімбет. Бұлардың сәбилік еңбектері мол. Бұларды да нағашы жұртымен таныстыруға ниет қылдым. Аслан, Дәурендерге дүниенің бар жақсылығына бөлснүіне, аталық – ақ батамды арнаймын.

Білгішсініп, жазды деп сөкпеңіздер. Бұл еңбек кейінгі сіздер үшін, жасаған аталық борышым.

1949-1950 ж. ПЕТРОПАВЛ ҚАЗАҚ МЕКТЕБІН БІРГЕ БІТІРГЕН ЖОЛДАСТАРЫМ

1. Аманбаев Зейнолла
2. Әуешов Төлеу
3. Габдуллин Садық
4. Жанрахимов Әміржан
5. Жаманбалина Бибінұр
6. Какимов Рашит
7. Қажғалиева Мамыр
8. Қасенова Ғайнижамал
9. Қадырмин Ғалымжан
10. Малдыбаев Айтмұхан
11. Меңдыбаев Мұрат
12. Мұрзагелдина Зура
13. Нұралин Нөкеш
14. Олжабаев Зейнолла

15. Рамазанов Еслям
16. Сапаров Сұлтан
17. Садвақасова Қадияша
18. Сыздықова Фая
19. Хусайынов Сәкен.

Көбі дүниеден өтті, қазір төртеу ғана қалдық. Барлығымыз да бір баладай болып өстік, тату болып бір-бірімізге қол үшін беріп едік.

ЕЛГЕ СЫЙЛЫ ЕСІМДЕР

Қалыңдығы екі еліге жуық шежіре кітапты әрлі-берлі парактаймын. Кім де болса көздің майын тауысып, тірнектеп жинағаны көрініп тұр. Тасқа басылған жазулар тарих қойнауынан сыр шертіп, санадан өше бастаған жәдігерлерді қолмен ұстатқандай болады. Орта жүз, оның ішінде Уақ-Шоғадан тарайтын Батыр Баян ат ойнатып, атой салып, қалың жау-жоңғарларды түре қуып бара жатқандай көрініс елес береді. Шежіре кітапта Керей, Уақ, Қарауыл, Қожа, т.б. жөнінде де бүге-шігесіне дейін тәптіштеп таратылыпты. Шежіре – тарих деген осы!

- Ондаған жылдар бойы көне көз қариялардан, ел ішінен тірнектеп жинап, қойын блокнотыма жаза беріппін. Кейін байқасам, қомақты болып қалыпты. Сосын «ғылыми еңбек» ретінде қайта түзіп, саралап, сараптап, тұжырым жасап шықтым, - дейді шежіре-кітаптың авторы Олжабаев Зейнолла ақсақал.

Білгенге, шежіренің түп-төркінінде үлкен дау-дамай тұр. Қазақ айғайсыз жүрген бе? «Менің атам қайда, ана атамыз неге ұмыт қалған?» деп жанжалдасуға бейім. Сөйтіп, қасықтап жинаған дүниені шөміштеп қотара салулары оп-оңай. Зекең шежіре жинаумен кенестік дәуірден бері айналысып келеді екен. Соның бірі – біз сөз еткен жоғарыдағы жәдігер.

- «Жеті атасын білген үл жеті жұрттың қамын жер, өз ата-

сын білген ұл құлағы мен жағын жер» демекші, дүниеден өткен бабалар жөнінде қысқаша тарихи шолу жасау көптен бері ойластырып жүрген мақсатым еді. Кейінгі ұрпақ үшін азмаз мұра қалдырсам, бір көдеге жараса, маңдай тердің ақталғаны. Бұл, бір жағынан, өзімнің өмір өткелдерім хақындағы ой-толғаулар іспеттес. Қалай десек де, жастарға тағылым, бағыт болар деген игі ниеттен туып еді, - дейді Зекең ағынан жарылып. Оның жүрек түкпірінен төгілген ұлағатты, тәрбиелік сөздер кешегі мен бүгінгінің және келешектің аражігін жалғастырып тұрған «алтын көпір» тәріздес.

Зейнолла ақсақал Батыр Баянның алтыншы ұрпағы болып саналады. Сыпайы да сырбаз, парасатты қасиеттері батырдың тегі дегізгендей. Мына бір оқиғаны Зекеңмен талай жыл қызметтес болған, сыралғы інісіне айналған Сағындықов Болат ағамыздың әңгімелеп бергені бар.

- Аузында түйеден түскендей сөзі жүретін бір ақсақал әлде бір жиында Зекеңе оғаншау сөз айтып қалады. Зекең көпшіліктің алдында әдеп сақтап үндемейді. Былай шыға, жеңіл көлікпен өлгі ақсақалды қуып жетіп, ылдым-жылдым қимылмен кабинадан сүйрегендей алып шығады. Не керек, сөзбен өлтіріп салады. Мен Зекеңнің осындай намысқойлығын, қызуқандылығын бірнеше мәрте көрдім. Намыстандырма, ондайда жалаңаш барып, жауға шабатын ер. «Ерді намыс, қоянды қамыс өлтіреді» деп атамыз текке айтпаса керек. «Сынықтан басқаның бөрі жүғады» деген сөз бекер емес. текті адам тегіне тартпай қоймайды, - дейді Бөкең.

- Менің ұлы атам Басшығұл болыс болған, әділдігімен, шешендігімен, қайырымдылығымен аты шыққан. Оның ұлы Құлжабай да дуалы аузымен елді қаратқан, болыстықтың буына піспеген. 1937 жылы «халық жауы» атанып, ұсталып кетті, - дейді Зекең өткеннен әңгіме қозғап.

Бұл зобалаң тал бесікте тербетіліп жатқан бір жастағы сәбиді де айналып өтпейті. Топалаң болып тиіп, бүйі болып шаққан. Зекеңнің өмір тағдыры аумалы-төкпелі заманның келбетін көз алдыма елестетті. Анасы Зейнеп «байдың келіні»

ретінде тұтқындалып, емшектегі сәбимен тәркіленіп, жер аударылып кете барады. Аз үйлі шоғыр Түмен облысының Тары деген жеріне қашып барып, жан сауғалайды, сөйтіп аман қалады. Кейін ес жиып, етек жапқан соң ғана ел жаққа оралады.

Зейнеп әжейдің жалғыз қарашығы үшін шығар жаны бөлек. Жүзден асқан кейуана жетпістегі «жеткіншегін» әлі күнге дейін «құлынымдап» айналып-толғанып отырады. Қанаттыға қақтыр-май, тұмсықтыға шоқыттырмай өсірді. Оның табанына кірген шөгір менің маңдайыма қадалсын деп жатса да, тұрса да құдайдан тіледі. Жолдасы Олжабай «бір қап бидай ұрлады» деген жаламен жазықсыз жазаға ілігіп кете барды. Марқұм адал жүректі, ақкөңіл, ескіше оқуы мол адам болатын. Тағдырдың осындай соқтықпалы кездеріне Зейнеп әжей ауыртпалықты қайыспай көтере білді.

Зекеңнің сырлас інісі Бөкеңнен сыр суыртпақтаймыз.

- Зекең бір атадан жалғыз болса да, «жалғызбын» деп айтқан емес. Өйткені, өмірде дос-жарандары өте көп. Бірі ағасындай, бірі інісіндей, бірі туған бауырындай болып кеткен. Жалғызсыратпады. «Өзі жақсы кісіге бір кісілік орын қайтсе де табылады» демекші, Зекең —көптің адамы.

Елуінші жылдары Алматыға оқуға түсу — шөл даладағы мұнарланған алдамшы сағымды қолмен ұстап аламын деумен бірдей. Ал Зекең айды аспаннан бірақ шығарды. 300 талапкердің арасынан сүрінбей өтіп, Мәскеудің мал дәрігерлік академиясының студенті атанды. Сондағы анасының есі шыға қуанғанын әлі күнге дейін ұмытпайды. Бес жыл оқып, елге ғалым-зоотехник болып оралды.

Содан бері туған жер құшағынан тамыр үзген емес, тағдыры да, қуаныш-қиындығы да ортақ. Көп жыл басшылық қызметтер атқарды. Абырой-күрметке бөленді. Еңбек демалысына шыққанға дейін Булаев аудандық ауыл шаруашылығы басқармасы бастығының орынбасары болып істеді.

Тағы да Бөкеңді тыңдап көрелік.

- Зекең іскер, ұйымдастырушылық қабілеті қарымды, білімді. Мен оған «Булаев ауданының бас малшысы» деп

қалжындаймын. Неге десеңіз, мал шаруашылығын бүгешігесіне дейін жетік біледі. Алайда, іскерлігі, қабілет-қарымы ескерілмеді. Жасыратын не бар, ол уақытта ұлттық кадрлар көбіне-көп көзден таса қалды, шеттетілді. Сол кездері тұтас қазақ ауылдары солақай саясаттың құрбанына айналды. Зекеңдер де – солардың бірі. Әйтпесе, кез келген басшылық қызметке лайықты еді. Мәселе, атақ-мансапта емес. десек те, көңілде бәрібір өкініш табы қалмай қоймайды.

Ең бастысы, Зекең – облыстағы сыйлы азаматтардың бірі. Көпшілік сыйлайды, құрметтейді. Бұлай мойындата білу де – тектіліктің белгісі. Әсіресе, жолдас-жоралары, жерлестері «Өзіміздің Зекең» деп сыртынан иемденіп, абырой-беделін аспандатып жатады. Бұдан асқан қандай марапат керек?!

Бір жасында «тәркіленіп», маңдайына октябрыт, пионер секілді құрметті сапта болу «бақыты» жазбаған Зекең бүгінде жетпістің төрінде нық отыр. Ғасыр жасаған анасы бес уақыт намазында Батыр Баянның ұрпақтарының амандығын тілеуден жаңылған емес.

- Немере, шөберелердің қызықтарын тамашалап отырмын. Менде енді не арман бар дейсің? – дейді тамырын тереңге жайған мәуелі бәйтерек іспеттес отбасының алтын дінгегі.

Зейнолла ақсақал мен Марғима апайдың бір шаңырақ астында тату-тәтті жарастықпен өмір кешіп келе жатқанына 48 жыл толып отыр. Сүттей ұйыған отбасының ырысы да, берекесі де – Марғима апай. Олар 8 ұл-қыз өсіріп, оқытты. Күйеу балалары мен келіндері де жоғары білімді, түрлі салаларда жемісті еңбек етеді. «Әке көрген оқ жанар, шеше көрген тон пішер» дегендей, шеттерінен ибалы, тәрбиелі, ынтымақтары жарасқан отбасы тұтқаларын ұстап отыр.

Зекең жеті белеске жеттім екен деп қол қусырып қарап отырған жоқ. Қоғамдық жұмыстардың бел ортасынан әркез көруге болады. Булаев ауданына ұлы ақынның есімін беру жөніндегі шаралардың жуан ортасында жүрді. Ауданда жаңа мешіттің ашылуына белсене атсалысты. Батыр Баянның есімін әспеттеуді ұмытқан емес. Бүгінде жастардың бойына иманды-

лық, адамгершілік дәндерін егумен айналысып жүр.

Елдің құрметіне бөленген адам нардың жүгін де қайыспай көтереді деген рас-ау!

«Солтүстік Қазақстан»

Ө. ДӘУІРҰЛЫ

БАҚЫТ ҚҰШАҒЫНДА

Редакцияға кіріп келіп жарқылдап амандасып, хал-жағдайымызды сұрап, газеттің ыстық-суығына тілеулес, жанапшыр көңілмен, жылы сөзімен көкірекке нұрлы сәуле ұшқынын сыйлап кететін жандардың бірі Зейнолла Олжабаев ағамыз осы жолы асығыс кейіппен:

- Шешей елге жүруші еді, - деді кабинеттен шығуға айналып. Қолында өзі редакциядан жаздырып алатын «Солтүстік Қазақстан» газеті.

- Осы қыста ма? Жол алыс қой, - дедім.

- Қыста да елге барғысы келеді, ағайындарын көргісі келеді.

- Зеке, шешей тоқсанның тұсында шығар, жол алыс емес пе? – дедім Зекеннің өзінің жетпісті алқымдап қалған жасына орай шамалап. Ол күлді.

- Биыл жүзге келеді. -

- Той сізде екен ғой. Неге үндемейсіз, айтпайсыз? Шешейдің суретін газетке берейік, шешейдің бүгінгі ұрпаққа айтар сөзі бар шығар?!

- Қарсылығым жоқ. Ол кісінің төлқұжатында 1900 жылы 8 наурызда туған деп жазылған.

Ол кезде дәл туған күнін кім жазып жүрді дейсіз, әйелдер мерекесі, әйелдер тендік алған күн деп жазылған ғой, сірә. Жүзге келгені анық. Жиырма екі жасымда тұрмысқа шықтым, жиырма тоғыз жасымда сен тудың деп айтып отырады.

Зейнолла Олжабаев облысқа белгілі адам. Ауыл шаруашы-

лығы саласында көп жыл басшы қызметте болып, құрметті еңбек демалысына шыққанға дейін Булаев аудандық ауыл шаруашылығы басқармасы бастығының орынбасары болып істеді. Баян батырдың ұрпағы. Ұлы ақын Мағжан Жұмабаевтың, Батыр Баянның есімдерін есте қалдыру жолында жоғары билік орындарына, Қазақстан Республикасы Ғылым академиясына, Қазақстан Жазушылар одағына хаттар жазып, хабар салып ел тарихындағы елеулі кезеңде туған топырақтың туын көтерген ұлы перзенттерді ұмытпау жолында «жарғақ құлағы жастыққа тимей» жүрген жан.

Зекең соңғы бірер жылдан бері қалада тұрады. Шешесі қолында. Мир көшесінің бойында Пионер аялдмасынан қарға адым жердегі бес қабатты үйдің үш бөлмелі пәтерінде екен. Жүз жасаған Зейнеп әжейді бір ғасыр ғажап тойымен құттықтап суретке түсіріп алдық.

Ия, жүз жасаған адамға қойылар сұрақтар көп болары анық. Бірақ біз әжейді ондай ретсіздеу сауалдармен мазаламадық. «Қалай ұзақ жасадыңыз? Оның сыры неде? Не іштіңіз? Не жедіңіз?» деген тәрізді сұрақтарды жүзге жеткен жандарға жаудырып жататынын баспасөзден оқып жүрміз. Мен өзім ондай қызығушылықты дәл осы тұста ретсіздеу көрдім. Өйткені, осы үйдің дастарханынан дәм татқанымызда жүз жасап шөгіп бара жатқан ескінің көзін көре алмаған едік. Креслоның үстінде алдына жайған шүберектерін өлшеп, жазып, қолына оймақ, ине ұстап әжей отыратын. Көзілдірігі де жоқ. Құлағы да сақ. Қасына шырмалып кішкене балалар үйір.

Зекеңнен сөз сабақтаймыз. Бұл кісілердің атамекені қазіргі Булаев ауданы Аралағаш ауылы, бұрын Келтесор, Басшығұл ауылы деп аталған екен. Енді Аралағаш ауылы да жоқ. Түсініктірек болу үшін «Қарағанды» кеңшарының жері дейік. Ол кеңшар да құрыды ғой қазір.

- Менің әкем Олжабай мен оның ағасы Құлжабай әлді отбасынан шыққан ағайынды екен, - дейді Зекең. — Олардың әкесі Басшығұл Мағжан Жұмабаевтың әкесі Бекенмен болыстыққа таласқан. Осы бір ауыз сөздің өзі кеңес өкіметі

тұсында біздің отбасына қандай қасірет әкелгенін енді түсіне беріңіз. «Байдың баласы» деген қара таңба бізді біраз сорлатты. Қуғын көрген бай балалары қашқаны белгілі, біздің екі үйдің отбасы Түмен облысының Тары ауданына қыста көшіп барып, қалың тайғаның ортасында сақылдаған сары аязда үй салыпты. Бізбен бірге Мағжан Жұмабаевтың ағасы Қаһарманның отбасы болыпты. Бірте-бірте кейін елге жақындап келдік. Құлжабай 1937 жылы халық жауы болып сотталып кетті.

Шешем колхозда сауыншы, аспаз болды. Халықтың басына түскен ауырлықты бұл кісі де бірдей көрді. Еңбек етуден бір ерінбеді ғой. Бір қабақ шытпайды, салпақтап жүре береді ғой. Мен жалғыз бала болдым. «Көзінің қарашығындай сақтап, тек оқытсам, жетілдірсем» деп жүрді шешем. 1950 жылы Мәскеуге мал дәрігерлік академиясына оқуға түстім. Бес жыл тапқан-таянғанын маған жіберіп тұрды.

- Ұзақ жасаудың өзгеше сыры жоқ шығар? – деймін. Зекең мен Мағрима жеңгей бір-біріне қарайды.

- Қазақтың отбасында ешкім де бөлек, айырықша тамақтанып, бөлек күтініп отырмайды ғой. Не көрсек те біргеміз. Тек, бұл кісі бізден гөрі бейнетті көп көрді. Сол бейнет шындаған шығар. Еңбек шындаған шығар, - дейді Зекең.

- Сол бейнетін, көрген қорлығын айтып жылаған, өксіген жан емес, - дейді Мағрима жеңгей. – Балаларын, немерелерін, шөберелерін құшақтап, сүйіп, қуанып отырады. Жүйкесін жұқартып жоқ нәрсеге ренжіп, күйіп-піскенін көрген жоқпын. «Зекіжан тамақ ішті ме, Зекіжан қайда? Зекіжан неге кешікті?» деп мына жетпістегі Зейнолланы көзінен таса қылмай іздеп отырады. Мына Зекеңнің жолдастары көрінбей кетсе «Жоламан қайда? Жұмабек қайда? Олар неге көрінбей кетті? Неге шақырмайсыңдар?» деп тағы қыбыжықтайды. «Олар енді келмейді» деп әдейі қаттырақ айтсам «Тек!» деп шошып кетеді. «Кәрі кісі де бір бала» деген рас екен. Кейде өзіміз әжемізді әдейі сөйлетіп, күліп отырамыз.

- Мен «Қарақоға» кеңшарында бас зоотехник болдым, - дейді Зекең. – Сонда осы аудандағы ағайындар өтіп бара жа-

тып та, кетіп бара жатып та бір соқпай жүрмейді. Үй толы кісі болады. Келіні жұмыста. Сол кісілерге қонақасы беріп, риза қылып жөнелтіп жататын осы шешей. 85 жасқа дейін қора толы малды жайлап алатын да, төлдерін күтетін де осы кісі болды.

- Құдай өзі сақтап жүрсін, апам осы жүзге келгенше, - дейді Марғима жеңгей, - дәрігерге, ауруханаға барған, дәрі-дәрмек, укол алған жан емес. тілім тасқа, аман болсын. Түйтіндеп шаруа істеуден бір тынбайды, қазір өз кірін өзі жуады, шай қояды, өз тамағын балаларымен бірге істеп іше береді. Таза ауаға шығып есік алдында отырады.

- Жаз болса көбіне елде болады, - дейді Зекең. – Жақында қыста бір барып қайтты. Екі балам Булаевта тұрады, өз алдына отау. Солар сағынып шақырып жатады. Қыста әзір жібермей отырмын.

- Он төрт немере, шөбересі бар. Мына алдында отырған екі жасар шөбересі Алтынай өзін бір елі босатпайды. Намаз оқы, шай іш деп әжесін жетелеп жүргені. Балағардың әженің айналасынан шықпай үйіріліп жүргені әже жүрегін жылуында ғой деп ойлаймын. Бәрі осы кісіге ұмтылып тұрады. – Марғима жеңгейдің әр сөзінде осынау ұлы әженің ұлы қасиеттері сүйіспеншілікпен дәттеледі.

Ия, алтын ұяның алтын діндегі болып жүз жасаған осындай асыл әжелер қатары көбейе берсін дейміз. Бір ғасырды тұтас көрген Зейнеп әжей әлі де жасай берсін, үрім-бұтақтарының қызығын көрсін.

- Елім, жерім аман болсын, елімді, жерімді көркейтетін халқым аман болсын, - деді Зейнеп әже.

***«Солтүстік Қазақстан»
Б.МҰСТАФИН.***

ЖЕЗДЕМ ЖЕТПІСКЕ ТОЛҒАНДА

Жүз жасқа жету беріліп қойған сертім деп,
Жалғанның көшіп жалыны менен өртіне көп,
Зейнеп әжемнің Зекіжан атты жалғызы
Шалдықпай, талмай жетпіске жетті желпілдеп.

Олжабай атам өмірге екен бір талы
Жетпіс жыл бойы өмірдің әнін шырқады.
Атаның атын абыройменен көтерді,
Батыр Баяндай алдаспан елдің ұрпағы.

Соғыс жылдары жауменен тылда алысқан,
Молотилка айдап, өгіз жалына жабысқан.
Соғыстан кейін оқуын жалғап үзілген
Төртінші кластан сегізіншіге ауысқан.

Тылдағы тірлік – таңдайға дәмі татыған,
Қалмайыншы деп шылауында оның қапыда.
Ауылдастарына Атабайды көру мұң болған
Заманда сонау Мәскеуге барып оқыған.

Тимирязевтің академиясын бітіріп,
Білегін түріп, алақанына түкіріп.
Шақырсадағы Алматыңызға бұрылмай
Ауылға келген елім отыр деп күтініп.

Бақыты жанып Марғима төтемді алғасын,
Өмірі тапқан бұлжымайтұғым арнасын.
Басшығұл болыс шаңырағының тірлігін
Төтемнен туған төрт ұл мен төрт қыз жалғасын.

Алдынан тарап келелі топтын алқасы
Қайда барса да құрметтеп тұрар ортасы.

Жігіттей жайнап жетпіске жетсең, жездеке
Барлығы соның – менің апамның арқасы.

Әділетінің ауытқымаған безбені
Өзінен бұрын туралы ойлап өзгені.
Көңілденгенде балалай мәз боп шаттанар,
Ашуланғанда ұстап қалады безгегі.

Жетпіс жыл бойы алғыстан басқа алған жоқ,
Байтоқа бидің сара жолынан танған жоқ.
Өмірге жездем, жездеме өмір риза,
Төтем екеуі бармаған курорт қалған жоқ.

Бұл күнде ішінен егтеп тынып жүр,
Өткен өмірден бір промахын біліп жүр.
Төтем екеуі Совет елімен шектелсе
Күйеу мен қыздар шетелге шауып шығып жүр.

Мәжіліс құрып талай молдадан жол ағды,
Иман да бақ қой, кісісін тандап қонар-ды.
Жетпіске келіп тәубесі түсіп есіне
Түркістан барып жарты қажы боп оралды.

Мейірім-нұрға шүңілдеп тұрар жүрегі,
Ақылы – дана, баладай аңғал мінезі.
Әулетіміздің ендігі қалған үлкені,
Аға да жезде, әке де бізге бір өзі.

Жетпіске келдің қанатың жезде талмасын,
Ұрпағың өсіп, көшінді алға жалғасын.
Алла жеткізсе, сексен мен тоқсан, жүзің бар --
Үш рет жазам осы өлеңімнің жалғасын.

Ерік Асқаров

Ата біздің, күніміз,
Әжемнің, біз гүліміз,
Ұланды, ата, қуантып
Ұзақ өмір сүріңіз.

Немересі Динара.

Аялаған анамыз,
Саялаған панамыз,
Шынары боп өсеміз,
Шырағы боп жанамыз.

Немересі Жасұлан

ҚҰРМЕТТІ ЗӘКЕ!

Уа, Заке, шауып жеттің 70 жасқа,
Тау текедей секіріп тау мен тасқа.
Тізгін тартпай осылай жүре берсең,
Жүзге дейін жетесің Алла жазса.

Үйткені қуатың мол, нәсіл қуған,
Аталы елдің баласы ең батыр туған.
Арғы атаң үш жүзге аян Баян батыр,
Ел қорғап, жау қалмақты қойша қуған.

Өзің де жарты ғасыр қызмет етіп,
Отырсың ақсақалдық жасқа жетіп.
Өкінбе мен де батыр болмадым деп,
Кетті ғой жауынгерлік заманы өтіп.

Бейбіт өмір батыры болдың анық,
Сый құрметке бөледі халқың таныш.

Жетпісінде мешіттен шықпай жүрсін,
Күнәнді жас кездегі есіңе алып.

Өзің де жігітсің ғой жолы болар,
«Келіннің аяғынан» деген сөз бар.
Іргелі, аруақты үй болғанын,
Үлесі келініміздің молдау шығар.

Үлкен үй, шаңырақ биік, ірген мықты,
Жағалай ұл-қыздарың отау тікті.
Әр үйде жас сәбидің үні естіліп,
Батыр Баян ауылы болып шықты.

Көбейсін Батыр Баян ұрпақтары,
Секілді еменнің жас бұтақтары.
Немере-шәберелер атасындай
Үш жүзге шығып жатсын атақтары.

Жұптарын жүзге дейін жазылмасын,
Бақ-дәулет шаңырақтан арылмасын.
Қуаныш шат-шадыман өмір сүріп,
Құдайым демеп жүрсін, жарылқасын!

Қосыл Омаров.

ЗЕКЕҢЕ

Жетпіске желіп жеттің, Зеке-аға,
Жаратылған тұлғасың жеке дара.
Туған-туыс бағына құдай берген
Сендей абзал қамқоршы, сендей пана.
Саған, аға, ақ жүрек, жаны дархан,
Жүрек жарған сөзімді сыйға тартам.
Ұл-қызың, өнегелі, жұрт сүйсінер,

Үлгілі боп жеткені сенің арқаң.
Ағайынды, достарды біріктірген,
Арасы шытынаса кіріктірген.
Әр істі ақылменен тындырасың,
Әділдікпен айқындап түп-турасың.
Бойың шағын болса да, ойың алып,
Ешқашан қажымайсың, мойып, талып.
Батырлық пен даналық бірдей біткен
Қасиетіне сүйсінем, қайран қалып.
Өзіңе берілмеді атақ, шені,
Ол кезде әділеттік болмап еді.
Еңбек еткен өз ортаң құрметтейді,
Сыйлайды Баян жері, Мағжан елі.
Бұрылыпсың құдайы, дін жолына,
Қарайтын мезгіл жетіп оң-солыңа.
Жұма сайын мешітке жолың түсіп,
Құран-Кәрім алыпсың оң қолыңа.
Жуырда Түркістанға барып келдің,
Қасиетті зәм-зәмге қанып келдің.
Бабалардың басына тағзым етіп,
Рухани зор байлықты алып келдің.
Ұзамай Меккеге де жолың түссін,
Жетіп жатыр, еншалла, оған күшің.
Денге саулық, бойыңа қуат берсін,
Жемісті еңбек ете бер, дінің үшін.
Жаса әлі отыз жыл жұбайыңмен,
Жаратқан екеуіңді құдайым тең.
Ақсақалды ақ жолда жүре бер деп
Алладан ақ тілекпен сұраймын мен!

Соңыңа ерген інің Болат Мағазұлы.

АУЫЛДЫ ОЙЛАҒАНДА

Кезінде жан ашып бас бұра алмадық,
Таратпай ауылды ұстап тұра алмадық.
Ағайын, артық кетсем, кешіріңдер,
Мен бүгін ауылым деп жыр арнадым.

Олжабаев Зейнолла бас боп келіп,
Ата салтын еске алып қастерледік.
Бас қосып Аралағаштың кәрі-жасы
Келіп түр ел-жұртына ас бергелі.

Арасы ауылымның жақын болсын,
Айтқаны үлкенімнің ақыл болсын.
Разы болмай өлгендер, байымаспыз,
Ағайын, берген асың қабыл болсын.

Заманның ағымына бағындық қой,
Іздегенде жан-жақтан табылдық қой.
Аққайың, Өндірбайым, Арал-Ағаш
Өзінді аңсап біздер сағындық қой.

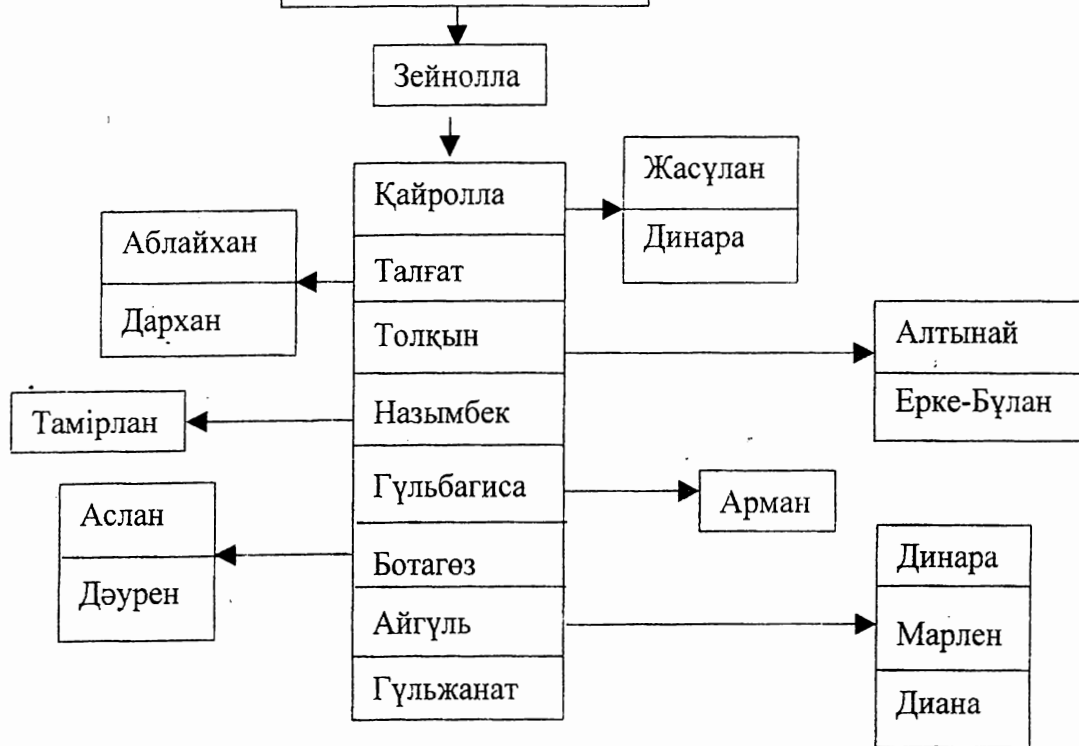
Үн қатпай жатса-дағы бір ұққаным,
«Келіпті, ұмытпапты ұрпақтарым», -
Дегендей он аунайды орынынан
Риза боп ата-баба аруақтары.

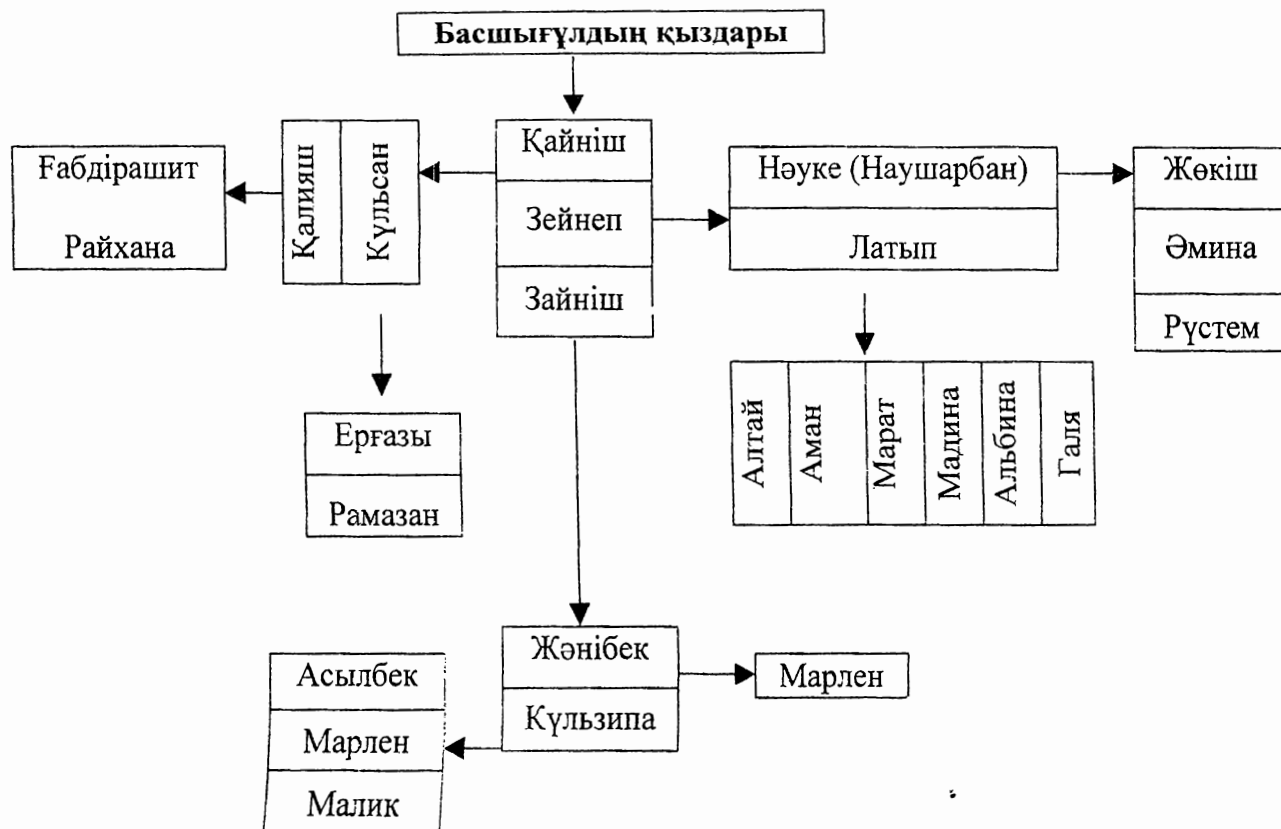
Осы елдің аға-іні, ұл қыздары,
Мойынды қатып қалған бұрғызайық.
Осы жерде бір ауыл болып еді деп,
Қосылып бір ескерткіш тұрғызайық.

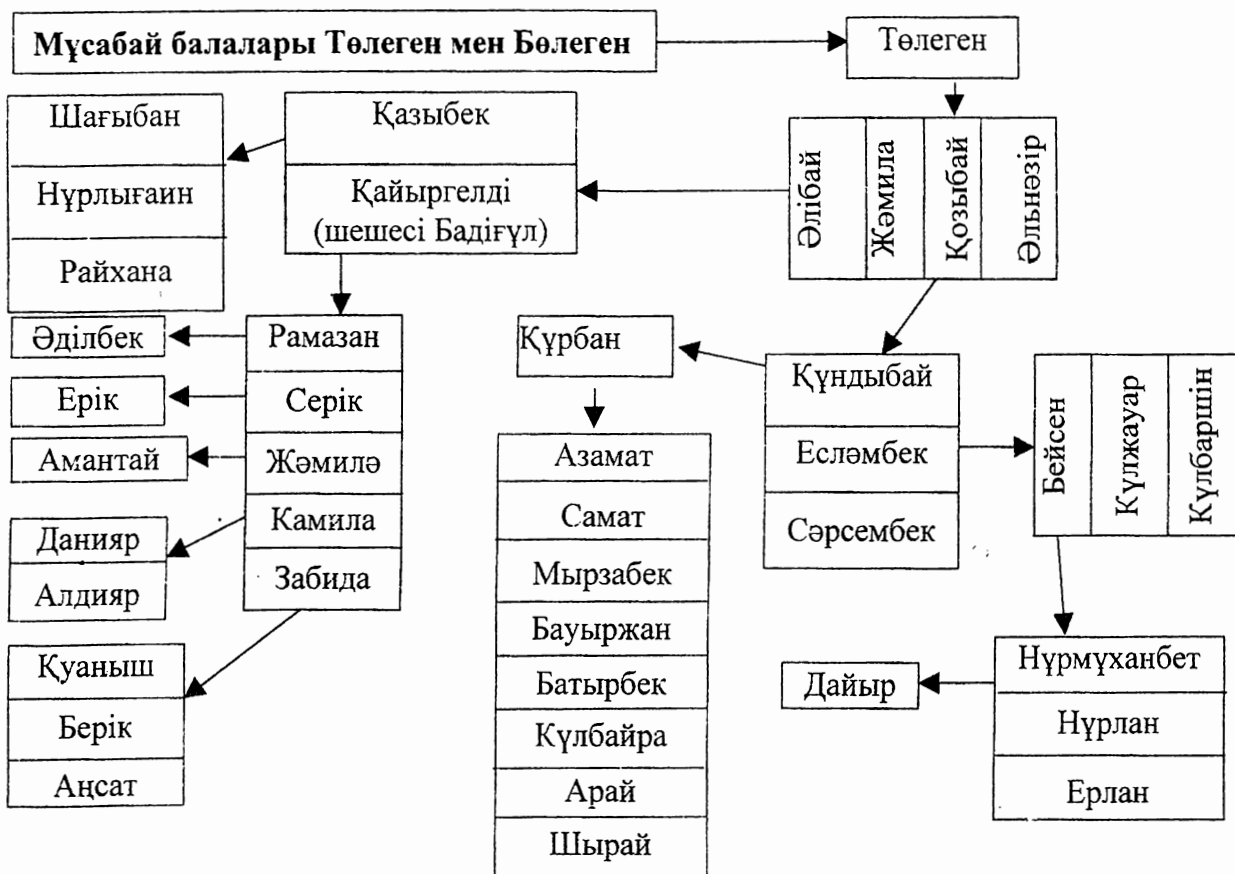
Ерекше тұрмын бүгін мен қуанып
Осылай төге берсін күн шуағын.
Қолдасын осы айтқан тілегімді
Баяндай батыр атам аруағы.

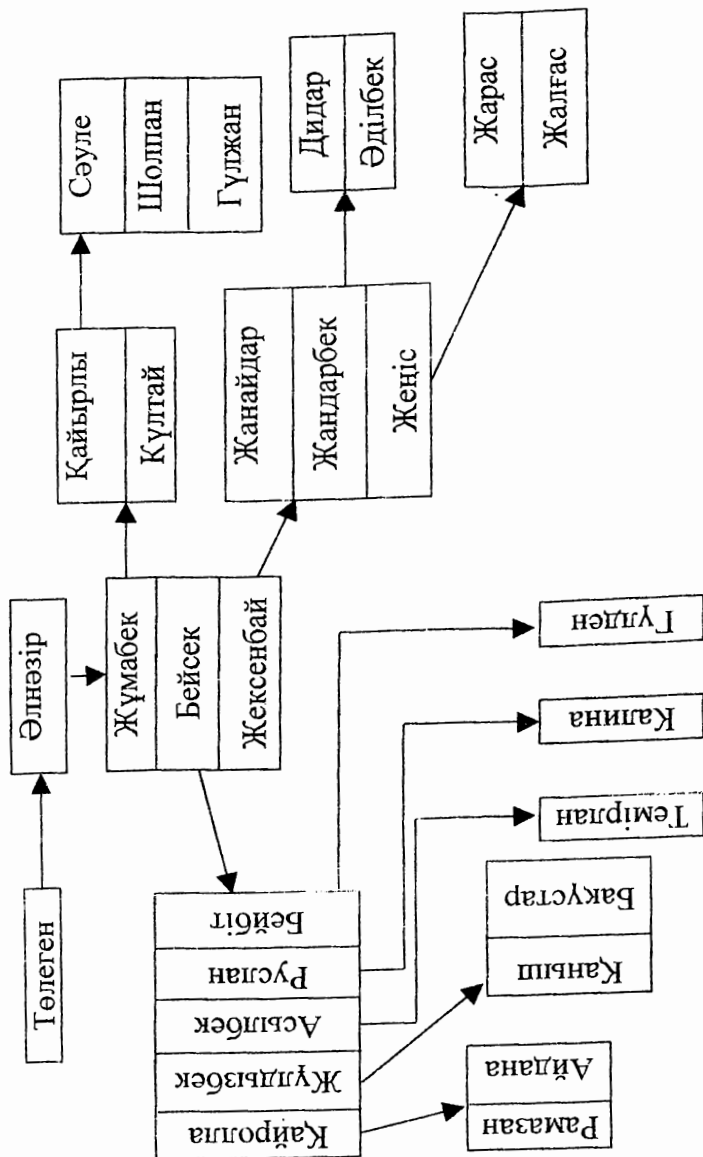
Кәмила Әлібаева.

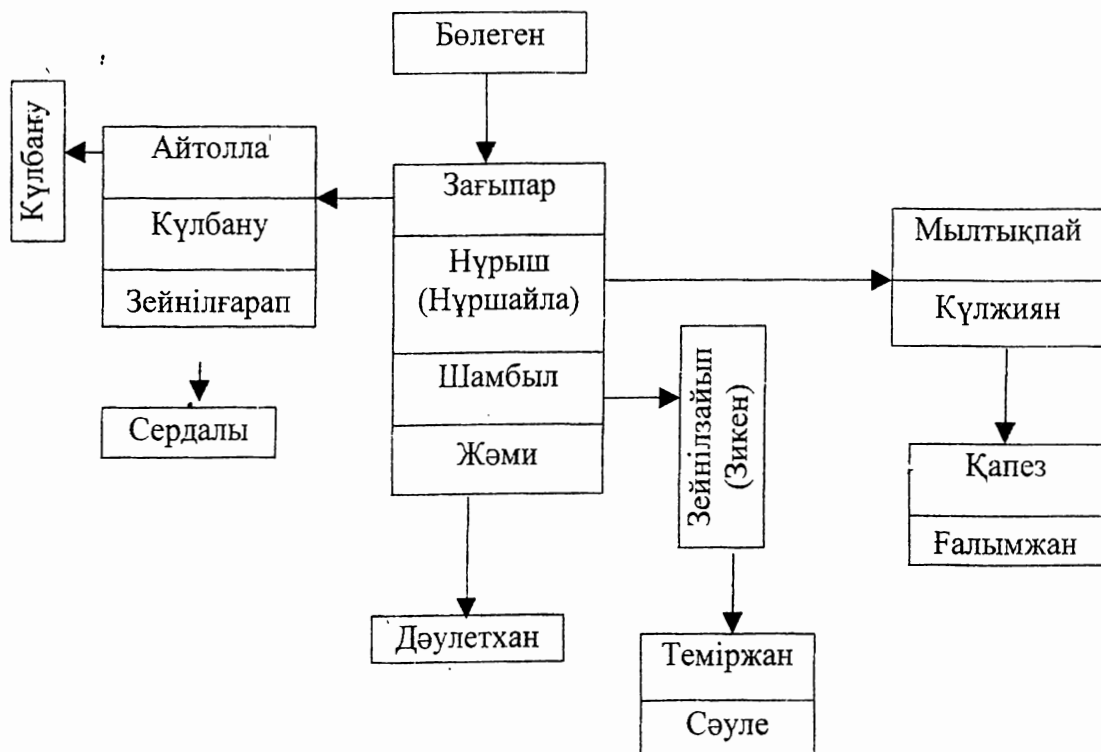
ОЛЖАБАЙ

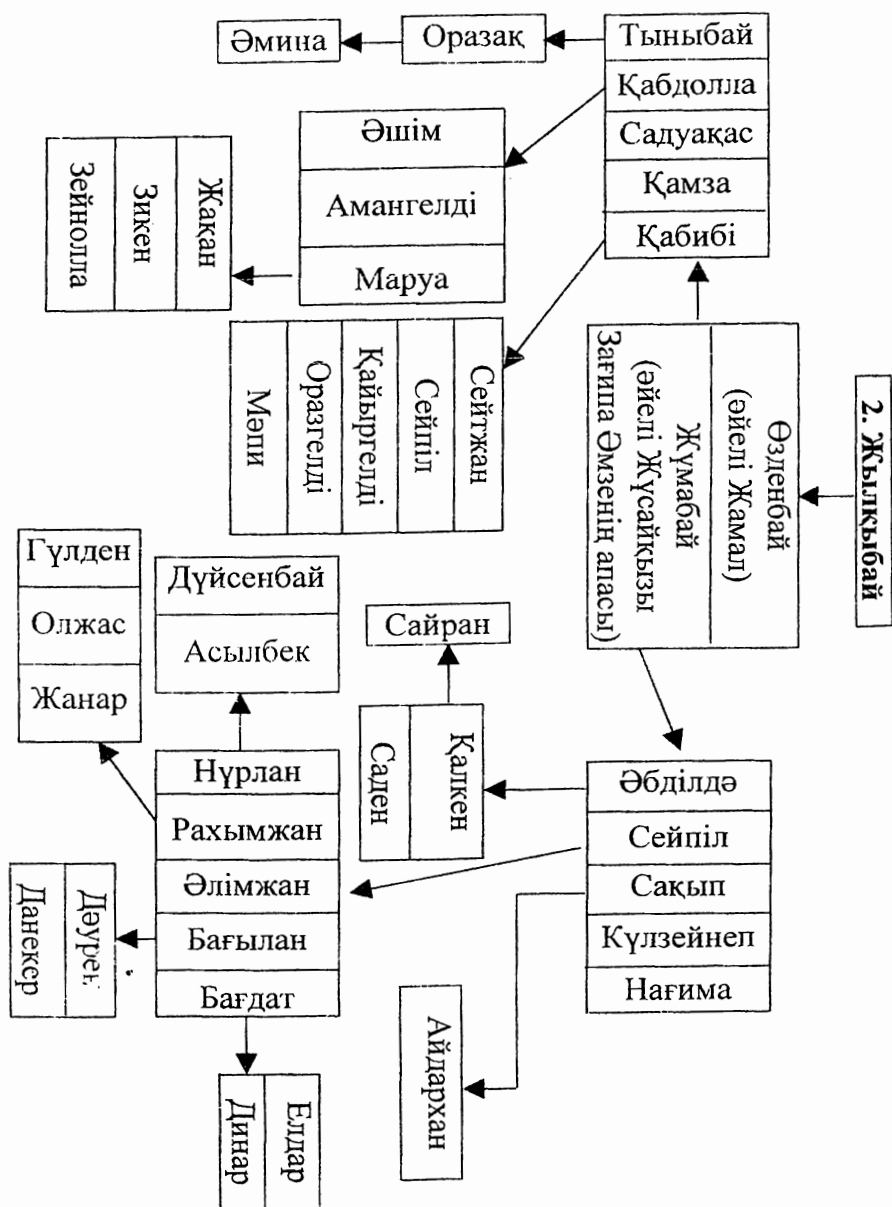

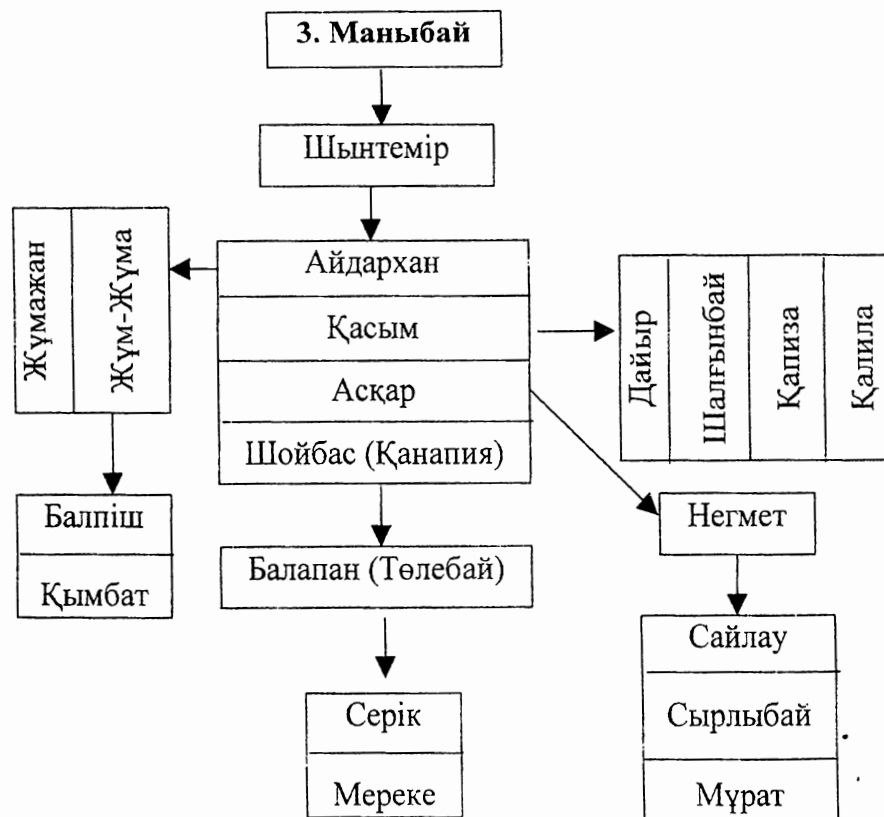

Баян немересі Жылқыбайдан 2 бала: Өзденбай, Жұмабай.

Өзенбай балалары шетінен пірөдәр болды, әсіресе, Қабдолла. Ала жіпті аттамайтын адал кісі еді. Тінібай баласы Оразак 1925 жылы туған, не бара 24 жасында дүниеден өтті. Өткір, бір бет, сескенбейтін кегін ешкімге жібермейтін алғыр еді. Колхозда счетовод болып істеді, зирек, сауатты болды.

Жұмабай атамыз – 1861 жылы туған. 1937 ж. халық жауы деп атылған. 1989 жылы ақталған.

Баласы Әбділдә ескіше оқыған, кейінгі кезде елде молла болды. Өте жылпос, үлкендеріміз мұның орысқа дегенде албастысы бар дейтін. Қалағанын қалайда алатын еді. Біздің бала күнімізде, шабындық кезінде шалғымызды қайрап, дала қосының бригадирі болды.

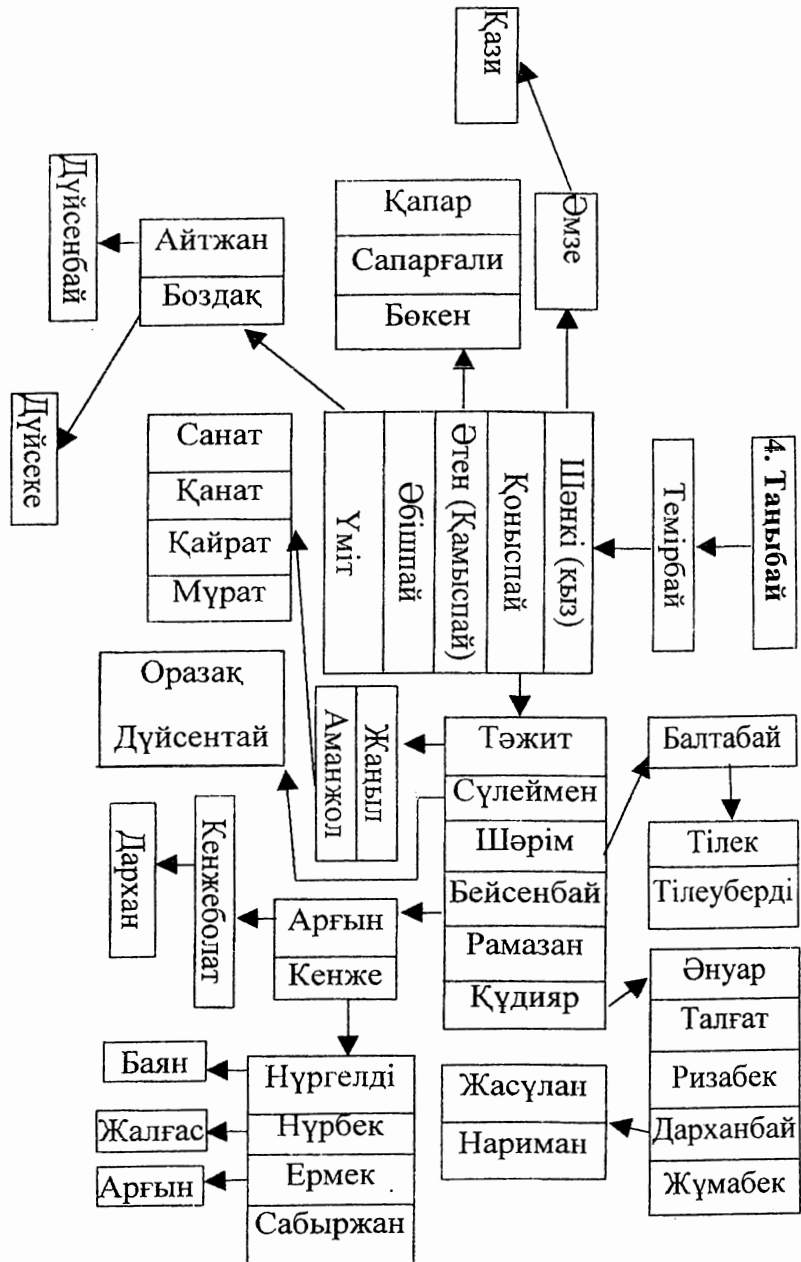
Ескерту: 1. Қабдолланың бірінші әйелі Жамал, Мәтінің қызы. Жамалдан Әшім туған.

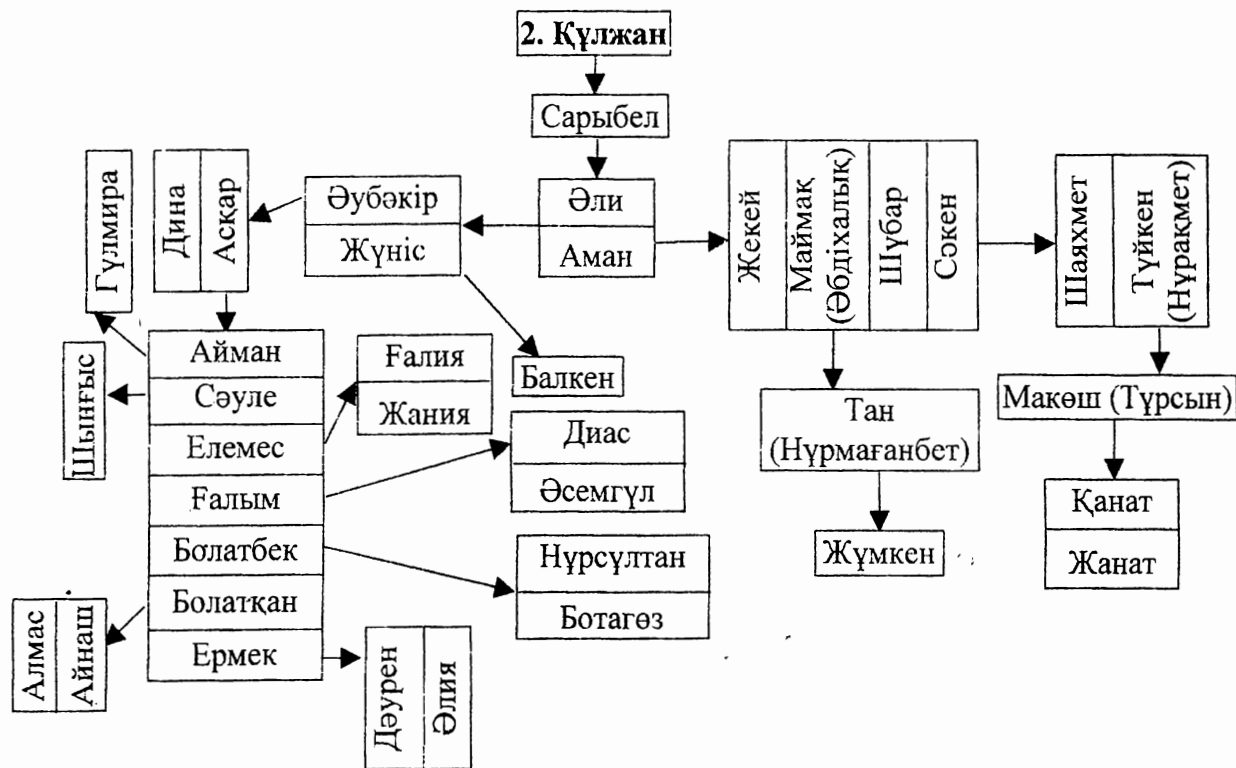
2. Тыныбай Мәруаны баурына салған, ол Қабдолла қызы.

Маныбай тұқымы онша өспеген аз тұқым. Ешкімге залалсыз, момын тұқым болды. Айдархан ұлы Жұмажан көзі ашықтау, сауаты бар болатын. 1948 ж. жаламен ел сотқарлары соттатып түрмеге қамап сонда 1950 ж. түрмеде қайтыс болды.

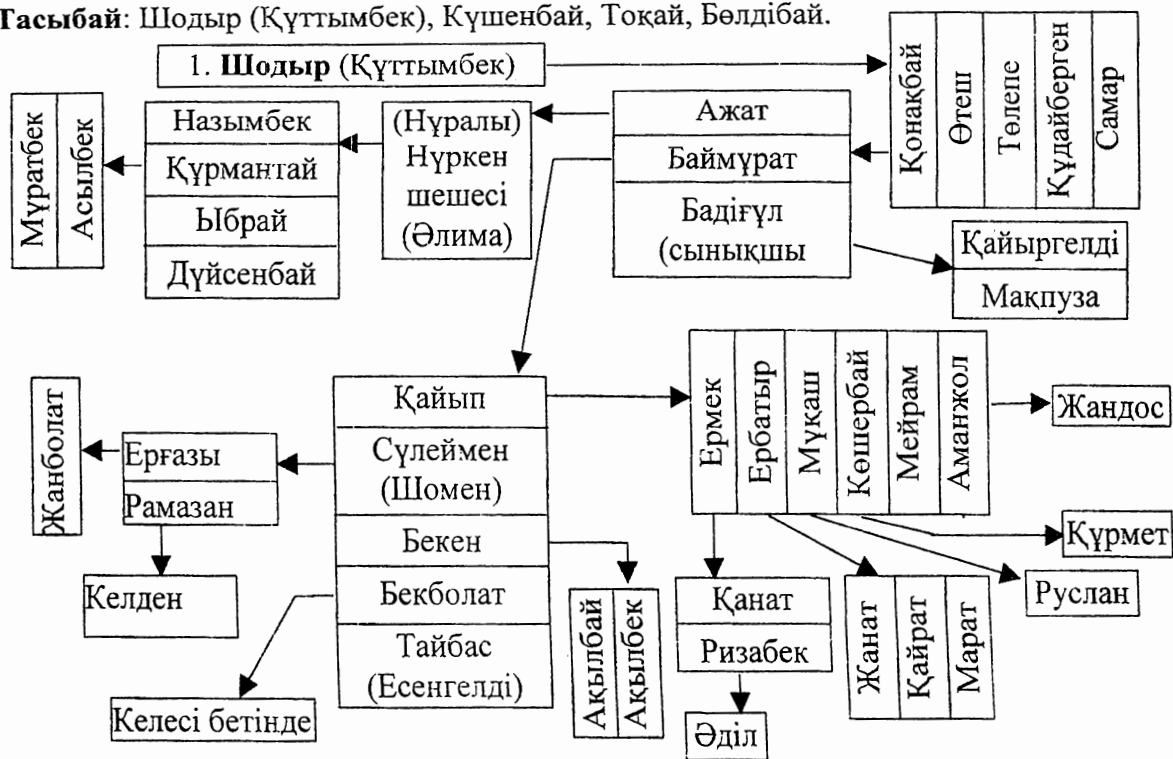
Қасым деген атамыз, ақ көңіл, кісінің көңілі қалмасын деп тұратын иман жүзді адам еді.

1930 жылы менің шешем Зейнепті қолтығында бір жасар мен, айдаудан қашып шыққанында осы кісі жақын Мамыт (Орловка) қаласына жеткізіп бізді аман алып қалған атамыз еді. Бұл кісі 1961 жылдары қайтты. Қанапия зор денелі болатын. Қара күштің нағыз иесі, зорлық жасағысы келген көрші Орыстарды Шамбыл екеуі бет қаратпай, ұрып соғып бетін қайыратын. Орыстар біздің елге батпайтын. Барымталық жасағысы келгендерге осылай тойтарас жасаған. Қанапия қатардағы жауынгер сапер 1898 жылы туған. Ленинград облысында Синявин поселкесінде 43.03 биіктікте жерленген. Екі центрлік бөшкелерді жеңіл көтеретін, бала кезімізде көрдік. Баласы Төлеубай (Балапан) есен сау. Жуан (Жұм-Жұма) ағамыз сал болды. Домбыра тартып өлең айтатын, бір беткей, ашуы ауызында, зілі жоқ болатын. Ұл бала болмады, ұрпақсыз.

3. Тасыбай: Шодыр (Құттымбек), Күшенбай, Тоқай, Бөлдібай.

Ескерту: Нұрғалидың әкесі Зағыпар қайтқасын, шешесі Алимаға, Ажат үйленеді, олардан Нұркен (Нұралы) дүниеге келген.

Баян Батырдың – шөбересі Құттымбеттен (Шодыр) тараған ұрпақтары жалғасуда.

Төлепе ұлы Өтенбек 1889 ж.-1966 жылдар аралығында өмір сүрген адам. Көпшіл, қонақ жай еді. Соғыстың ауыр жылдарында қолы-кемтарларға көмек жасап, елдің бірлігін сақтаған. Топ ішінде өсіп отыратын, ұтымды сөйлеп, сөзі аз болса да маңызды болатын. Екі талайға намысқа келгенде, бір қойдың етін өзі жеп қоятын, ер адам болды. Баласы Кәкім қазір қалада тұрып жатыр – ұрпақты.

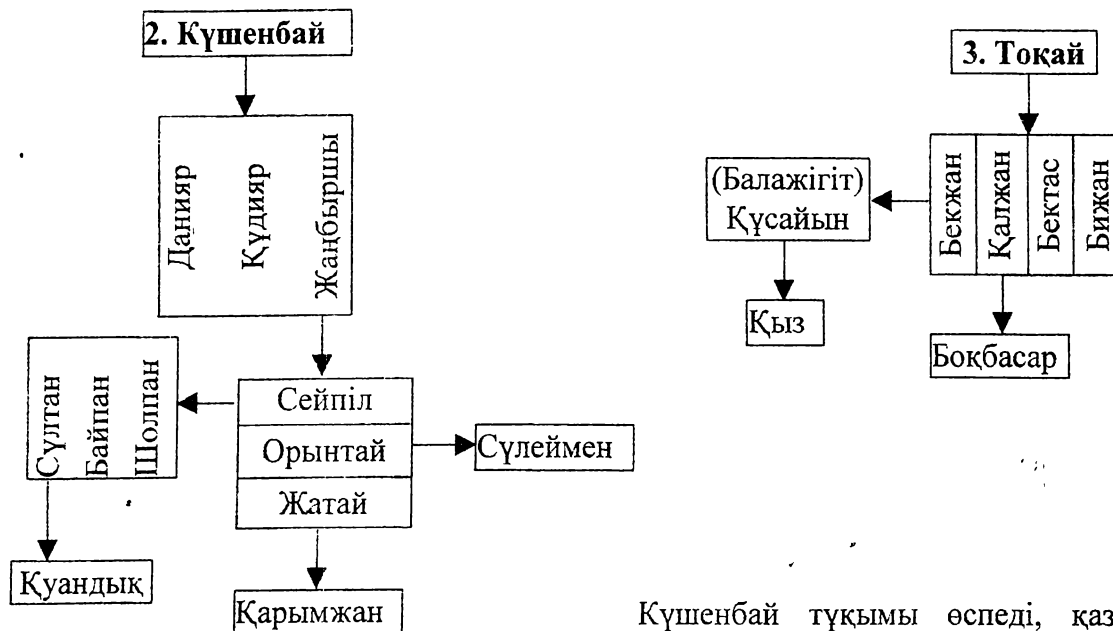
Имамбек – аңшыл болған, үлкендеріміз айтатын. Бір қыста – қасқырды қуып, бір станға қамап, қасқырды құлағынан ұстап, аттай мініп алған екен. Домбыра, өлең, қарт ойнауда әуес қылған. Салдық құрған. Әкесіне тартқан Ахметуали (Ақтай) да дәл әкесінің жолын қуды. Домбыра мен өлеңді айтқанда, ел тұнып тыңдаушы еді, амал не дүниеден ерте кетті.

Баймұрат атамыз – жанжал төбелеске жақын болыпты. Бір күні тойға баруға Басшығұл атамыз дайындалып жатса керек. Башекен, Баймұраттың да баратынын естіп өзіне шақырып алады.

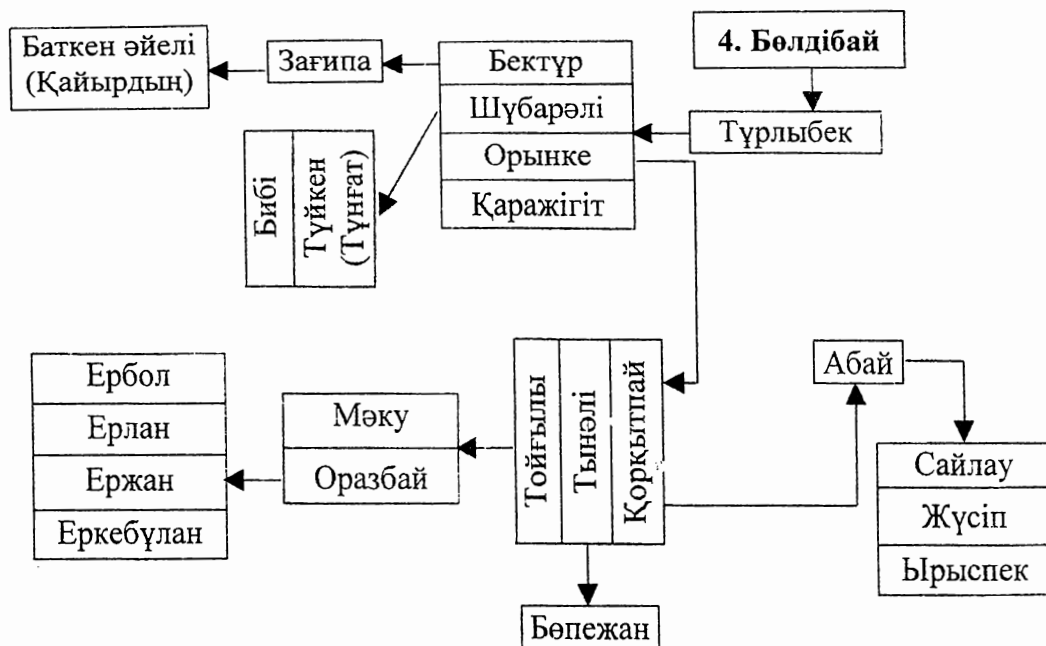
- Сен барсаң, төбелеспей, жанжалдаспай қайт. Дұрыс келсең, саған бір көйлек, дамбалдық мата беремін,- дейді.

Аман сау келген Баймұрат мата аламын деп Башекеңе келсе, - сенің киімің сау ма, міне осы менің саған бергенім, - дейді. Сонда Баймұрат – шіркін талай-талай төбелес қалды-ау, - деп өкініпті.

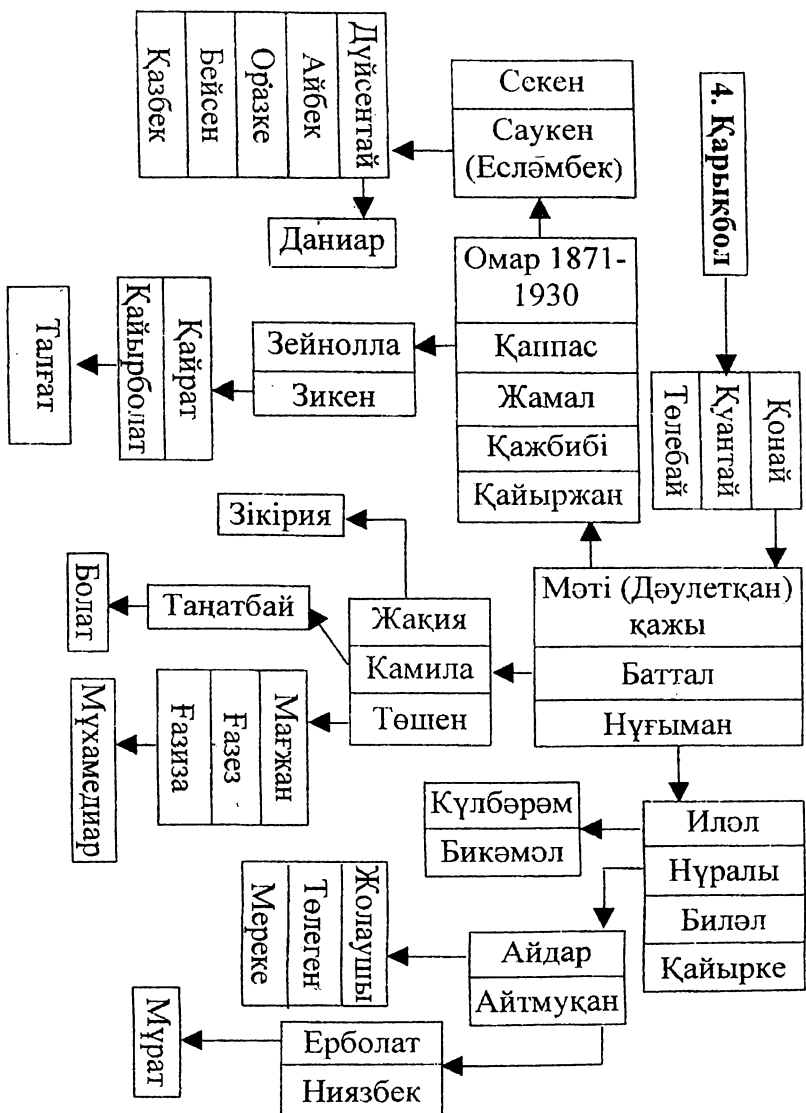
Баймұраттың немересі Ермек – агроном. Өзінің жеке шаруашылығы бар, егістік жері мол. Құдайға шүкір өз талабымен табысты еңбек етуде. Елге, ағайынға қамқорлығы бар азамат. Осы тұқымның, көзге түсер елдің жан ашыры десем артық емес.

Күшенбай тұқымы өспеді, қазір Дүйсеке ауылында Сейпілден тарайтын ұл, қыздары ғана.

1. Шұбарәлі теңдесі жоқ, түйе балуан атанған, белгілі адам ретінде ауызға ілінген.
2. Түйкен (Тұнғат). Отан соғысында ересен көзге түскен, батырлыққа ұсынған жауынгер. Соғыста қаза табады. 1960 жылдары бір генерал очерк те жазды.

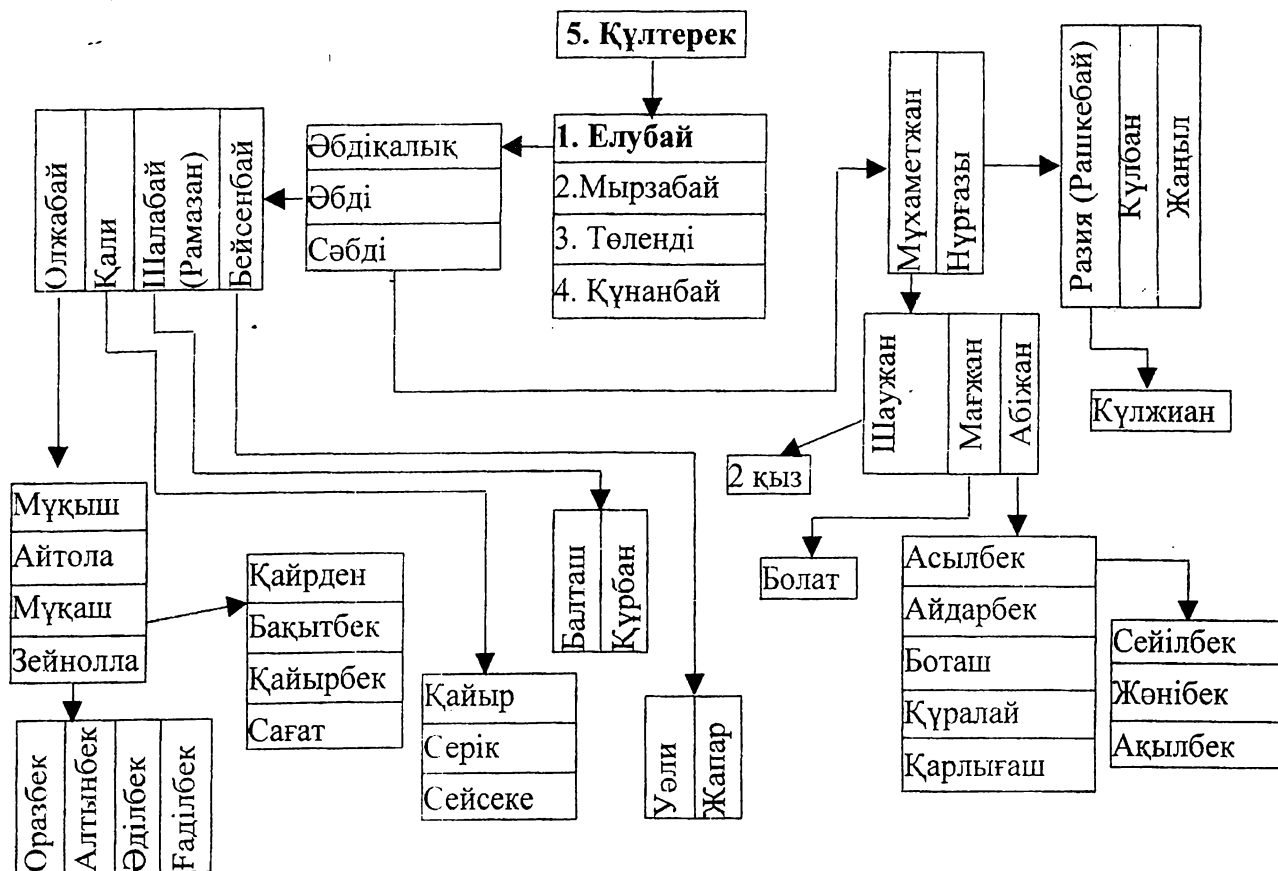

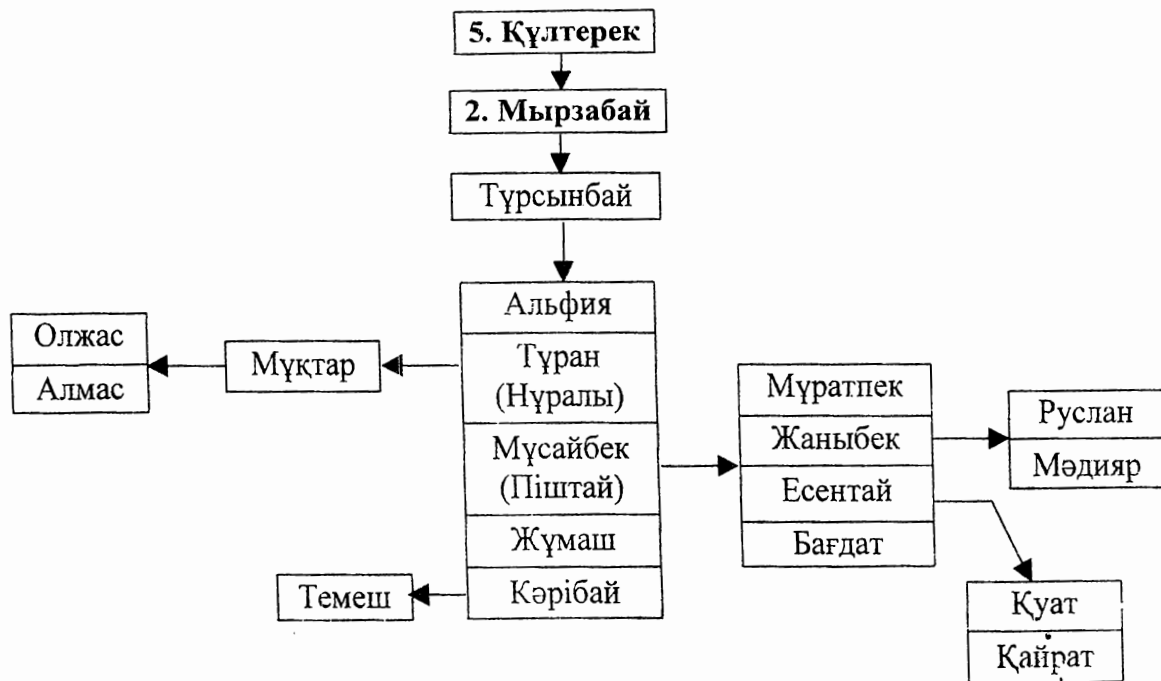
Қарықбол – Баян батырдың бел баласы. Қарықболдан туған Қонай атамыз, кісілікті ел адамы болған.

Абай энциклопедиясы «Ата мұра» баспасы 1995 ж. 320 бетінде. Қонай Қарықболұлы (1790 туған - өлген жылы белгісіз) Абайдың «Қыс» өлеңінде есімі аталады. 1840 ж. Шоға Уақ болысын басқарған, Қонай Уақ Россияға бағынған кезде елін тыныш ұстап, Омбы әскери губернаторының алдында ант беріп, қол қойып, мөрін басқан. Оған Омбы облысының бастығы генерал лейтенант Сант-Лоранның ұсынуымен старшина атағы берілген. Абай: «Қатал қыста малыңды қасқырға алдырмай аман сақта, ит жегенше Қандыбай, Қонай жесін» – деп, ел шонжарларын тағы да бір қағытып кетеді. Ұлы Абайдың осы сөзі, Қонай атамыздың қандай болғаны туралы анықтай түседі.

Қонайдан туған Мәті қажы (шын аты Дәулетхан). Әлді бай болған кісі 1844 ж. туып – 1917 қайтыс болған.

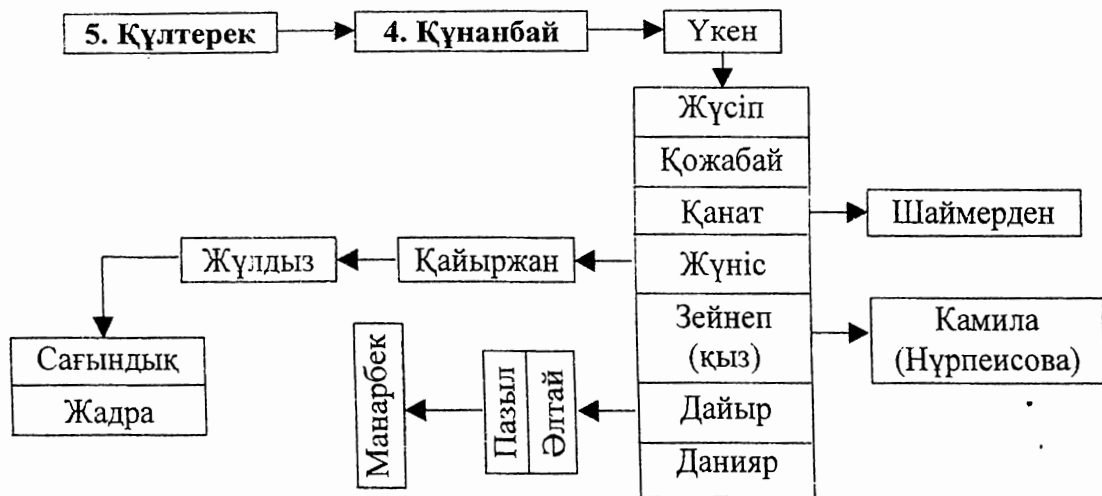
1908 ж. 64 жасында қажылыққа барған, елге ықпалын жүргізген басшы адам. Бұл кісіден туған Омар 1871-1930 ж. 59 жасында дүние салған, бабаларының жолын қуған дәулетті адам. Омардан тараған ұрпақтар баршылық, әр салада қызмет атқарып жатыр.

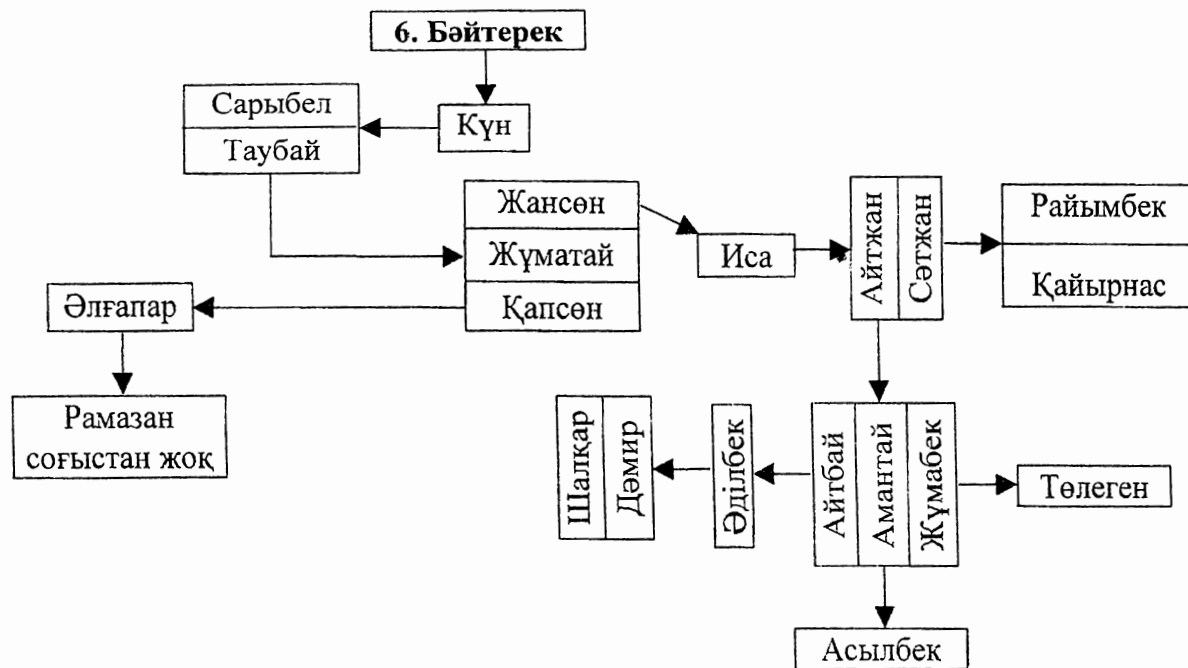

Төленді батыр Баянның немересі, шежіреде көрсетілгеніндей өспеген тұқым. Бұл тұқымнан жалғыз қалған Баян Қасенұлы Қарағанды ауылында тұрады.

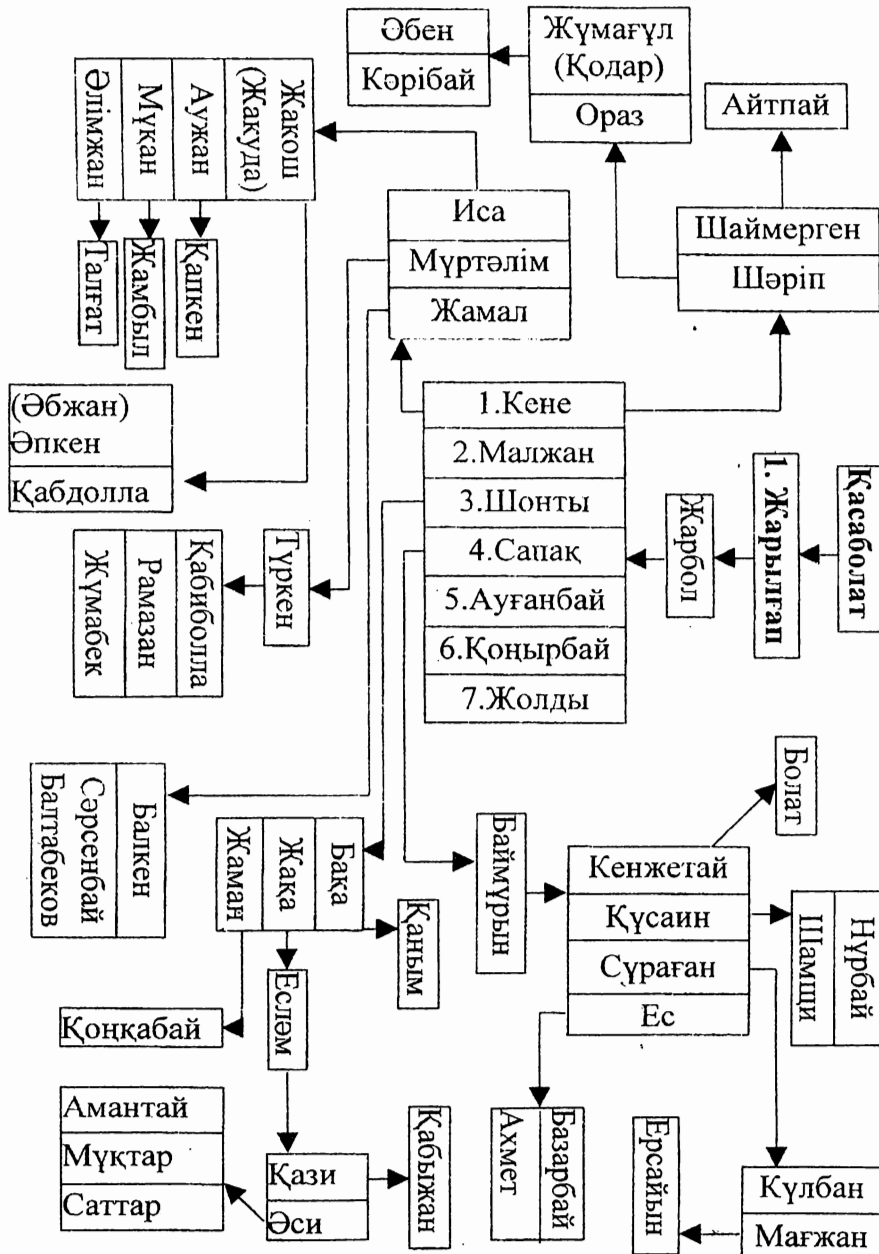

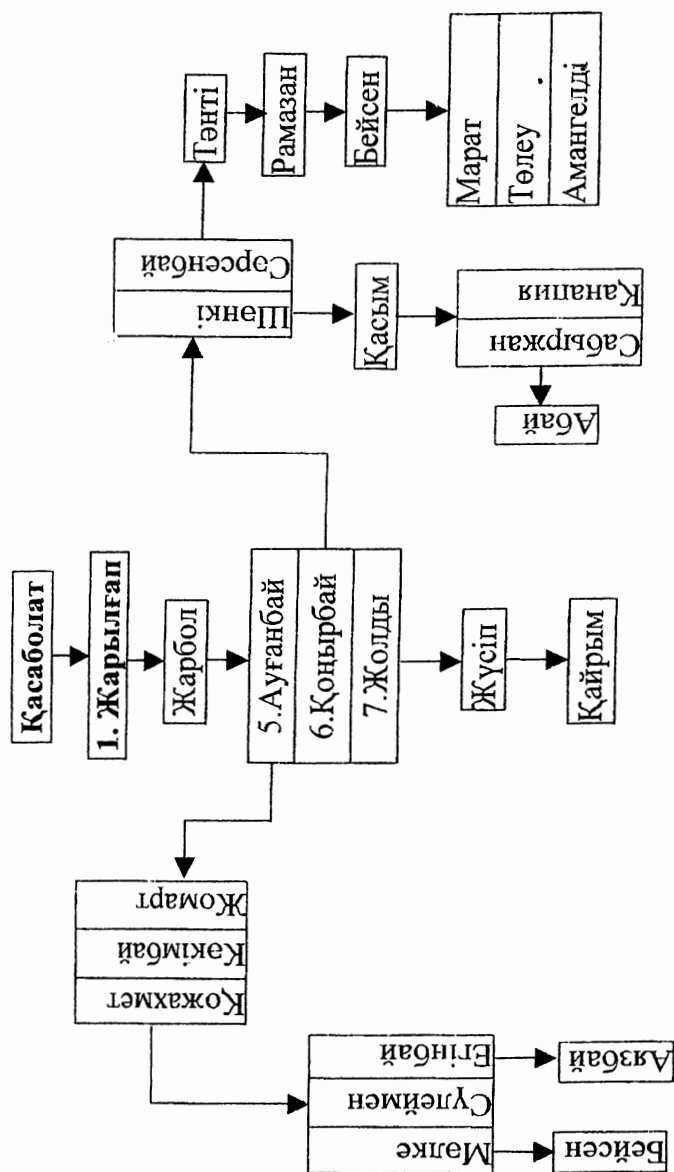
Қанат – Үкеннің баласы, соғыстан оралмады, өз гранатасынан қазалы болған. Оны жанында болған Қырғыздың Белегені, аман-есен елге оралғанда айтып келді. Қанат – деген кісі, ескі оқуы мол, соңғыдан да хабары аз емес. Үшқызылда колхозда бухгалтер болған. Қолы шебер, әр нәрсеге ыңғайлы. Облигациялардың нөмерлерін келтіріп Есілкөлдің жинақ кассасынан талай ақша алған. Оны бертін сол кездің ақсақалдары жыр қылатын. Талай рет Асқаров Хафиздің ауызынан да естідім. Қанаттың қанатты сөздерін тәпті етіп айтып отыратын.

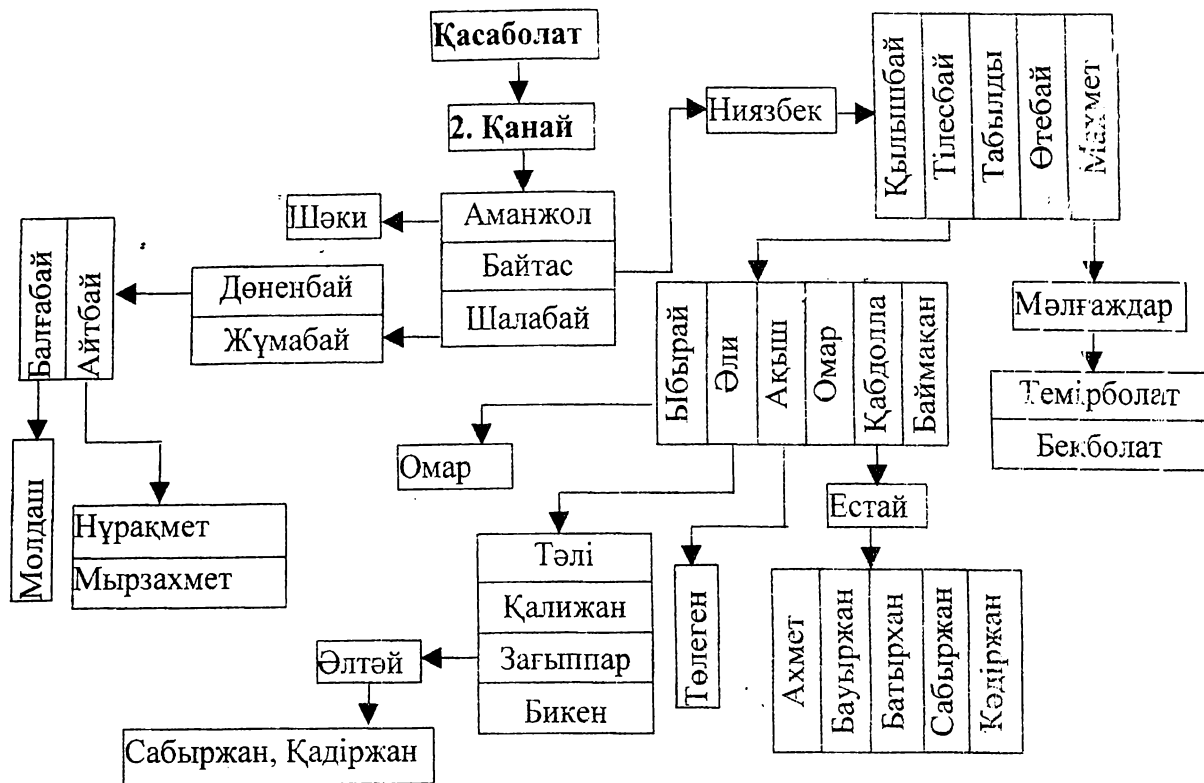
Соғыста жүргенде Ыбырайдың Қапышымен (Қанапия) хат жазысады екен. Хатты ыңғай өлеңмен жазатын. Мен бала күнімде соғыстағы ағалардың өлеңдерін көп жинадым. Өкінішке орай артынан жоғалттым, қолды болды, есімде қалғандары түгел емес.

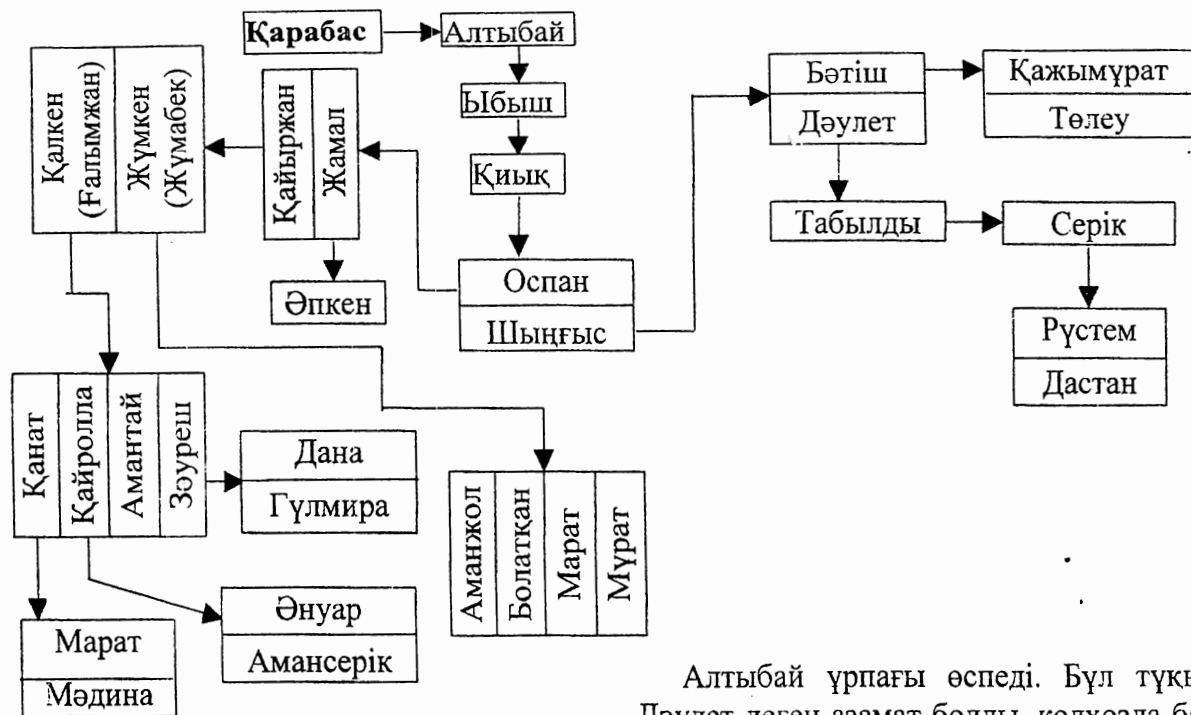

Бәйтеректен тарайтын ұрпақтарға әрі баруға болмады. Күмәндіні жазу обал. Бір шежіреде Өтебай қажы ғана болды десе, екіншісінде төмендегідей. Қазір осы тұқымның белгілі ұрпағы Айтжанұлы Айтбай. Бұрынғы Қарағанды совхозының еңбек қайраткері. Қазіргі елге алға ұстар ұйытқысы, имамы, ел ағасы болып отыр. Өзіміздің адал, сыйлас ініміз.

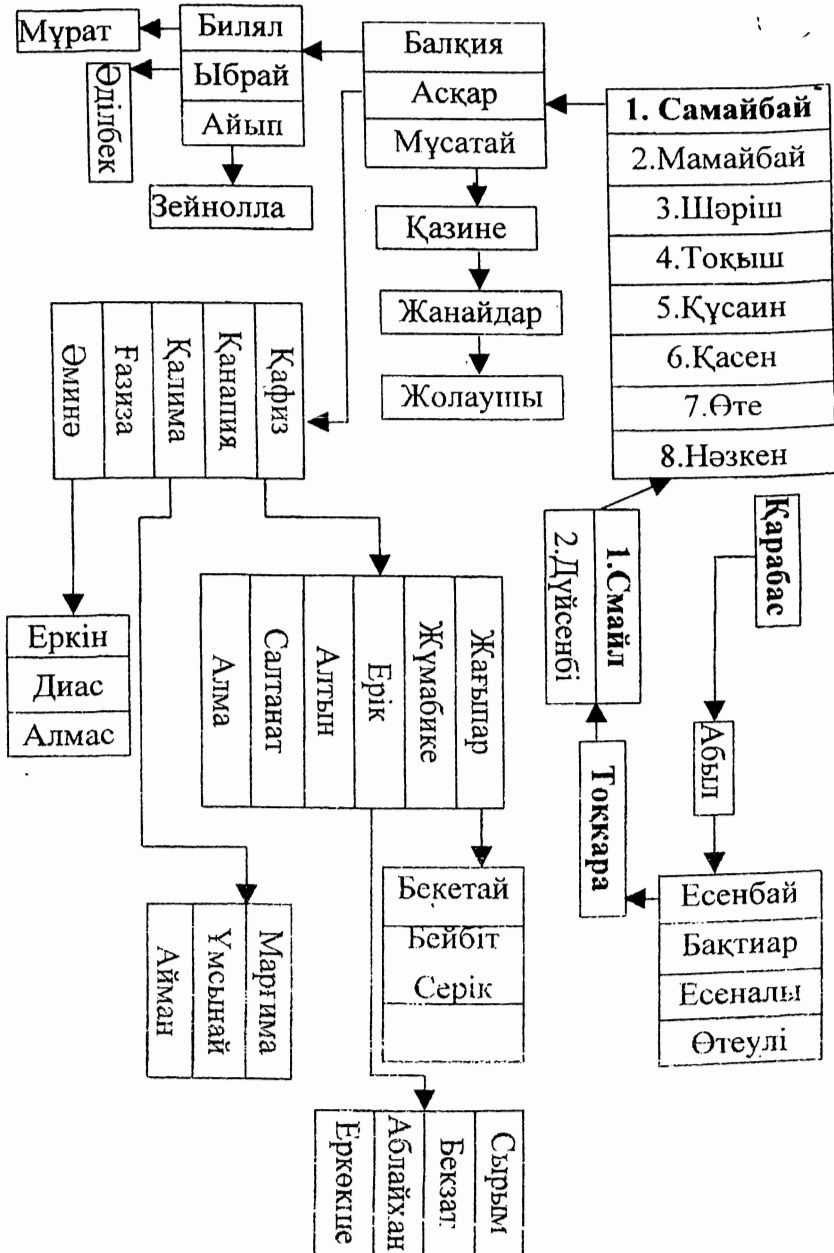

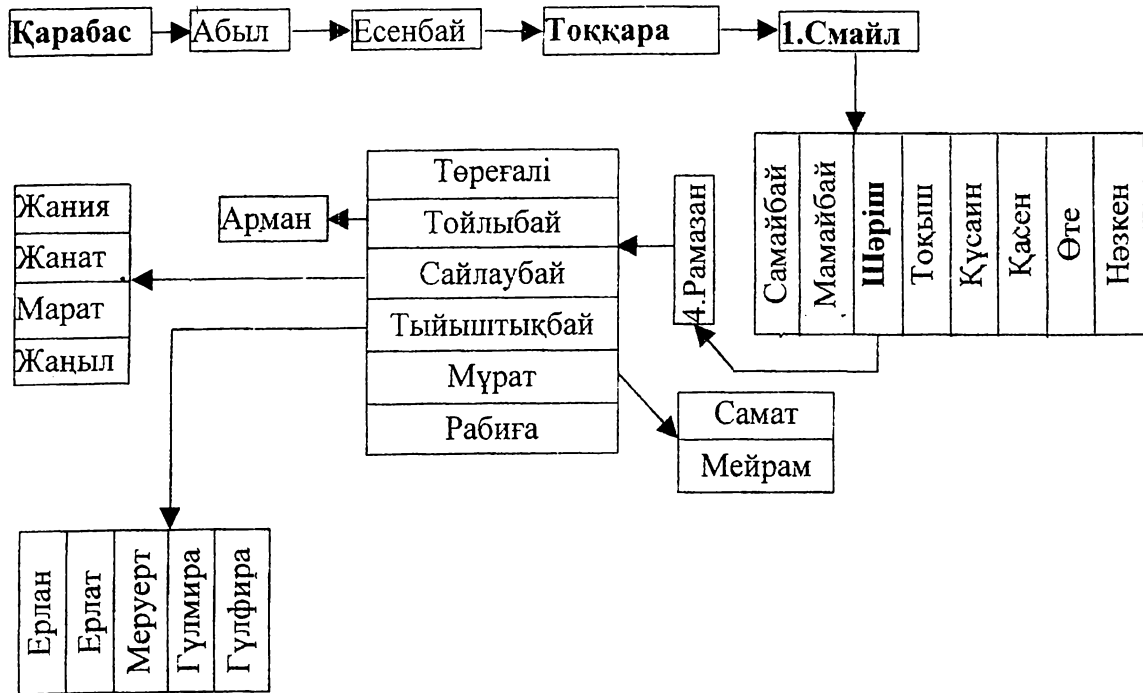

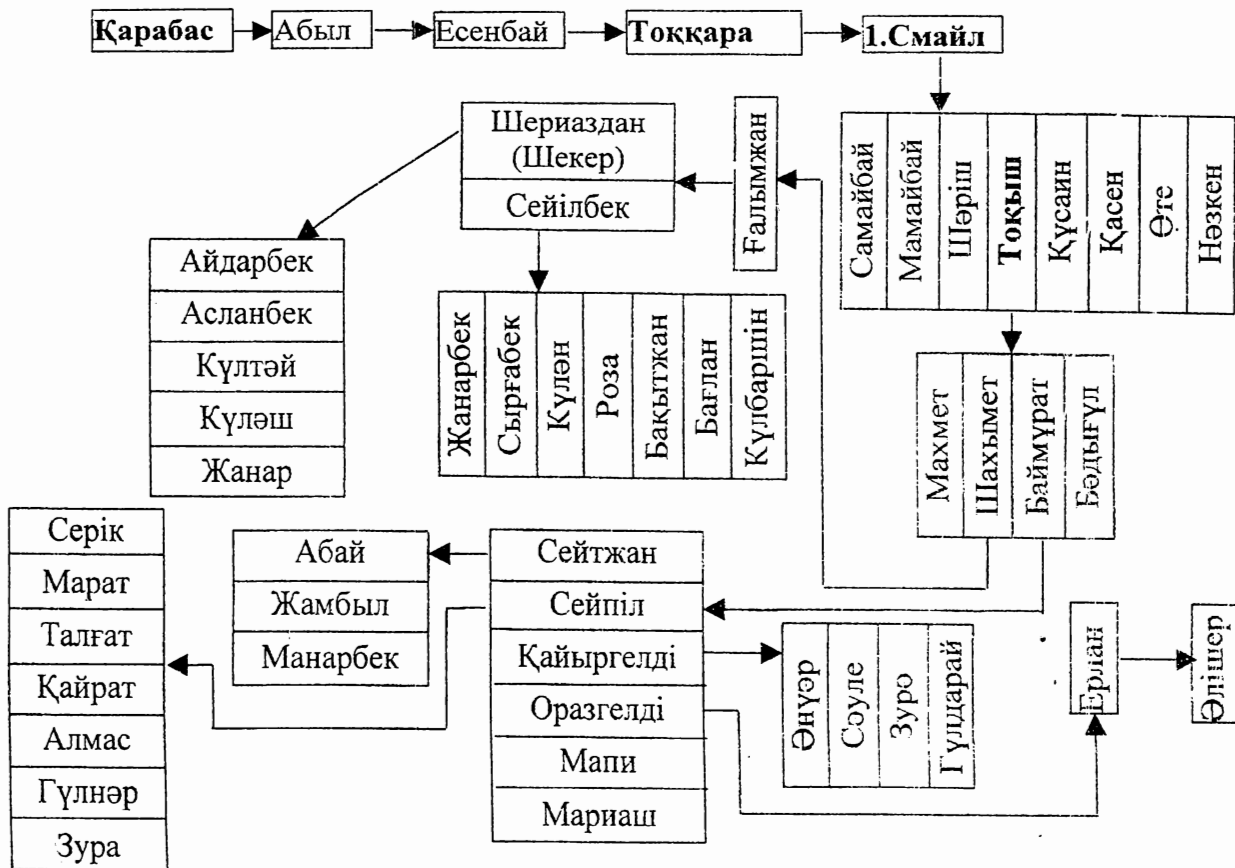

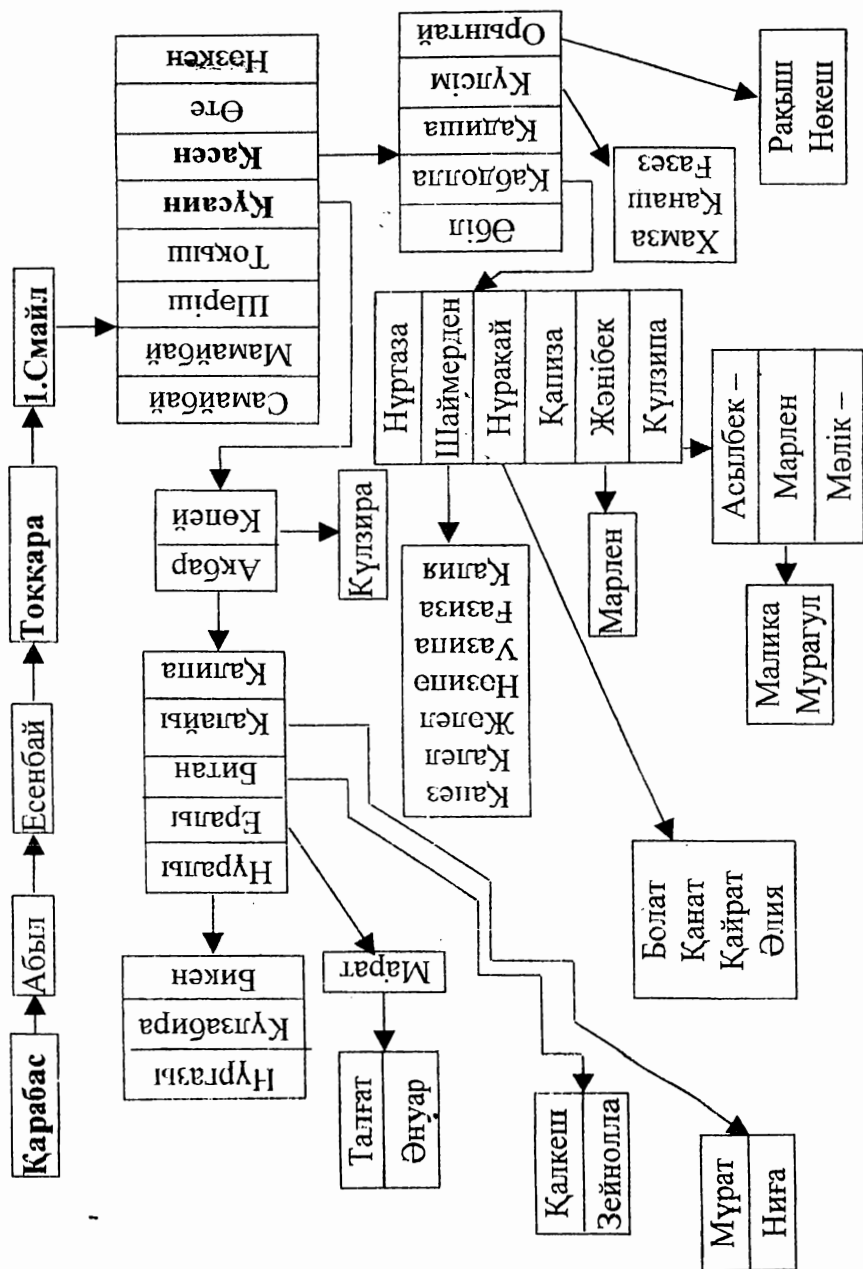

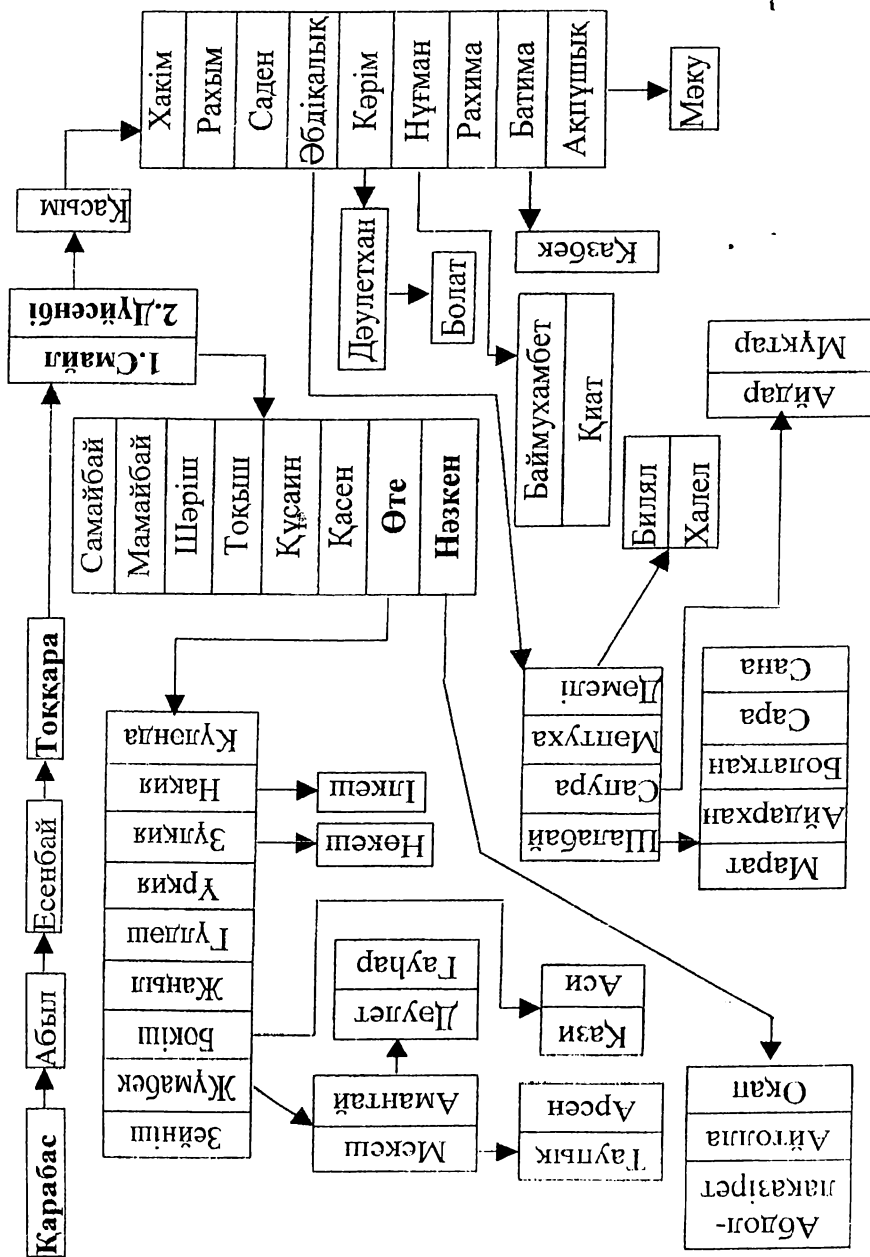
Алтыбай ұрпағы өспеді. Бұл тұқымнан Дәулет деген азамат болды, колхозда басқарма болған, 1955 жылдар қайтыс болды. Табылды деген жалғыз ұлы да әскерде қайтыс болды.

Абыл ауылымен құдандалы туыстасып кеткенімізге қазір 200 жылдан асып кетті. Бұл елмен тығыз қатынаста болдық, Әлі де қол үзіскен жоқпыз. Бірақ үлкендеріміз бітіп, кейінгі жастарымыз оқумен, қызметпен әр жерде тұрмыс құрып жатырмыз.

Абылды бір кездері Тоққараның тоғыз үйі деп мадақтаған тұқым. Белгілікті адамдары болған. Олар Шахмет Баймұрат, Асқар, Өте, Қабдолла, Нұғыман, Сатай аталарымыз. Бұлардан кейінгілері Совет үкіметі кезінде ел басқарып, қызмет атқарған ағаларымыз: Ғалымжан, Хафиз, Зейніш, Ералы. Бұлар ел қорғаны бола білді. Сонау 1937 жылдары да ел азаматтарын ешбір шеттеткен жоқ. Өте ұйымшыл, бір ауызды болды.

Кейінгі ұрпақтарын да, түзу жолға салып тәрбиелей білді. Сейпіл, Шекер, Жұмабек, Сүлеймен, Сейілбектер осылардан үлгі алып өскен азаматтар.

Жездеміз Қасеннің Қабдолласы Басшығұлдың қызы Зәйнішке үйленген, үлкен қонақ жай болды. Зәйніш апамыз сөзді әр уақытта, астарлап терең мағналы сөйлейтін. Маңайындағылар қызықтап тыңдап үйінен шықпай тыңдайтын еді. Жұмабике, Әйтбибі, ұлдан Жәнібек деген балалары болған, олар дүниеден өтті. Ендігі біздің маңнан жиендерден қалған жалғыз Күлзипә. Ол Семей қаласында тұрып жатыр.

Абылдың кейінгі ұрпақтары Алматыда тұрады. Олар Баймұратов Оразгелді профессор-академик, баласы Баймұратов Ерлан республикалық халық банкінің бірінші орынбасары.

Нуралин Нұрғазы – геология ғылымының докторы, мектепте және бір мезгілде Москвада бірге оқығанбыз.

Мекеш Жұмабек ұлы Утин (Өте) Алматыда вице-президент үлкен құрылысты басқарады. Еліміздің көзге түсіп, ауызды толтырып айтатын, сезімтал, бауырмал іскер азаматымыз. Алматыдағы барлық туыстардың ыстық-суығына бірдей араласып, қолдың үшін беріп жәрдемдесіп жататын аптал азамат, ғұмыра ұзақ болып, көптің батасы, қабыл болсын.

Асқаров Хафиз өте дарынды, қара сөзді, шежірені тереңнен білетін, әңгімесін мысалман түйіндейтін, Қызылжар өңірінің ескі көдірменді қарты еді. Хафиздің қарындасы, ақын Шалабаева Әмино Асқарқызы, оның жолдасы руы Қаржас Шалабаев Әбдірашит 30 жылдан астам республикалық Главлитоның бастығы қызметін атқарды. Бұл екеуінің кейінгі Абыл жастарының оқу оқып білім алуына зор еңбектері бар. Әминә ақын, жазушы, бірнеше кітәптің авторы, Абайдың өлеңін араб тілінен аударған аудармашы.

ЕРІК АСҚАРОВ

Ерік Асқаров ақын, Қазақстан жастар одағы сыйлығының және Жазушылар одағының Мұқағали Мақатаев атындағы сыйлығының иегері Ерік Мұхаммед-Хафизұлы Асқаров 1959 жылы 10 ақпанда Солтүстік Қазақстан облысы, қазіргі Мағжан Жұмабаев ауданы Дүйсеке аулында туған. 1966 жылы ауылдағы Ворошилов сегіз-жылдық мектебінің бірінші сыныбына оқуға барды. Бала кезінен оқуға алғыр, зерек болды. Өлеңді 3-4 сыныптарда оқып жүрген кезінде-ақ жаза бастады. Өлең-жыр, әңгіме, ертегі тыңдағанды жақсы көретін. Тұңғыш өлеңі «Ленин туы» газетінде («Солтүстік Қазақстан») 8-сыныпта оқып жүргенде-ақ басылып шықты. Содан бастап Еріктің шабытына шабыт қосылып, өлеңдері «Ленин туы» газетінде басылып тұрды. Ауыл мектебін бітіргеннен кейін 9-сыныпқа Алматы қаласындағы 9-мектеп-интернатқа оқуға барды. Орта білімі туралы көмелеттік аттестатты осы мектеп-интернаттан алып шықты. Мектеп қабырғасында оқып жүріп, Ерік өлең жазумен ғана емес сурет салумен де айналысты. Сол жылы екі жылдық театр студиясына оқуға түсіп, бітіріп шықты. 1983 жылы Т.Жүргенов

атындағы театр және көркемсурет институтында оқып, режиссер мамандығын алып шықты. Алғаш еңбек жолын 1982-1986 жылдары қазақ теледидарында режиссер болып бастады. Жазушы баспасында, Қазақ теледидарында редактор, Қазақстан Жазушылар одағының шығармашылық үйінде директор болып қызметтер атқарды.

Ерік Хафизұлы - өте талантты, білімді ақын. Оның «Көгілдір», «Астана жұртын айналсам», «Қазақстан ғасыры» т.б. жинақтары жарық көрді. Ол поэзиямен ғана айналысып қойған жоқ, оның драмалық шығармалары да бар. Еріктің «Біржан сал» пьесасы Көкшетау қаласының театрында қойылып, көрермен қауымнан, өнер сүйер жұртшылықтан аса жоғары баға алды. Қазақстан өнер шеберлерімен екі рет Түркия еліне сапарға шығып, ондағы қазақ бауырларымызбен кездесіп өнер көрсетіп қайтты.

Ерік қазақтың айтыс өнеріне де өз үлесін қоса білді. Айтыскер ақын ретінде өз халқының құрметіне бөленді, бірнеше рет жұлде де алды. 1998 ж. Астанадағы «Елорда» баспасының бас редакторы, 2000 ж. К.Байсейітова атындағы опера және балет театрының директоры, ал соңынан Қазақстан Республикалық – Ұланының Президенттік оркестрінде көркемдік жетекші қызметін атқарды. Қандай қызмет істемесін адал, іскерлікпен атқарды.

Бірақ осындай аяулы азаматты, талантты дарын иесін 1 шілдеде сұм ажал арамыздан алып кетті. Ерік автомобиль апатынан мезгілсіз қайтыс болды. Артында аңырап бала-шаға, ағайын-туыстары, дос-жарандары қалды. Орны толмастай өкініш қабырғамызды қатты қайыстырып кетті. Соңғы сапарға ел болып түгел шығарып салды. Ерігімнің еліне елеулі, халқына қалаулы екенін елінің көрсеткен қошеметі тағы да дәлелдеді. Шығарып салу рәсімін Астана қаласының зиялы қауымы көтерді, әрі басын бекітіп, ескерткіш қоюды да олар өз міндетіне алды, қырқын өткізген Қуат Есімханұлы Есімханов басқарған Солтүстік Қазақстан облысының белгілі азаматтары еді.

Ерік Асқаровтың қазасына қалың елі қатты қайғырды. Төменде Солтүстік Қазақстан облысы әкімінің орынбасары Қуат Есімхановтың және ақын Ербол Шаймерденовтың қаралы жиында сөйлеген сөздерін бердік.

ЕЛІНІҢ ЕРКЕСІ ЕДІ

Күні кеше ғана ұлы Мағжанның жүз он жылдығын мерекелеп, мерейленген Қызылжар ел-жұрты той дүбірі енді ғана басылған сәтте Астана жақтан суық хабарды естіп, тосын қайғыдан туы жығылып еңсесі төмен түскендей күйде бүгін. Сол Мағжан тойының бел ортасында белсенділік танытып, ақындар мүшейрасына әділқазылық етіп, жыр пайғамбарының алдындағы парызын адал өтеп аттанған Ерік бауырымыздың күтпеген қазасы қабырғамызды қайыстырып тұр.

Мағжан туған ауданның киелі топырағында дүниеге келіп, жас күнінен Мағжаннан қалған жыр пырағының жалынан тартып мінген жалғыз ізбасар інісіндей, рухани жалғас ұрпағындай көрінген Ерік ақынымыз дәл Мағжан бабасының жасында, аққан жұлдыздай етіп үзілгеніне сенер-сенбесімізді білмей, қапы қалып отырған жайымыз бар.

Ерік еліміздің еркесі еді. Ерік жүрген жерін жыр-думанға бөлеп, шындық құсын шарықтатып, рухты көтеріп, жігерді жанып, өзіне тән ақындық ер мінезінен, өр мінезінен өсте бір айнымайтын. Сонау Колбиннің тұсында қазақ теледидарының тікелей эфиріндегі айтыста өзге ешкім айта алмаған ел мұңын өткір айтып, басына төнер қауіпті де бүгіп-жасырмай, батылдығымен, һәм батырлығымен дараланған Ерігін елі екінші Мағжанына балап, ерекше ықылас-махаббатпен сүйгені шүбәсіз. Қашанда елі тілеуін тілеген, көпшілік қолдаған, халық ұлы еді ол.

Есігімізді еркін ашып, еркелей кіріп, ел сөзін айтып, ел мұқтажын көтеріп келер ер азаматымыздың кейде тіпті шымбайға тиіп жатса да, шыдамасқа лаж қалдырмайтын, кейде бір ауыз жылы сөзімен бағамызды аспандатып, бүгінгінің батыр Баяндарына балап, көтермелеп, ынтамызға ынта, сенімімізге серпін қосатын кездерін шын жүрекпен сағынатын, еске алып қамығатын болармыз.

Қош бол, бауырым! Артыңда өзің кетіп тыныстары тарылған ағаларың, жаманаттан жағаларын ұстаған інілерің, еркесінен, рухани серкесінен айырылып, қайғылы, қаралы қал кешкен Қызылжарың қалды. Есімің ел жадынан ешқашан өшпесі де ақиқат.

Қош бол, ақын інім, ардақты інім!

*Қуат Есімханов,
Солтүстік Қазақстан облысы
әкімінің орынбасары.*

ҚОШ, АСЫЛ АЗАМАТ, АҚ ЖҮРЕК АҚЫН!!!

Дүние – ғайып, тағы бір талантты тәрік етті...

Ажал құшағында тағы бір қыршын ғұмыр шырылдап кетіп барады...

Ақын Ерік Асқаров өтті өмірден... Толысқан тұста табаны тайып, әнтек жығылды.

Аз ғұмырында-ақ алты Алаштың ауызына іліккен, жалпақ жұрттың жүрегіне жол тапқан Ерік бауырымыз ерекше отты еді. Тектіге тән өзгеше өр еді. Рухы биік болатын.

Алғаш сонау 70-шы жылдары Қызылжар – Алматы поезында кездейсоқ таныстық. Мектепте оқиды екен. Әлі жалпыға беймәлім, көпшілік қана емес, қоғам да жатырқай қарайтын ұлы Мағжан жырларын жатқа оқып таңырқатып отырды. Жан дүниесінде бір өзгеше жарық бардай еді.

90-шы жылдары айды аспанға шығарып, айтыстың төрінен бір-ақ жарқ етті. От тілді, орақ ауызды көркем жігіт жасындай жарқырап отты бір жырлар төкті. Қырандай саңқылдап зал толы сан мыңдаған адамды сан рет орындарынан ұшып тұрғызды. Аса батыл ұлтжанды ойлары еркіндік пен демократия самалын енді сезіне бастаған елдің жанын тербеді. Бар қазақ оны тәуелсіздіктің ақжолтай ақыны атап кетті. Сол тұста тұңғыш жыр жинағы шықты. «Қызылжар» атапты. Кездейсоқ емес, елін, Алашын сүйген азамат бойында туған жеріне, өскен өлкесіне деген ерекше сағыныш бар еді, шіркін!..

Соңғы жылдары жаңа астанамыздағы ұлттық опера және балет театрының, «Елорда» баспасының негізін қалауға байланысты әралуан шаруаларға бар жан-тәнімен беріле араласып, шырпыр болып жүрген кездерін жиі көретінмін.

Соңғы рет... Астана университетіндегі ақындар айтысында жолығысып қалдық. «Аға, ініңізді құттықтап қойыңыз. Кеше осы жиынның мүшесіңізде озып шықтым. Президент туралы поэмамның бір әдемі үзегін оқып едім, жұрт қырылып қалды», - деп аңқылдап құшақтасты. Бірақ жүзінде сәл қаяу, әнтек бір қоңыр бояу сезілгендей көрінді...

Содан кейін бір рет телефон шалып, мерекемен құттықтады, елдегі бір сыйлы азаматтың туған күніне барып келгеннін айтты... Сонымен бітті.

Азамат бауырымыз, ақын бауырымыз ойда жоқта кенеттен мәңгіге көз жұмды. Тағы бір асылымызды жазатайым жоғалтып алдық қой, ағайын...

Қол соққан Алаш, Тұраным,
Қызылжардан ұшқан қыраным.
Жасындай ағып барасың,
Жәннатта болғай тұрағың.

Топырағың торқа болсын, асыл азамат. Бақұл бол, ақын бауырым.

*Ербол Шаймерденұлы,
ақын.*

ҚАРАҚОЯН МЕН ҚОЙСАНА

Осы үлкен Абылда Қарақоян, Қойсана деген екі шешен ана өткен. Екеуі де Абылдың бел немересі. Токқараның келіндері.

Қарақоян Токқараның үлкен ұлы Смайылдың бәйбішесі. Шын аты – Менетай. Сөзге жүйріктігінен Қарақоян атанса керек. Уәли ханның уәзірлерінің бірі – сіргелі уақ Киікбайдың қарындасы.

Қойсана Токқараның кіші ұлы Дүйсембінің әйелі. Матақай Керейдің қызы болса керек. Рулы елдің сөзін ұстаған абысынды екі абзал ананың артында қалған шешендік сөздері көп. Солардың біразы Солтүстік Қазақстан облысы, М.Жұмабаев ауданындағы Дүйсеке селосында әкем марқұмнан, Хафизден жазып алған едім. Ол кісі Қарақоян ананын шөбересі.

Бабасан атығайдың болысы Исамберді Абылға күйеу екен. Сол кісі бірде бес-алты атқамінермен Қарақоянның үйіне келіп түседі. Қарақоян болыс күйеуді бар ықыласымен қарсы алып, қонақ қылады. Бас пен жамбас, қазы мен қарта, жал мен жая асып, төре табақ етті қонақтардың алдына тартады. Исамберді қолына сапысын алып, етті аударыстырып жібереді де, ішінде

күйеу мүшесі төс жоғын көргеннен кейін сылқ етіп отыра кетеді. Исамбердіден қаймығып ешкім де табаққа қол салмайды. Сол кезде Қарақоян тұрып:

- Әй, Исамберді, мен саған бас пен жамбас, қазы мен қарта, жал мен жая асып бергенде ел ағасы, жұрт күйеуі деп сыйлап едім, - құстың кеңірдегіне бола сылқ етіп отыра кеттің, бар болғаны бүт күйеу ме едің, тәйірі?! - депті.

Сонда Исамберді қос қолын бірдей көтеріп:

- Жерледің, жерледің!.. Енді бет топырағымды қалдыра көр, - деп Қарақоянды одан әрі сөйлетпей, сапысын алып ет турауға кіріскен екен.

Тағы бірде Салпық Қарауылдың атқамінері Құлмағанбет деген кісі Қарақоянмен дәмдес болған екен. Ас ішіліп болған соң оңгіме-дүкен қызады. Сөз арасында Құлмағанбет Қарақояннан:

- Әйелдің жаман аты немен шығады, еркектің жаман аты немен шығады? - деп сұрайды.

Қарақоян ойланбастан-ақ:

- Әйелдің аты қарлықпен, еркектің аты ұрлықпен шығады, - депті.

Сөйтсе, Құлмағанбет жас күнінде ұрлықты кәсіп қылған екен. Қарақоянның соны түспалдап тұрғанын түсініп:

- Тілінді тәңір кессін, - деп, күліп құтылған екен.

Есенеи би қайтыс болғанда Қызылжардың арғы бетіндегі бес болыс керей-уақ шалғайда жатқан келтесор бойындағы шоғаға да сауын айтады. Шоғаларды Қарақоян бастап барады. Үйірлеп, табындап мал айдауға жер мойны қашық, соны ескеріп шоғалар жетекке алып аз ғана сойыспен барады.

Есенеидің ағайындарының бірі Шоғаның сауынын азсынып, өкпе айтады. Сонда Қарақоян Есенеидің артында қалған мол дәулетке мұрагер жоғын түспалдап:

- Есенеидің тірісінде жиған малы өлгенде асына жетпей қалады деп кім ойлаған, - депті. Қарақоянның сөзіне ешкім уәж айта алмайды.

Қарақоян ана көз жұмарында алты ұлы – Самайбай, Төкіш, Шөріш, Құсайын, Қасен, Өтені шақырып бақұлдасқан екен.

Сонда Абылдың арғы атасы Ер Қосайды аузына алып:

- Сендер «Қос жүректі Қосай» атанған киелі батырдың ұрпағы екендеріңді ұмытпаңдар, - десе керек.

Қарақоянның туған абысыны Қойсана да кемеңгер, ағыла шешен адам болған. Қойсананың жалғыз ұлы Әбен жас қайтқанда, артында ұрпақ қалмаған.

Қойсана Әбенге Төбет керейдегі Сүйіндік дегеннің қызын айттырады. Қалың малын түгел төлең қояды. Бірақ Әбен ерте қайтыс болады. Қойсана «малымды қайтарсын» деп араға кісі салса, Сүйіндік көнбейді. Дау ұлғая келе екеуі биге жүгінетін болады. Сүйіндікке ағасы Жұбай:

- Қойсанамен дауға түспе, бәрібір ол саған алдырмайды, босқа абыройсыз қаласың, - деп ақыл айтса да:

- Тіл мен жақ менде де бар, - деп інісі көнбейді.

Би алдында алғашқы кезекті алған Сүйіндік мақалдап-мәтелдеп қара сөзді ет пісірім уақыт сапырса керек. Кезек Қойсанаға келгенде:

- Менің Әбенім атын ағаштың жел жағына байлады ма, есігіңді ашты ма, қызыңды шалқасынан салды ма, алқасын алды ма? «Иә» – деп бір ауыз сөз айтсаң мен қотыр тай да дауламаймын, - дейді.

Сүйіндік аузын аша алмай отырып қалады. Сонда ағасы Жұбай:

- Мен сен итке не деп ем?! – деп, долданып кеп, інісін қамшымен бір тартады.

Батыр Баянның немересі Байтоқа би қара қылды қажарған әділдігімен үлкен абыройға ие болған адам. Ол тірі тұрғанда Шоға баласына ешкімнің тісі батпаса керек. Байтоқа қайтыс болған соң, қырық жылғы барымтаның ауыс-түйіс малын даулап, Түлкібайдың Етекбайы келеді. Шоғаның үлкендері бұл дауға Қойсананы да алдырады. Қасындағы покерлерімен кіріп келіп Етекбай уақтың билерімен амандаса бастайды. Неге екенін кім білсін, Қойсанаға ғана сәлем бермей төрге озады. Қойсана отырып:

- Бұл келген кім? – деп уақтың билерінен сұрайды. Жұрт жамырап Етекбайды таныстырады.

Қойсана сонда:

- Түлкібайдың алтын жақ, жез таңдай баласы бар деп естуші ем. Сол сен екенсің ғой. Етекбай шырағым, маған неге сөлем бермедің? Әкенді Шыбындының қаласында жылқы үрлап жатқан жерінде албасты басып өлтірді деуші еді. Әлде сол албасты мен деп отырмысың, - дейді.

Етекбай үндемейді. Ас ішіліп болған соң нөкелерлеріне:

- Қайтайық, - дейді. Нөкерлері:

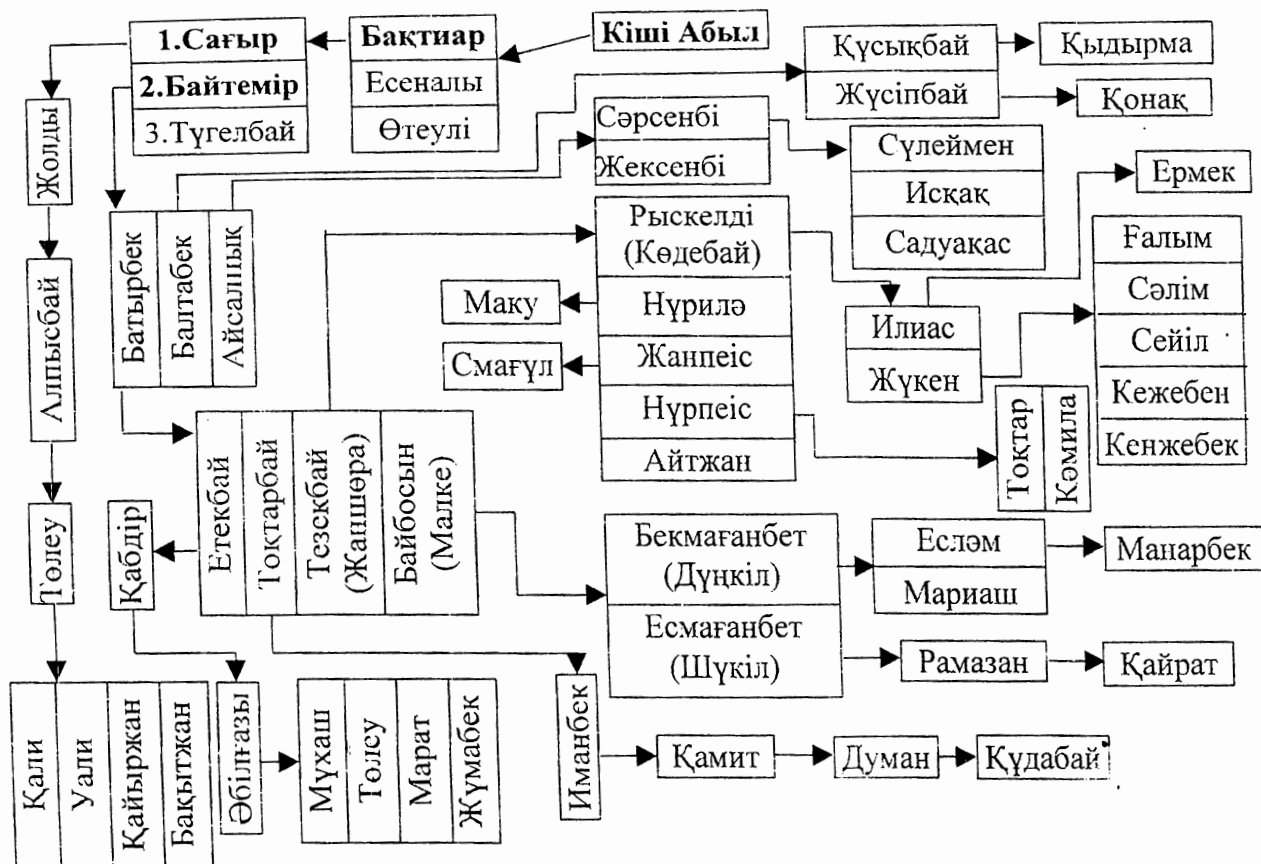
- Ау, мал даулауға келдік қой, - деп наразылық айтса, Етекбай:

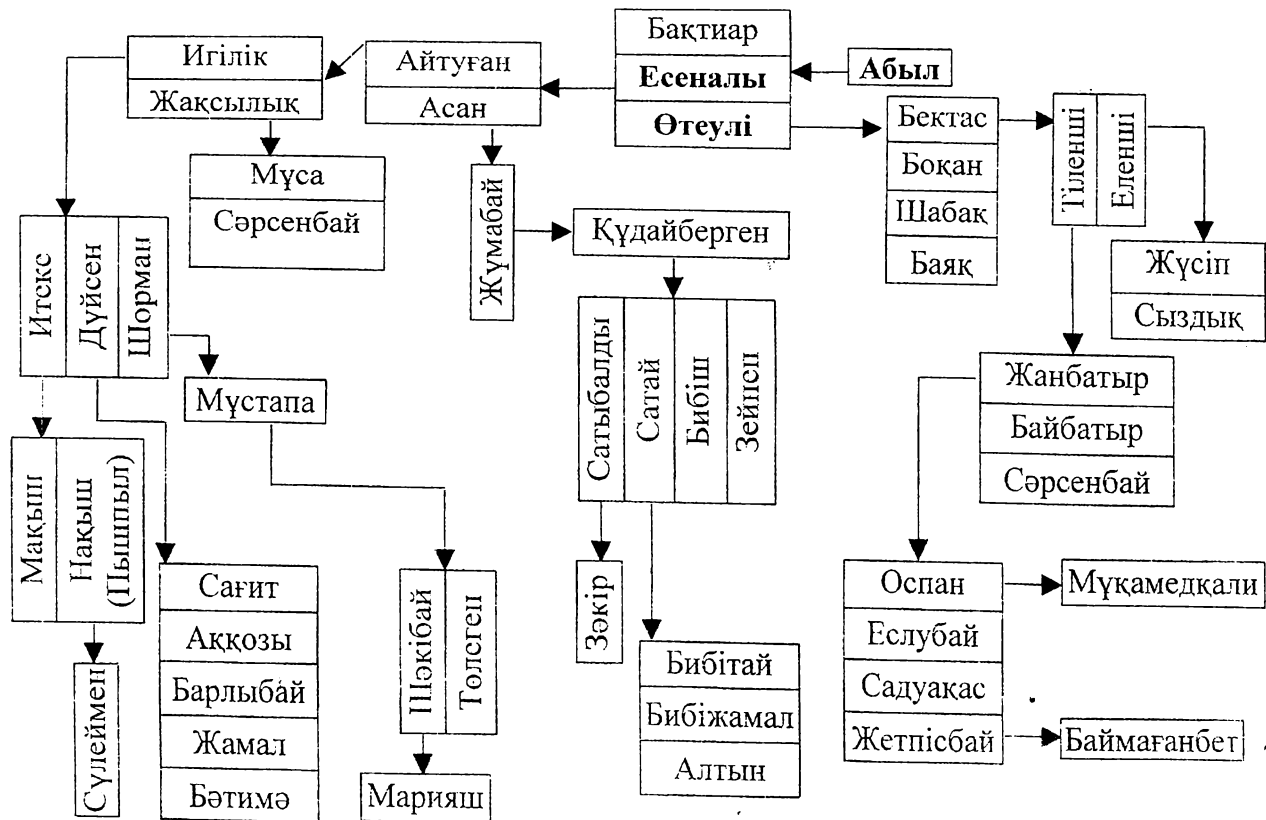
- Малдың құны түгілі әкеміздің құнын да алған жоқпыз ба? – депті.

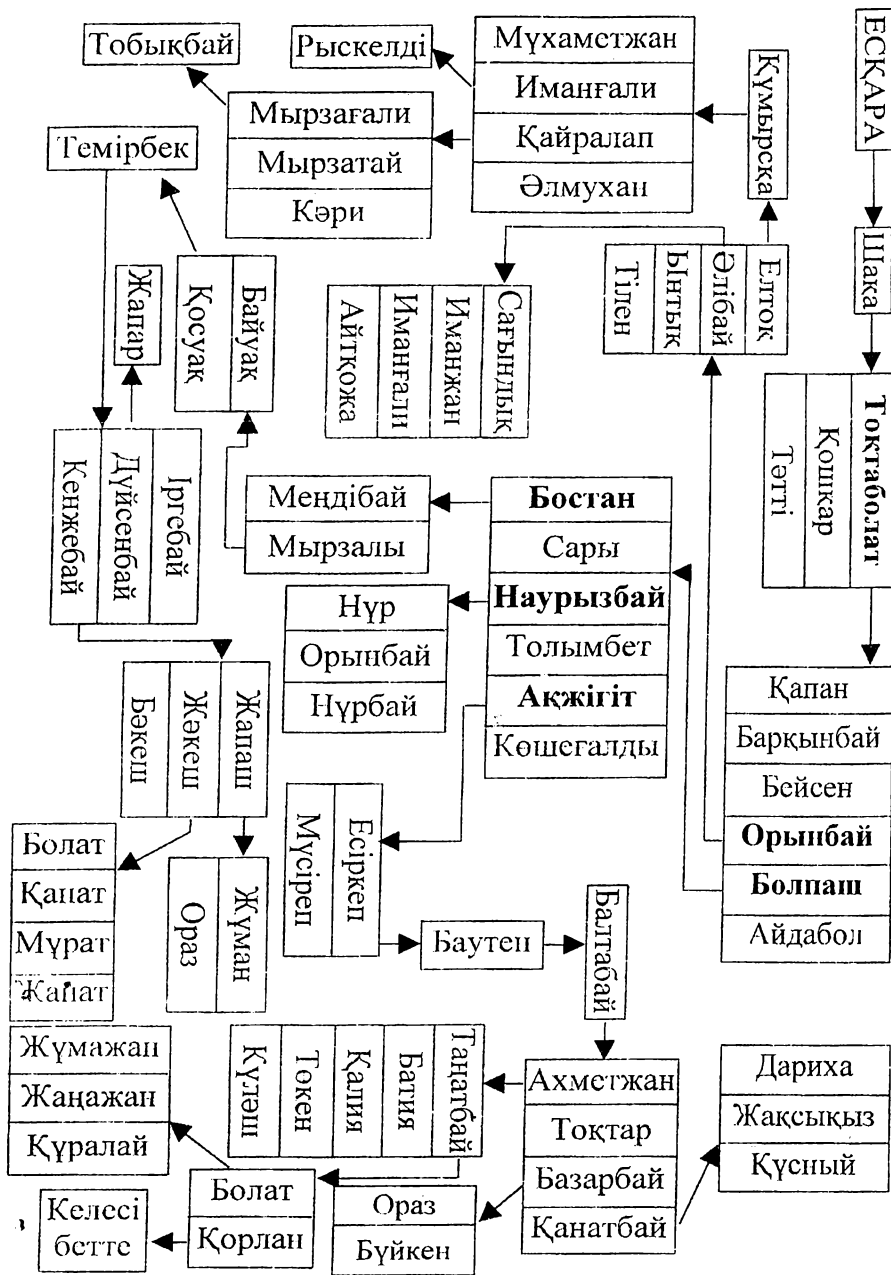
Бірде Мәті қажының Омары Жұмабайдың ұлы Нұрмағанбеттің қызы Разияны алып қапады. Артынан Нұрмағанбет нөкерлерімен қуып келіп, елден таба алмай, Абыл қотанына іздей келсе керек.

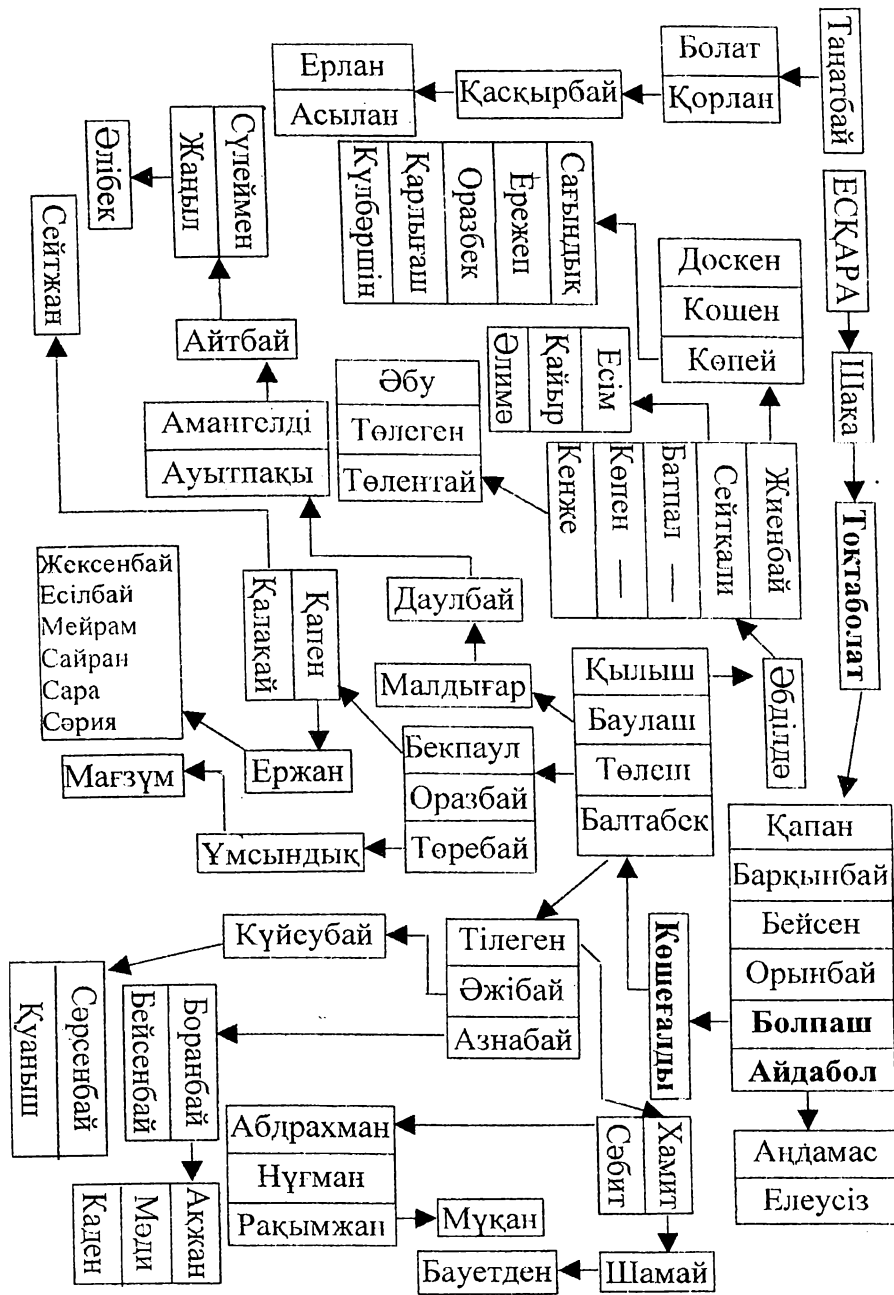
Мен Омарды ұстатып патшаның ақ мөрін бастырып итжеккенге айдатамын деп ойрандатады. Сонда Қарақоян деген анамыз, - әй Нұрмағанбет, сен патшаның мөрімен қорқытасың, үш күннен бері алланың жаратқан ақ мөрі қызыңның денесіне жабыспады дейсің бе? – деп тоқтатқан екен.

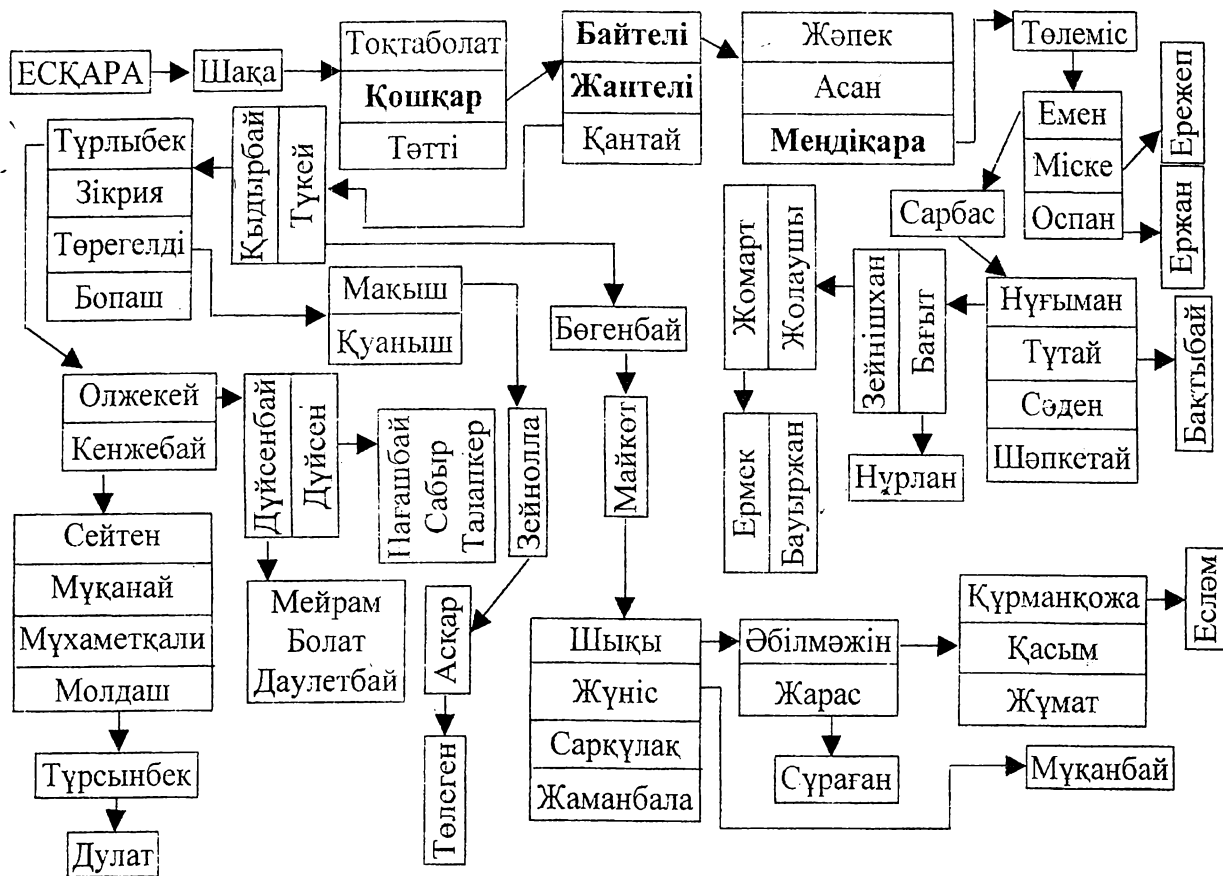
Ерік Асқаров.

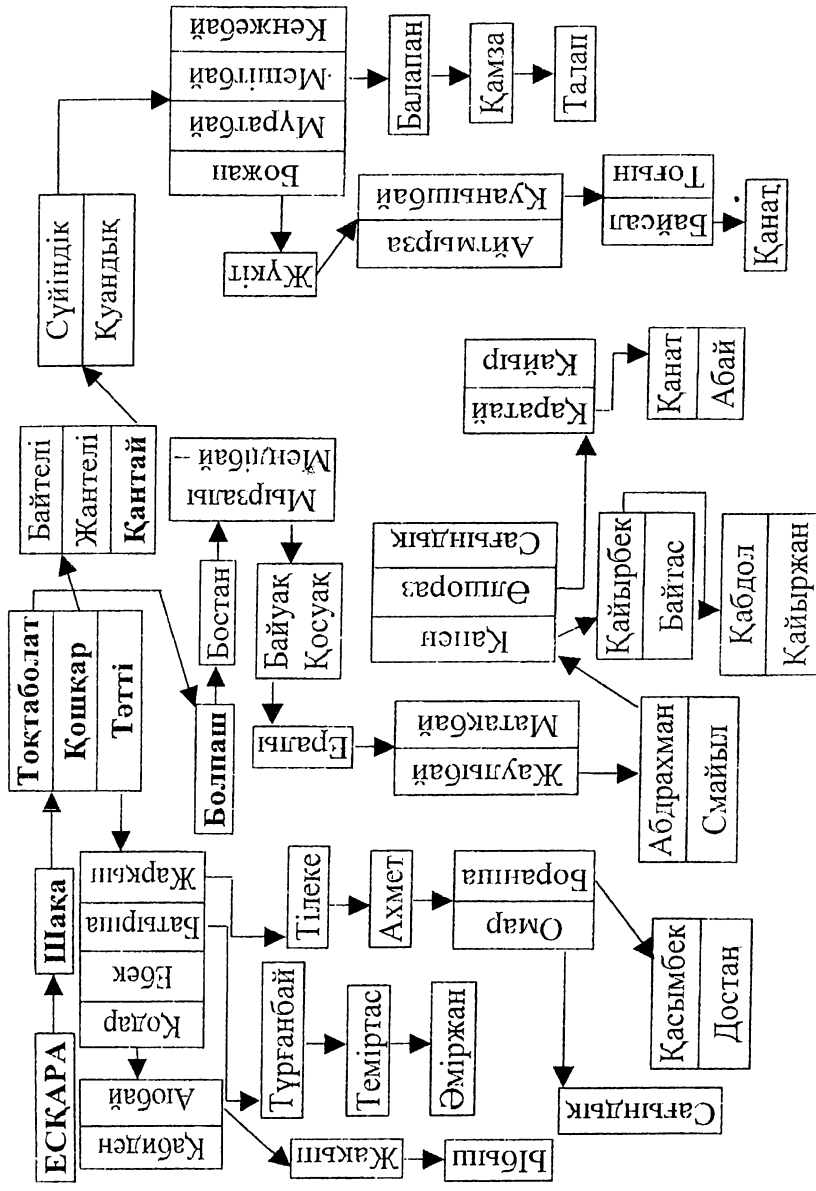

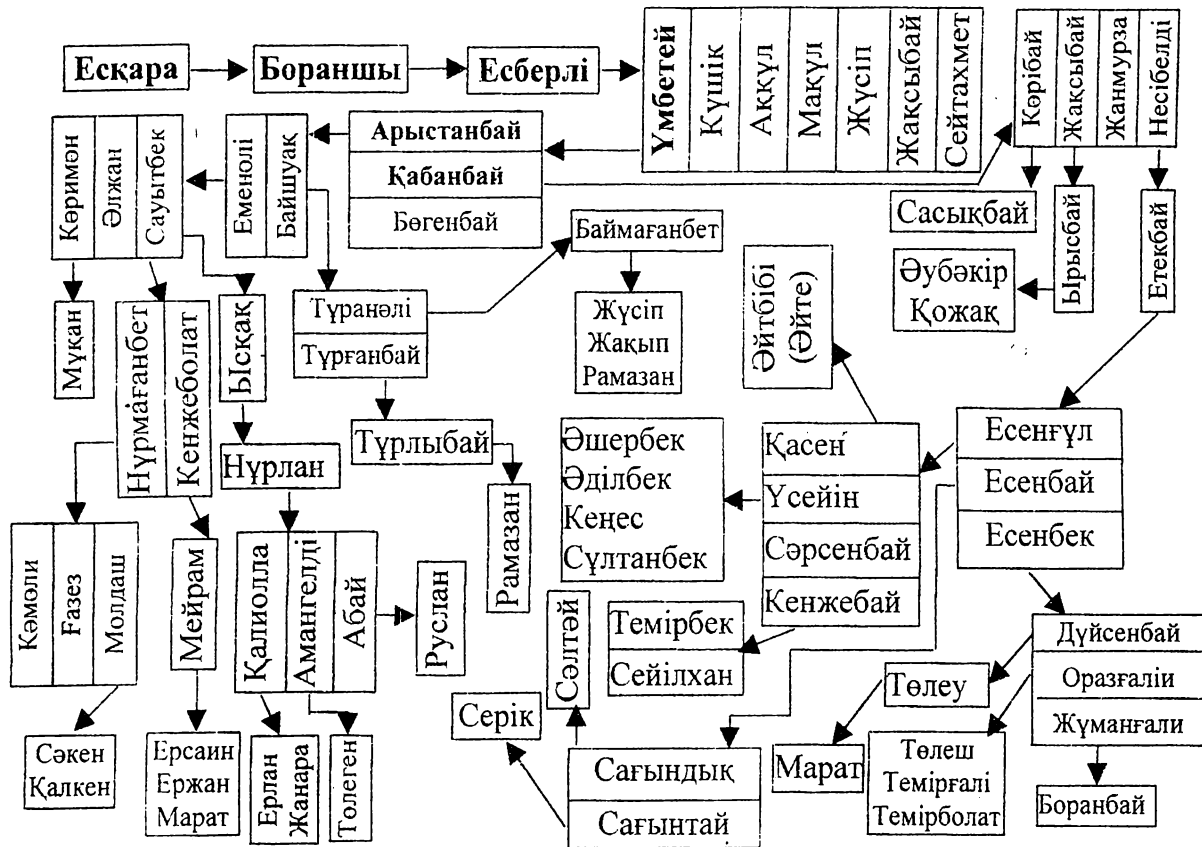

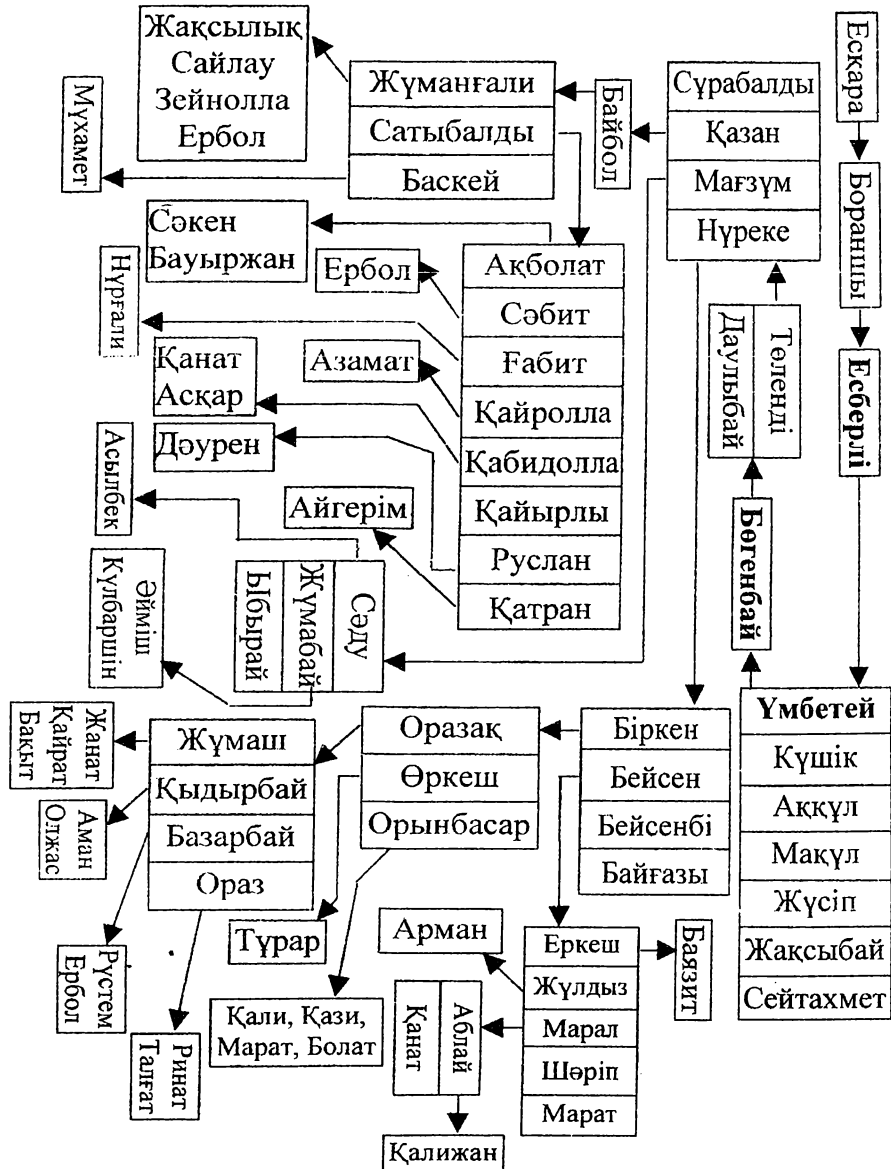

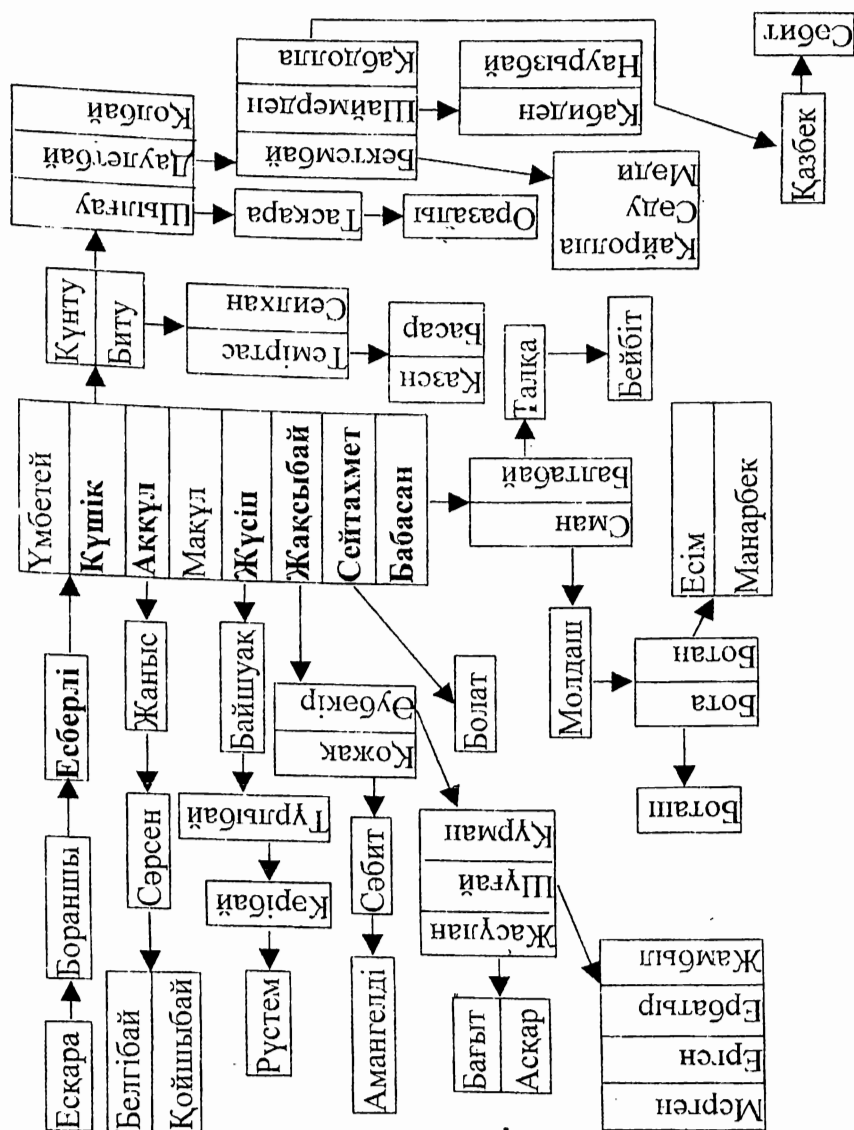

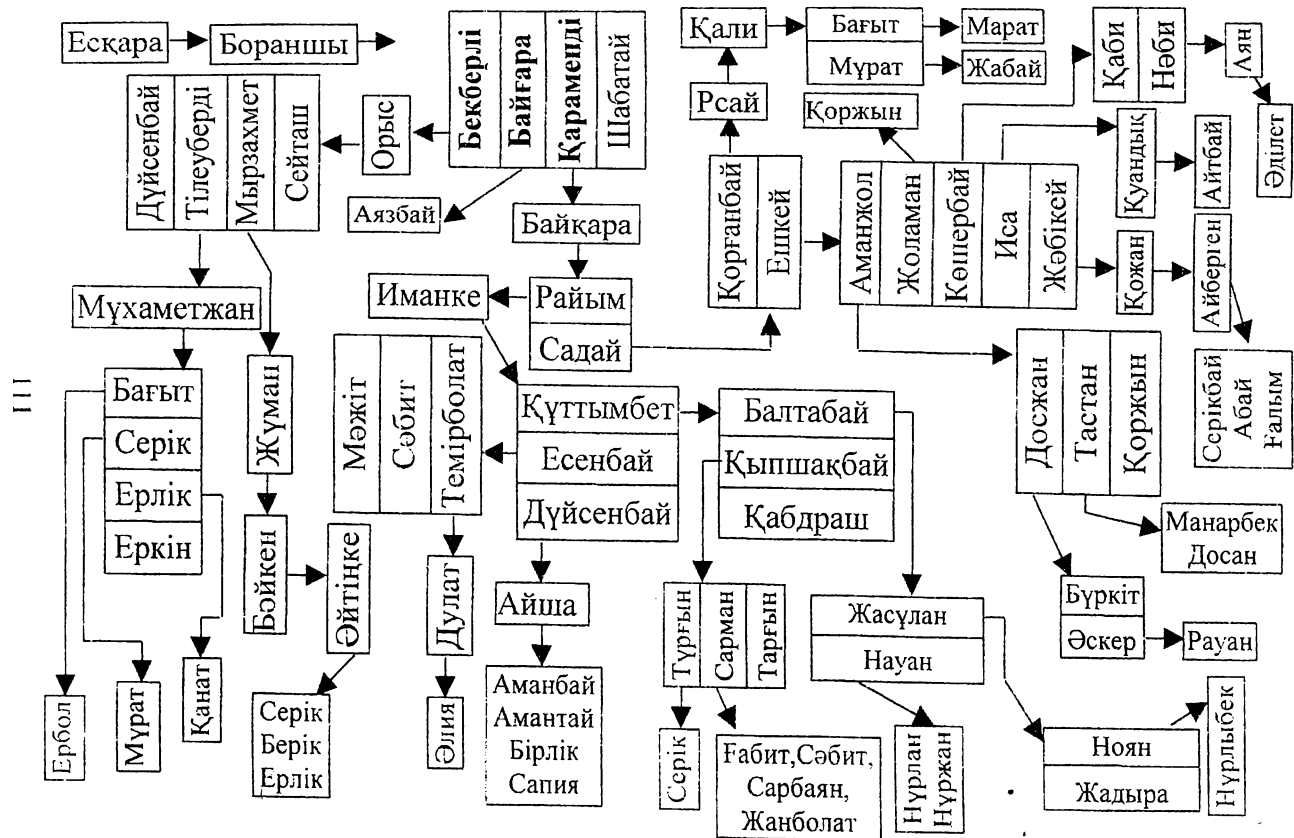
БОРАНШЫ

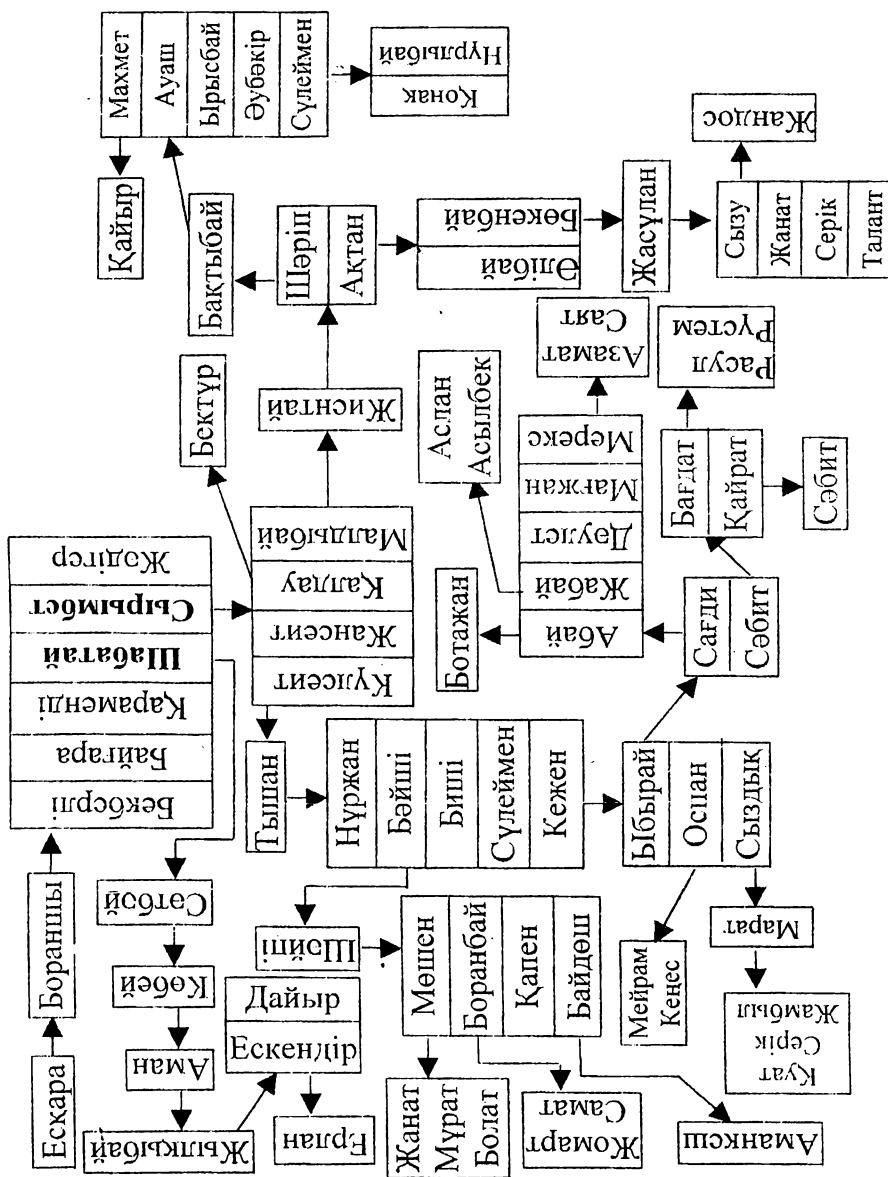
801

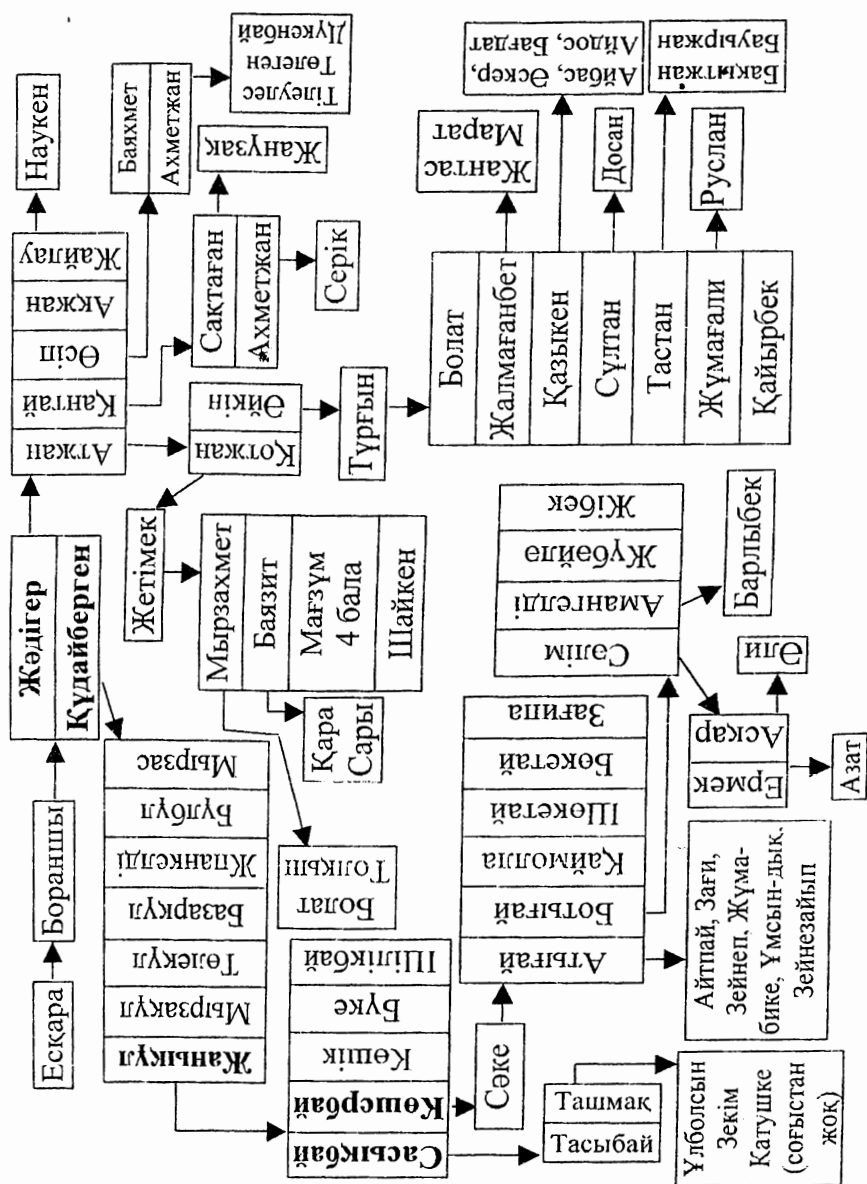

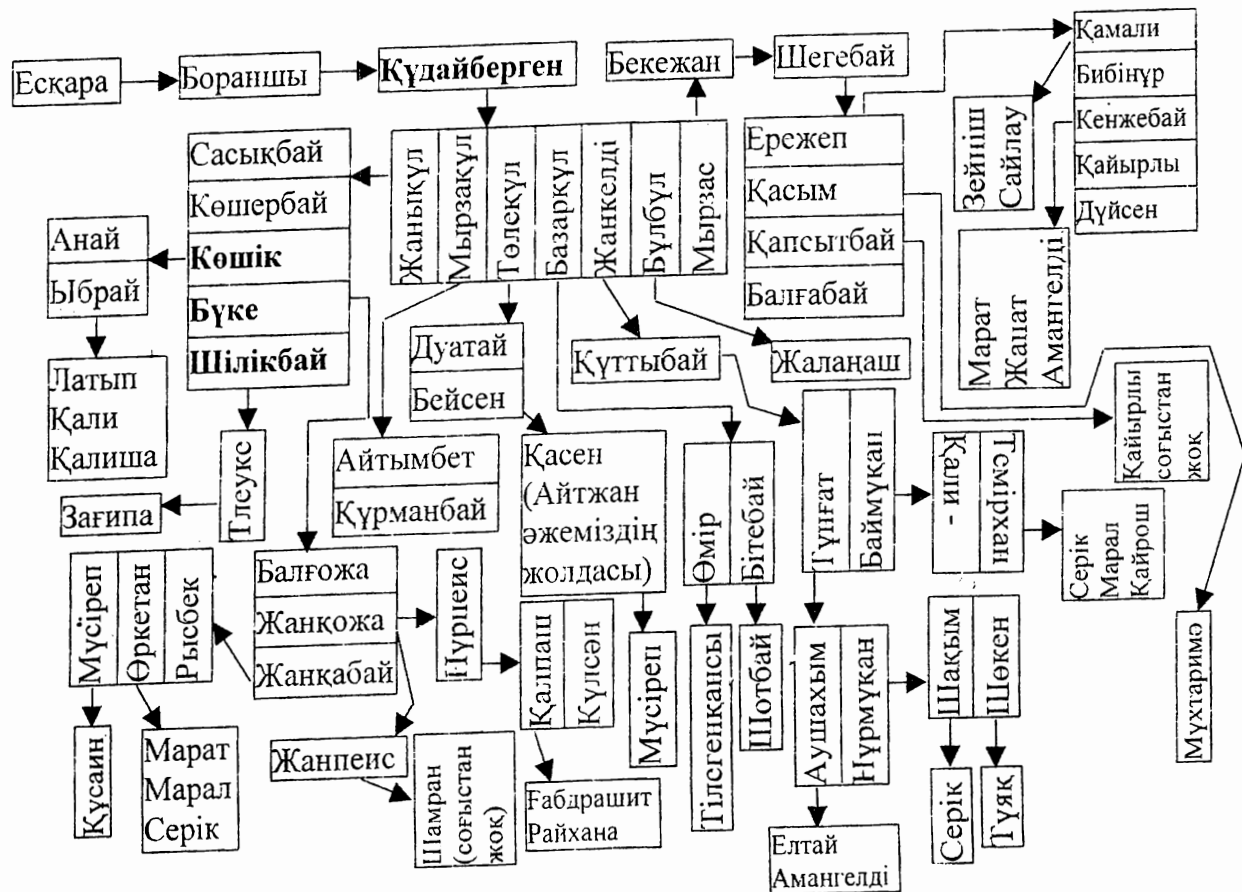

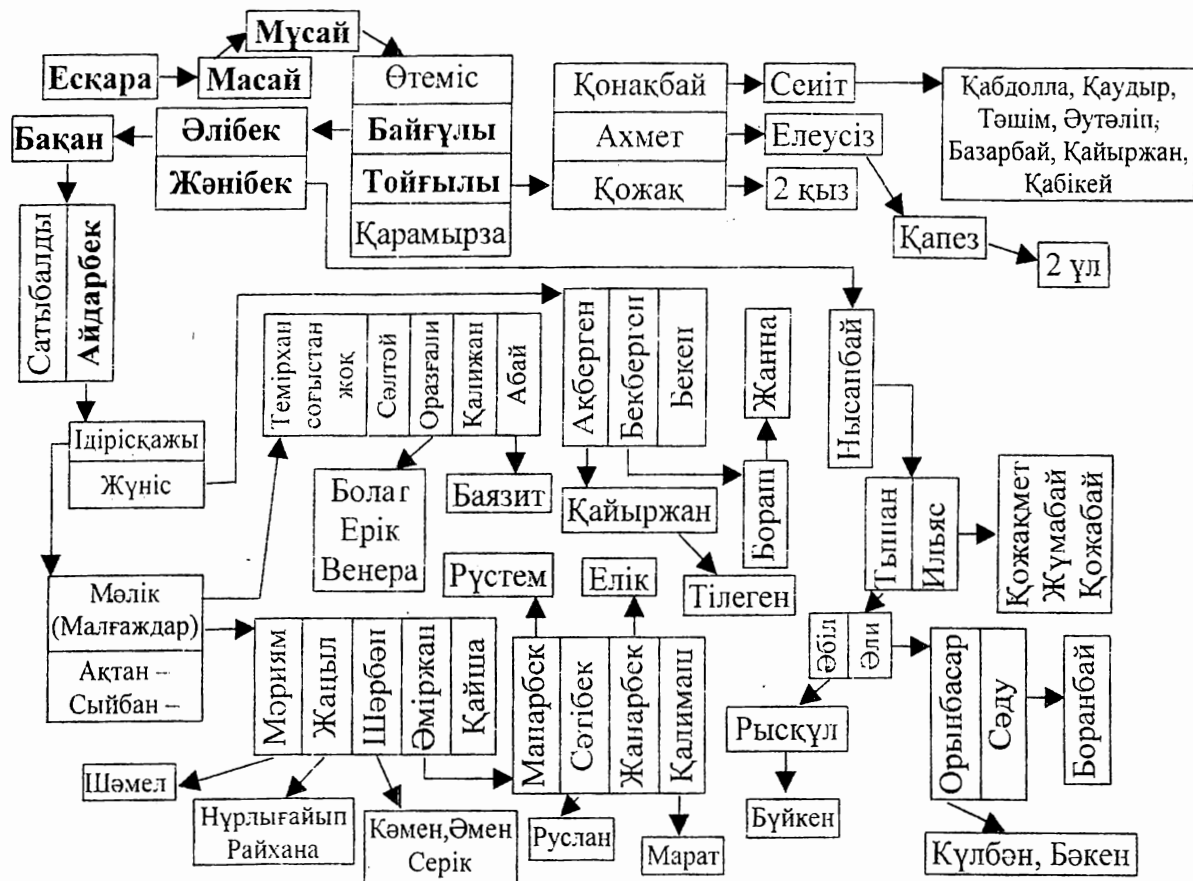

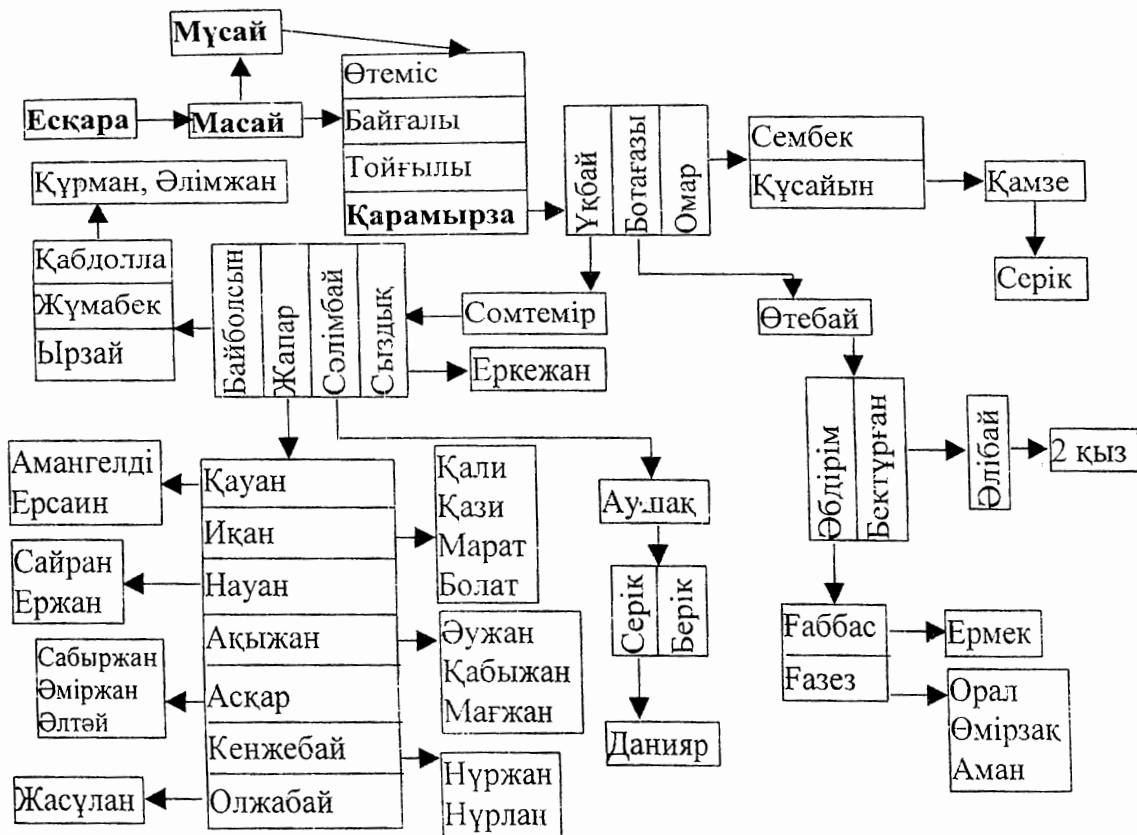

ІДІРІС ҚАЖЫ МЕН ОНЫҢ БАЛАСЫ МӘЛІК (МӘЛГАЖДАР) АЙДАРБЕКОВТАР ТУРАЛЫ

Шежіреде жазылған Шоғаның Есқара атасынан тараған Байғұлы (Байғалы) ұрпақтарының ішінде Ідіріс қажы және оның баласы Мәлік облысымызға танымал тарихи адамдар болған. Бұл кісілер жайлы «Солтүстік Қазақстан» газетінің 17 қазап 2003 жылғы санында «Жәдігер сыры» атты мақала жарияланған болатын. Ұрпақтары мен ауылдас ағайындары осы мақаладан бұл кісілер жайлы біле алады.

ЖӘДІГЕР СЫРЫ

Облыстық тарихи-өлкетану мұражайының қазақ тұрмысы мен әдебиет салтына арналған кең бөлмесінде көрермендерді өзіне тартатын, өте сирек кездесетін, тіпті Қазақстанның басқа қалаларындағы мұражайларында бола бермейтін жәдігер бар, ол – тақ орындық.

Орындықтың төрт сирағы, арқасы, шынтақ тірері – бәрі ірі қара малдың мүйізінен әшекейленген, отыратын жері мал терісінен жұмсақ қылып жасалып, қызыл барқытпен тысталған.

Бұл орындық қазақтың сән-салтанат өнерінің ешқайда кездеспеген жаңа түрі, мал шаруашылығымен айналысатын қазақтың кәсіби дүниесі.

Қазақтар мүйізден нештүрлі әшекейлер, ыдыстар, құрал-саймандар, насыбай салатын шақша жасайтын, ал мүйізден жасалған орындықты бірінші көргенім, - деген еді мұражайда болғанда филология ғылымының докторы, профессор Тұрсынбек Көкішев.

Бұл кісіден де басқа соңғы 2-3 жыл ішінде ұлыларымыздың тойына Алматыдан, Астанадап келген қонақтар бұл жәдігерге таңырқай қарап, Орталық мұражайға алу туралы «құда

түскендері» де болды.

Бұл жәдігер мұражайға қашан әкелінді? Иесі кім?

Жәдігерді мұражайға 1967 жылы 21 шілдеде Петропавл қаласының тұрғыны Венера Купкина деген азаматша сатқан. «Аталарым Ідіріс, Мөлғаждардан қалған орындық еді» - дегеннен басқа ештеңе демей, өткізе салған. Мұражай қызметкерлері этикеткасына «Байдың тағы» деп жаза салған. Иелері кім екені зерттелмей келді.

Жәдігердің зерттелуіне қаламыздың кейбір тұрғындары «Осы өлкенің тарихын жинастырып жүрген азаматсыздар ғой. Мына орындықта үлкен сыр бар, тарихқа беймәлім болып бара жатқан есімдер бар» – деген сөз себеп болды.

Өткен тарихымызды танып-білуде көрер көзге куәгерлік тарихи дерегі бар мұражайлар мен мұрағаттардың ерекше орын алатынын айтып жатудың қажеті болмас. Мақаламыз Петропавл, Алматы мұрағаттарынан табылған құжаттарға негізделіп жазылып отыр.

Орындықтың бірінші иесі Айдарбеков Ідіріс қажы 1849 жылы Құсмұрын дуаны, Келтесор болысы жерінде, қазіргі Мағжан Жұмабаев ауданы, Майбалық ауылында туған. Шешіресі Уақ руының Шоға атасының Есқарасынан тарайды (Есқара-Масай-Мүсай-Байғұлы-Әлібек-Бакан-Айдарбек-Ідіріс).

1908 жыл 59 жасында Меккеге қажылыққа барған. («Қазақстан қажылары». «Ислам әлемі» баспаханасы. 2000 жыл 124 бст).

Ідіріс қажының жөне оның баласы Мәліктің (Мөлғаждар) атқарған қоғамдық қызметін тарихқа бұрылыс жасамай айту түсініксіздеу болар.

1917 жылдың күзінде Петропавл қаласында ұлттық-саяси ұйым – «Үш жүз» партиясының дүниеге келгенін тарихтан жақсы білеміз. Бұл саяси топ, негізінен, ұсақ буржуазияшыл қазақ интеллигенциясы өкілдерінен құрылды. Партия әуел баста «Алаш» партиясымен бірлесе әрекет жасаймыз деп мәлімдегенімен, қоғамдық-саяси мәселесі жөнінен кейін «Алаштың» басты сынаушысы болды. Бұл партияның басшылары ав-

тономияны тек қана қазақтар үшін мемлекет құру деп түсініп, Қазақстанды мекендеп келген орыстарды көшіріп жібермей, қазақ автономиясын құру мүмкін емес деп байыптады.

«Алаш» партиясымен түпкі келіспеушілігі осы мәселеден басталды. Бұл партия «Алашқа» қарағанда солшылдау болып, алғашқы кезде Сәкен Сейфуллиннің де бүйрегі бүрған. Партиямен аттас олардың «Үш жүз» газеті Петропавлда 1918 жылдың қаңтарынан сәуір айына дейін шықты. Әр санының бірінші бетінде «Жасасын Түрік-Татар баласы!» деген пан-тюркистік ұран басылып тұрған. Міне, осы газеттің бас демеушісі атақты байлар орындықтың иелері - әкелі-балалы Айдарбеков Ідіріс пен Айдарбеков Мәлік (Мөлғаждар, кейбір құжаттарда Ідірісов Мөлғаждар) болды. Мәлік бұл кезде қазіргі Мағжан Жұмабаев ауданының көп жері қараған «Келгесор» болысының болысы болатын.

Қазақ еңбекшілері тарапынан қолдау ташпаған «Үш жүз» 1918 жылдың сәуір айында саяси ұйым ретінде өмір сүруін тоқтатты. Таратылған партия басшыларына қудалау жүргізгенде партия басшысы Көлбай Тоғысовты Омбының түрмесіне қамағанын, қамаудан қашып шыққанан кейін Колчак армиясы «алаштардың» көмегімен қайта ұстап, атып тастағаны тарихтан мәлім жағдай. Осы партияның басшыларының қатарында болған әкелі-балалы Айдарбековтердің тағдырын өз қолымен жазған хаты бойынша баяндайық.

Петропавл ОГПУ-дың (Бірлескен мемлекеттік саяси басқармасы) 1928 жылғы 10 қыркүйектегі шешімімен Мәлік Айдарбеков Ақтөбе қаласында жер аударылады. (Петропавл мұрағаты. Қор – 5П, тізбе – 1, Іс – 156.)

Мәлік бұл шешіммен келіспей, 1928 жылғы 18 желтоқсанда ВКП(б) және Саяси бюро орталық комитетінің бас хатшысы И.В.Сталинге, 1929 жылғы 23 қаңтарда бүкілресейлік орталық атқару комитетінің президиумына шағым-хат жазады (Алматы мұрағаты, Қор – 135, Тізбе – 1, Іс – 379. «Дело по конфискаций хозяйства и выселению бая 8-го аула Бейнеткорского района Петропавловского округа»).

Бүкілресейлік орталық атқару комитетінің президиумына жолдаған арыз-шағым хатында былай деп жазады:

«Көлбай Тоғысов түрмеден қашқанда мені оны қайтадан ұстағанша түрмеде кепілдікте ұстады. Тоғысовтан кейін «Үш жүз» газетін қаржыландырып отырған әкем Айдарбеков Ідірісті тапа-тал түсте сотсыз үйге келіп атып тастап, мені де өлтірмек болып қылышпен шапты. Өлді деп ойлаған Колчак жендеттері үй ішін тонап малымызды айдап кетті. Мені (Айдарбеков Мәлікті) қылышпен шапқанын дәлелдеу үшін Ақтөбе қаласы орталық ауруханасының эксперт сот-медицинасының 13.02.1928 ж. анықтама қағазын арызға қоса жіберіп отырмын. Анықтамада арқамның үшінші беломыртқа тұсы тілінгені жазылған. Совет үкіметін қолдағанымыз үшін колчакшылардың әкемді атып өлтіріп, мені қылышпен шауып өлтірмек болғанын Петропавл округінің Бейнетқор ауданының жұртшылығы тегіс біледі. Осы ауданның нөмір 8-ауыл ячейка коммунистері Сәлім Сейілханов, Биләлі Меңдібаев, Нығымет Құдайбергенов, Рамазан Шәріпшев т.б. коммунистер күә бола алады.

1921 жылы Петропавл ауданы «Келтесор» болысы революциялық комитетінің төрағасына сайланып, советтік құрылыс орнатуға белсенділік көрсеттім. Көкшетау бандаларымен соғыста бір адамын өлтіріп, біраз адамын тұтқынға алдық. Осының бәрі сол кездегі Ақмола губерниясы Төтенше комиссиясының бастығы жолдас Лосевке мәлім.

Совет үкіметін құру жолындағы осы сияқты істеріміз ескерілмей, дүниемізді тәркілеп, жер аударулары заңсыз деп білемін».

И.В.Сталинге жазған хатында да Қазақстан үкіметінің заңсыз жер аударып отырғанын айта келе, былай деп жазады: «Мы Казахи – переживаем ныне этап разлагающегося родового быта, из скорлупы этого быта мы еще невылупились. Мы Казахи – в силу сложившейся счастливо объективной политической обстановки, созданной Октябрьской Революцией, избегли грозившего при царизме этапа рабства, и также этапов

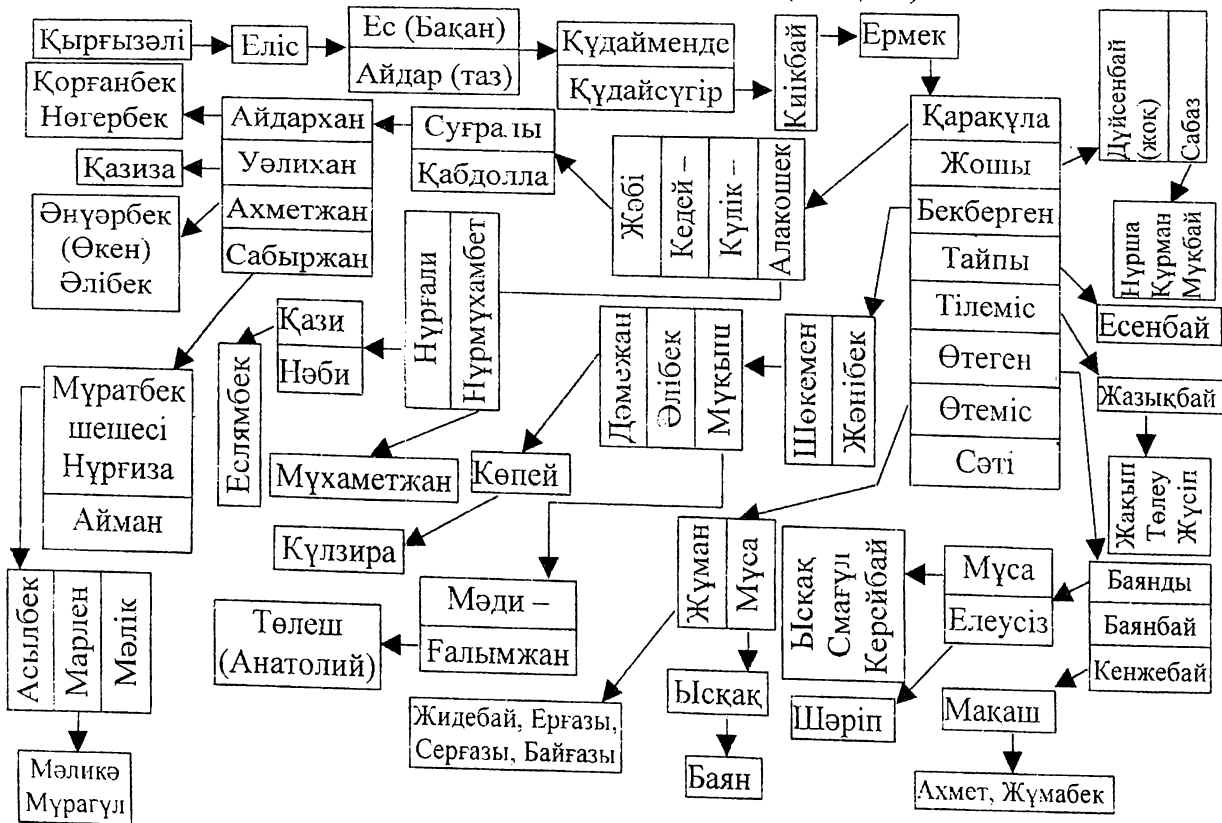
феодализма и капитализма, и казахи, минуя муки рождения этих этапов, свободно, легко и безболезненно могут воспринять социалистический строй при условии разумного умелого подхода к делу со стороны местных партийных, советских и хозяйственных организации и при условии строжайшего соблюдения принципов преподанных XV съездом партии и последовавших за ним пленумов ЦК ВКП(б).

Переход же от родового быта к социализму не представляет таких особых мук, так как в самом родовом быту содержатся все начало патриархального коммунизма, нуждающегося в разумном руководстве диктатуры пролетариата и в научном оформлении.

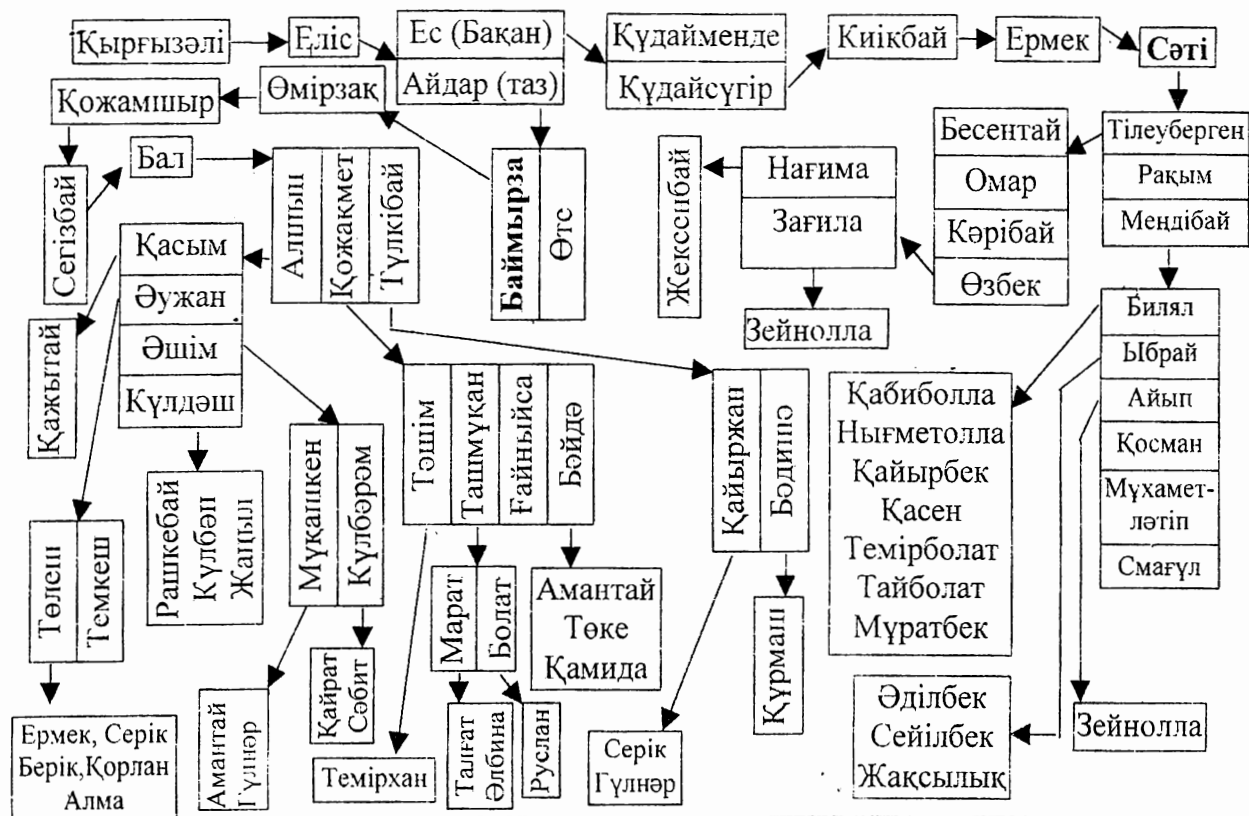
Если ошибаемся в наших взглядах на дело, то мы просим Вас, тов.Сталин, извинить нас в том предложении, что мы говорим Вам все это от чистого сердца без задних мыслей, по нашему разумению. Мы полагаем, что Казахстан в отношении нас допустил ошибки, что просим Вас иметь всегда в виду».

Хаттың мазмұнына қарағанда Мәлік сауатты, саясатқа да жетік болған. Сталиннің сол кездерде сенімді адамдарының бірі деп саналған Голощекин басқарған Қазақстан үкіметін «қателесті» деп Сталиннің өзіне жазуы барып тұрған батылдық, екіншісі бірі істей бермейтін іс.

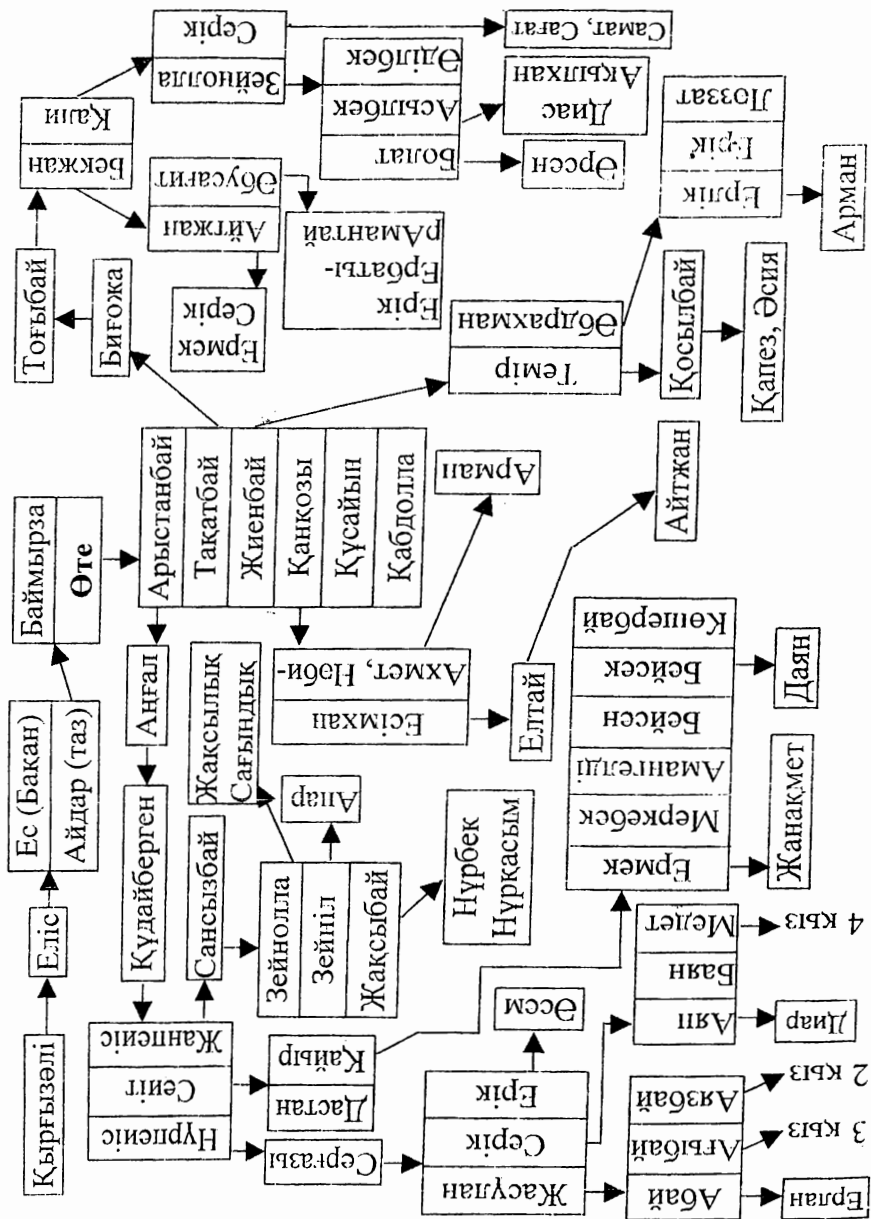
ҚЫРҒЫЗӘЛІ ҮРПАҚТАРЫ: ЕС (БАҚАН)

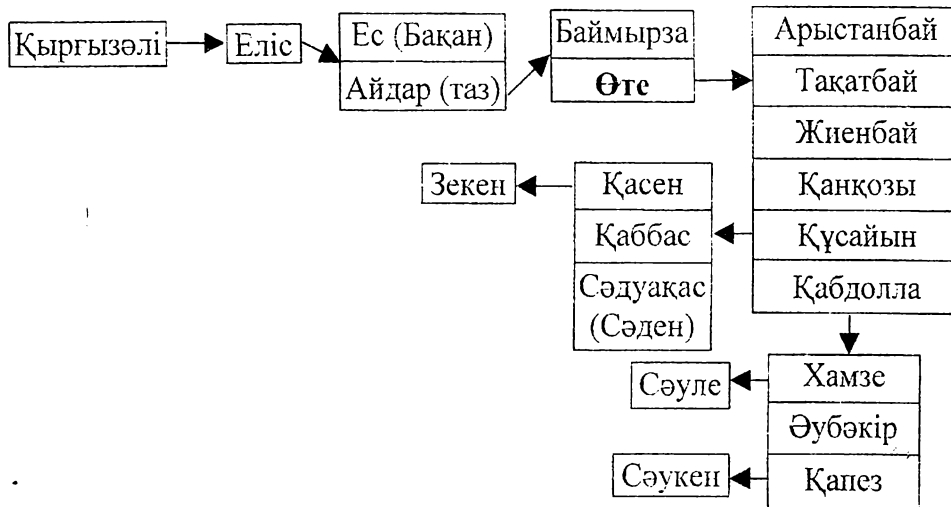

ҚЫРҒЫЗӘЛІ ҰРПАҚТАРЫ АЙДАР (ТАЗ)

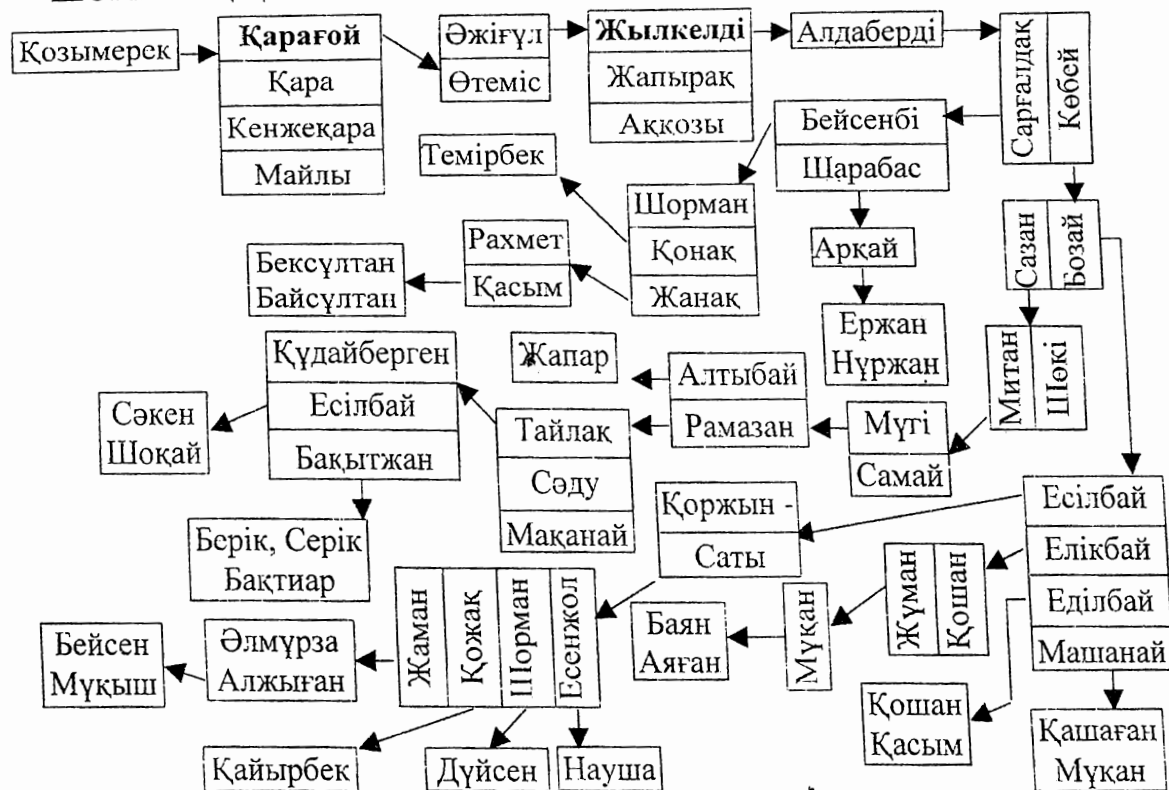
Ескертү: 125 бетке жазылуға тиісті Айдар (таз) 124 бетке жазылды

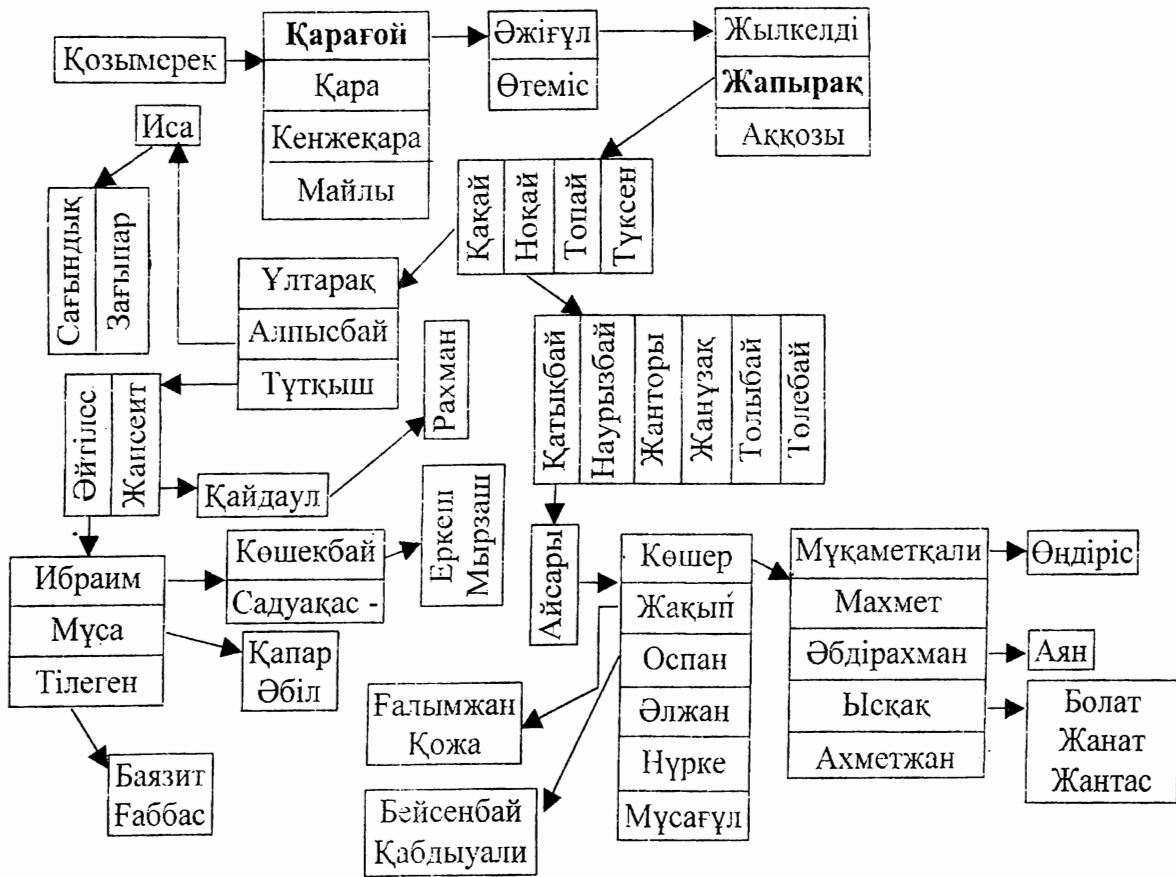

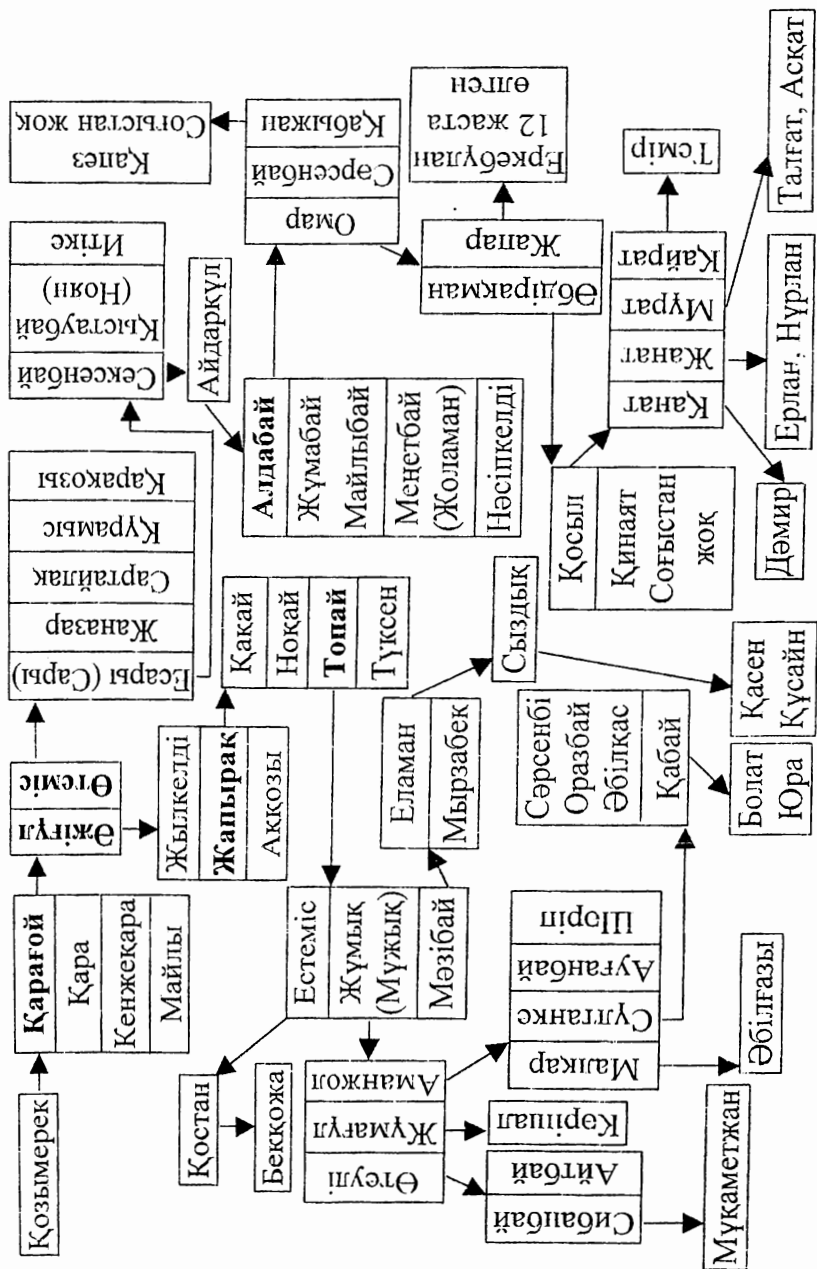

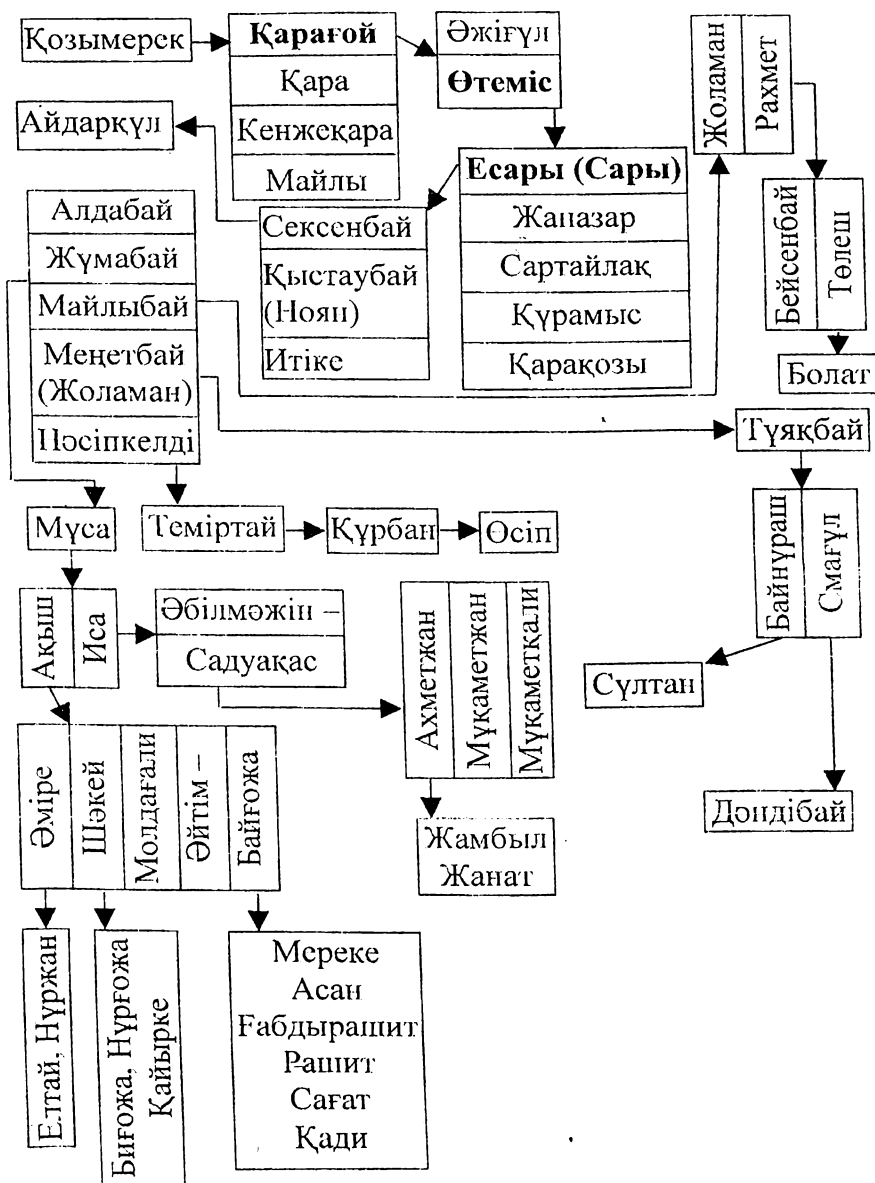
Түсініктеме: Атамыз Айдардан (таз) тараған, толық шежіренің жоқтығынан үзінді болса да, аталған ұрпақтарын жазуға мәжбүр болдым. Әріге бара алмадым. Білетіндер жоқтың қасы. Осының өзін жинақтауға қатынаскандар (Айтжан Бекжан ұлы, Қожахмет ұлы Тәшімұхан ақсақалдар және Серғазы ұлы Ерік ініміз.

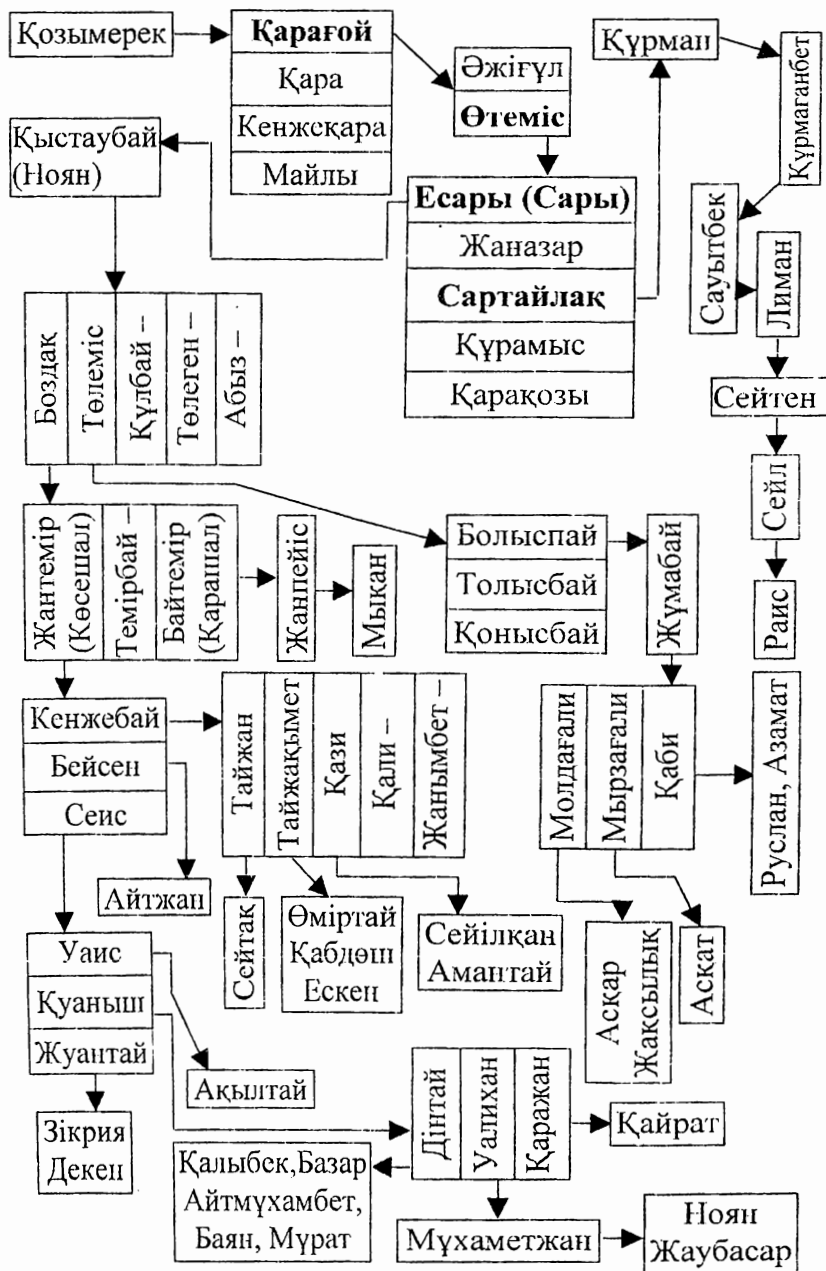
ШОҒАНЫҢ ҚОЗЫМЕРЕК АТАСЫНАН ТАРАҒАН ҰРПАҚТАР

САРЫ БАТЫР ЖӘНЕ ОНЫҢ БАЛАСЫ ҚЫСТАУБАЙ

Шежіреде Сары батыр біздерге жеткен дерек бойынша 1690 жылы туып, 81 жасында қайтыс болған екен.. Оның зираты Солтүстік Қазақстан облысының Докучаев селосынан 4-5 шақырымдай жерде. Сары батыр обасына Бидалы уақ Сүйір батыр да жерленген екен. Тарихи шығармаларда Сары мен Баян батырлар қатар аталады. Екеуінің рулары бір болғанымен шежіреде көрсеткендей аталары бөлек. Сары Шотаның Қозымерек атасынан тараза, Баян Қырғызоліден тарайды.

Қазақ-қалмақ соғысында Сарының ерлігі аңызға айналған. Сары батыр туралы Қожаберген, Төттіқара, Үмбетей жыраулар жырлаған.

Қожаберген «Елім-ай» атты жырында:

- Бөгенбай, Ер Сары, Асқап, Жабай, Көшек, Қалмақты қойша қырған, зар еңіретер, - десе,

Төттіқара:

- Өзге батыр қайтса да бір қайтпаған Сары менен Баянды айт Уақтағы, - деді.

Сары мен Баянның ерлігін көзімен көрген Үмбетей:

Қаракерей Қабанбай,

Қапжығалы Бөгенбай

Сары, Баян мен Сағынбай

Қырмап па еді жауынды?

Қуантпап па еді қауымды

Ұмыттың ба соны, Абылай? - деп жырлаған.

Аңыз бойынша Сары батыр ұзын бойлы, екі иығына екі кісі мінгендей зор денелі адам болыпты. Оның жорыққа мінетін төртөбелі есік пен төрдей, басқа аттар төртөбелдің қасында тайдай ғана болып көрінеді екен. Қару-жарағыда өзіне сай болса керек, беліне қыстырып жүретін шоқпарын әр адам көтерсе де алмайды екен. Баян жауға жақындағанда ағасының төртөбелін шыбырынан ұстап алып дұшпан әскерінің бір шетінен ұрысқа кіргізетін көрінеді. Содан тізе айырмай тиіскен қос батыр қойға шапқан қос бөрідей қалмақтарды жапыра қуып отырса керек. Ақиық ақынымыз Мағжан Жұмабаевтың:

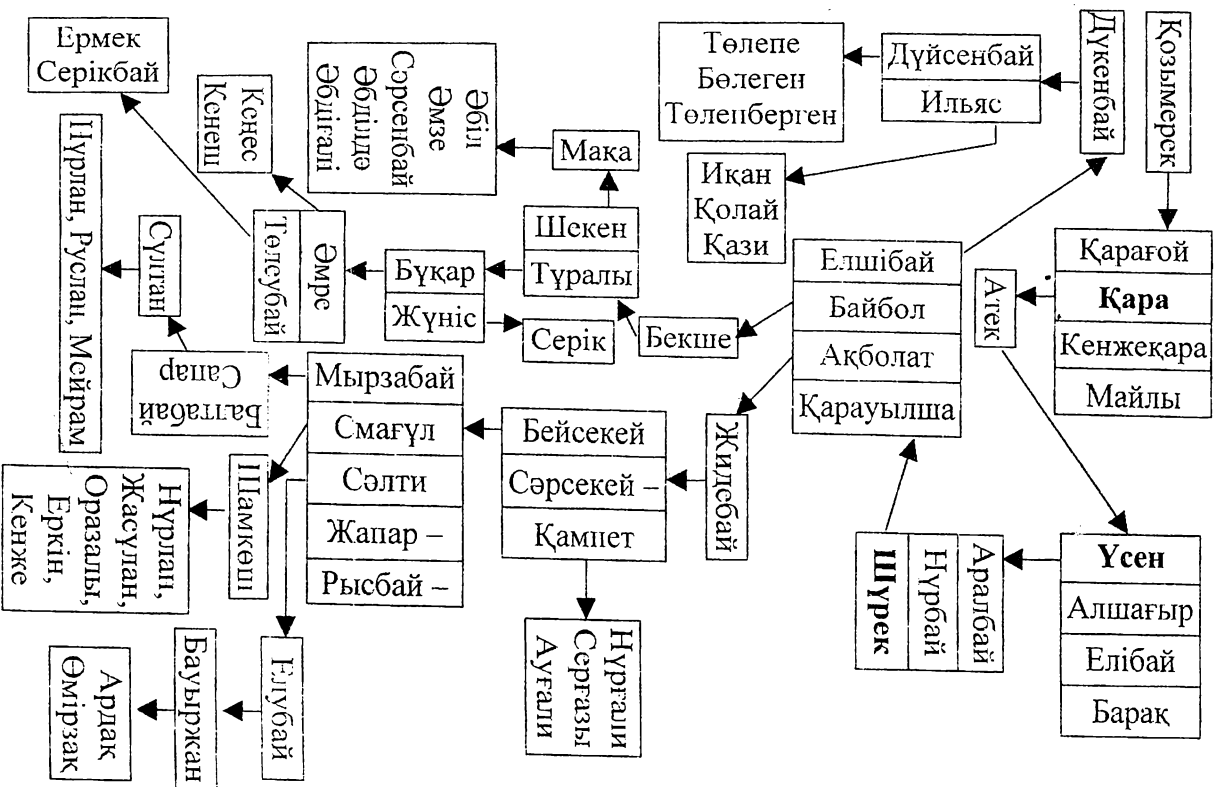
«Баянның ер ағасы – батыр Сары,

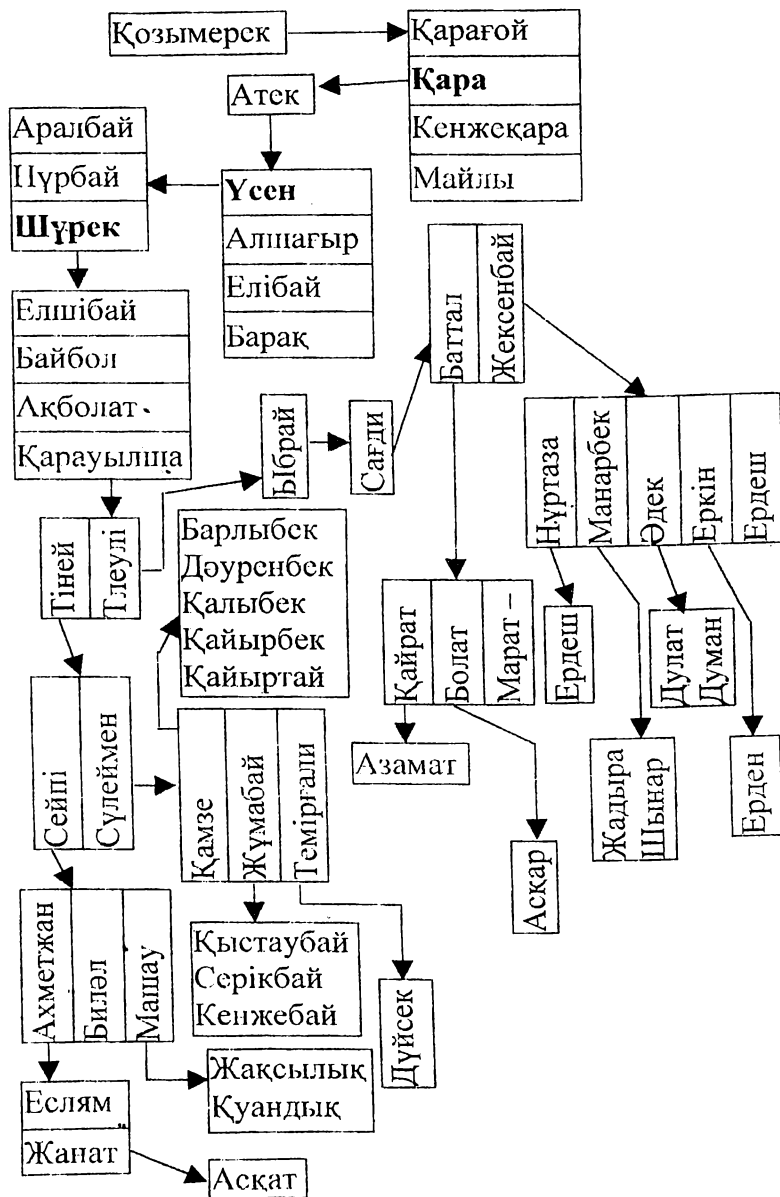
Қос қыран тізе қосып жауын қуған», - дейтіні содан екен.

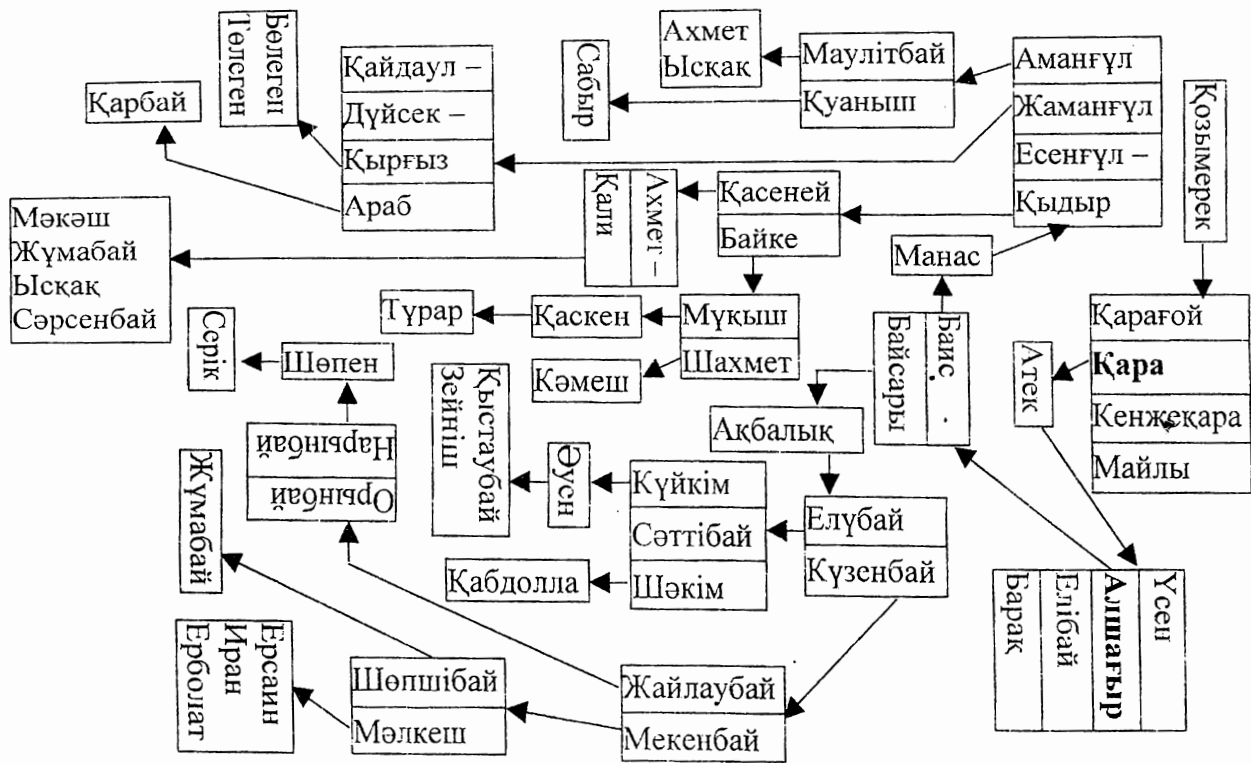
Сары батыр Еділ бойындағы қалмақтармен болған соғысқа да қатынасқан көрінеді. Осы жорық туралы ел ішінде бір әңгіме бар. Қалмақтармен кескілескен бір ұрыста Сары батыр жау ортасында жалғыз қалып қояды. Жараланғанына қарамай, оңды-солды шоқпар сілтегенімен көптің аты көп, батырды әлсіретіп тастайды. Сол кезде «Жаубасарлап» бір топ қазақтың сарбаздары лап қойып, қалмақтарды тықсырып тастайды. Көз тоқтатып, жан-жағына қарап тұрған қарт батыр «Жаубасар» деп ұрандатып бір топ сарбаздарды бастап келген жігіт өзінің баласы – Қыстаубай (Ноян) екенін көреді. Баласын танып қалған Сары батыр иығынан қаны сорғалап тұрып: «Әй, арамсідік, сен әлі тірі ме едің, кет жолымнан!» -- деп, бұрылып жүре берген екен. Бұл Қыстаубай Сары батырдың бәйбішесі Мақпалдан туған кенжесі болатын.

Мағжан Жұмабаевтың «Батыр Баян» поэмасындағы Ноян – осы Қыстаубай. Бұл уақиғаның шындығында тұтқын қыз Құралайды алып қалмаққа қашқан Қыстаубайды (поэмадағы Ноянды) батыр Баян Жолдыөзек деген (қазіргі Солтүстік Қазақстан облысы, Аққайың ауданында) жерде қуып жетеді. Бірақ Баян Қыстаубайды да, Құралайды да өлтірмейді. Жағалбайлы елінде Қыстаубайдың нағашы жұрты болатын, соған жол сілтеп, батасын беріп қоя береді. Екі жастың киімдерін атып алған аңның қанына былғап, ағасы Сары батырға өлтірдім деп келеді. Кіші жүзге сіңісіп, қол бастаған батыры болып кеткен Қыстаубай-Ноян әкесі Сарымен осындай жағдайда кездесіп қалған екен. Сары батырдың өлім аузында тұрса да, баласының жас кезіндегі ағат ісіне кешірім жасай алмағаны бірбет қайсарлығы ма екен? Әлде баласын қалмақ еліне қашты деген ойынан арыла алмағаны ма? Қалмақтармен болған осы соғыста ауыр жараланған Сары батыр еліне жеткенмен сауыға алмай 1771 жылы қайтыс болады.

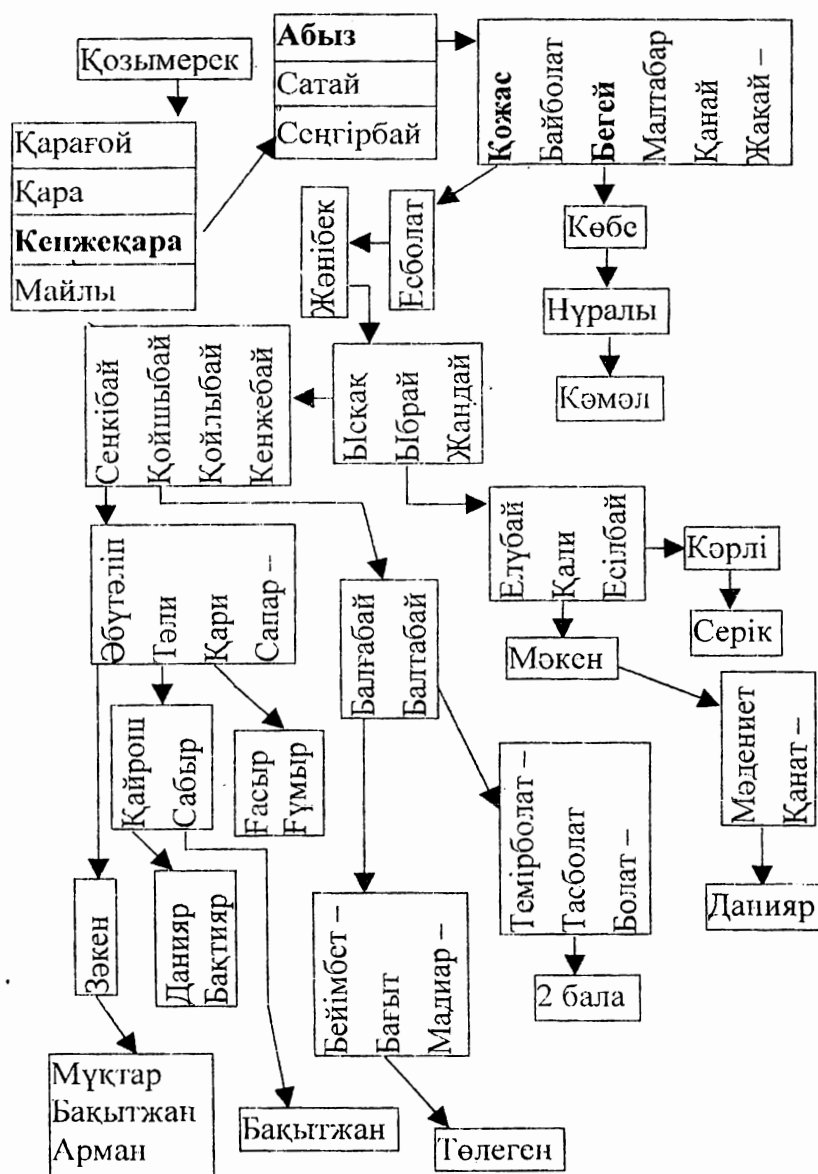
Сары батырдың баласы Қыстаубай (Ноян) сол кеткеннен 1888 жылы нағашы жұртынан бірнеше шаңырақ болып еліне, Қызылжар өңіріне оралған. Қазір Сары батырдың үлкен баласы Сексенбайдың ұрпақтары Солтүстік Қазақстан облысының Шал ақын, Темирязов аудандарында, Петропавл қаласында, Преснов селосында тұрып жатыр. Ал, батырдың қалған бес баласының ұрпақтары Республикамыздың басқа облыстарында.

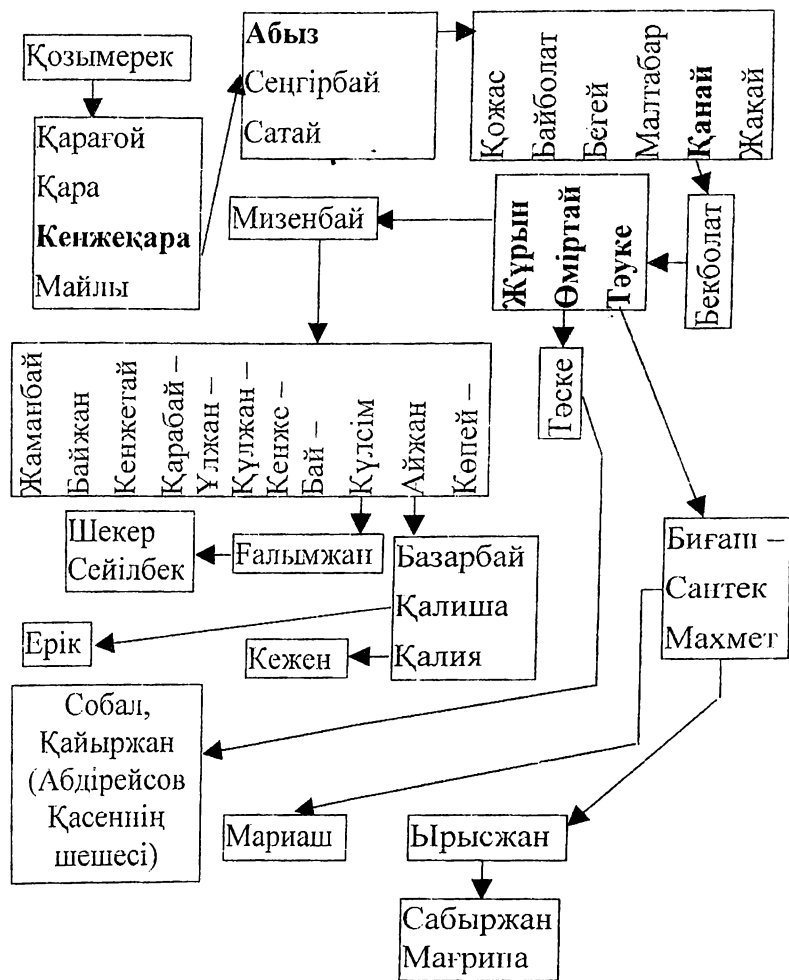

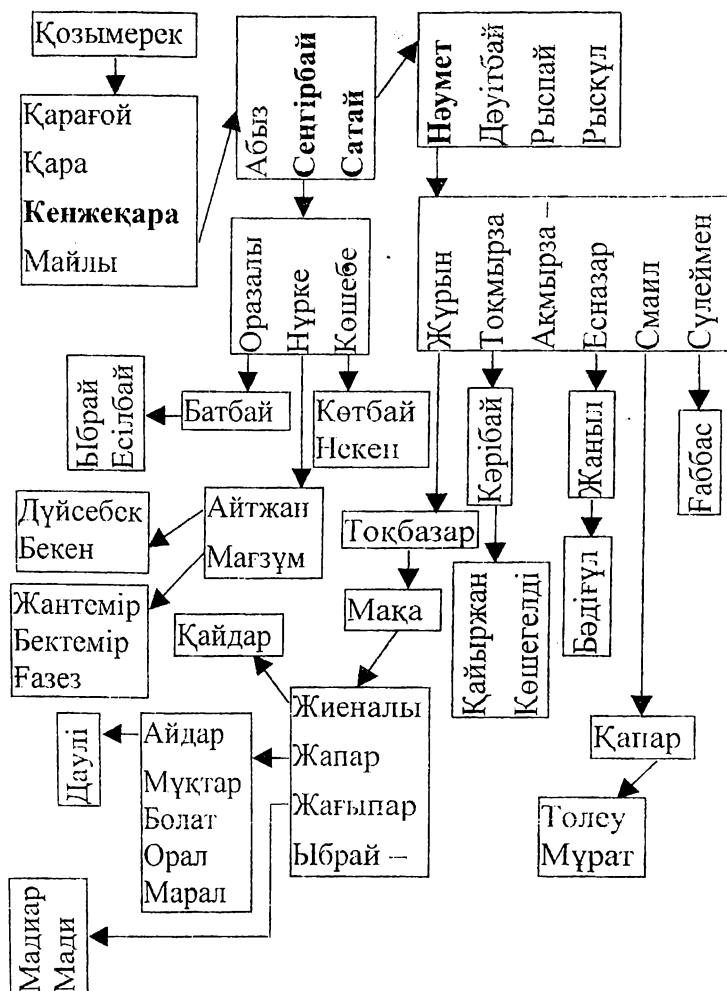

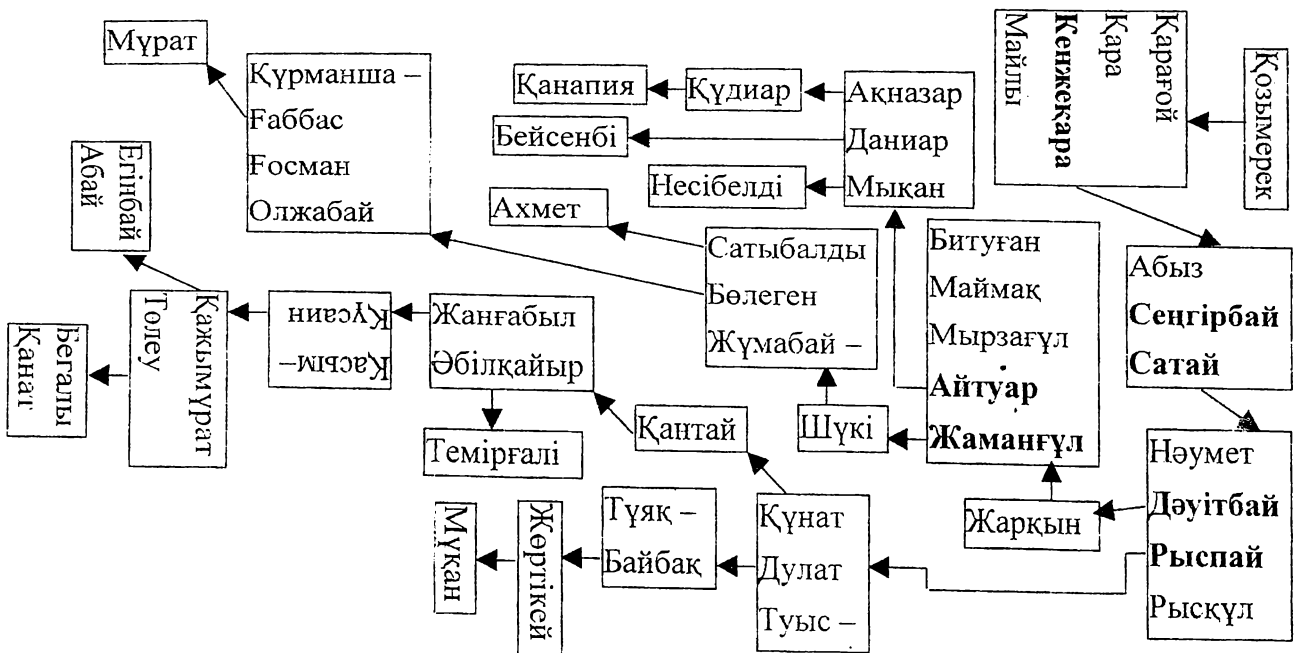

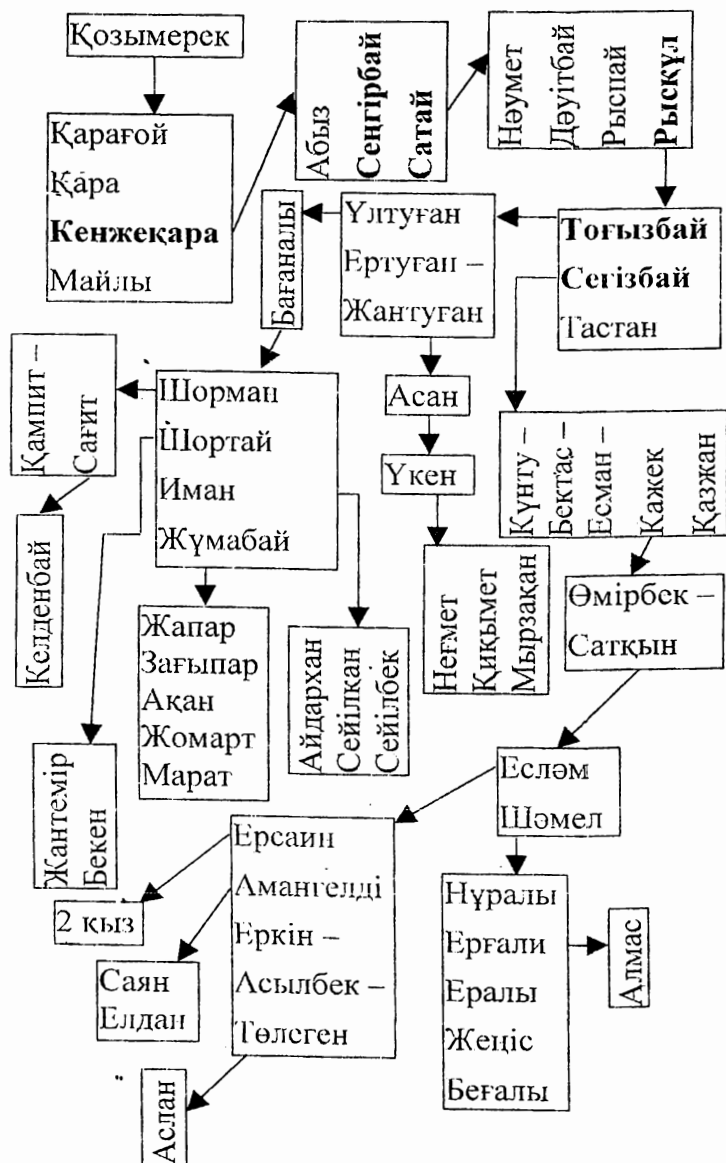
КЕНЖЕҚАРА ҰРПАҚТАРЫ:

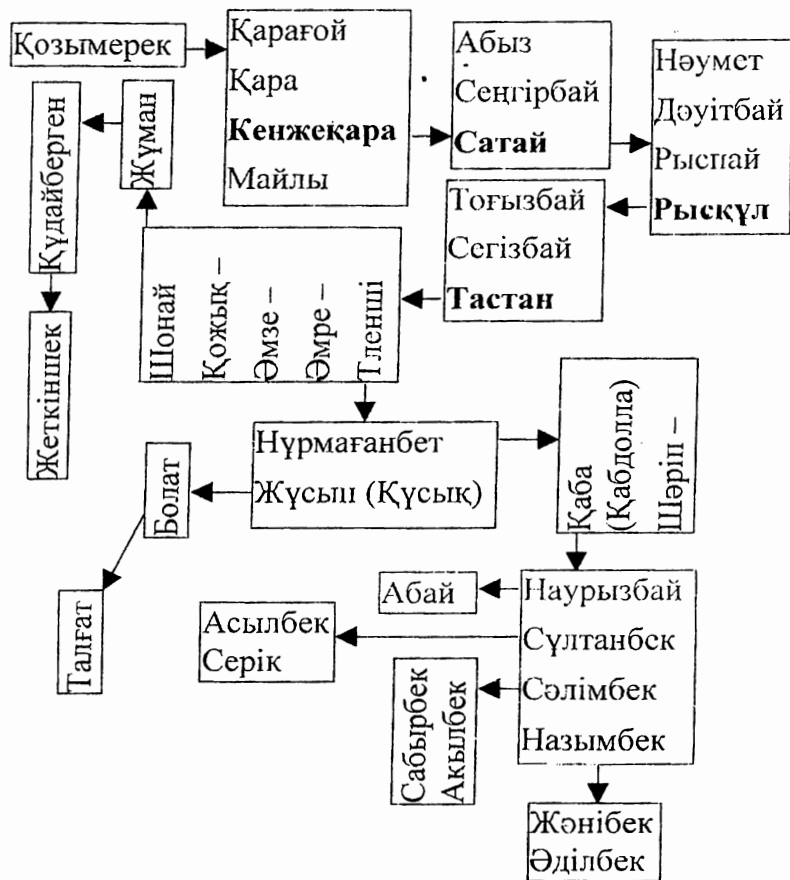

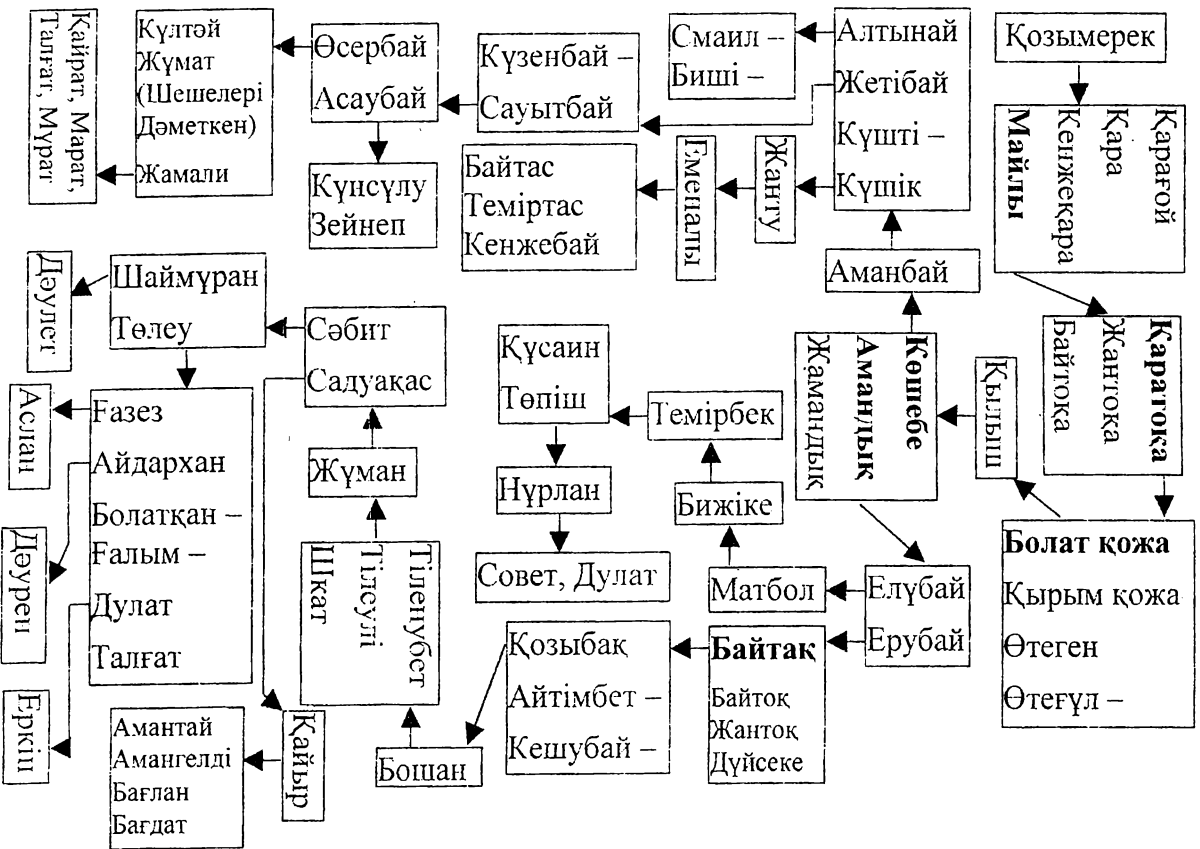

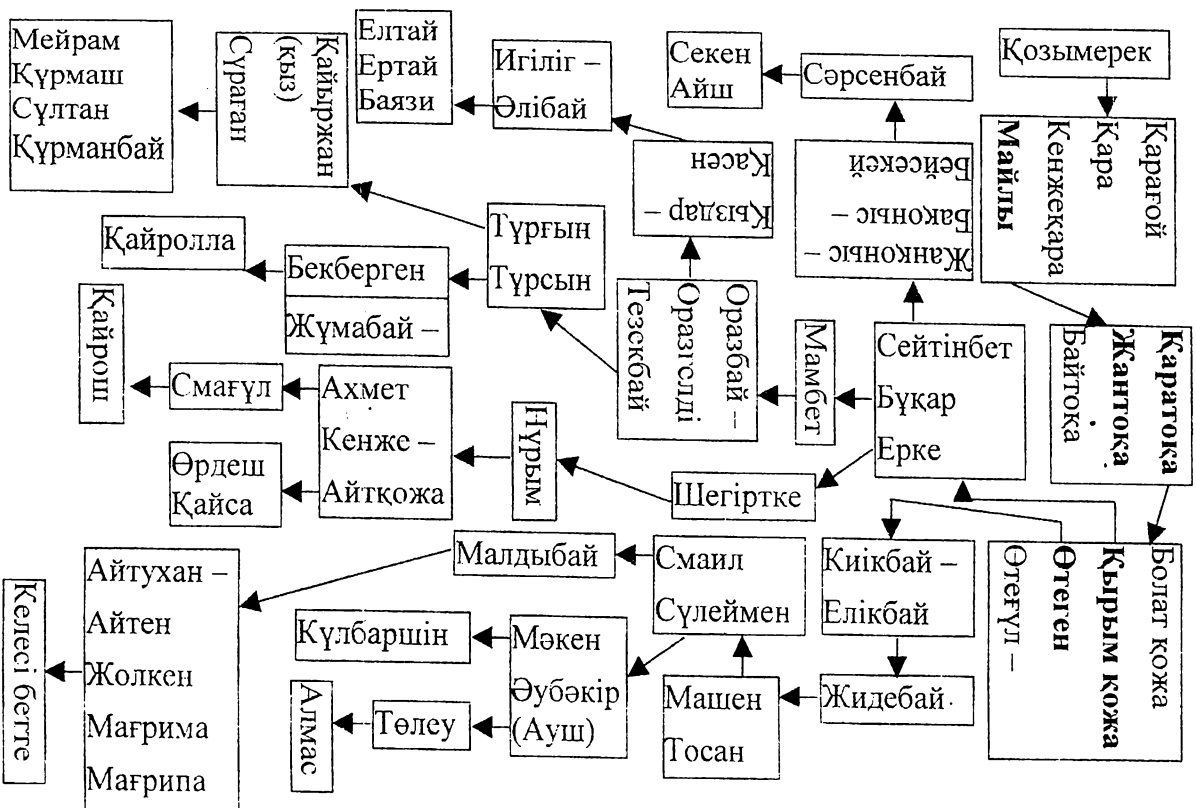

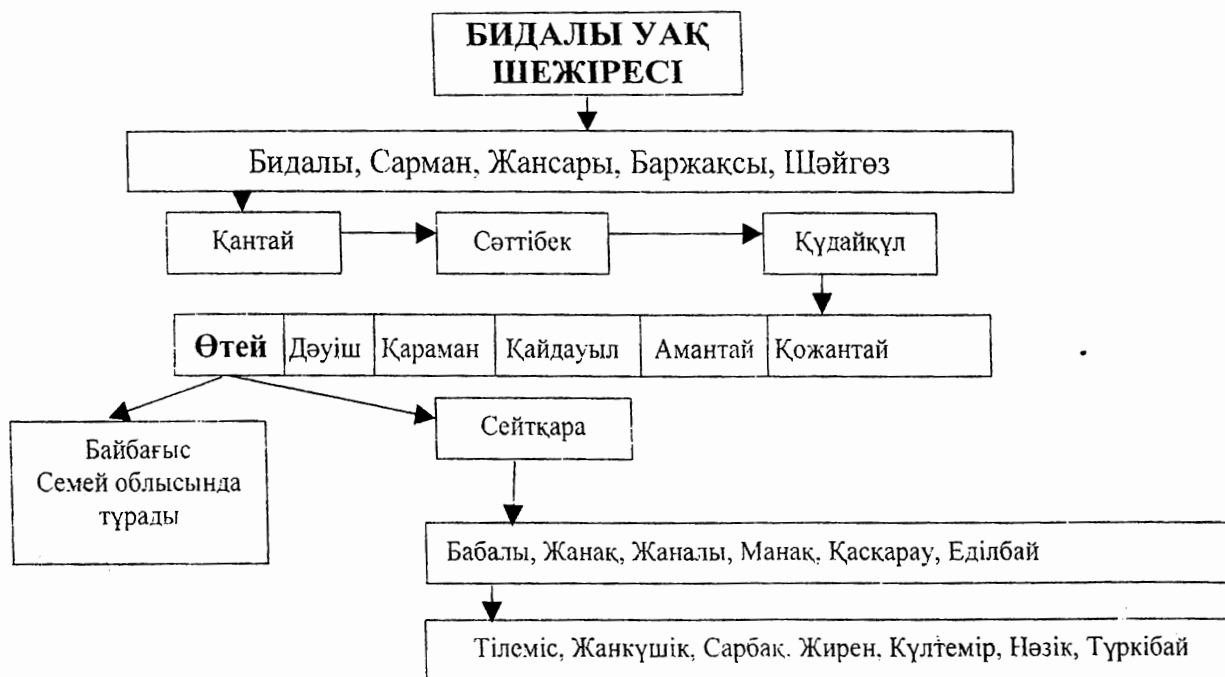

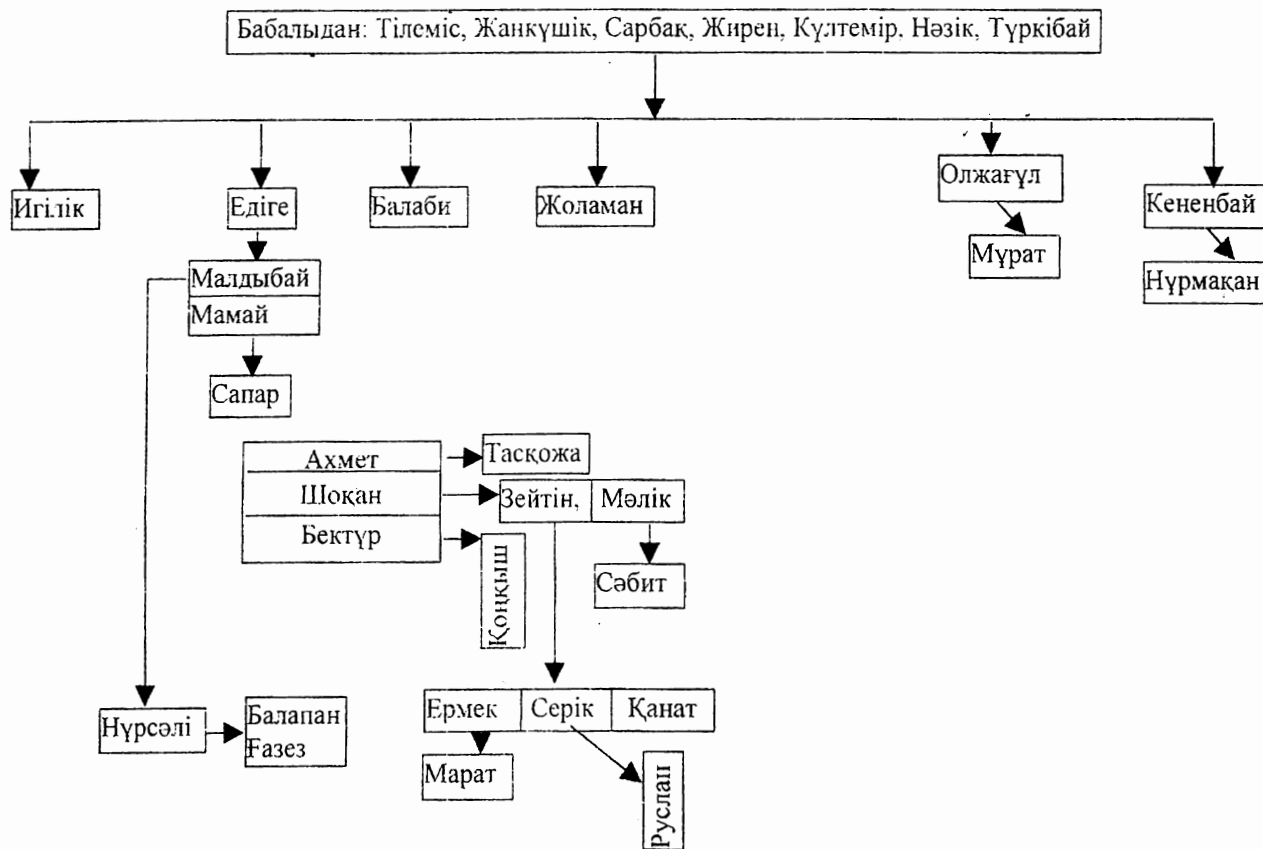

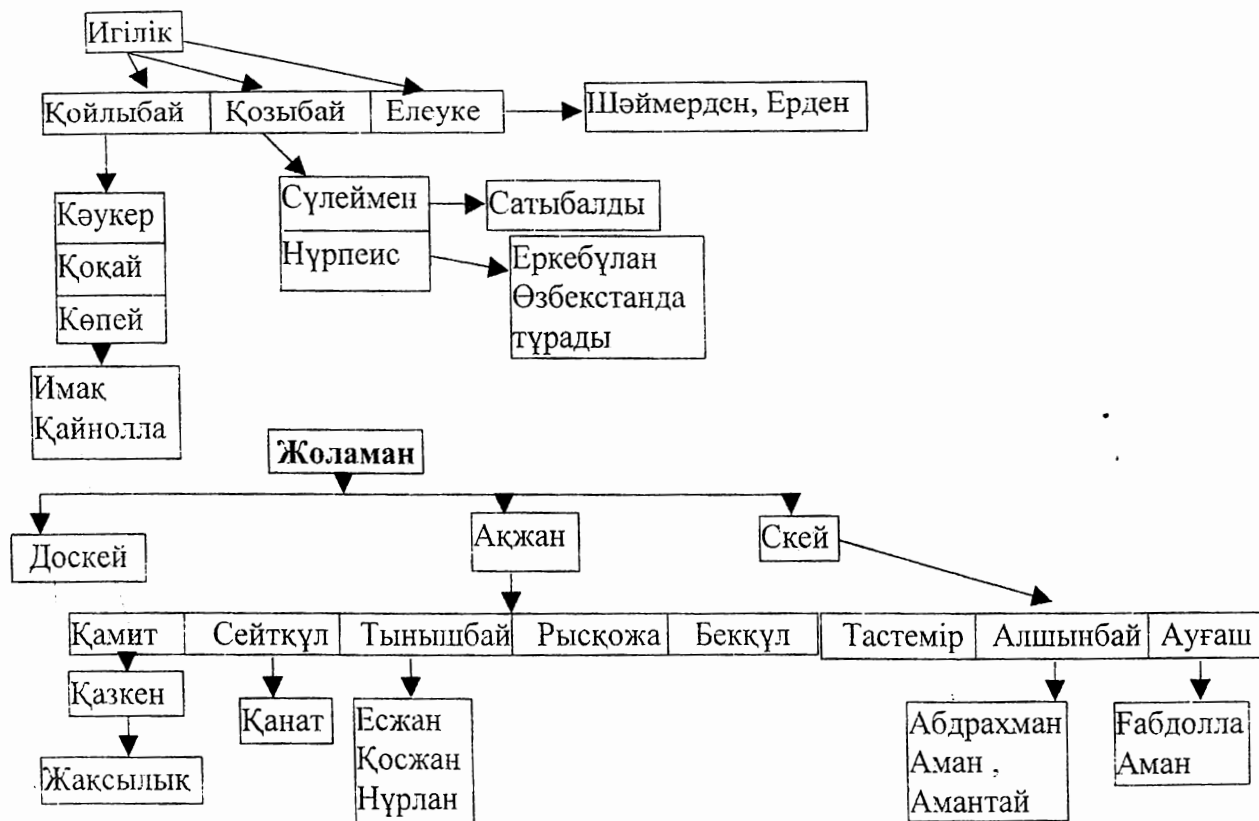
ҚОЗЫМЕРЕК БАЛАСЫ МАЙЖЫ ҮРПАҚТАРЫ:

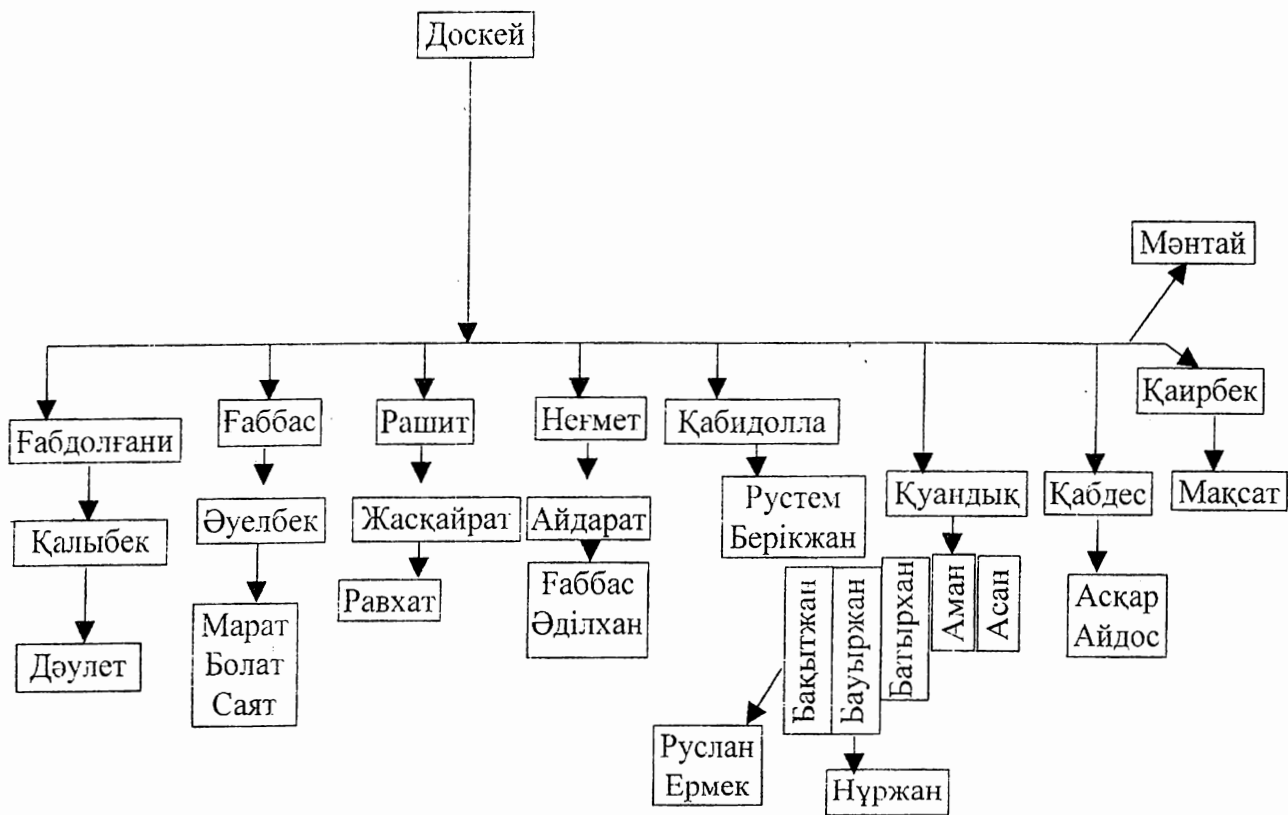

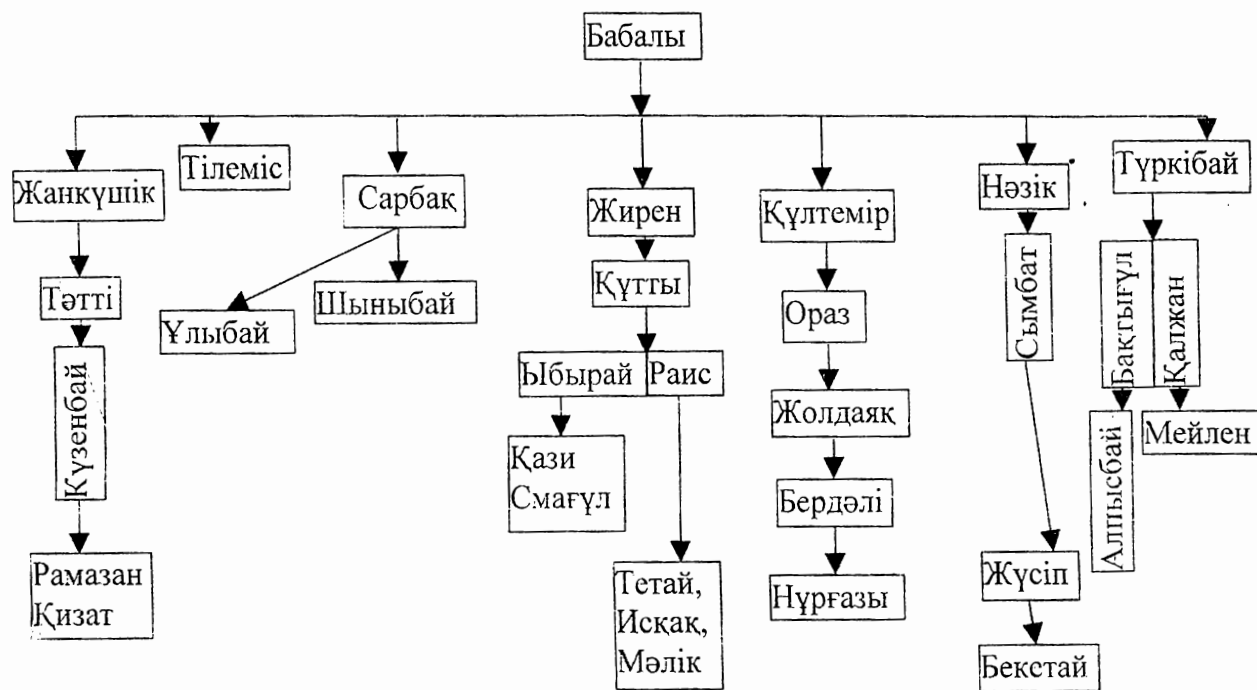

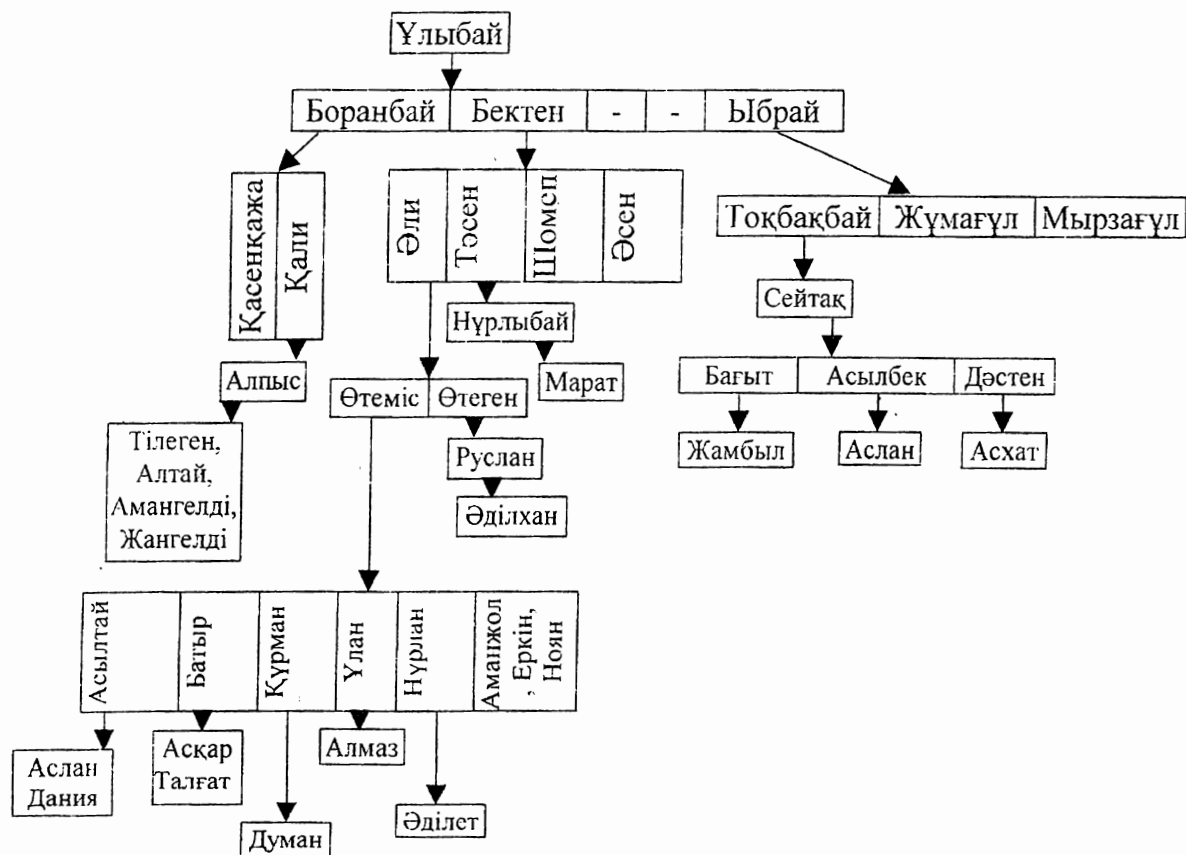

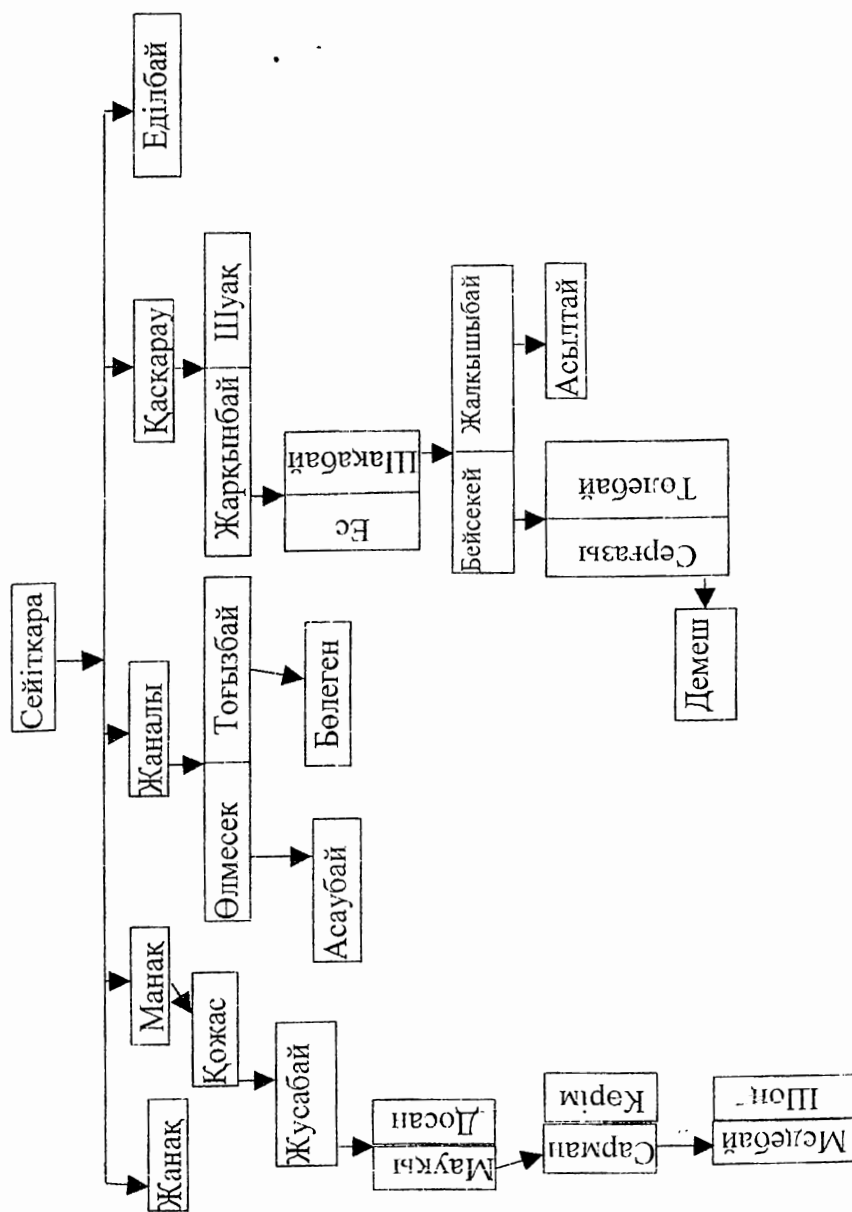

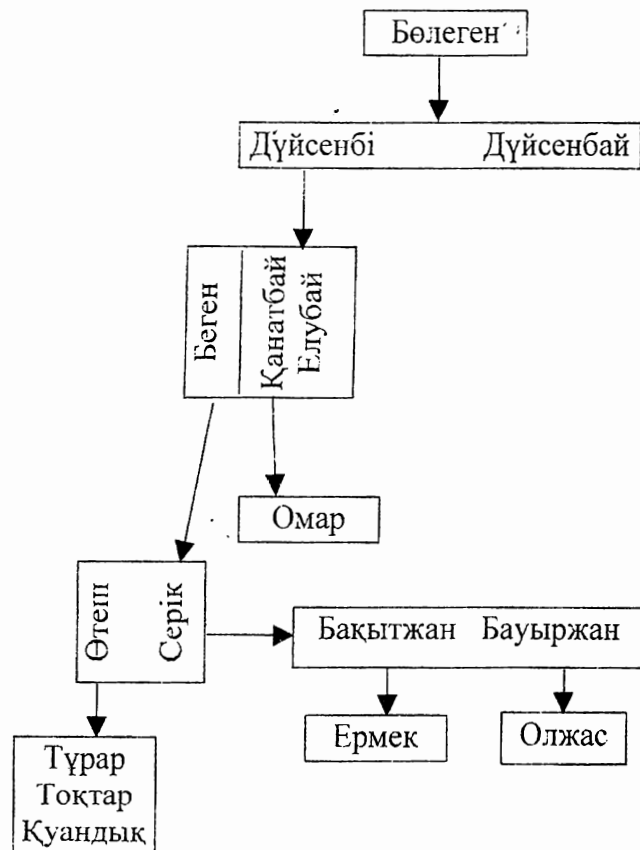
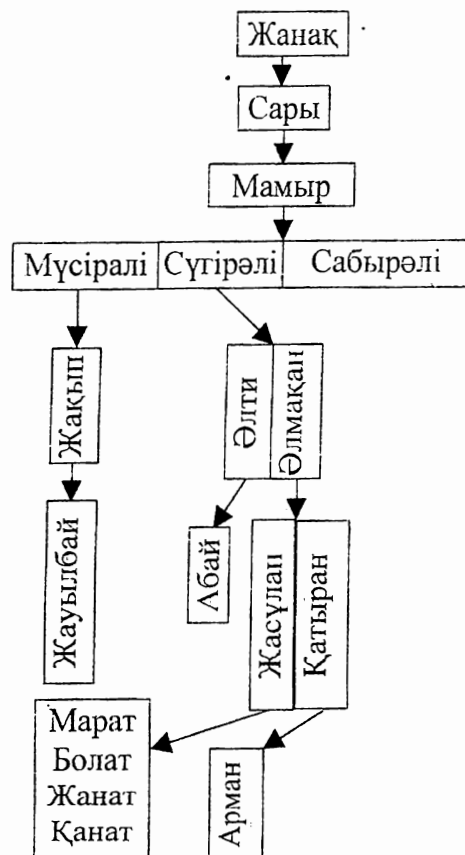

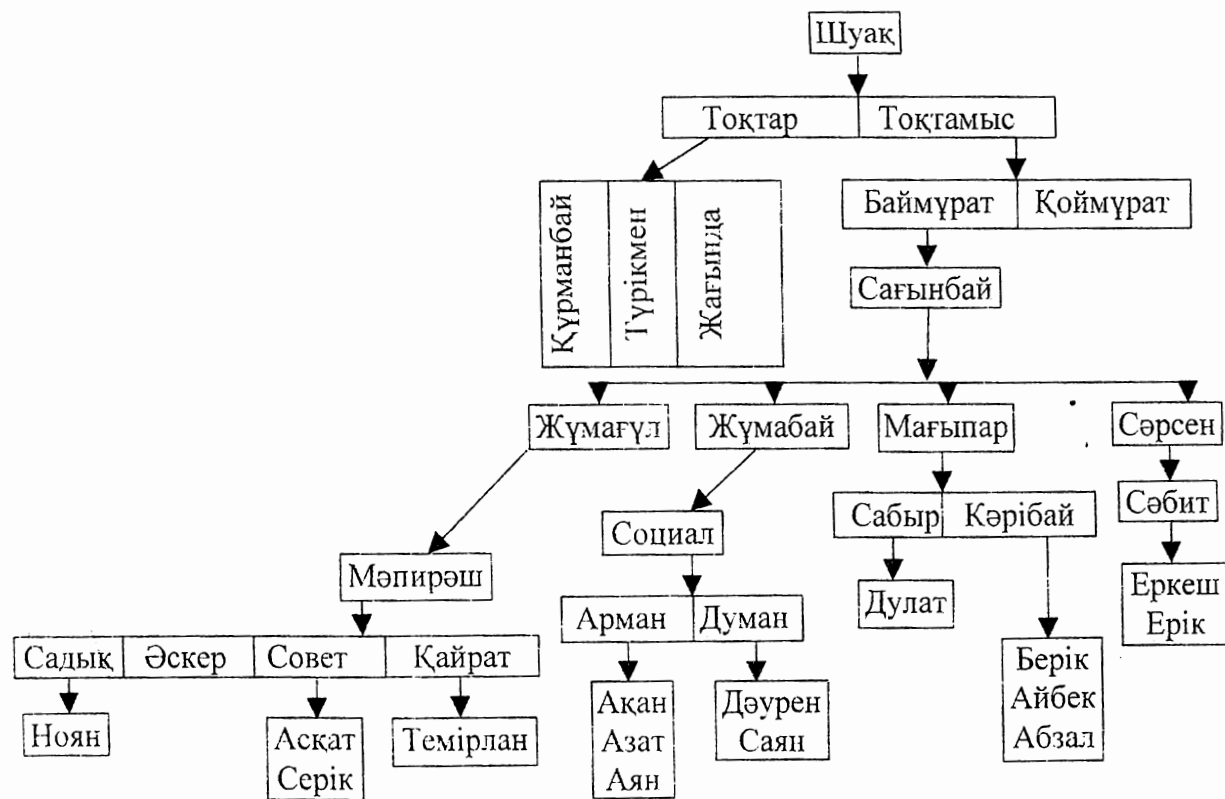

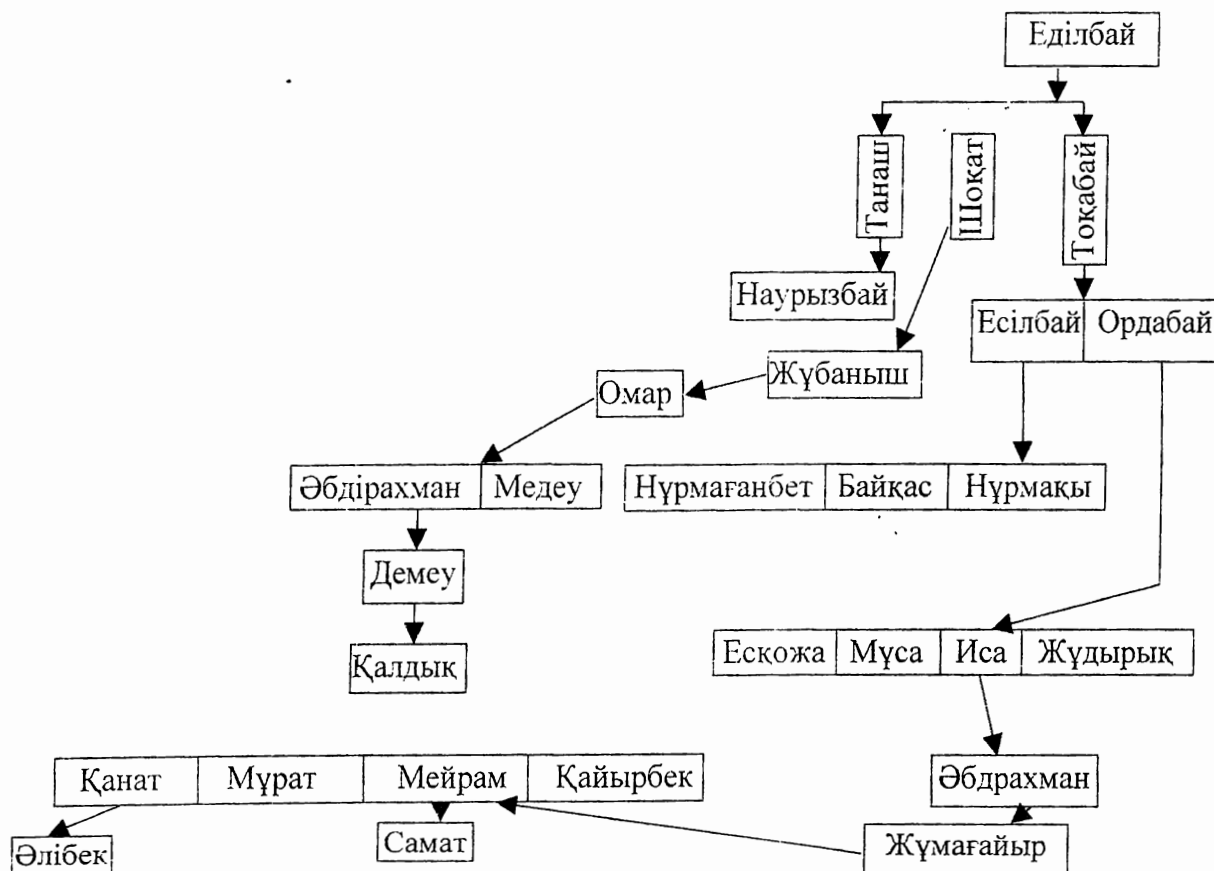

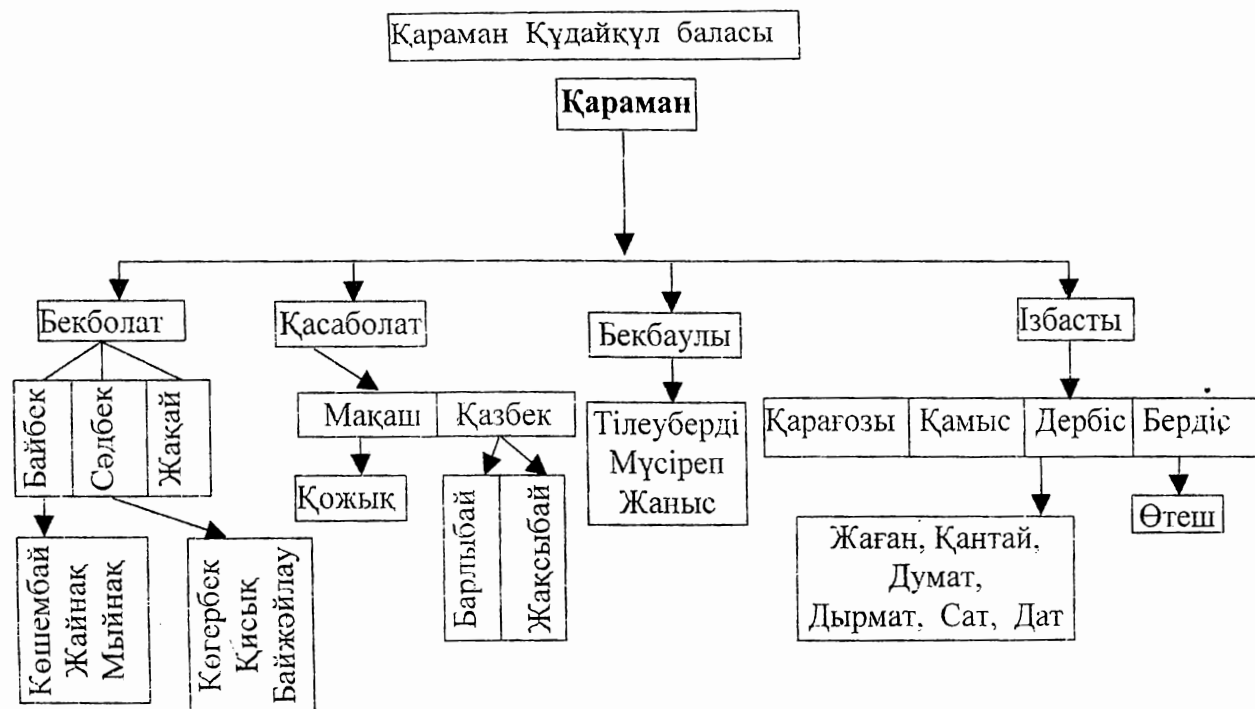

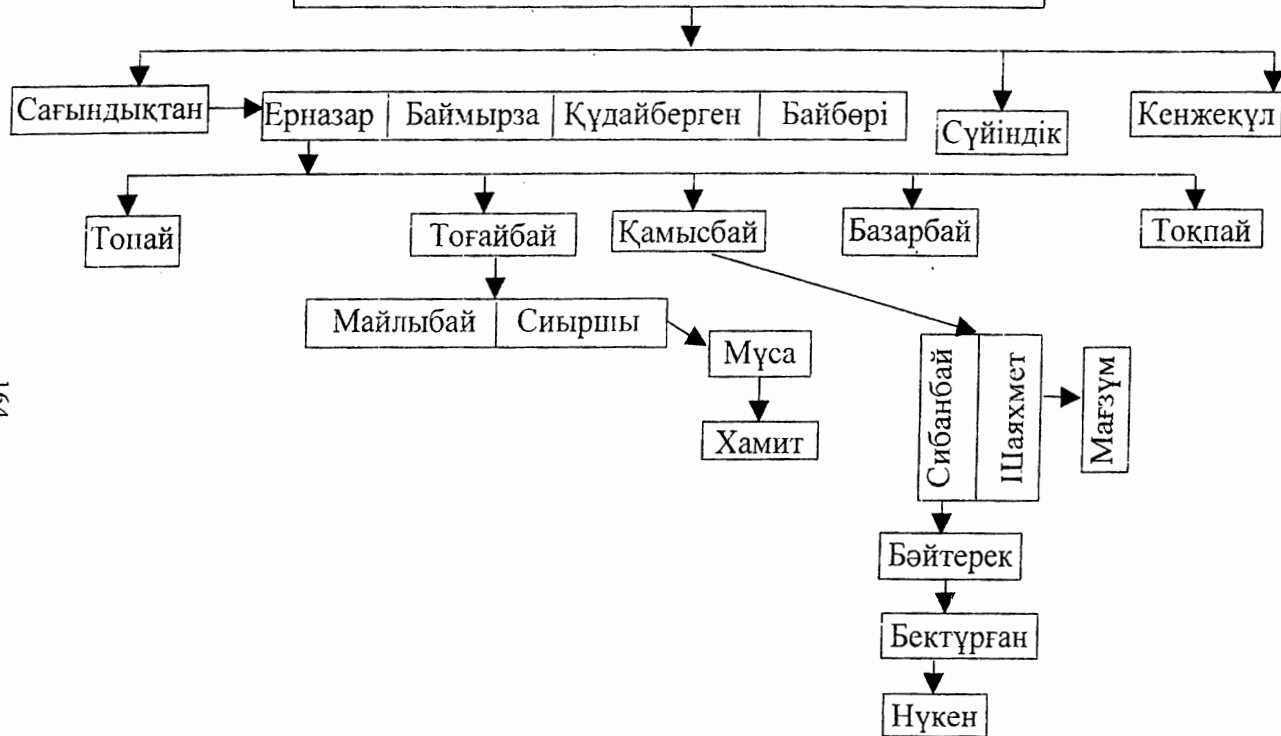

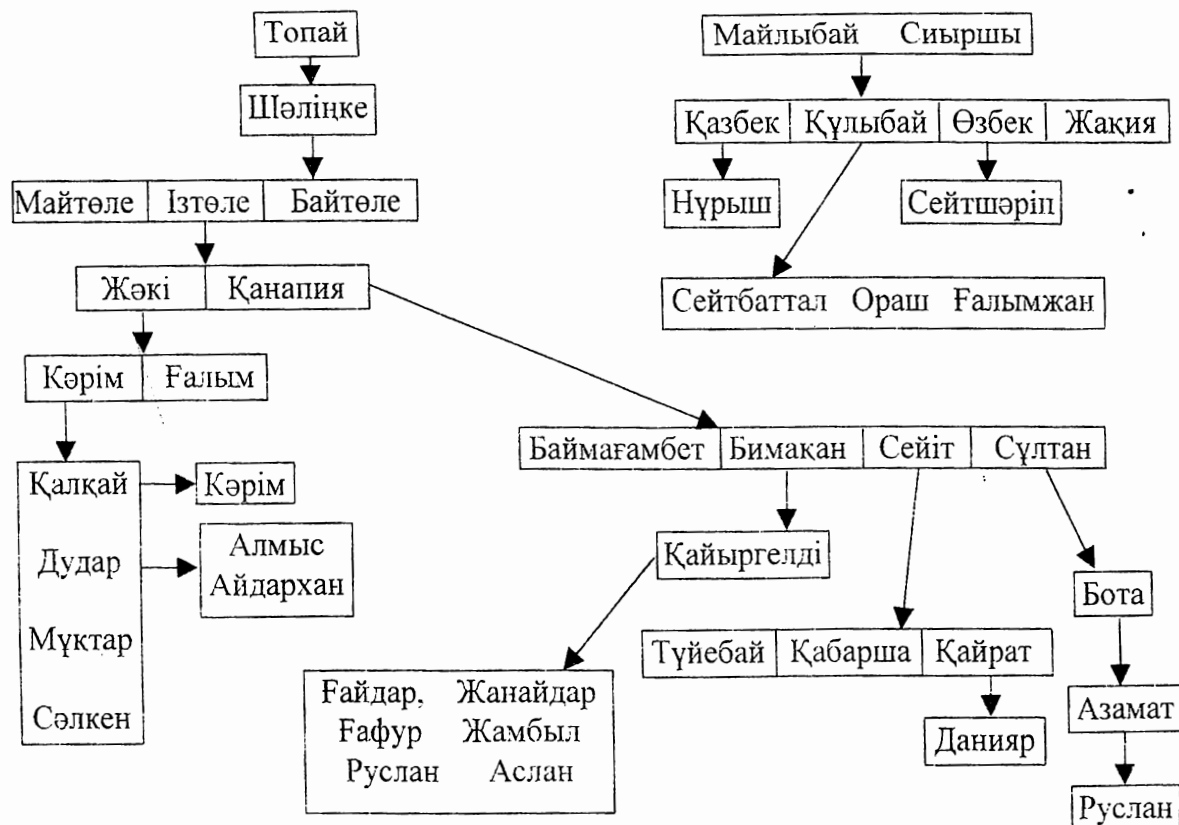

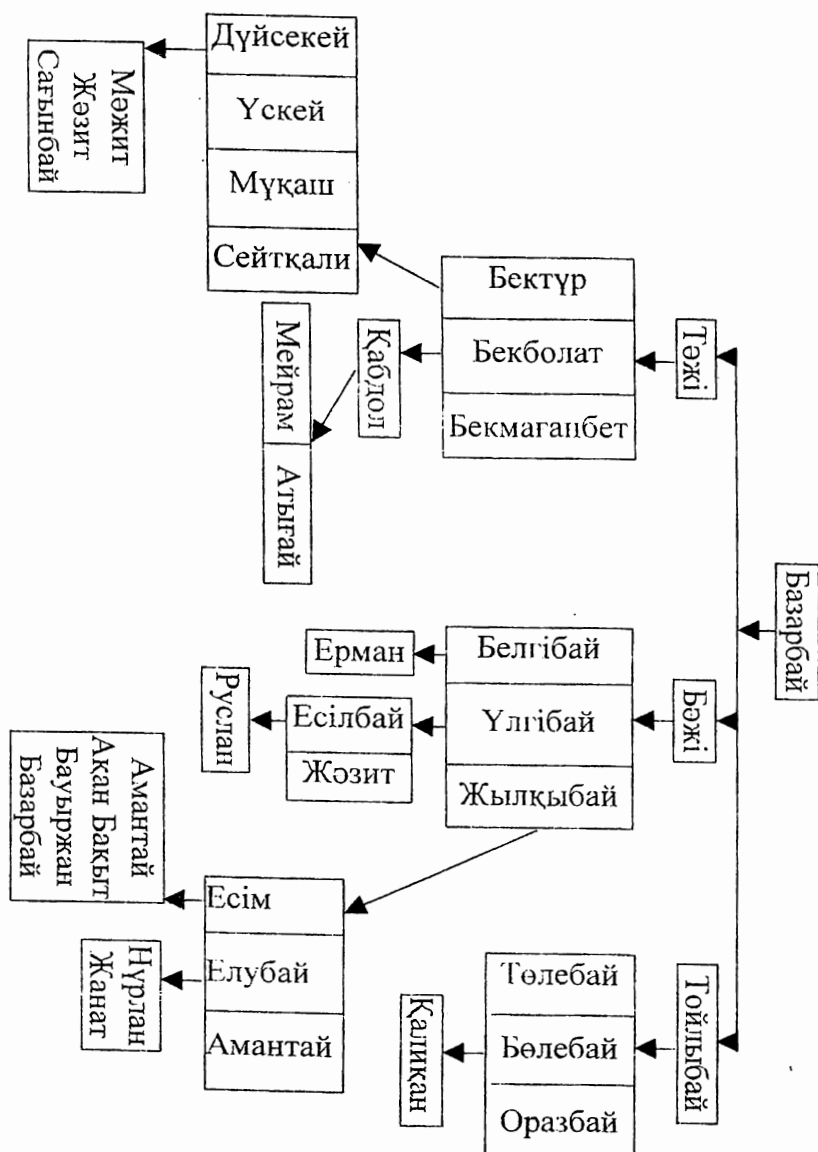

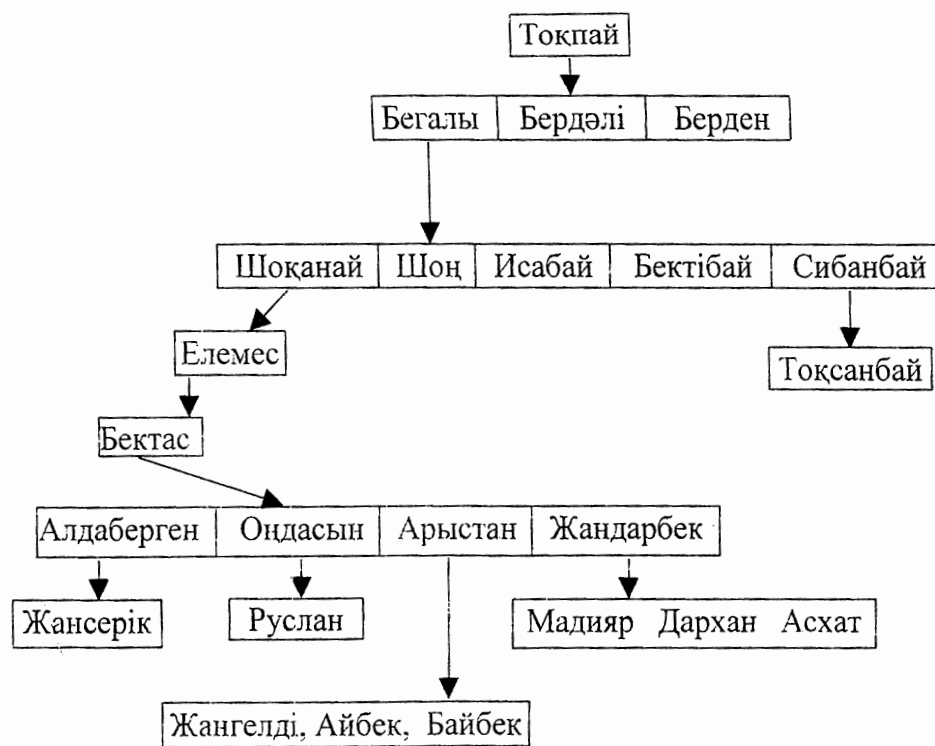
*Ескерту : Қараман ұрпақтары Қостанай облысы жерінде тұрады.
Шежіредегі Қожық Мақашов Тарихи адам. Кенесарының
Қарындасын алған күйеу. Кенесарымен бірге қырғыздармен соғысқан.*

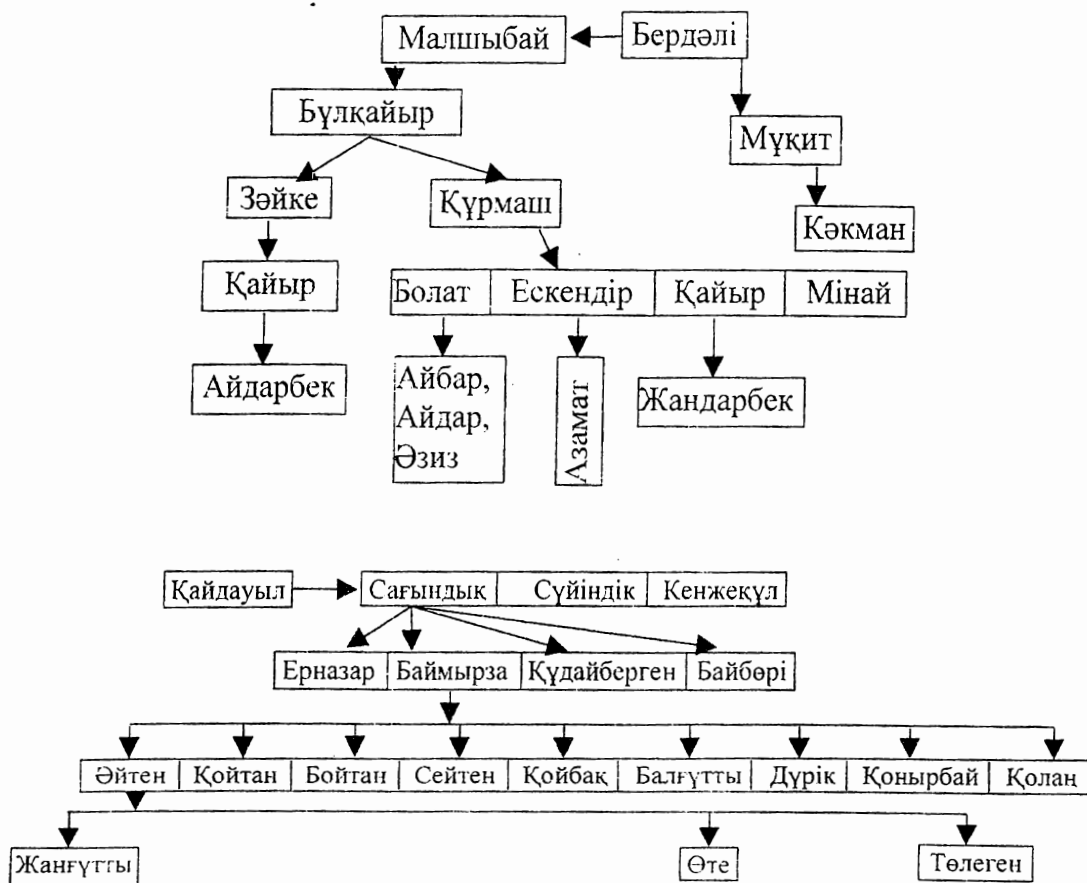
ҚАЙДАУЫЛ ҚҰДАЙҚҰЛ БАЛАСЫ

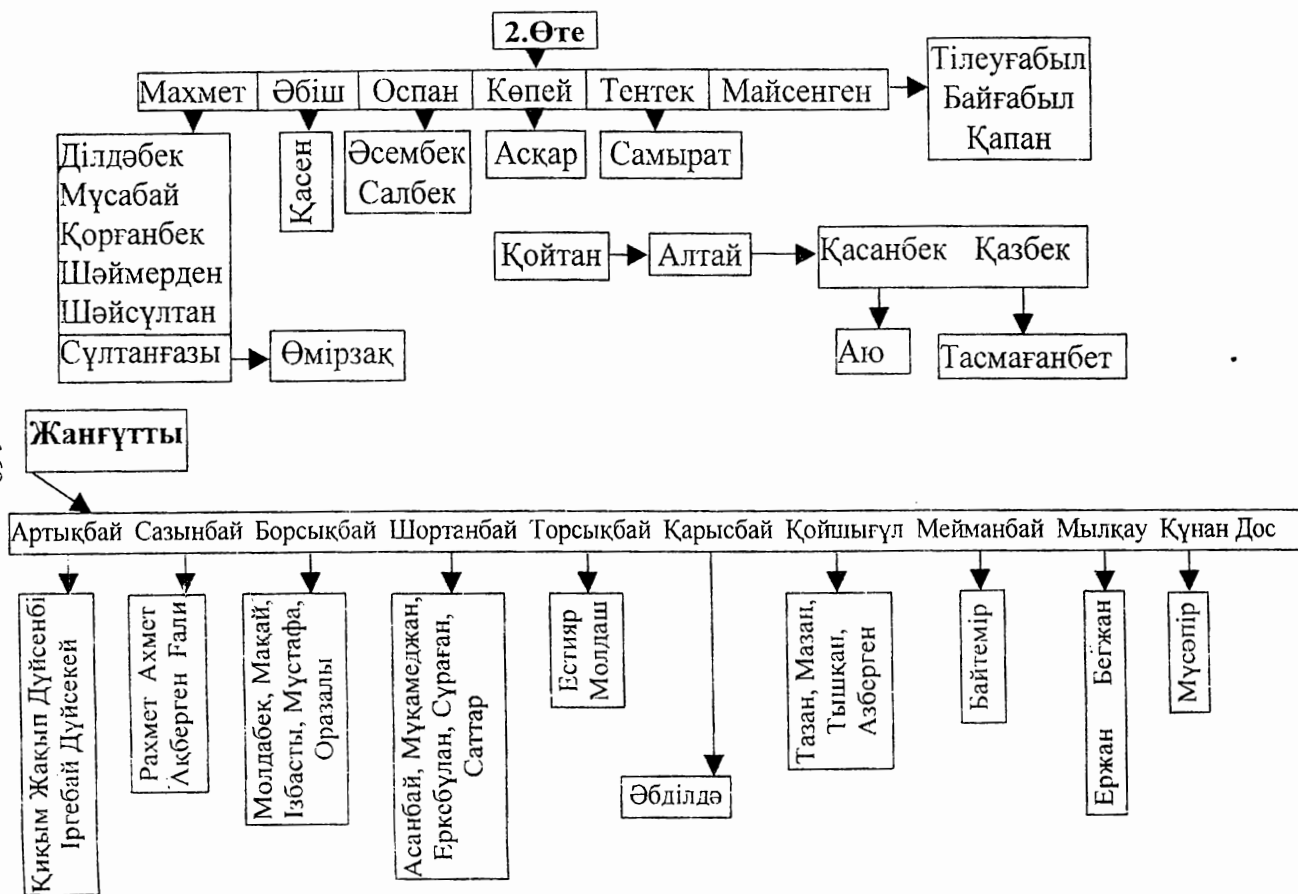

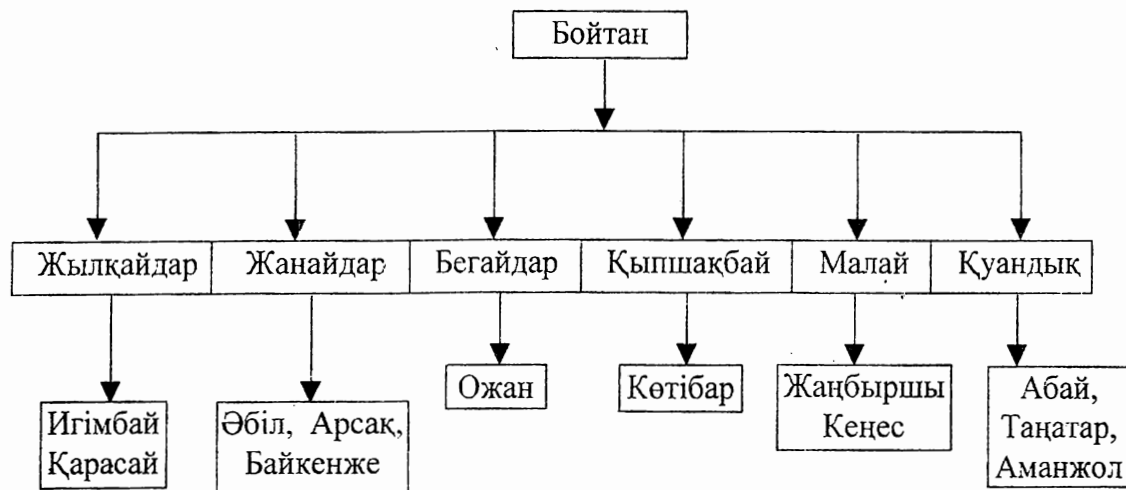

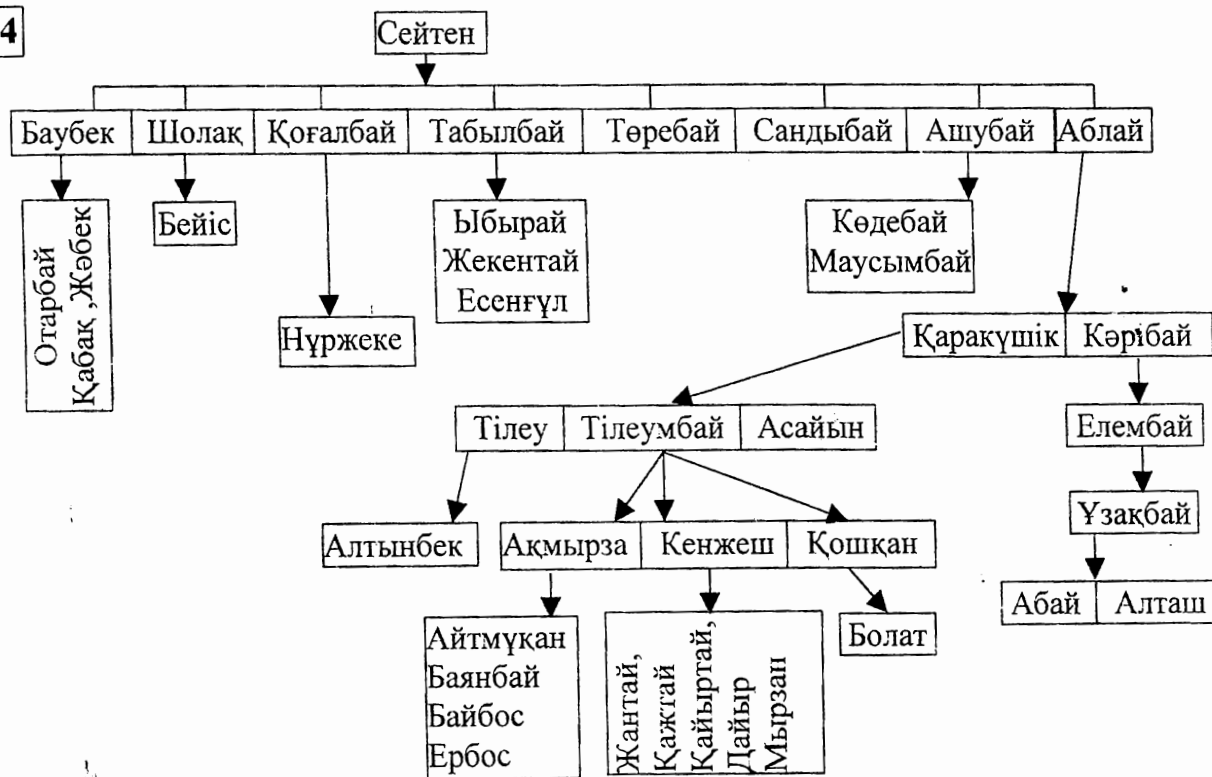

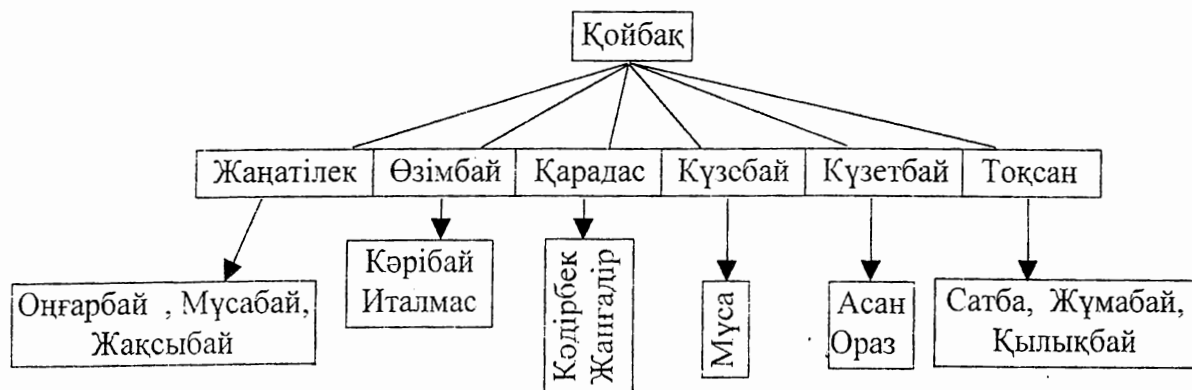
Б-3

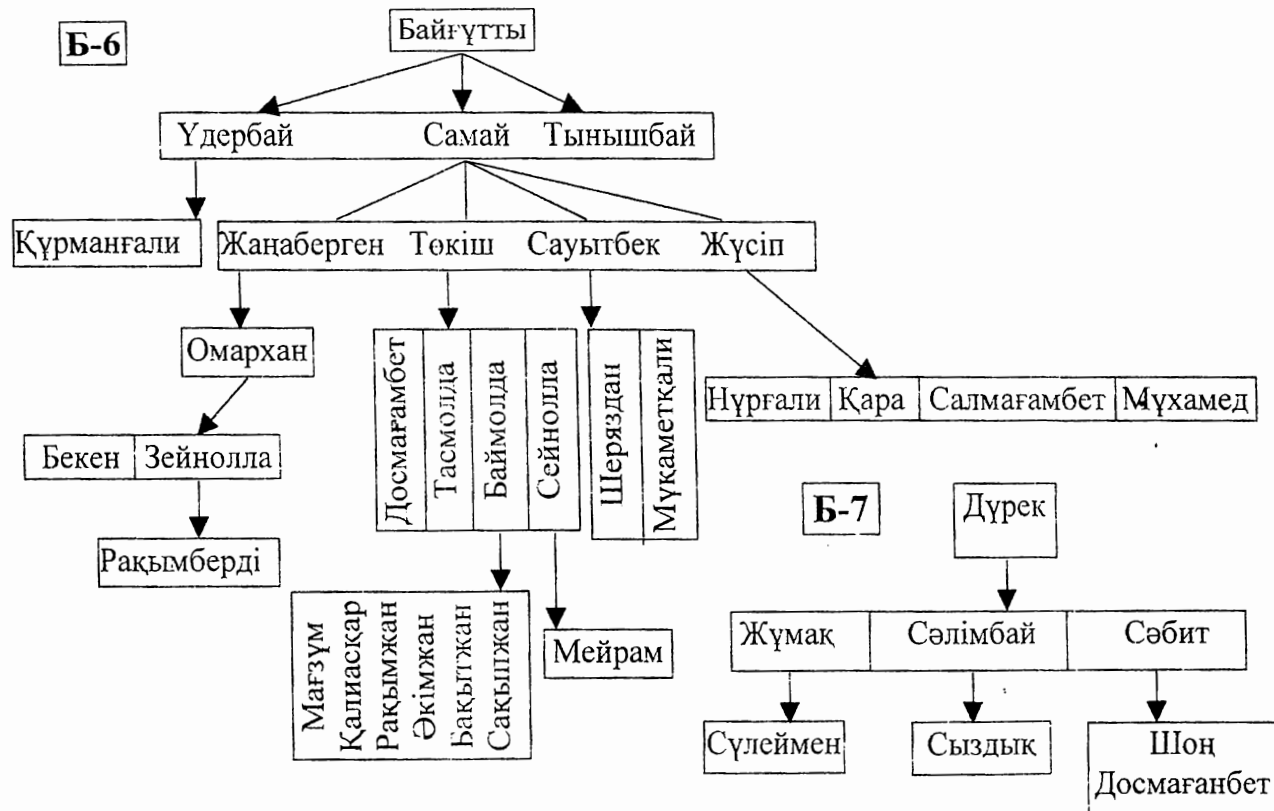

Б-4

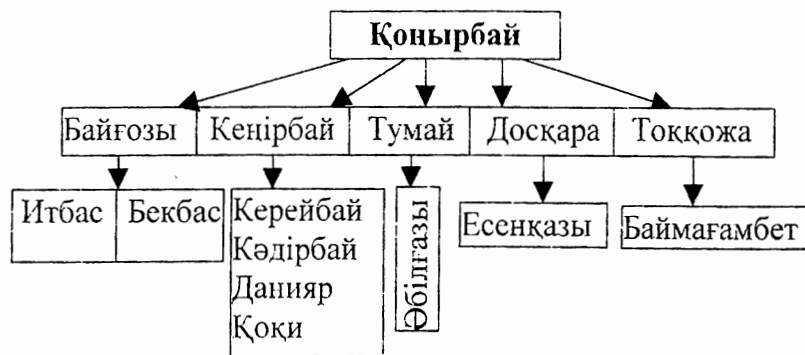

Б-5

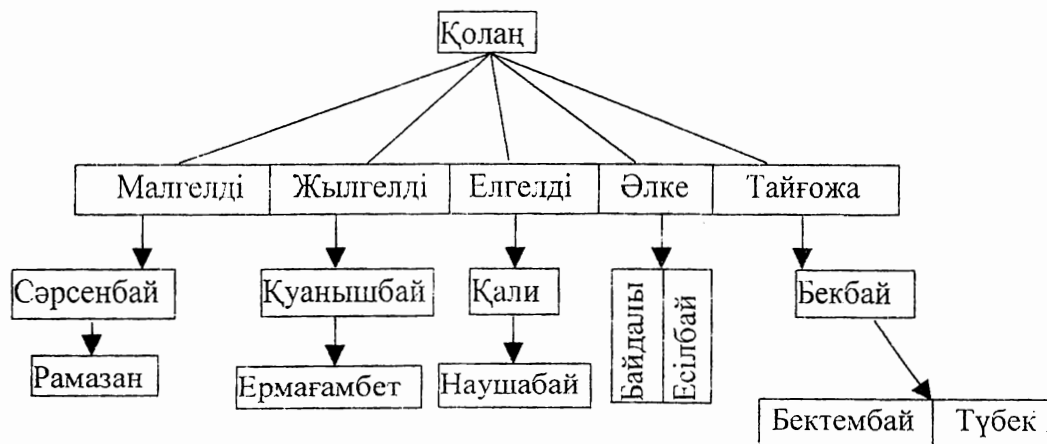

Б-8

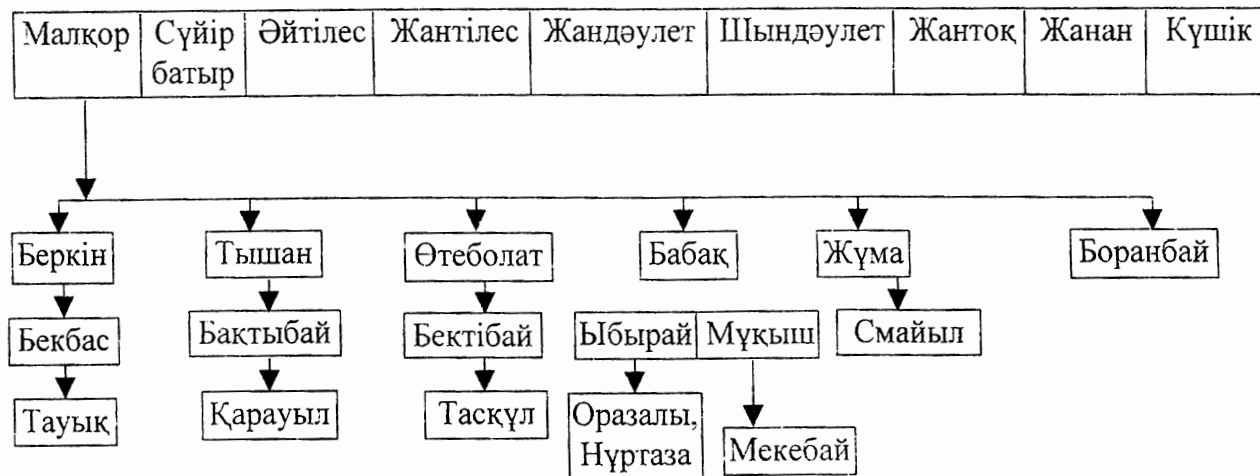

Б-9

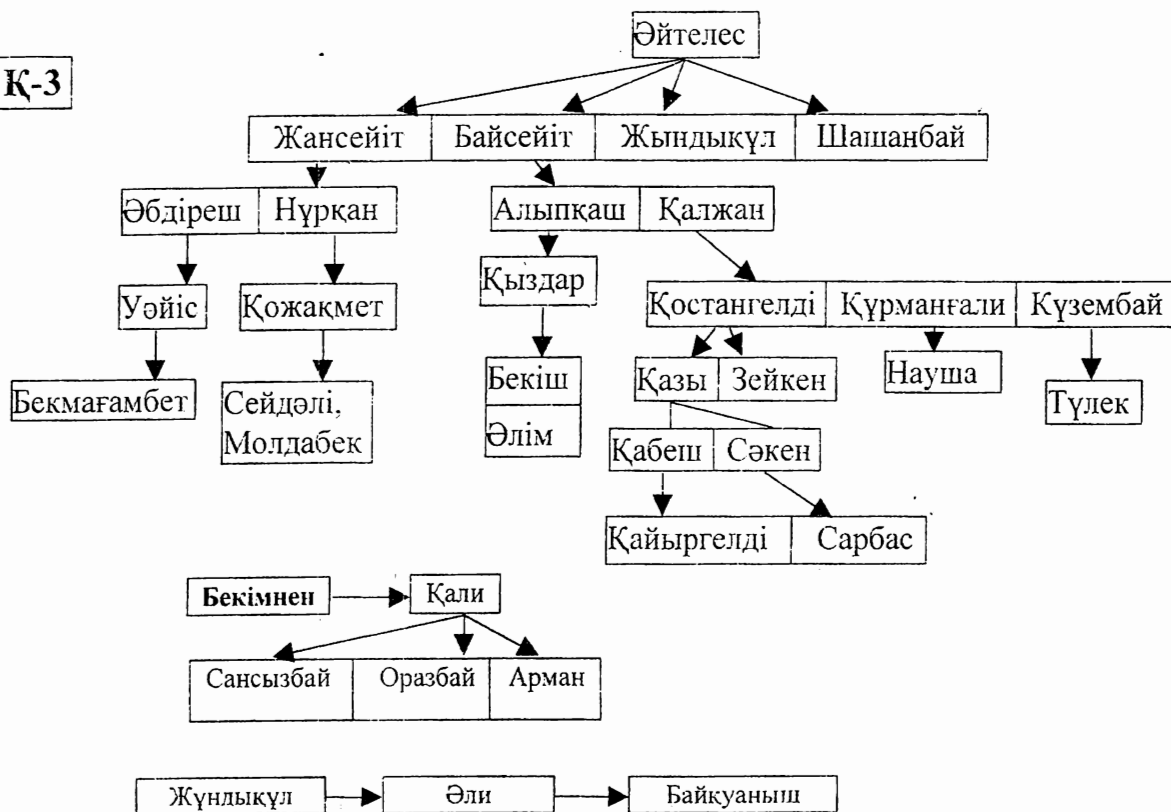

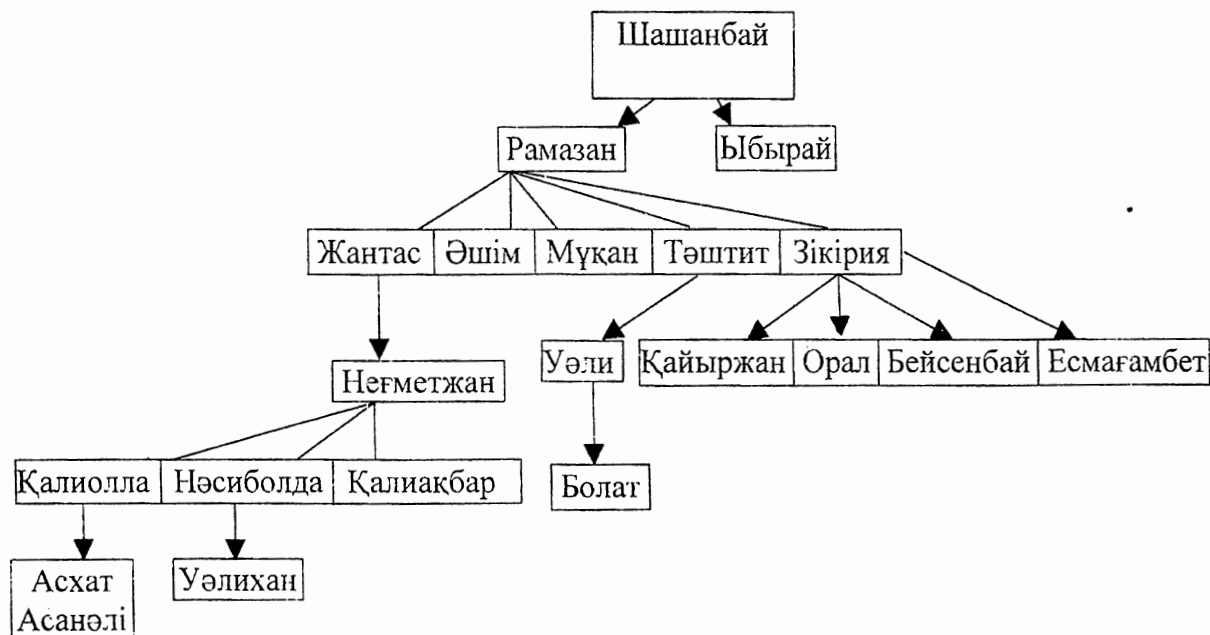
Қ-1

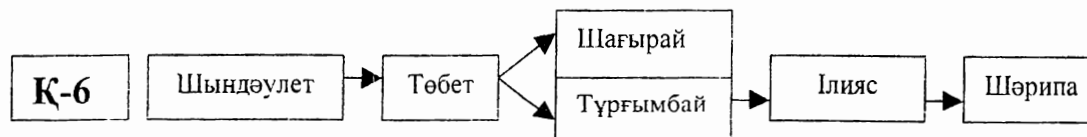
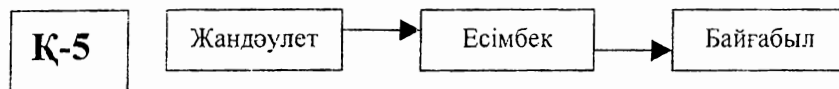
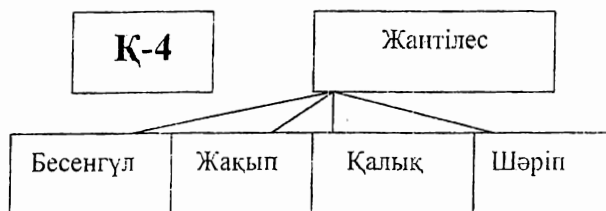
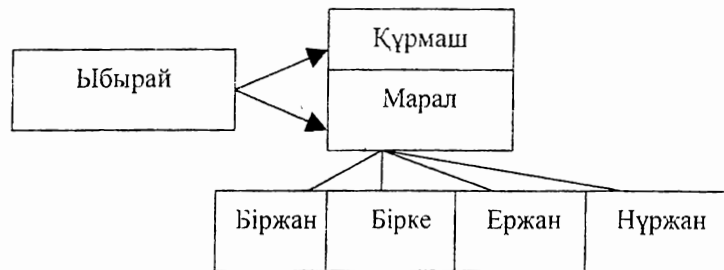
Құдайберген Сағындық
баласы

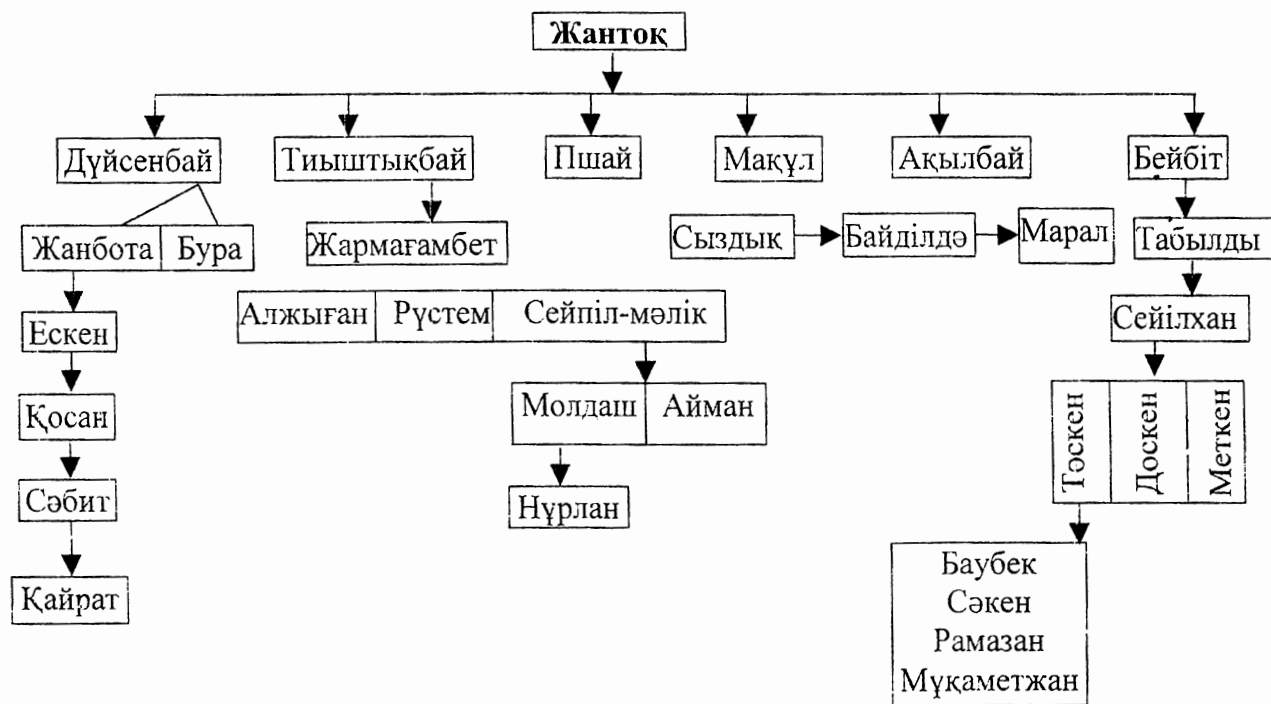

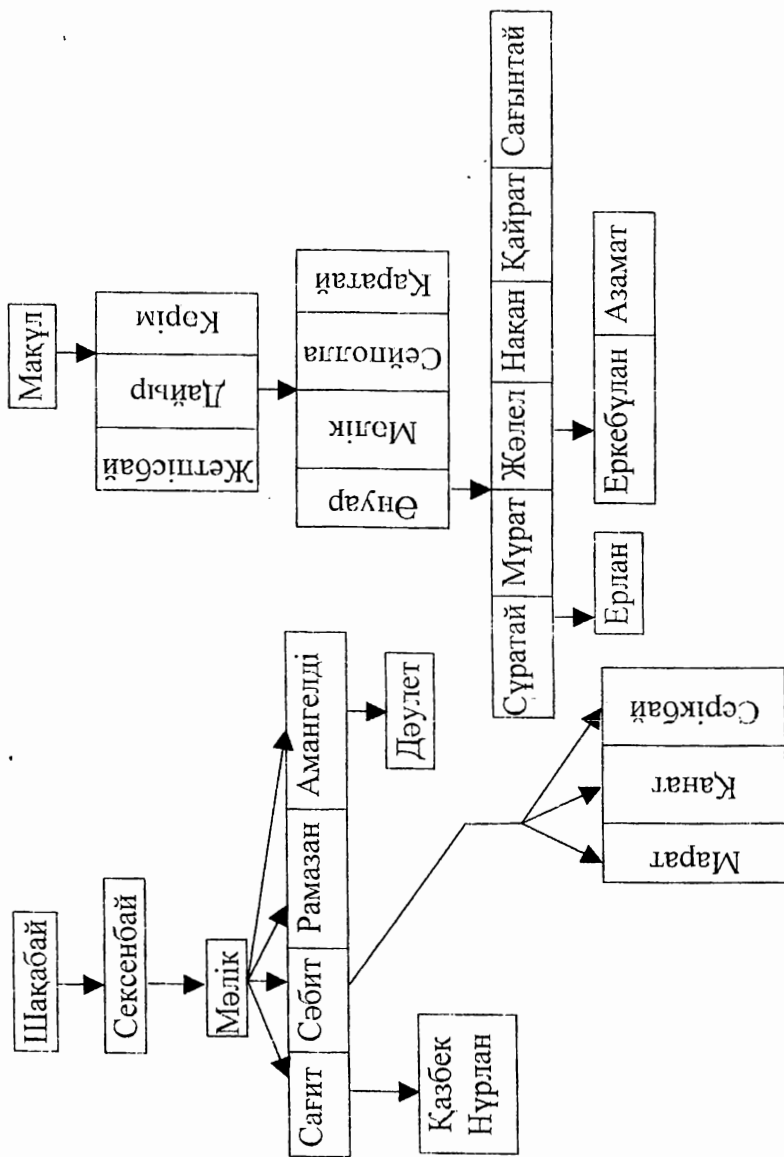
Қ-3

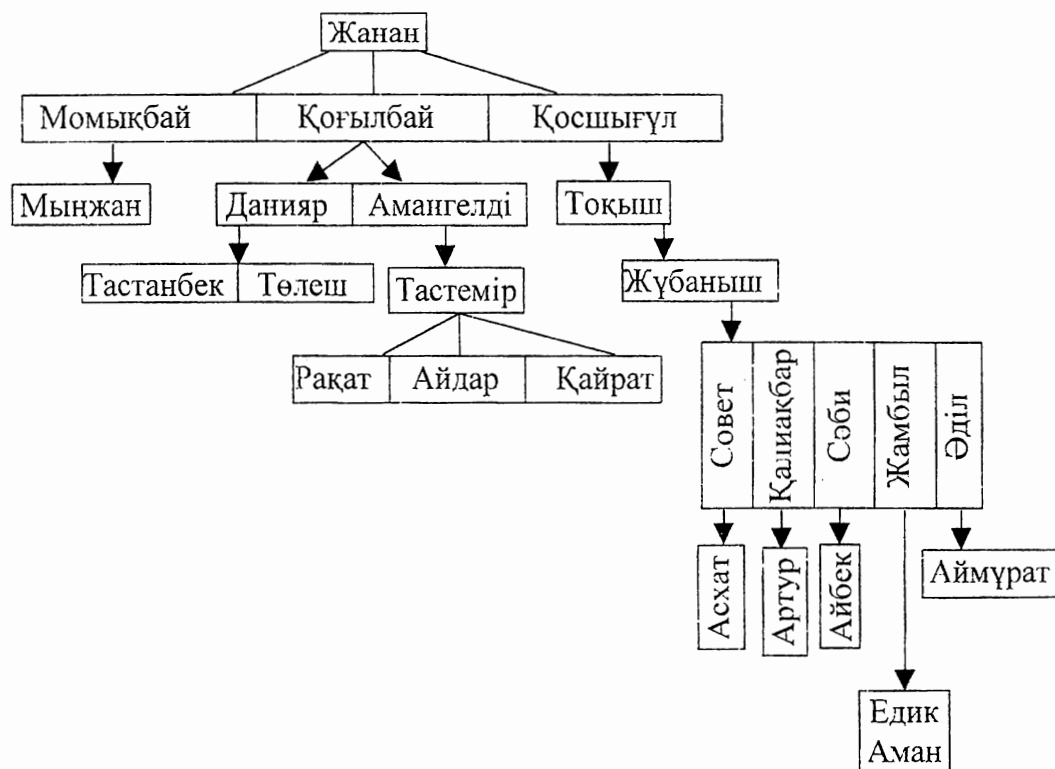

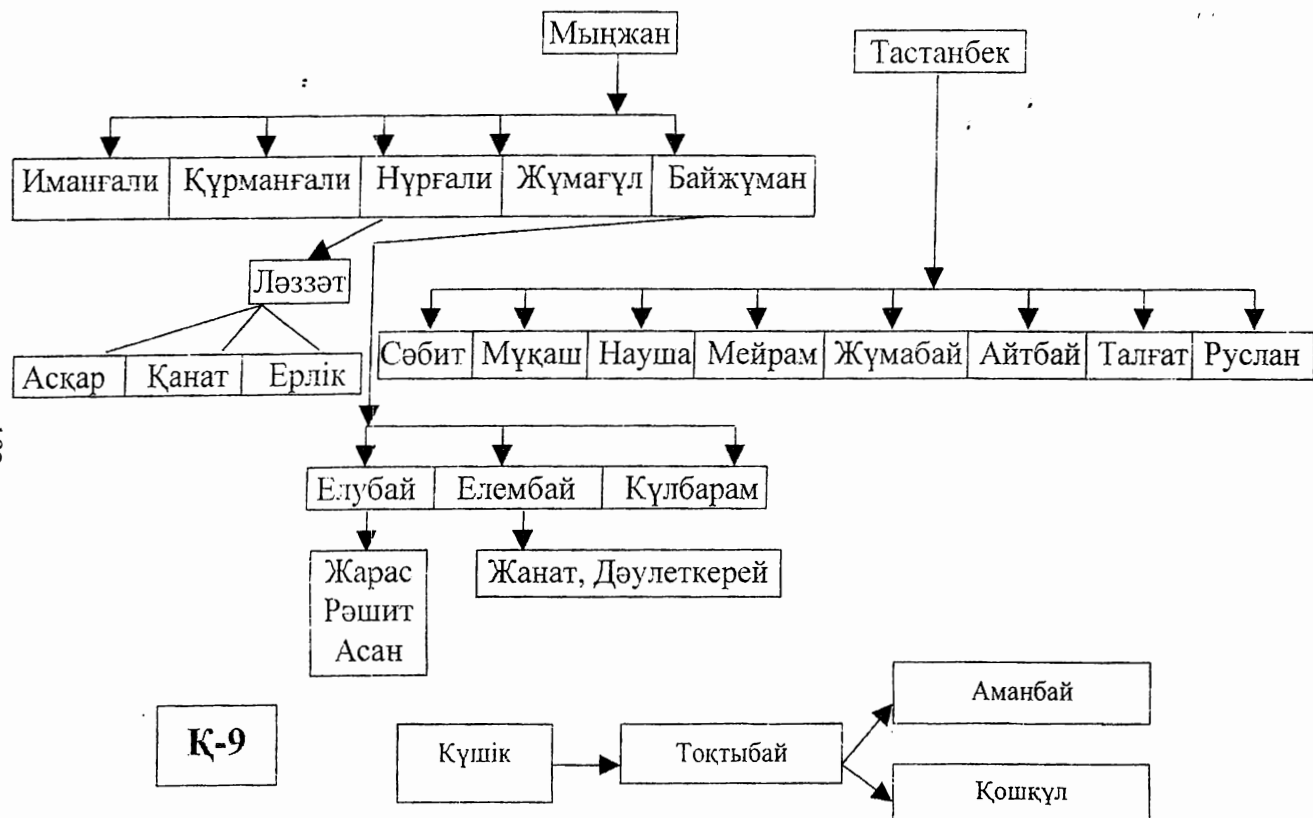

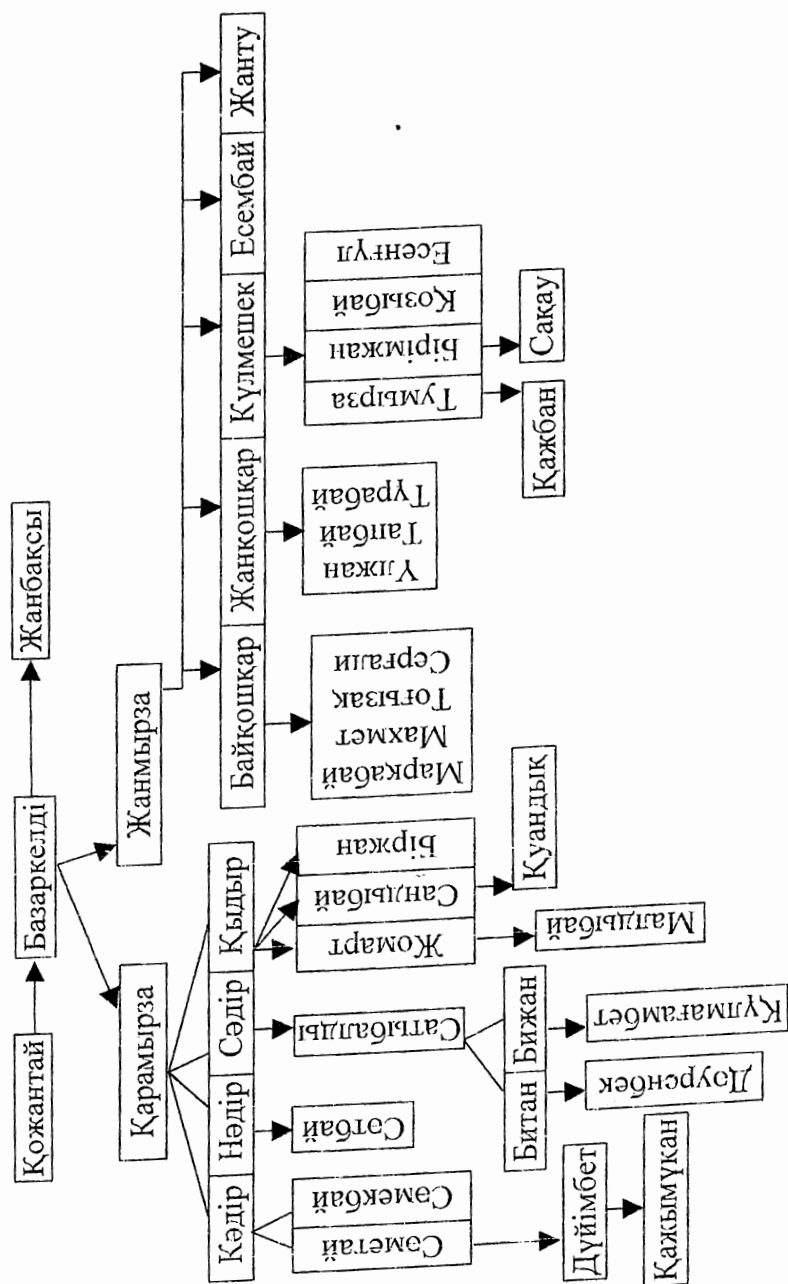

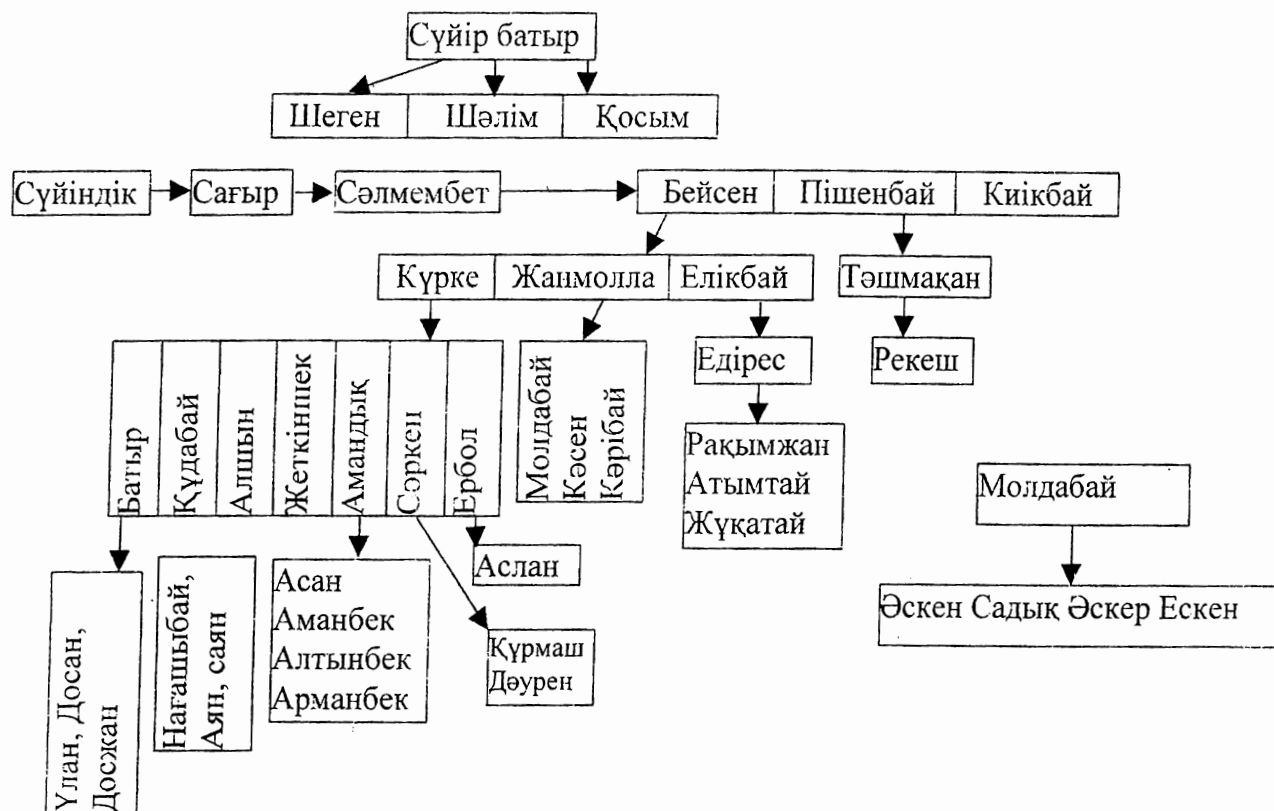

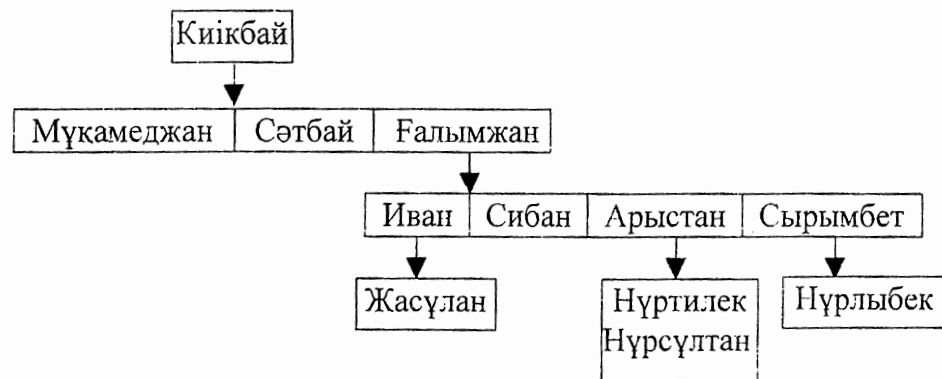
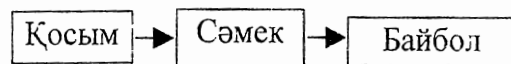
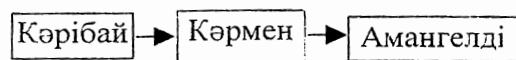

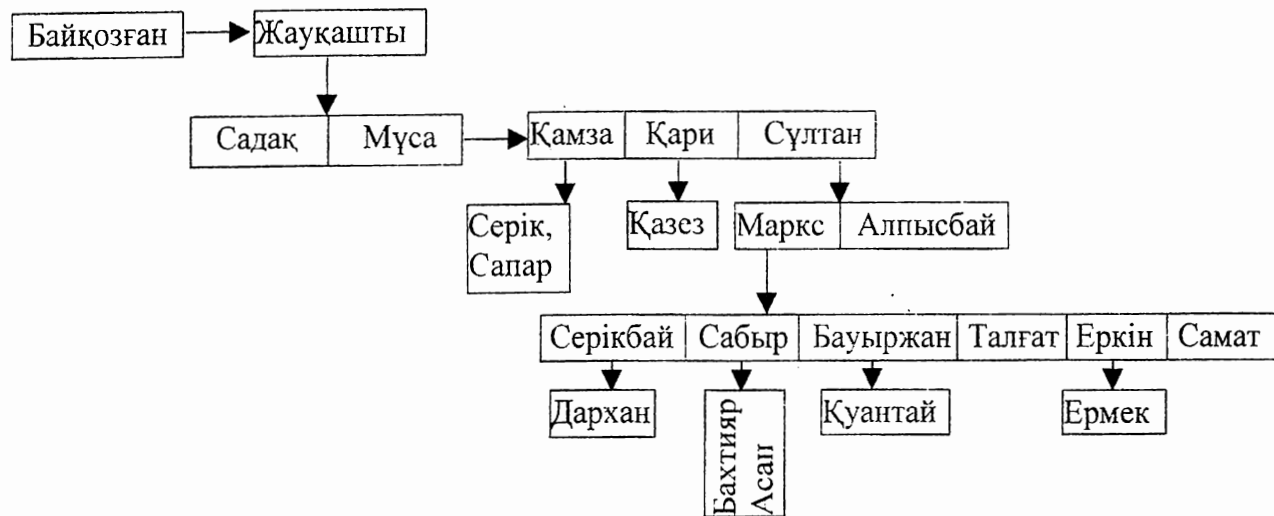

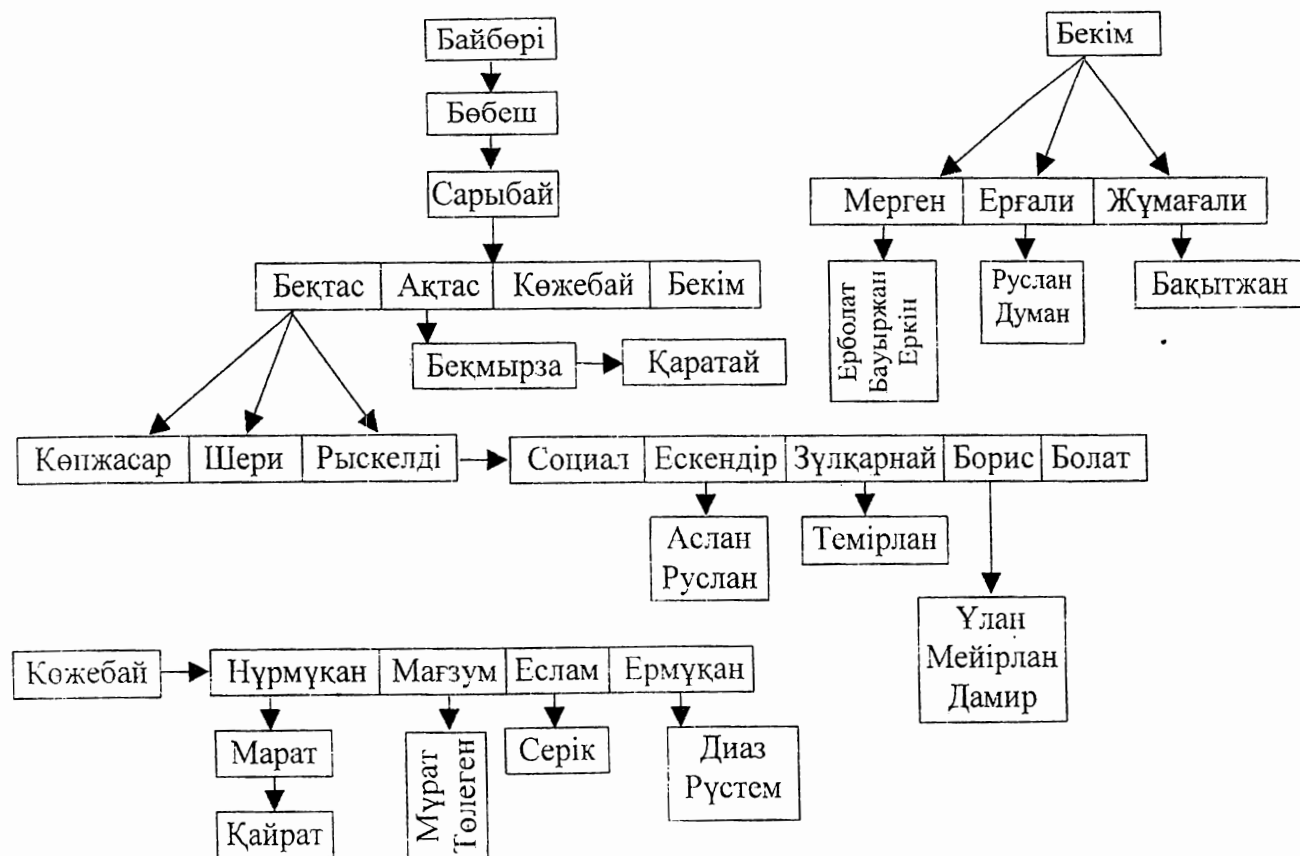

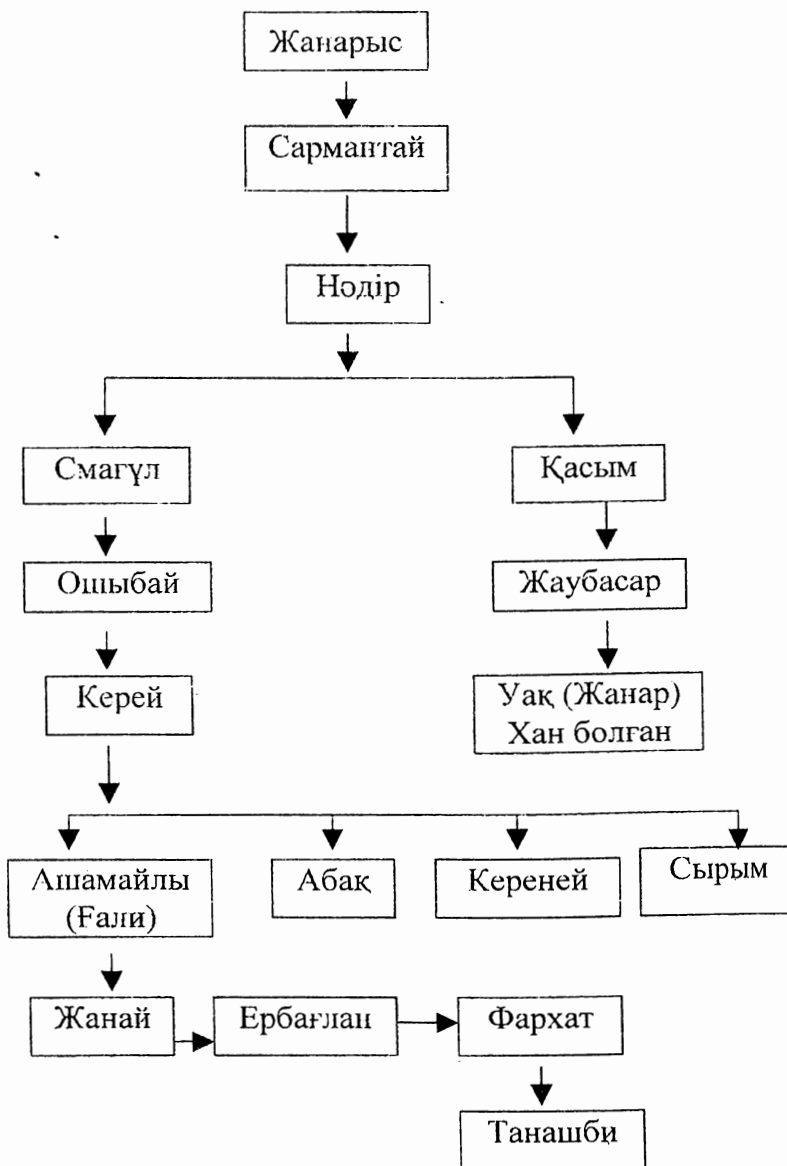

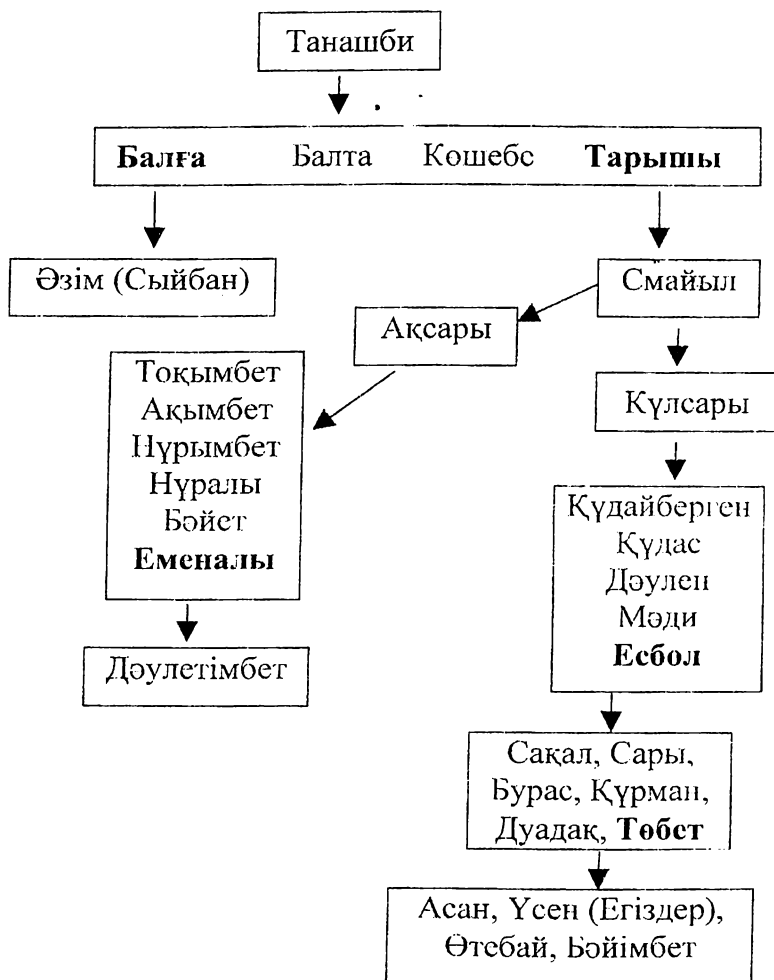

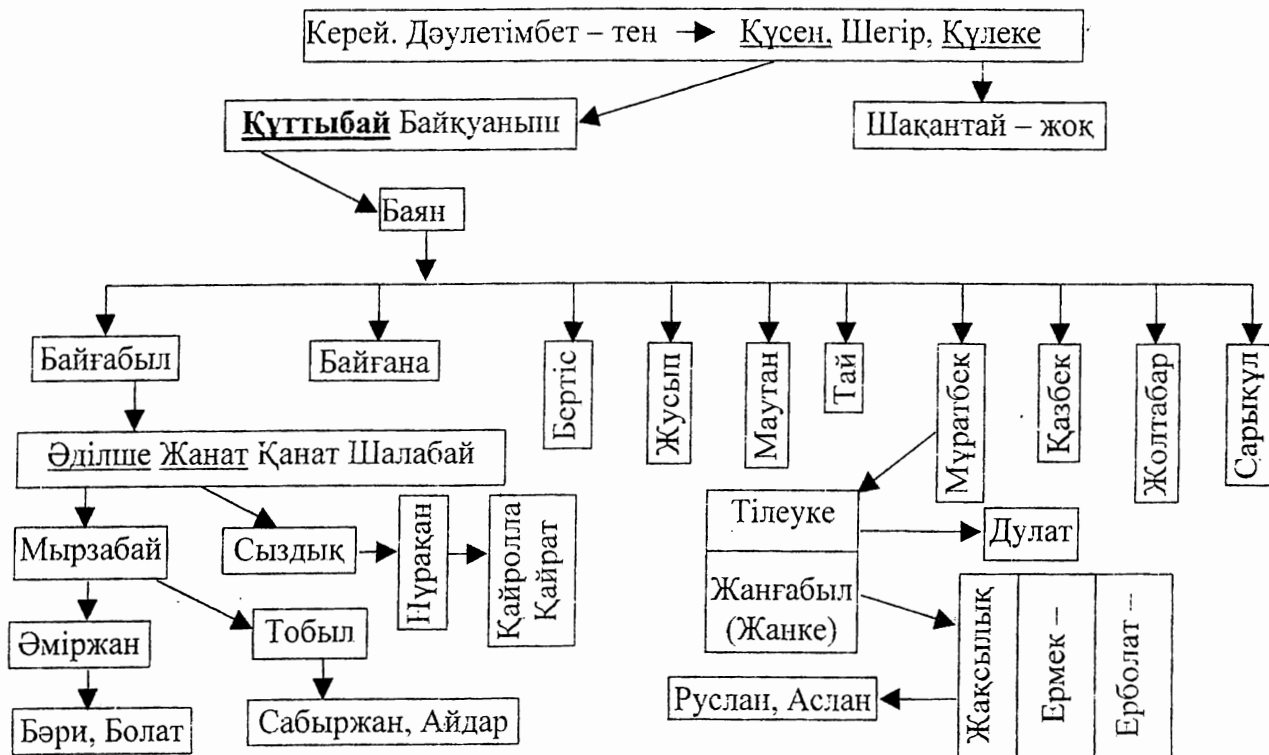

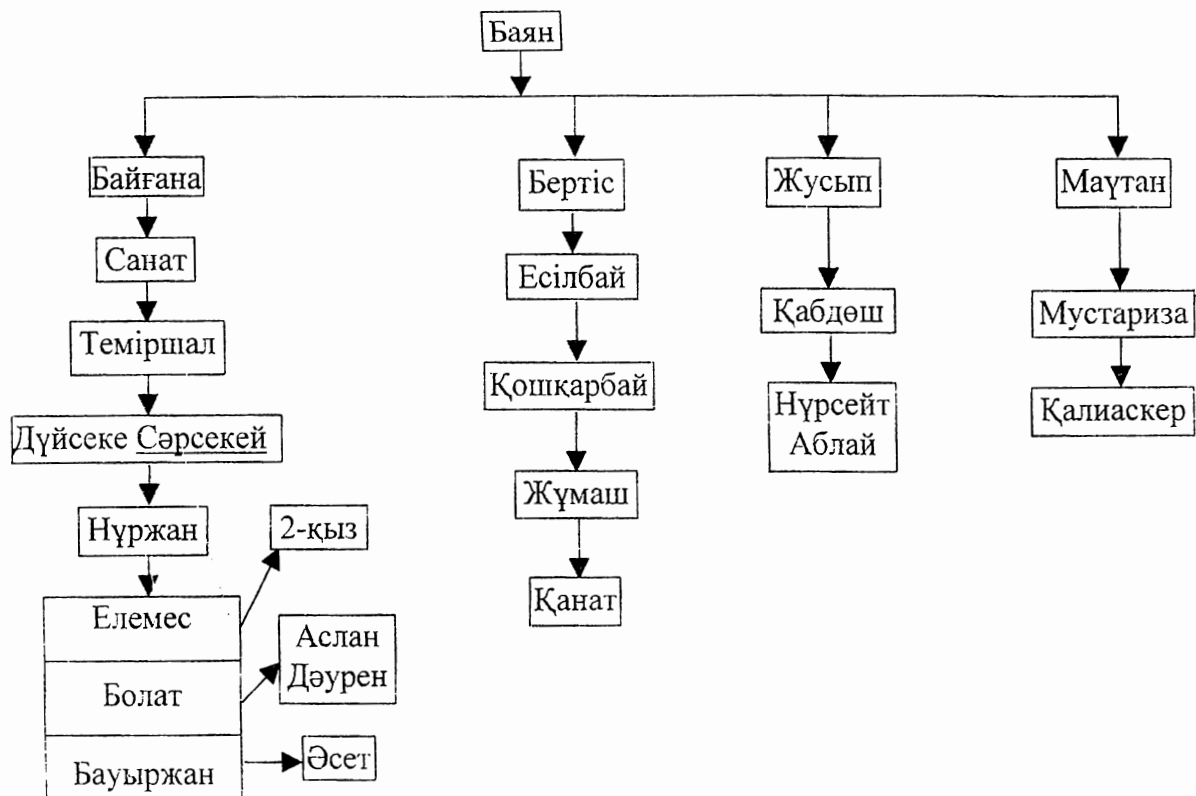

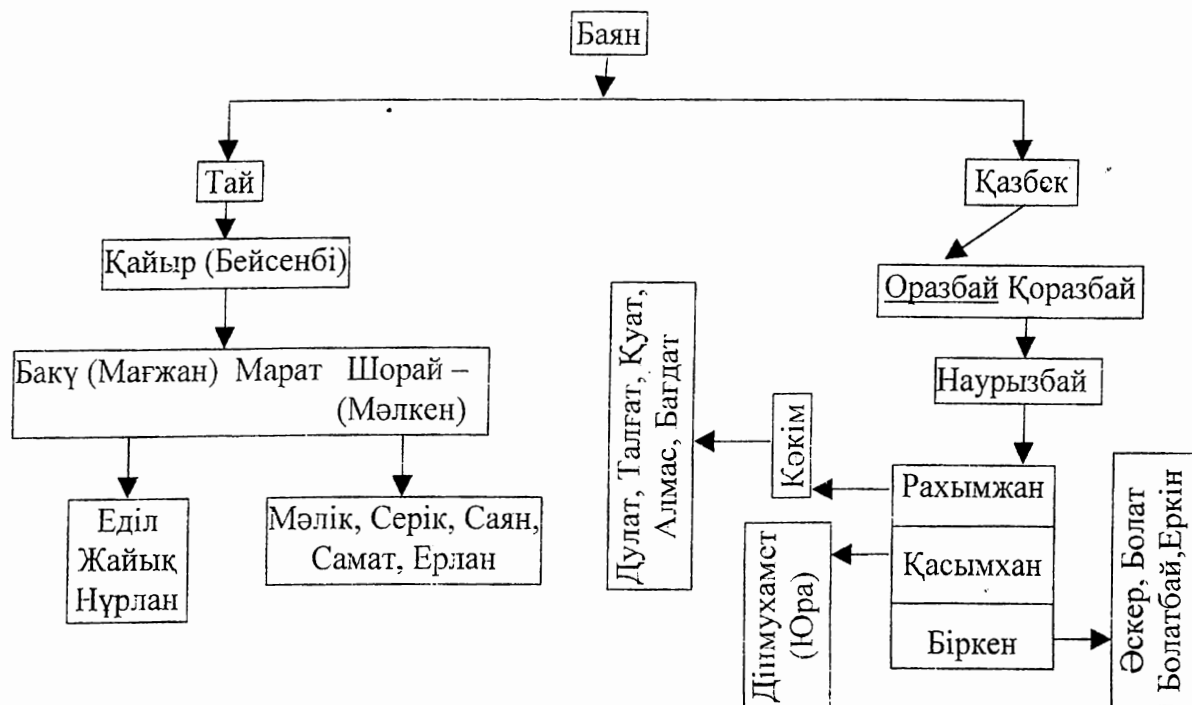
КЕРЕЙ ДӘУЛЕТІМБЕТ ШЕЖІРЕСІ

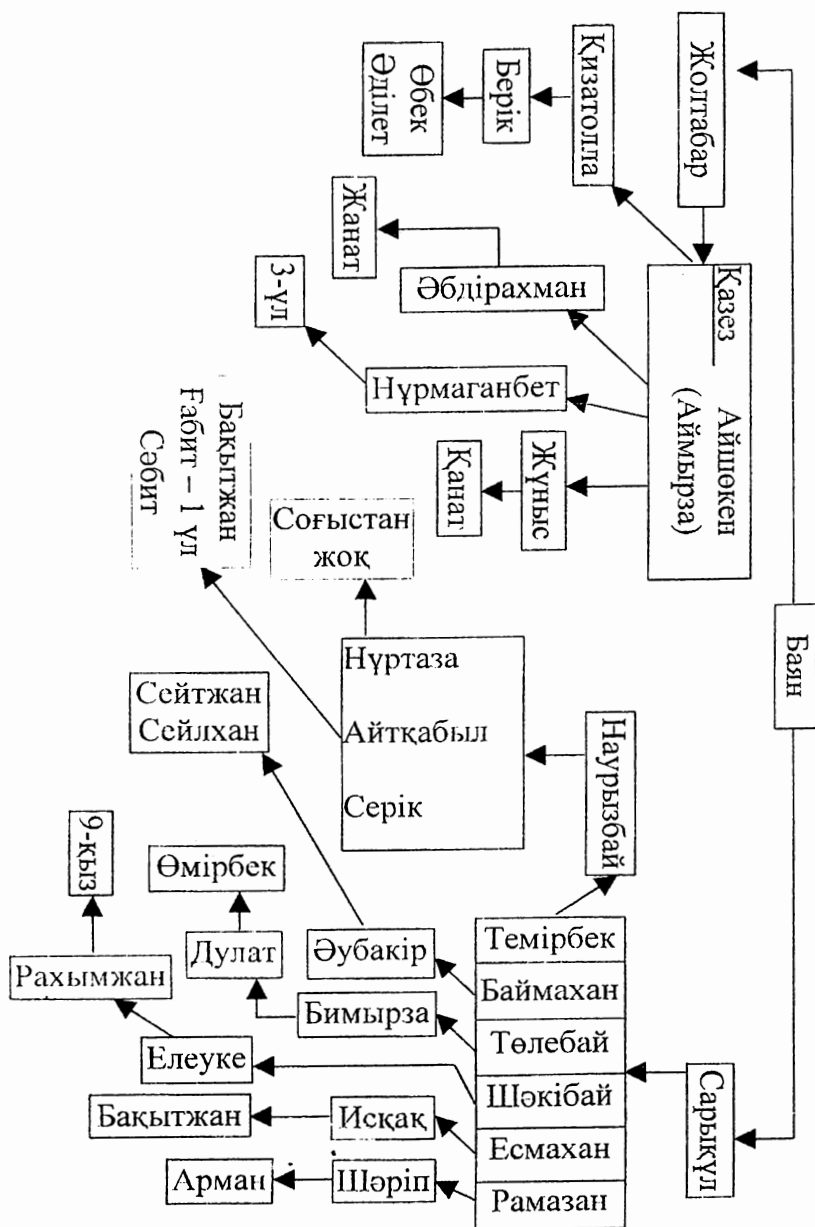

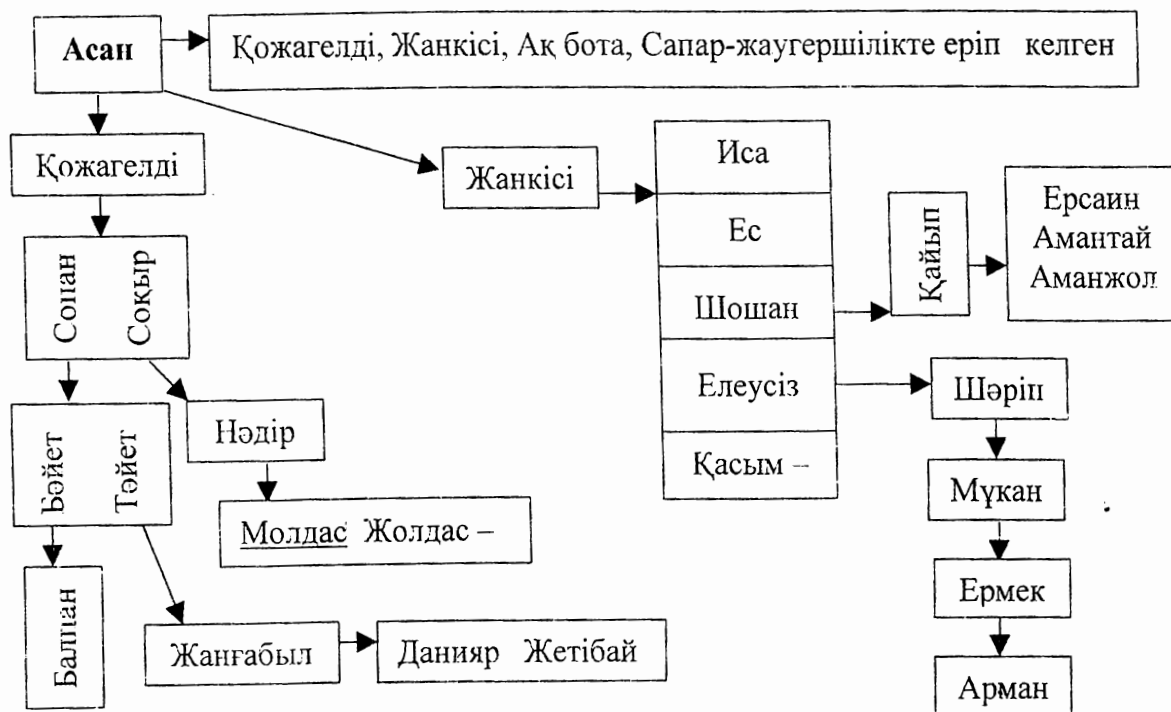

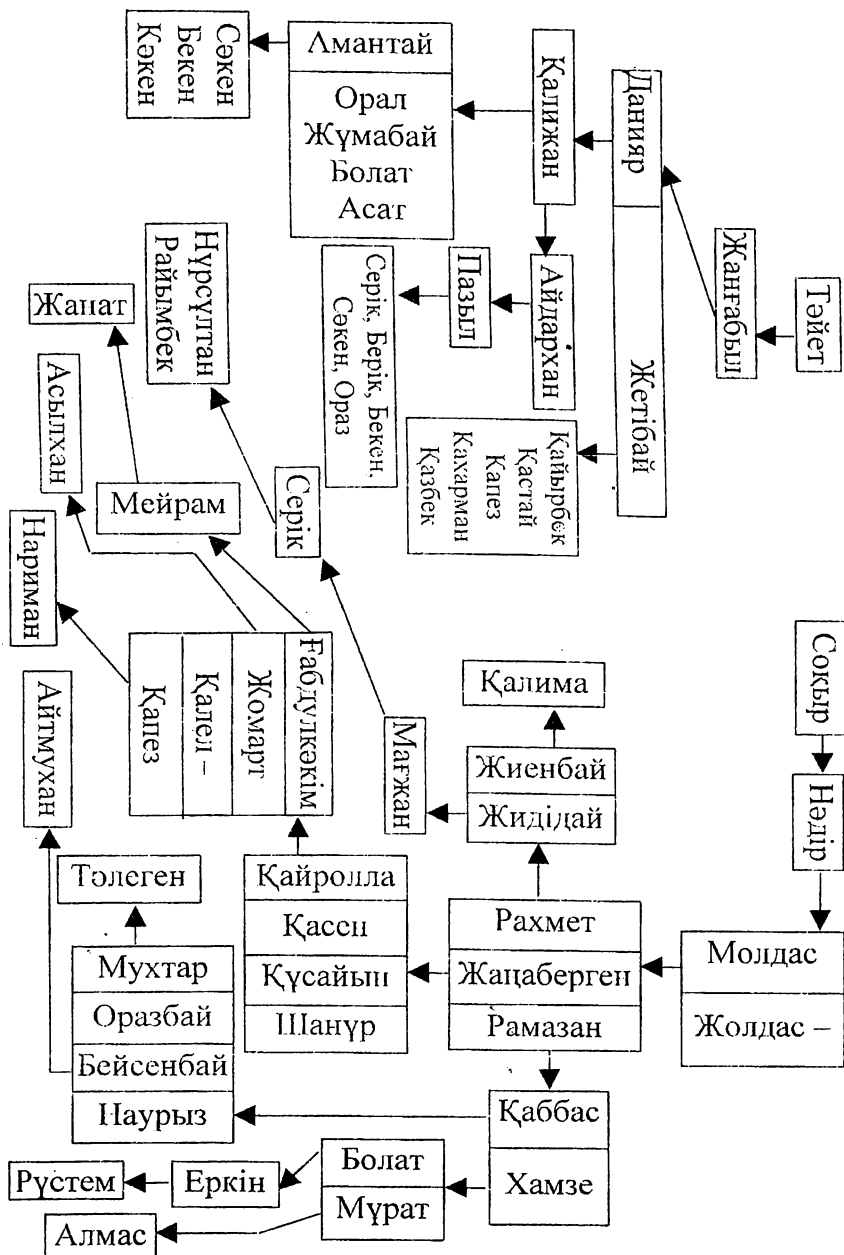

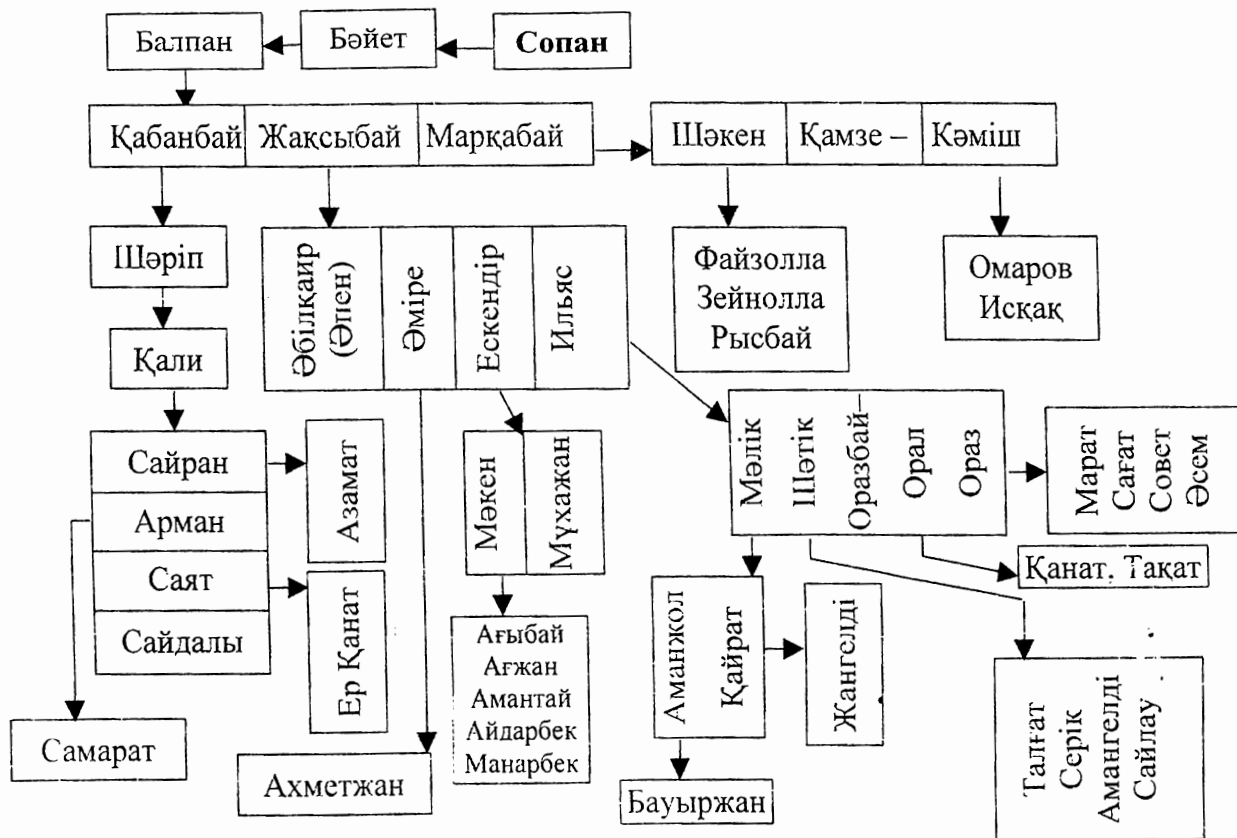

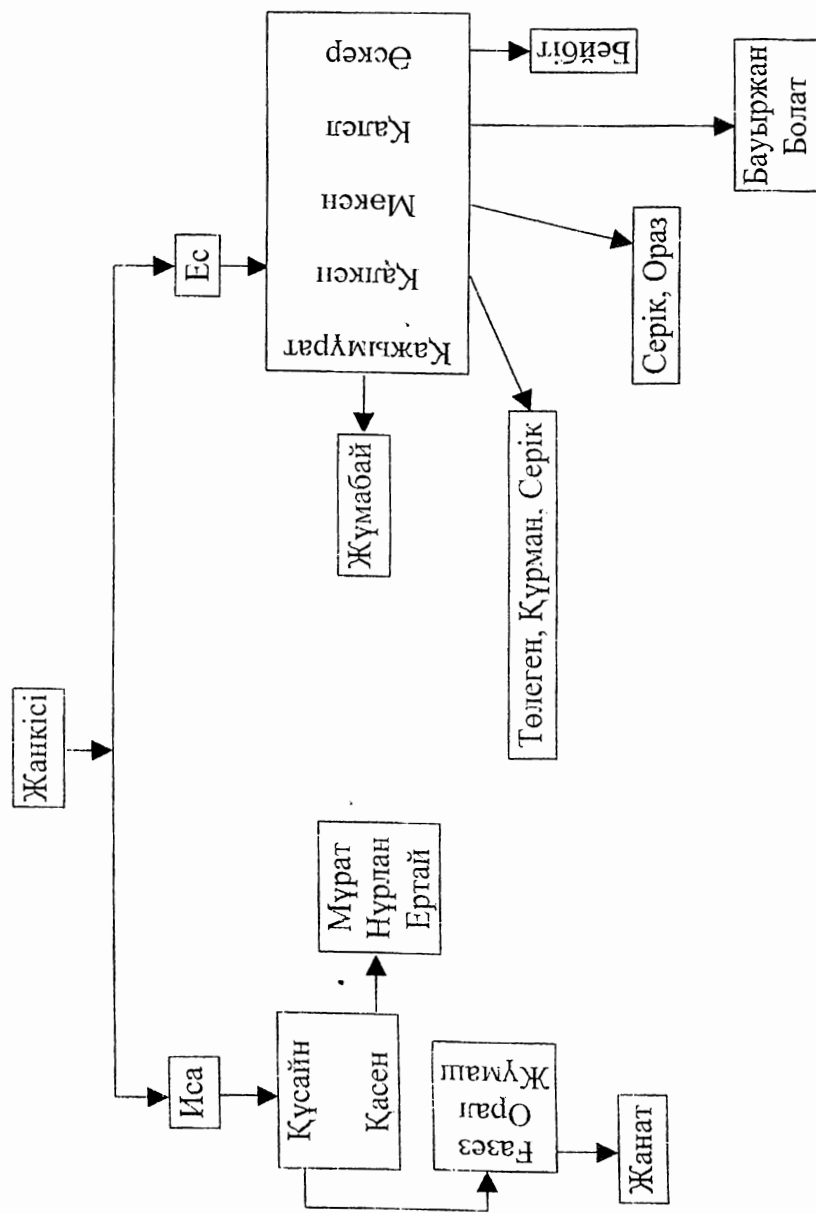
**МАҒЖАН ЖҰМАБАЕВ АУДАНЫ, ҚҰРАЛАЙ АУЛЫНДА ТҰРАТЫН КҮРСӘРІ
КЕРЕЙДІҢ АСАН, ҮСЕН АТАЛАРЫНЫҢ ШЕЖІРЕСІ**

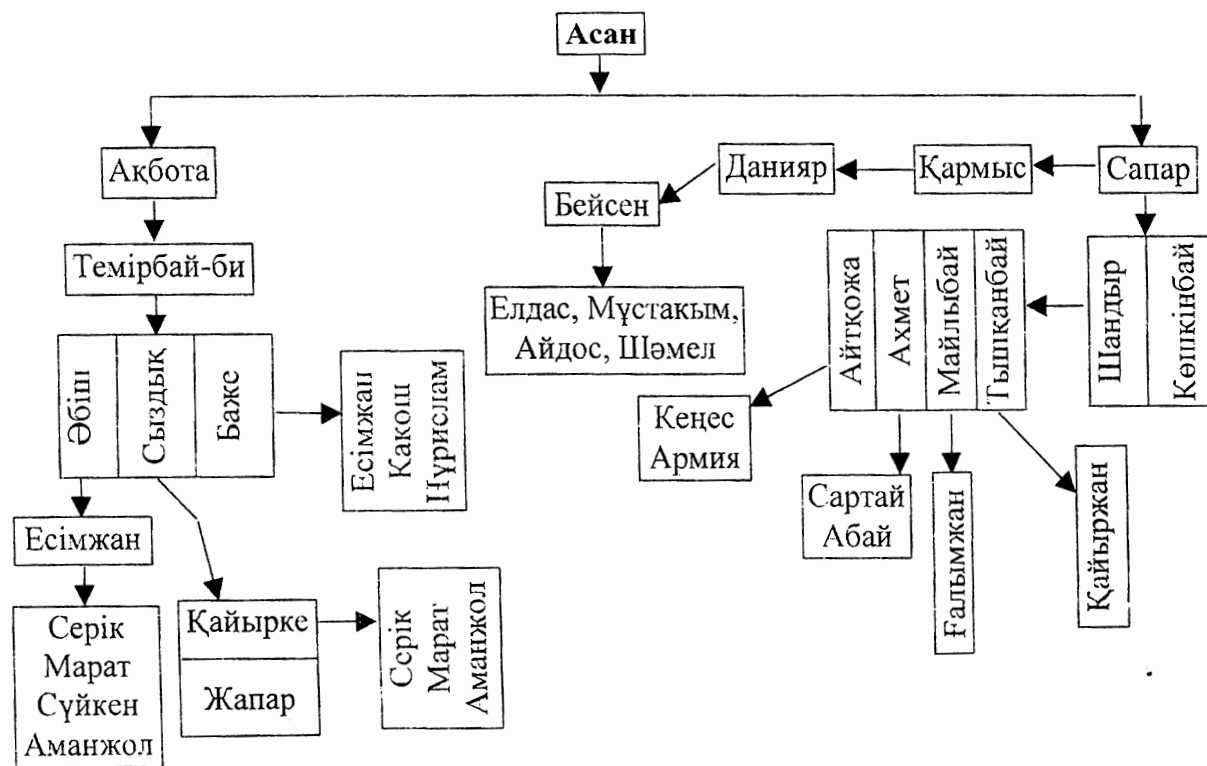
561

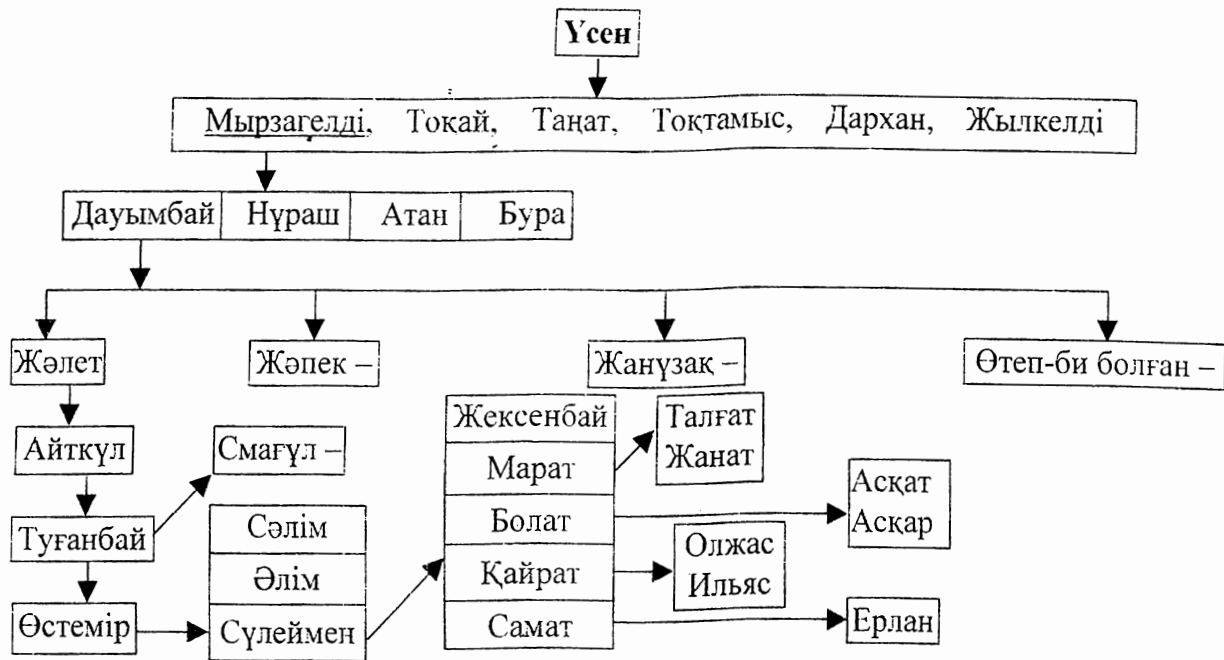

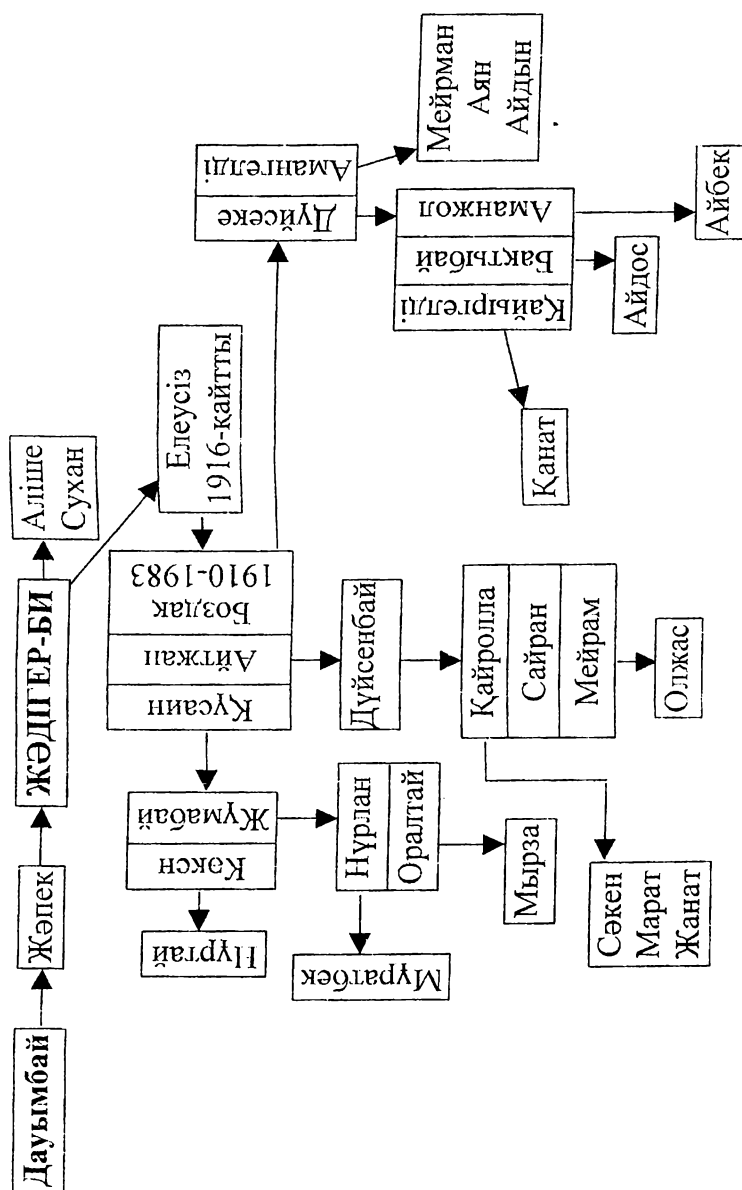

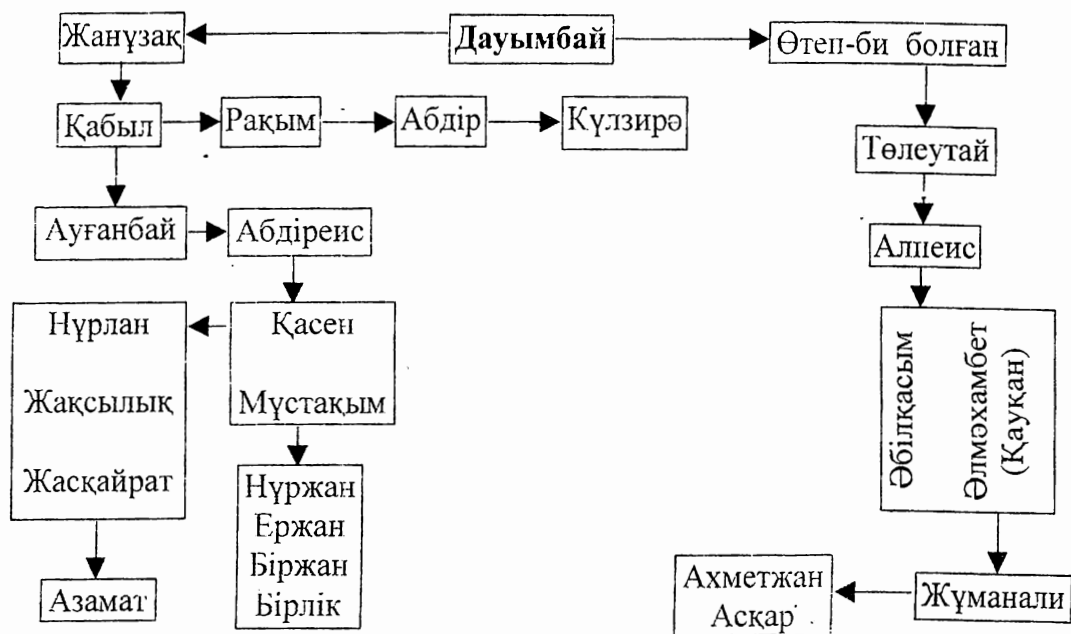

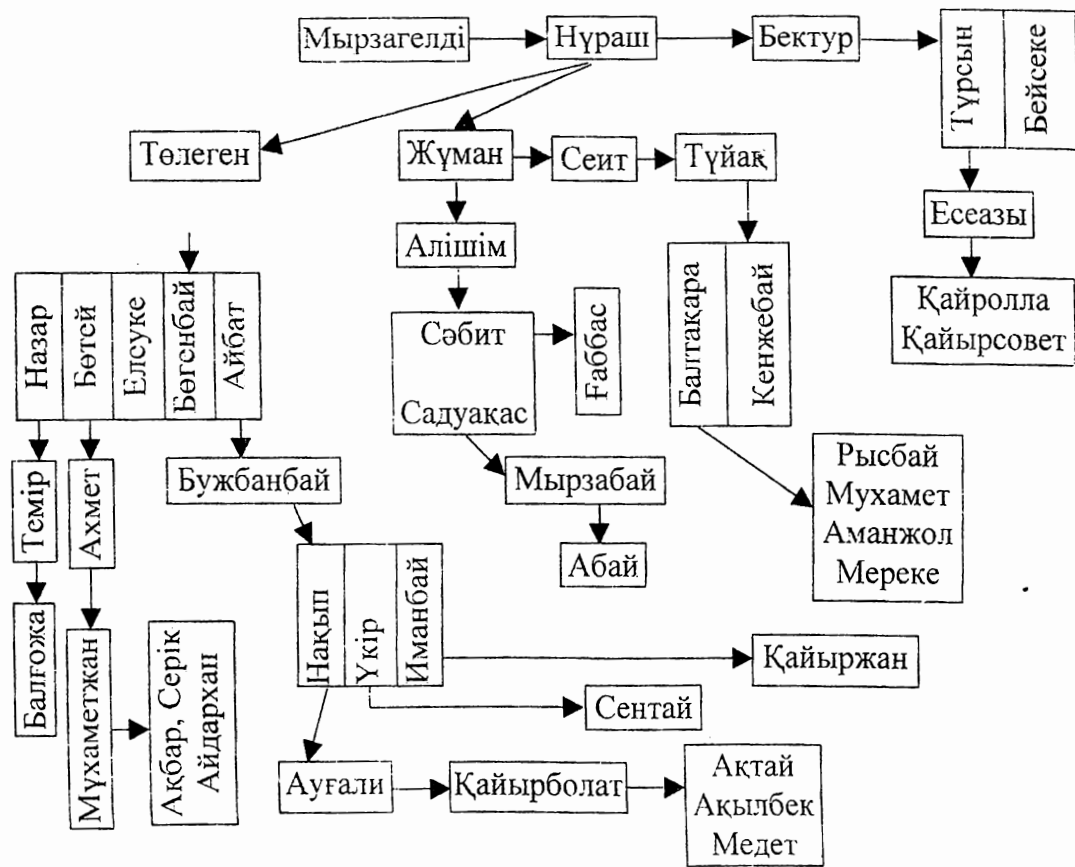

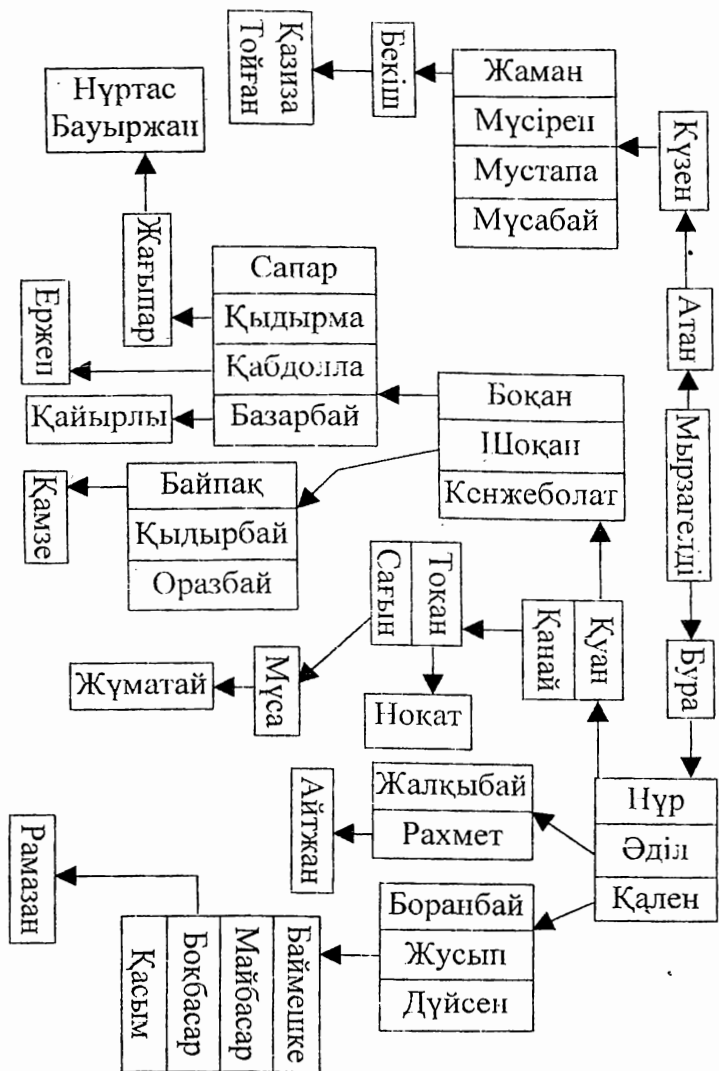

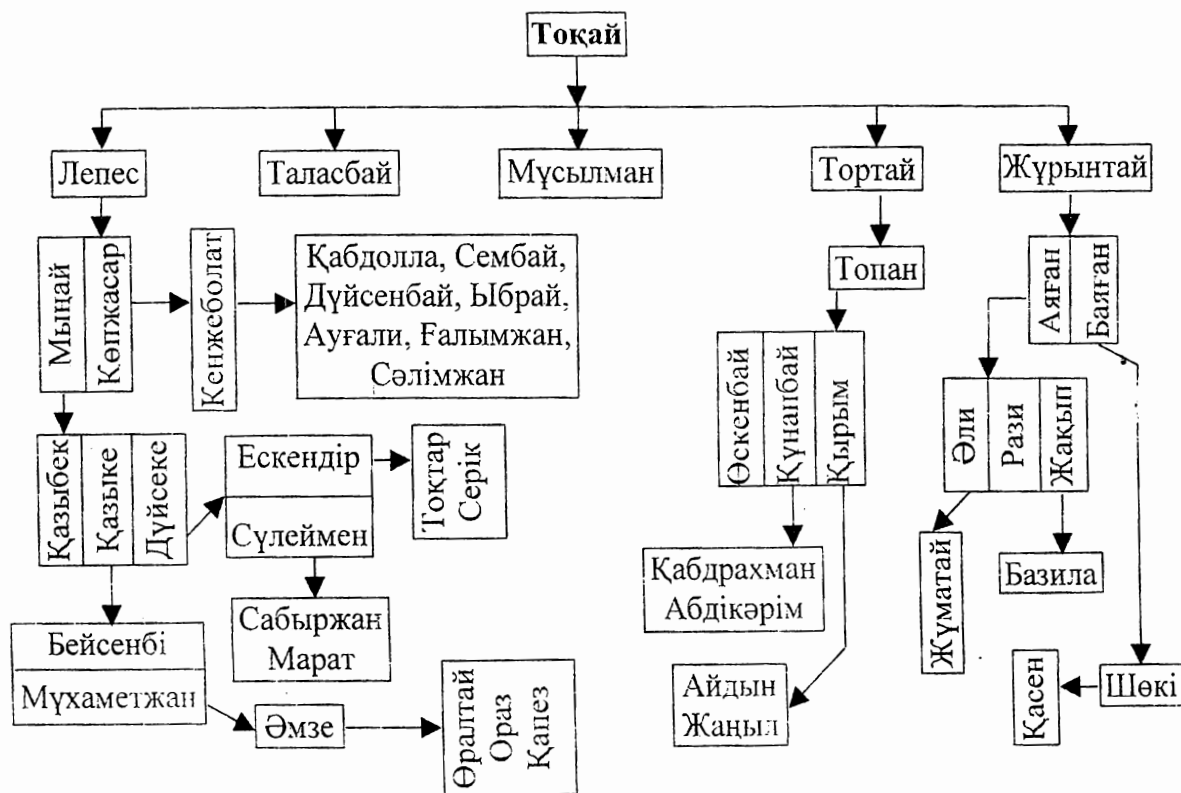

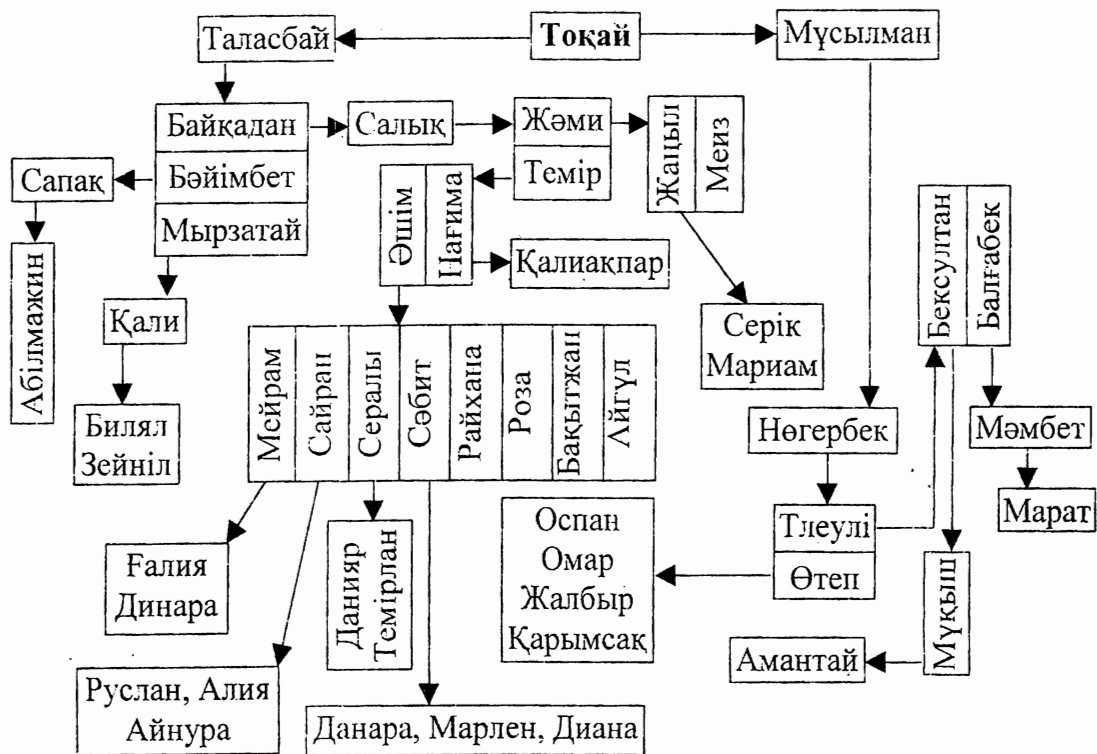

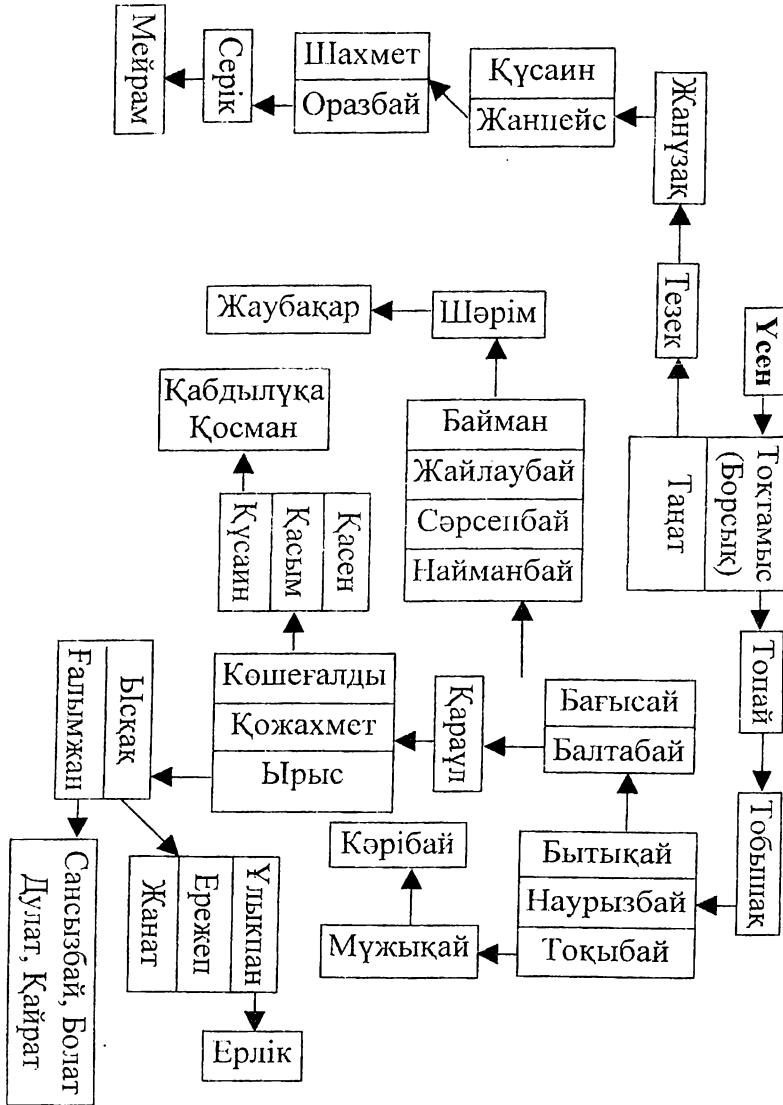

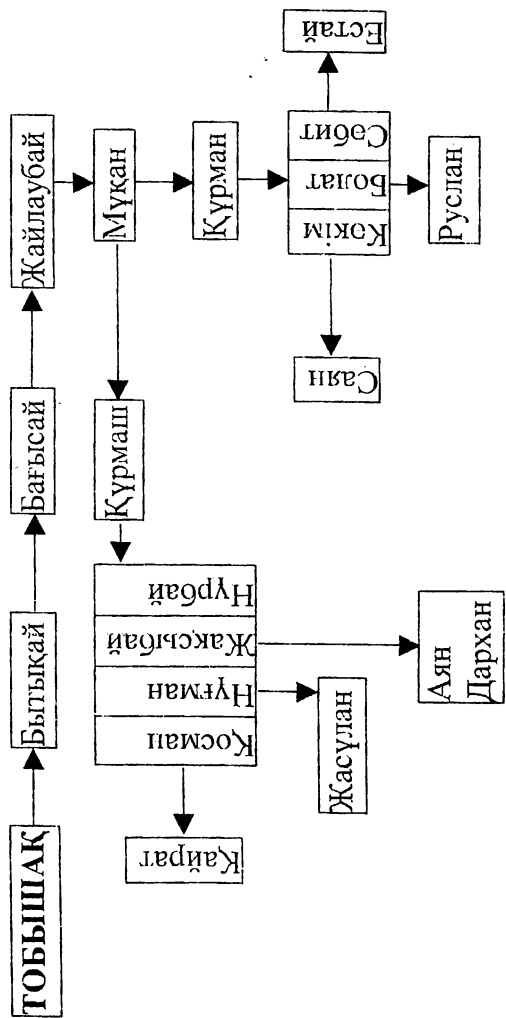

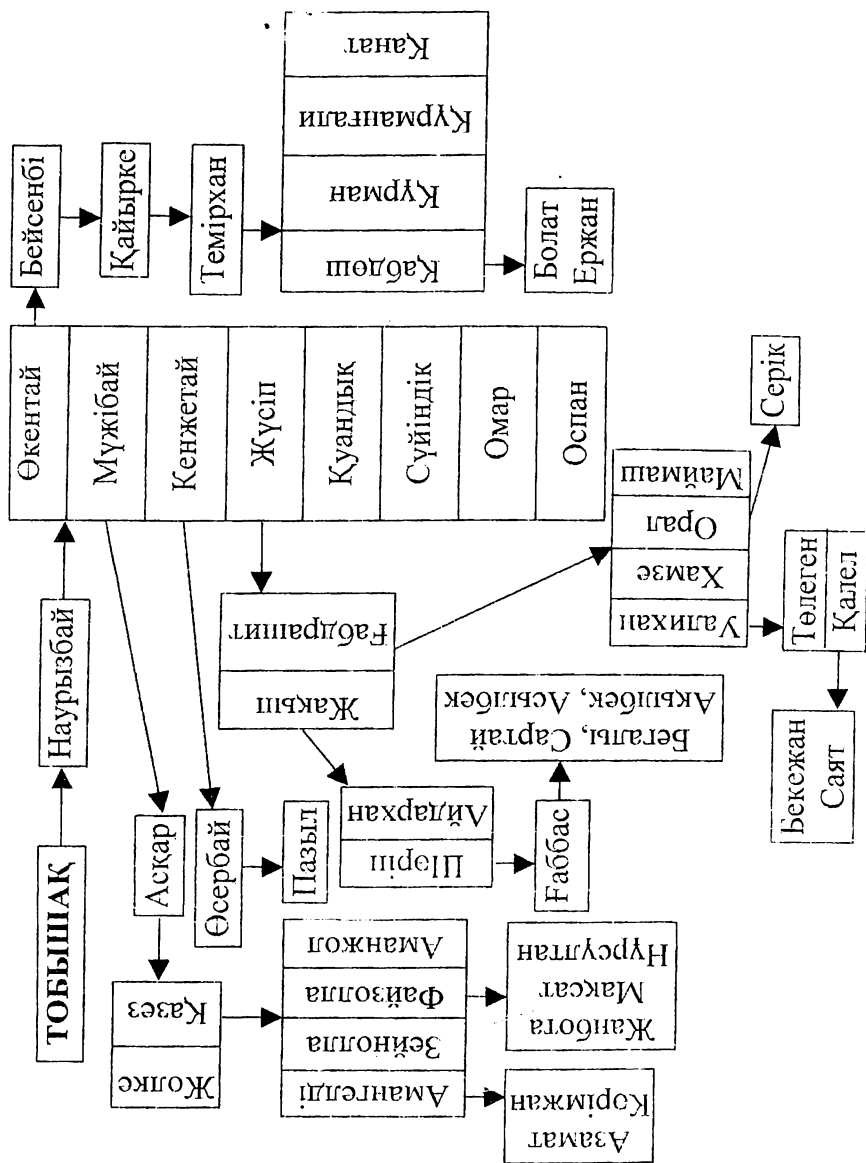

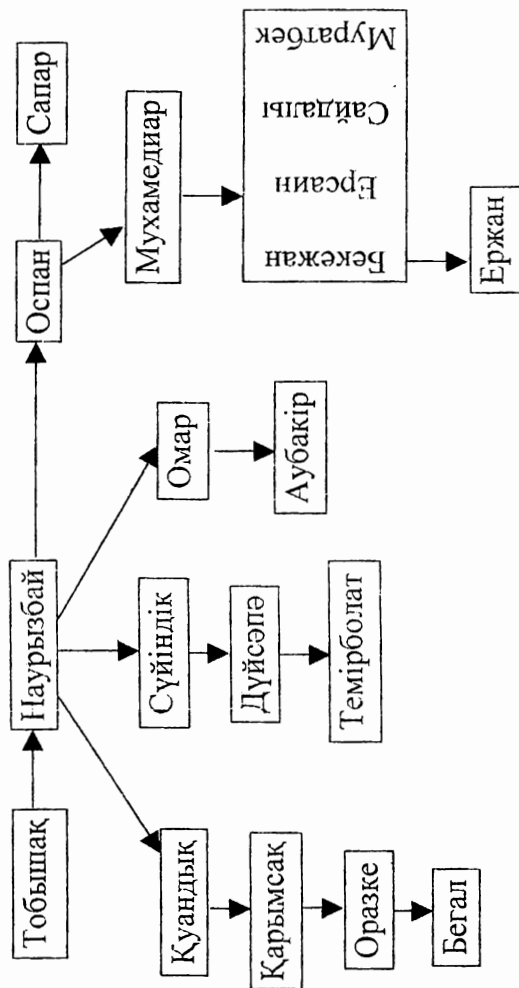

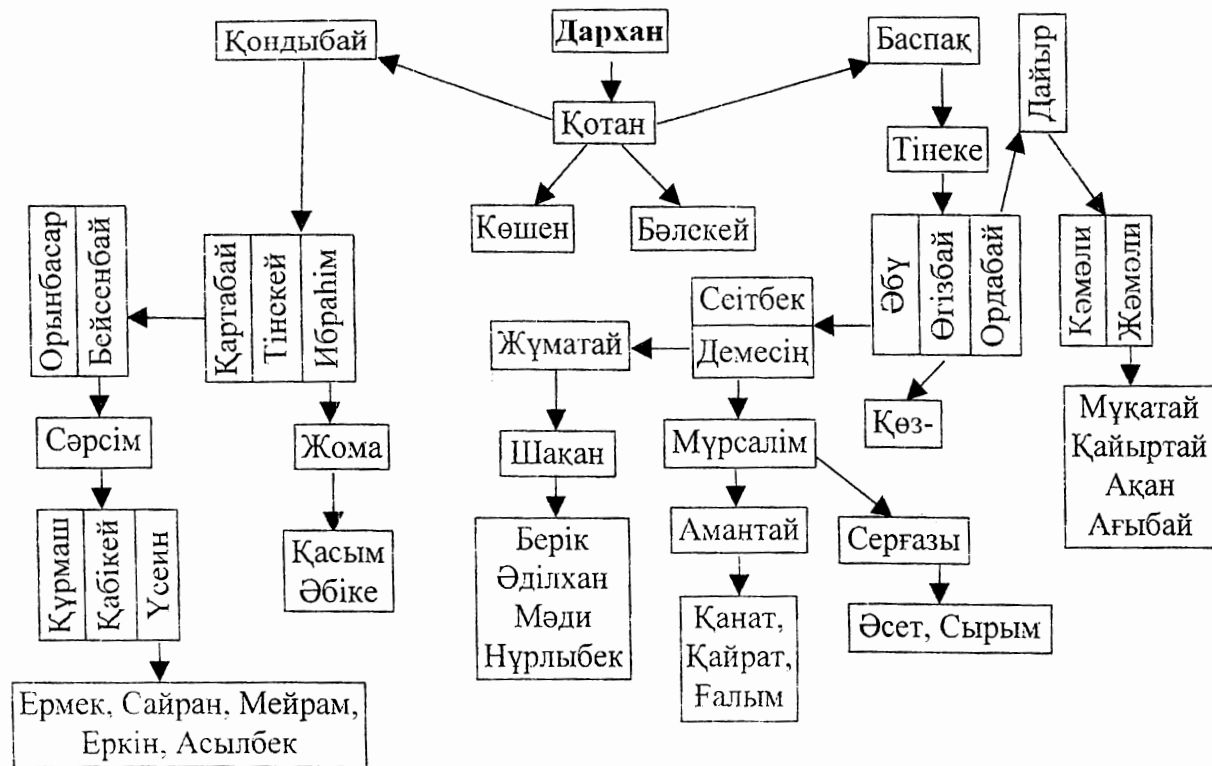

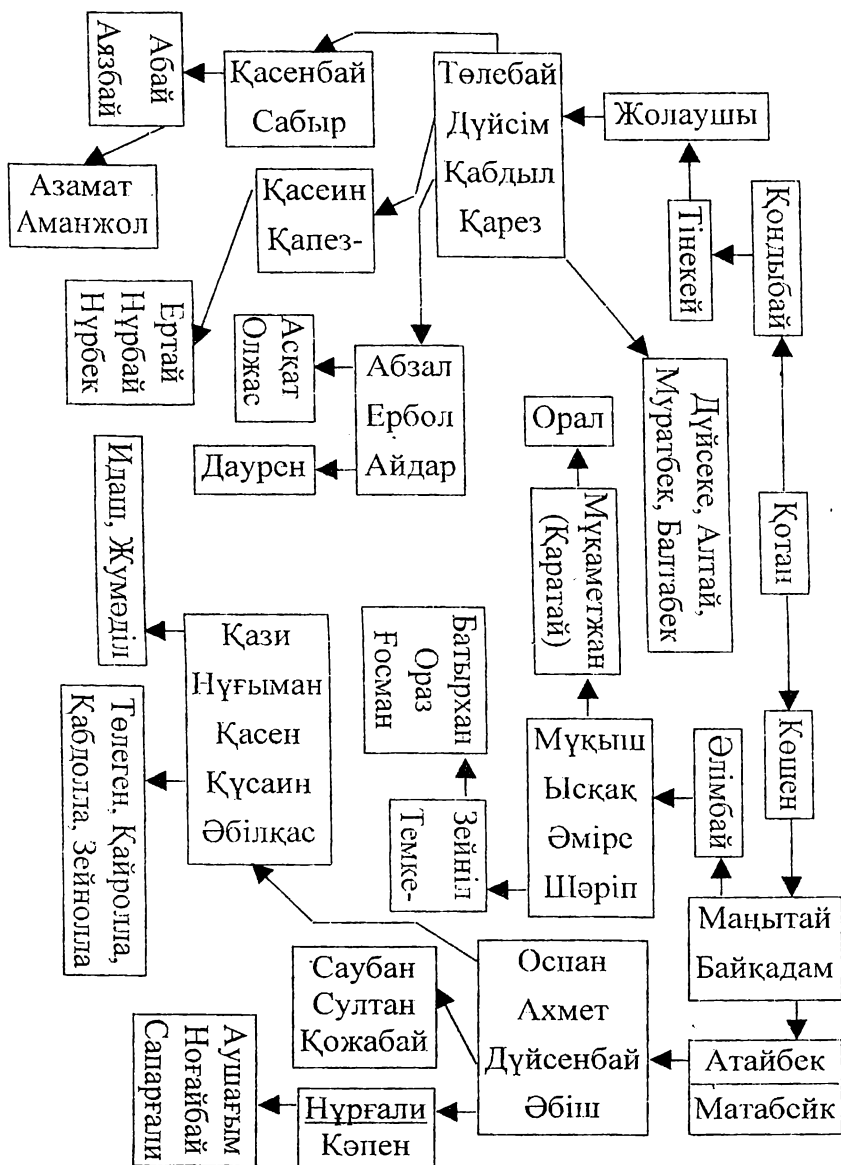

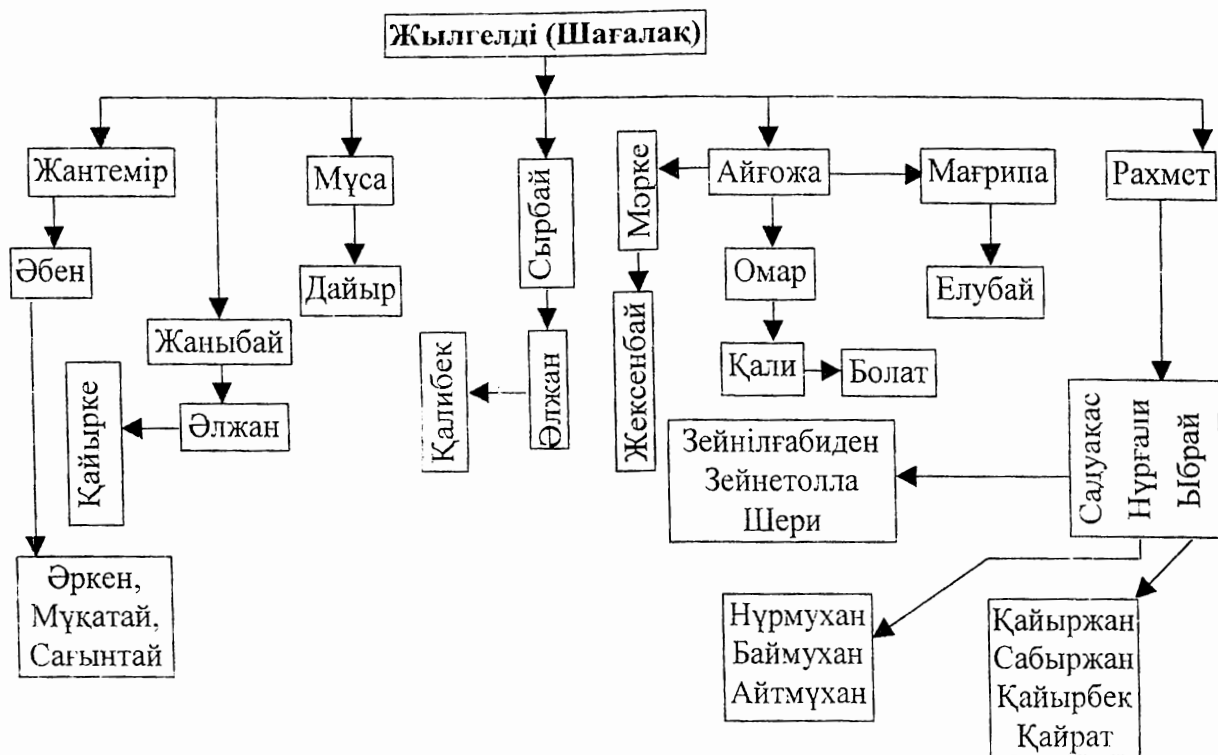

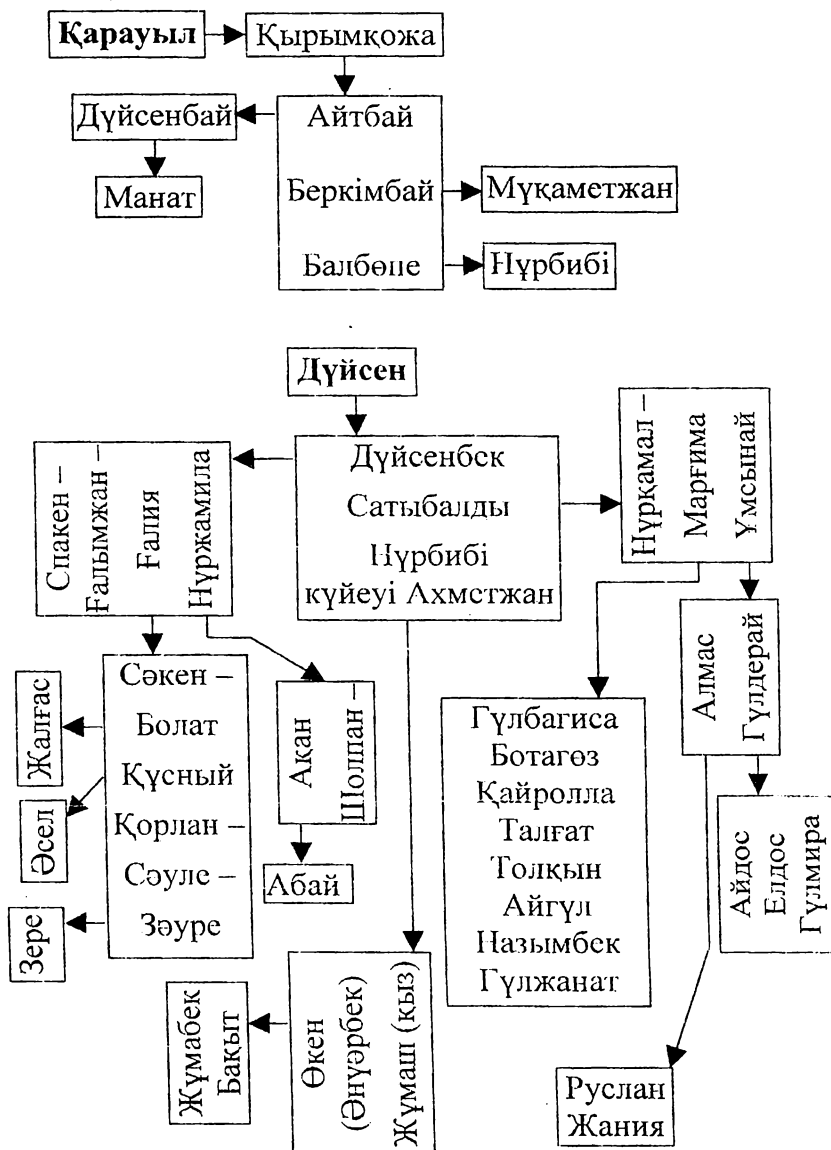

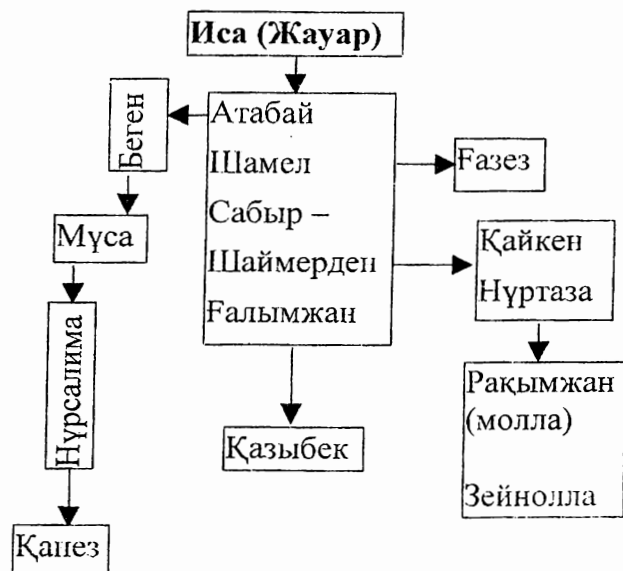

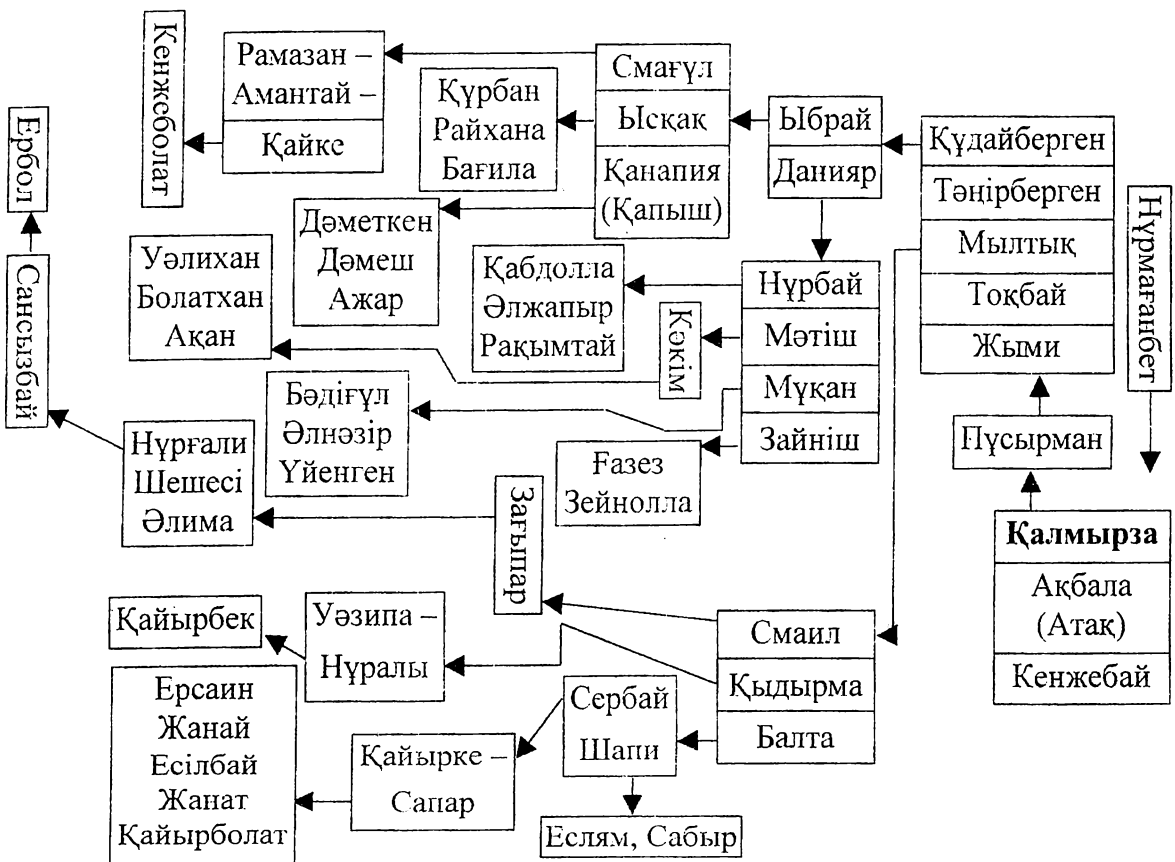

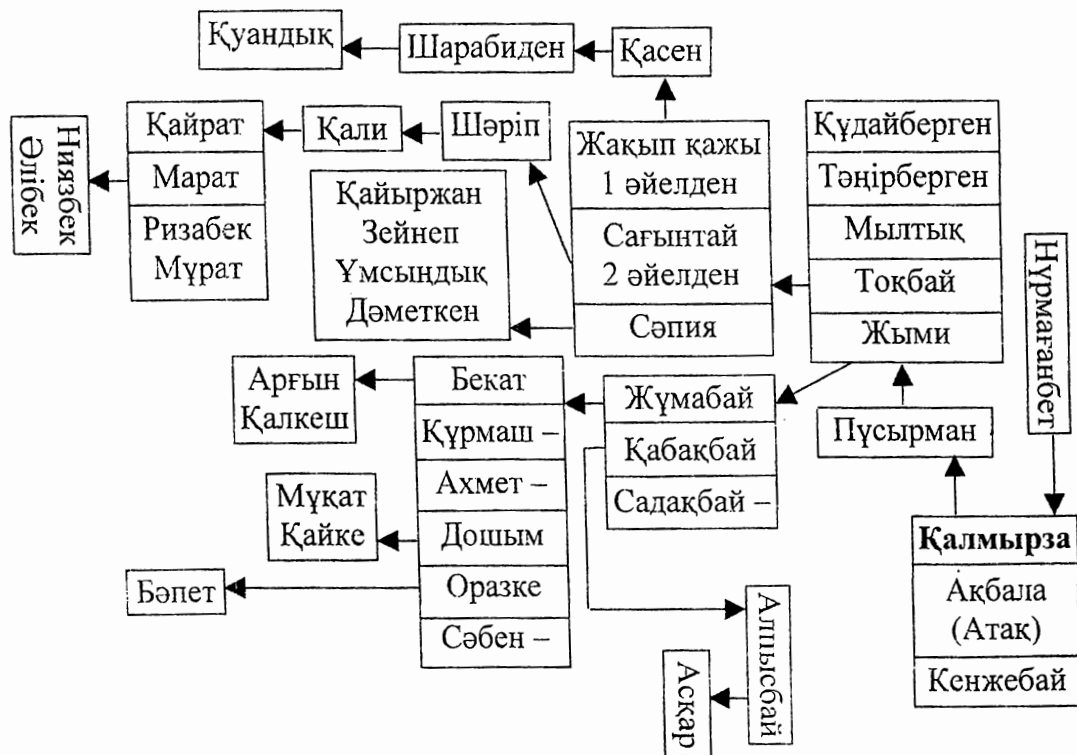
ҚАРАУЫЛ РУЫНАН БІР АТАНЫҢ ШЕЖІРЕСІ

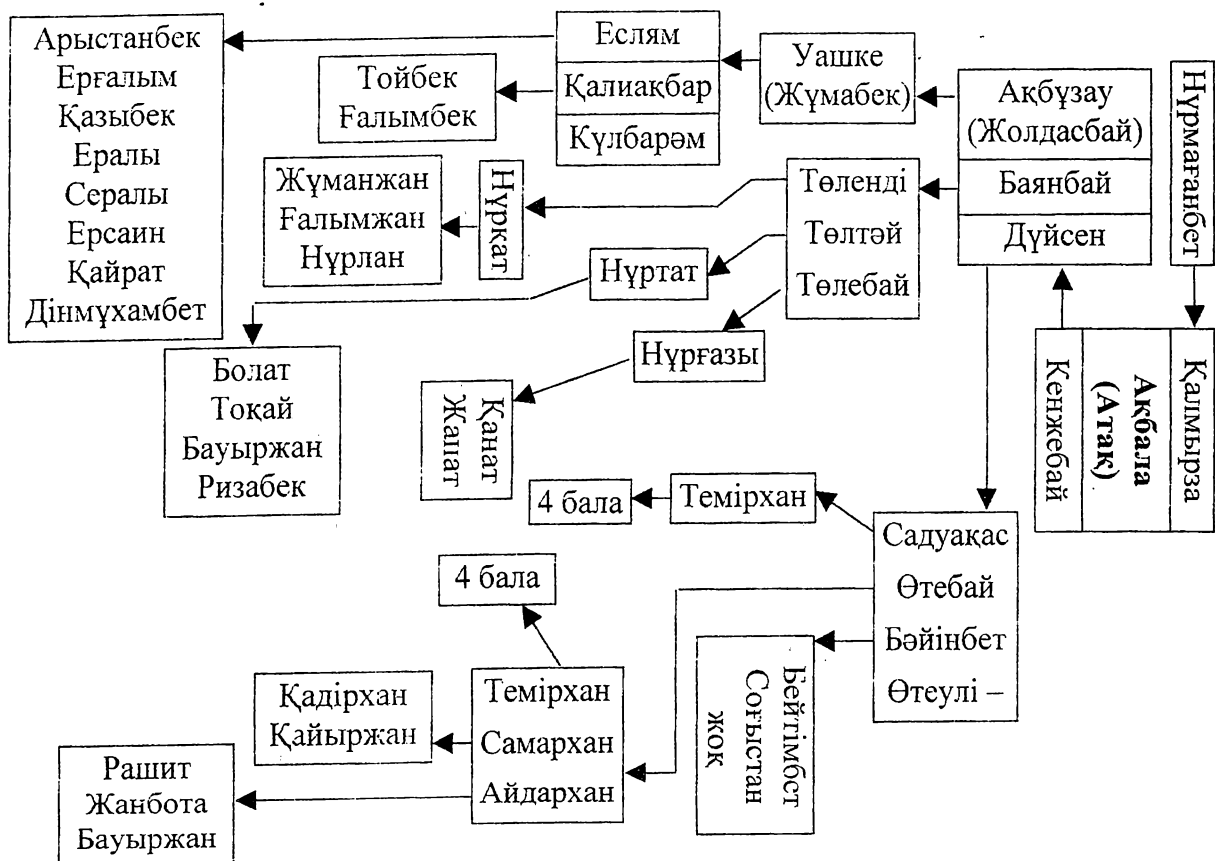

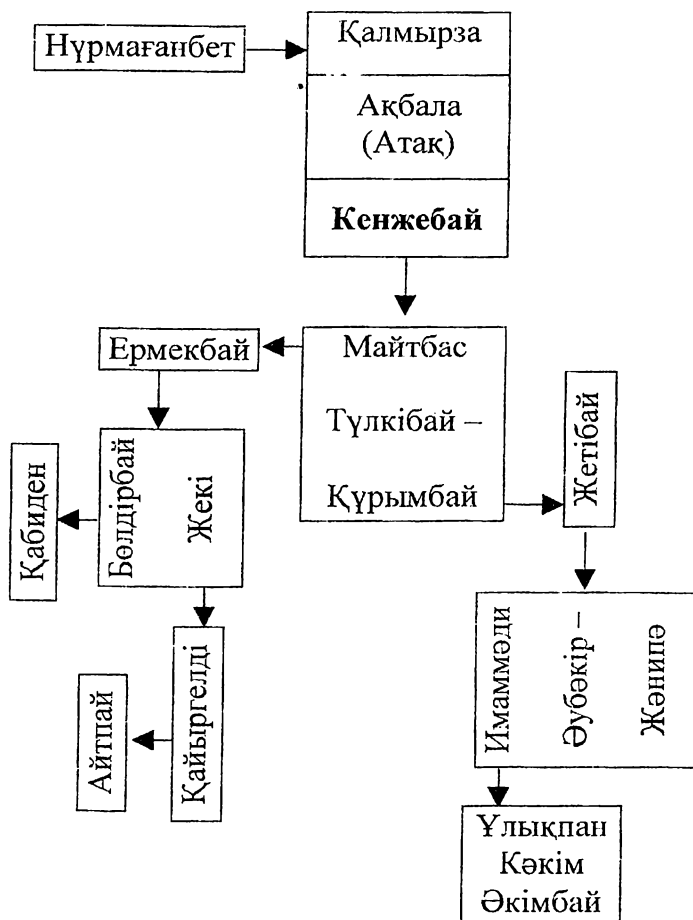

**ЖАҚСЫЛЫҚ ҚАРАУЫДЫҢ КӨРШІ
ҚОНЫСТАНҒАН ЕҮДІЕТІ ҰРПАҚТАРЫ**

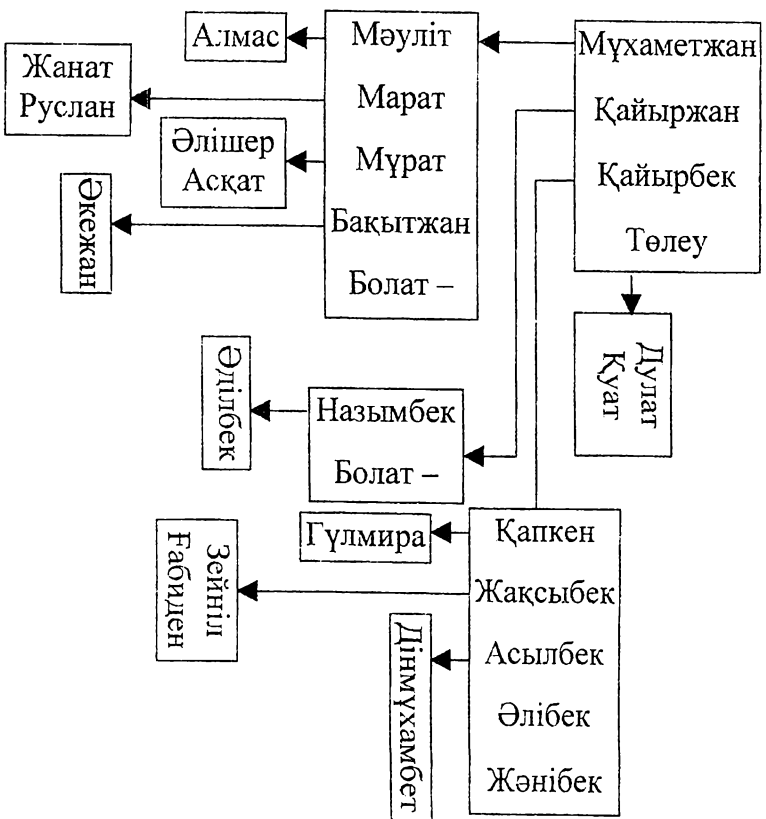

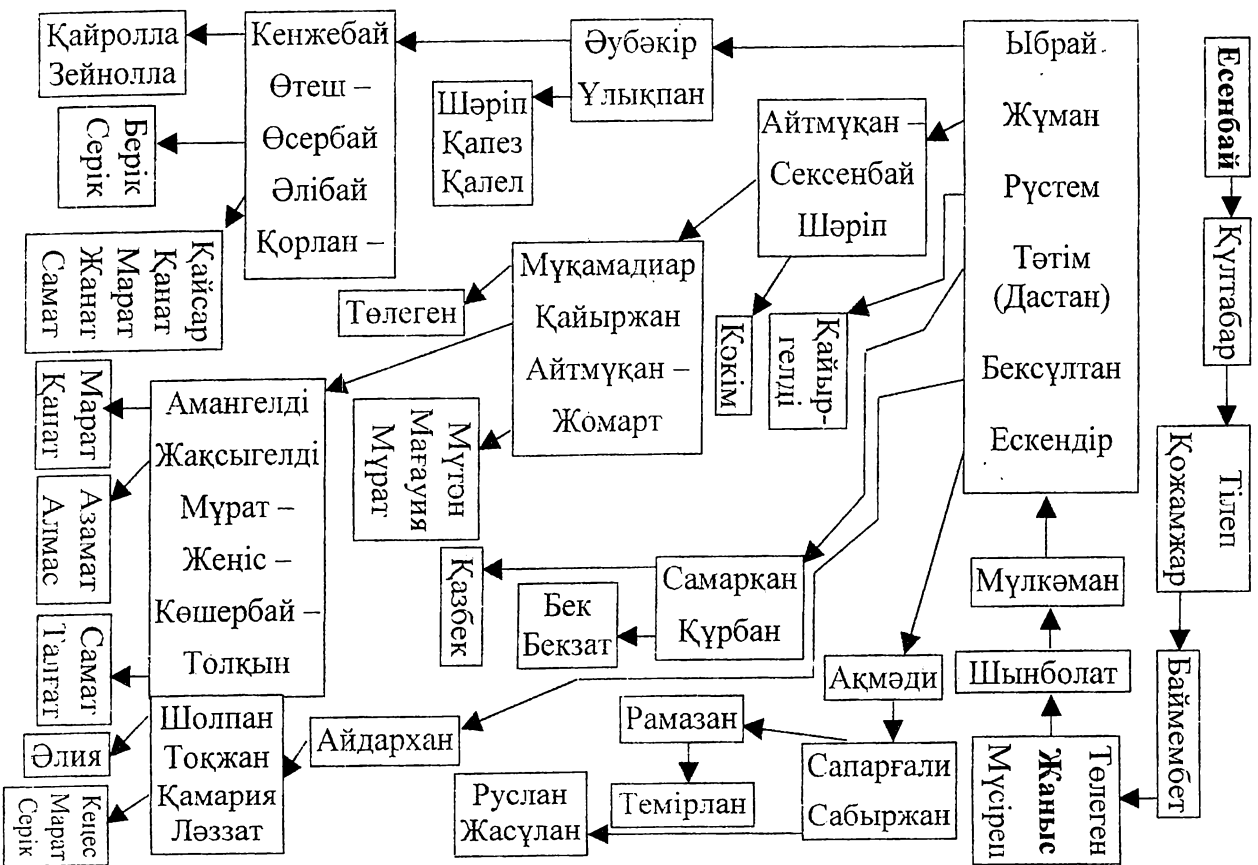

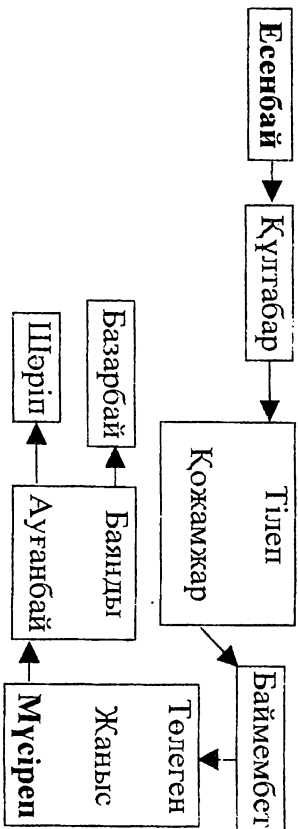

Ескерту:

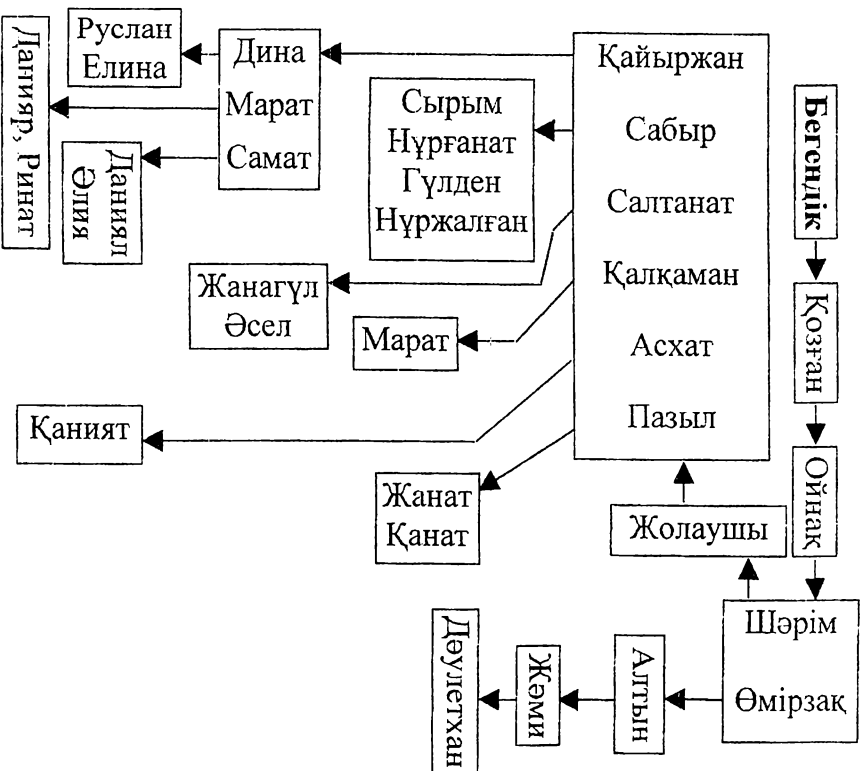
1. Тоқбай қайтқасын Көпейді Жолдаспайға қосады.
2. Қалмырза ұрпақтары маған нағашы жұрт болған соң аздап зерттеп едім, осыдан асалмадым.
3. Кенжетаев Болат, Қара Ысқақтың апасынан (Зылиқадан) туған.

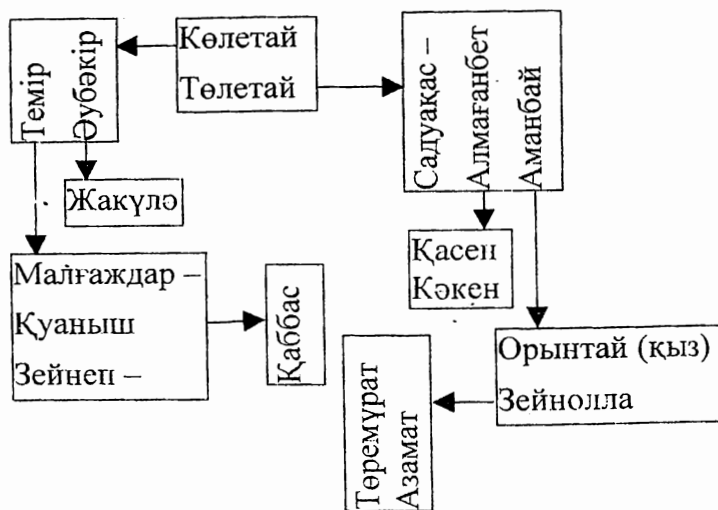

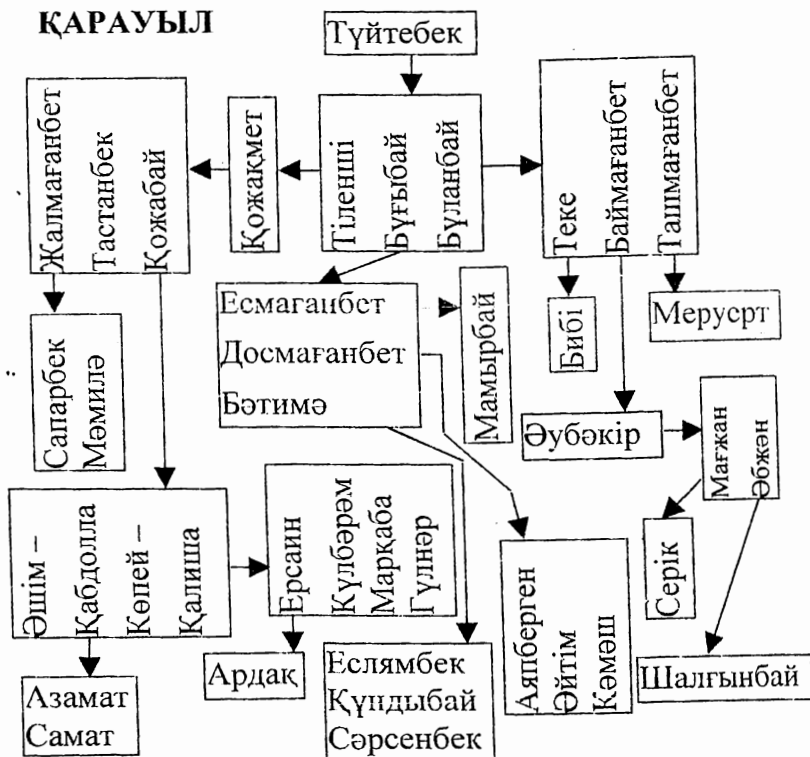

ҚОҒАМ

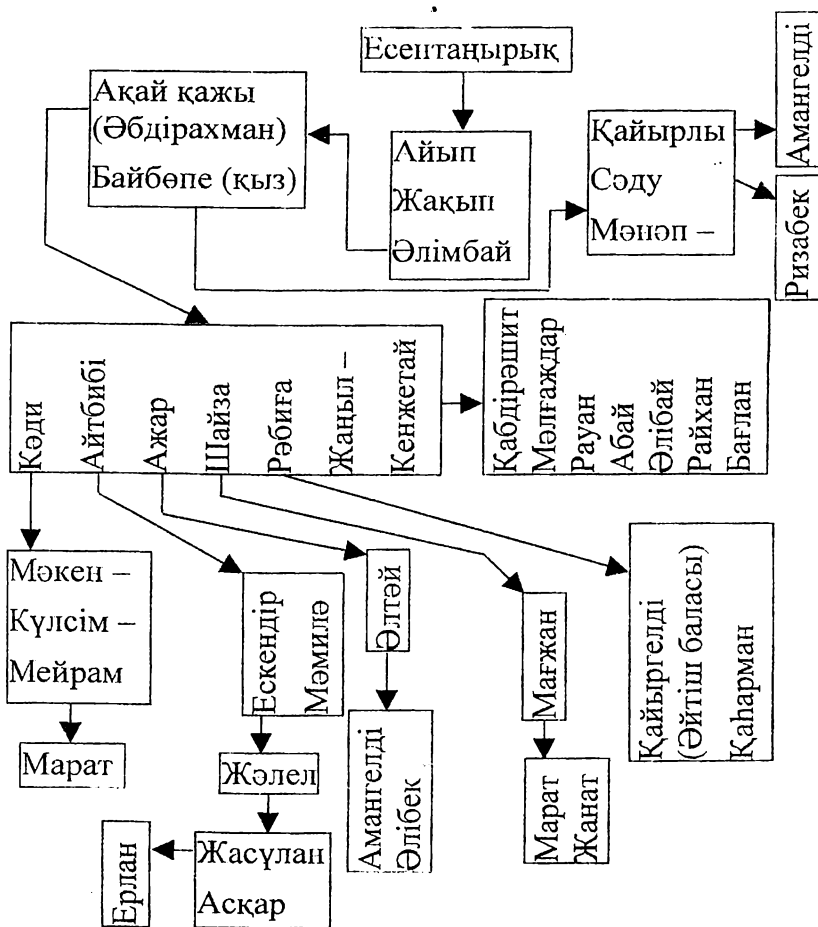

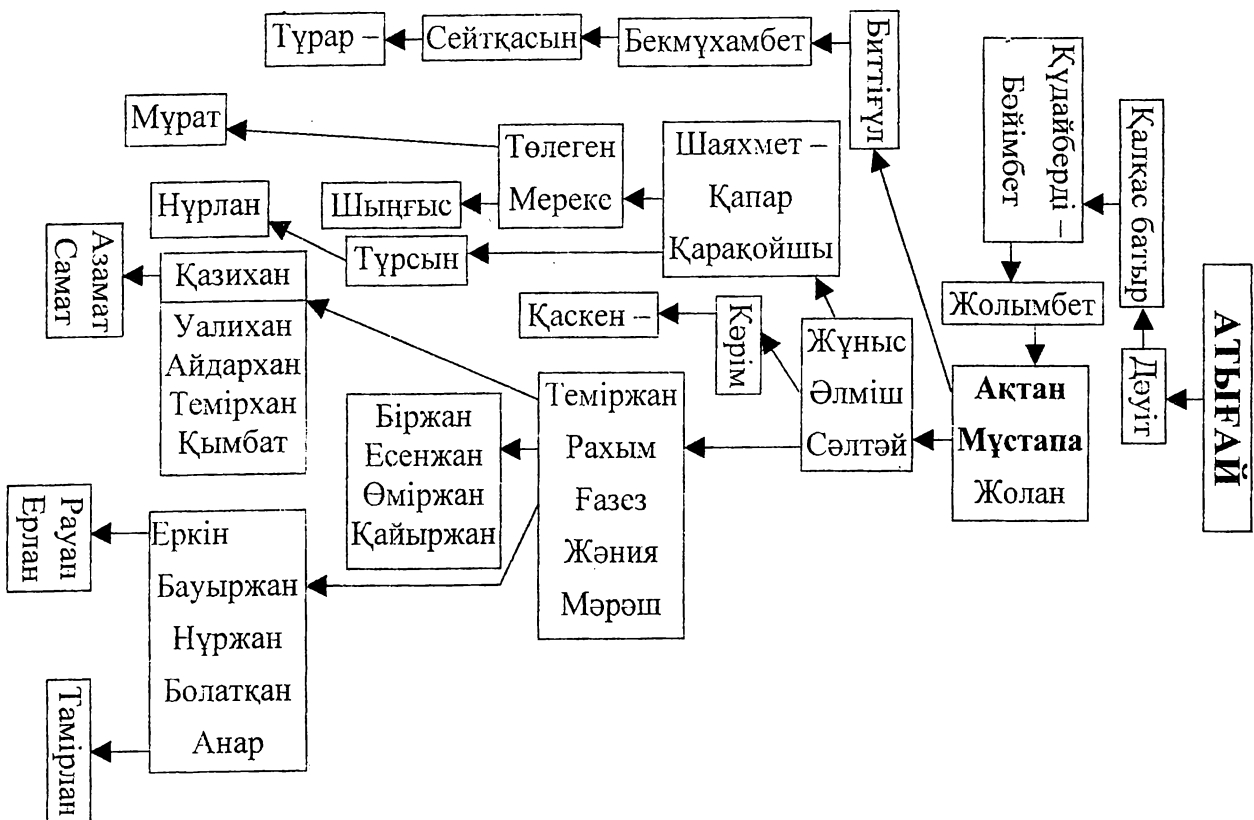
ҚАРАУЫЛ

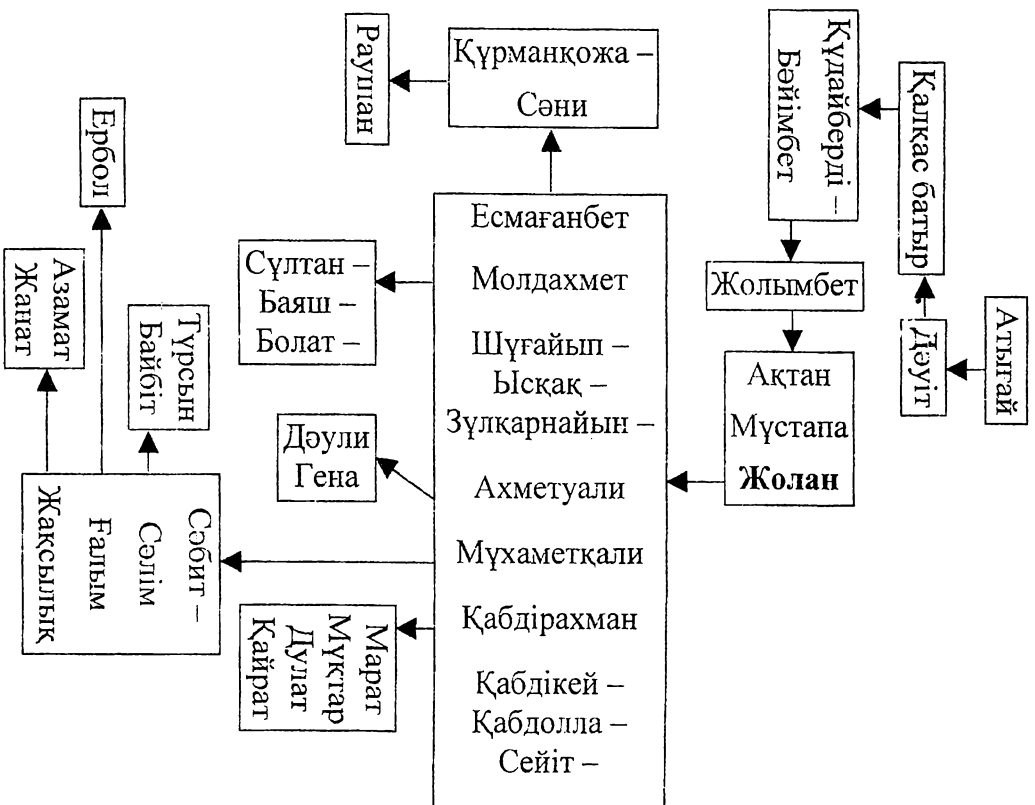

АТЫҒАЙ РУЫНЫҢ ЕСЕНТАҢЫРЫҚ АТАЛАРЫНЫҢ ШЕЖІРЕСІ:

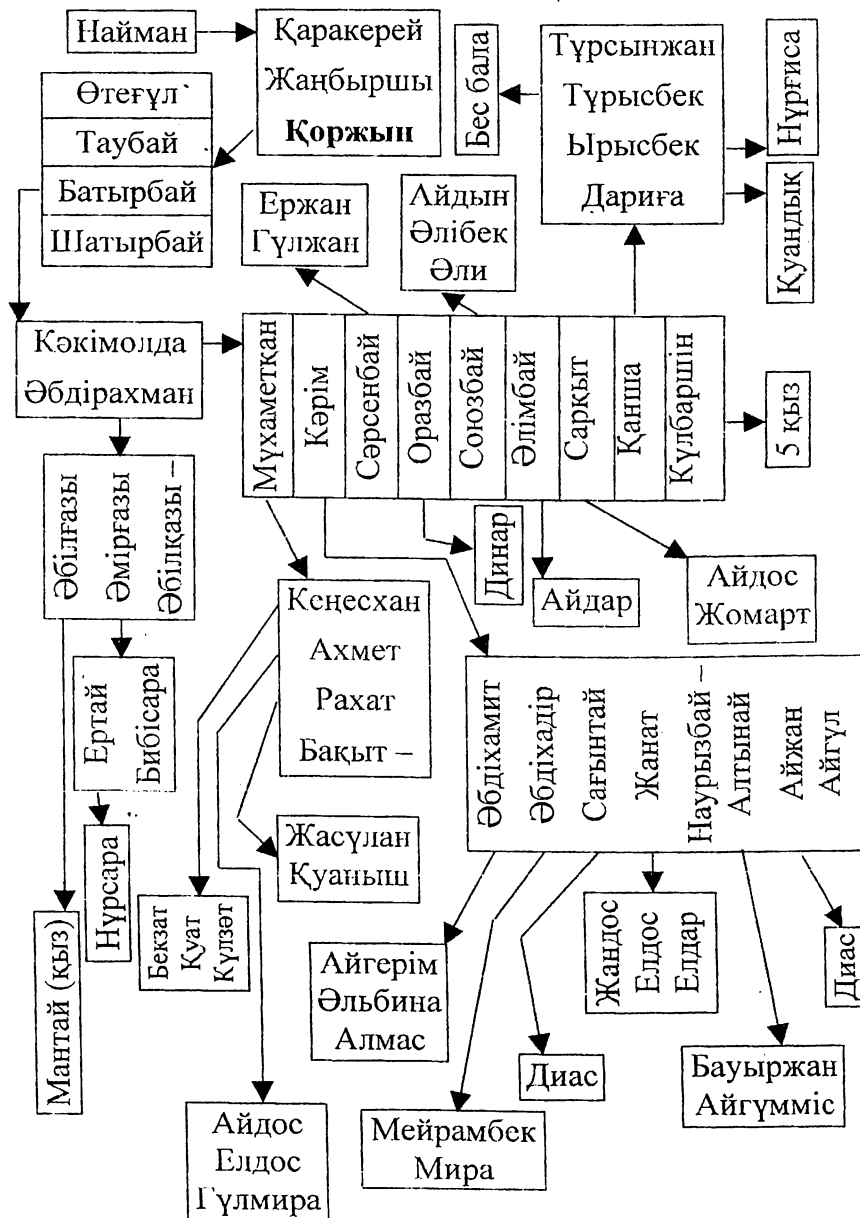

Түсініктеме: Әбдірахман, Балбөпе Әлімбайдан туғандар ағасында бала болмағансоң Әбдірахманды Айыпқа берген, Жақыпта да ұрпақ болмаған Балбөпені Жақыпқа берген.

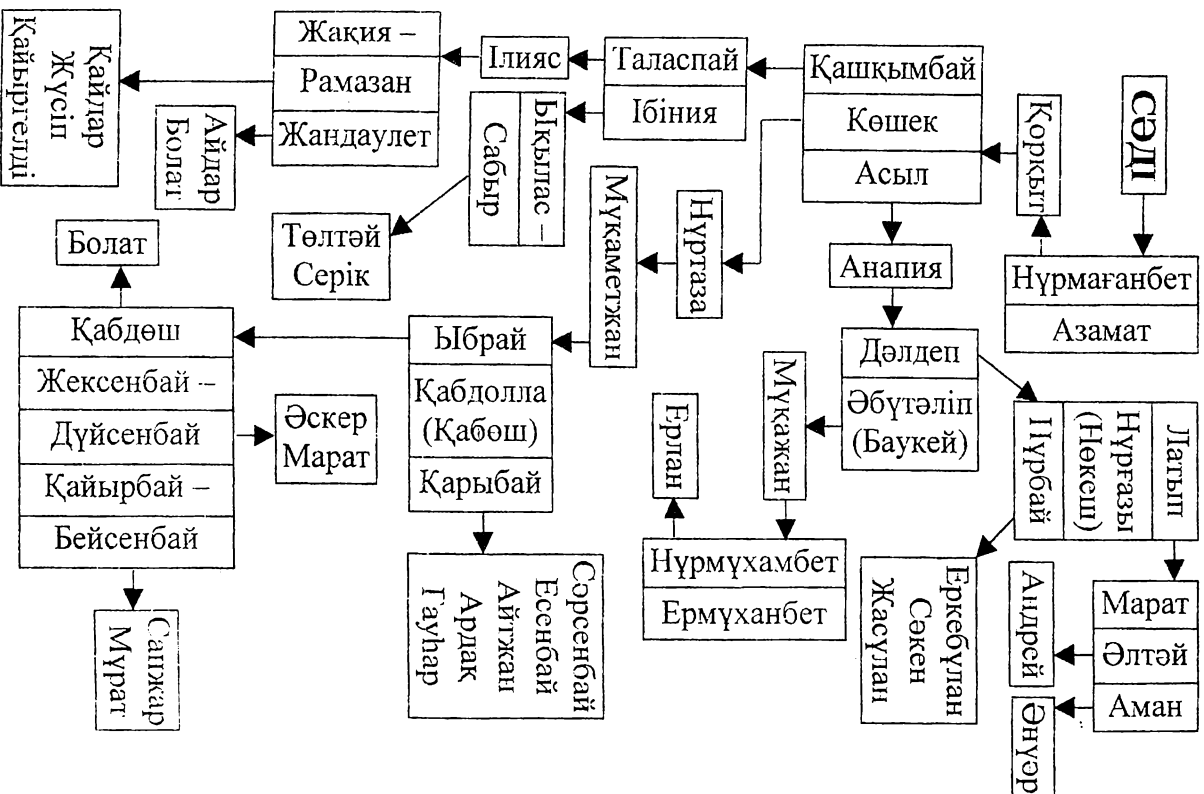

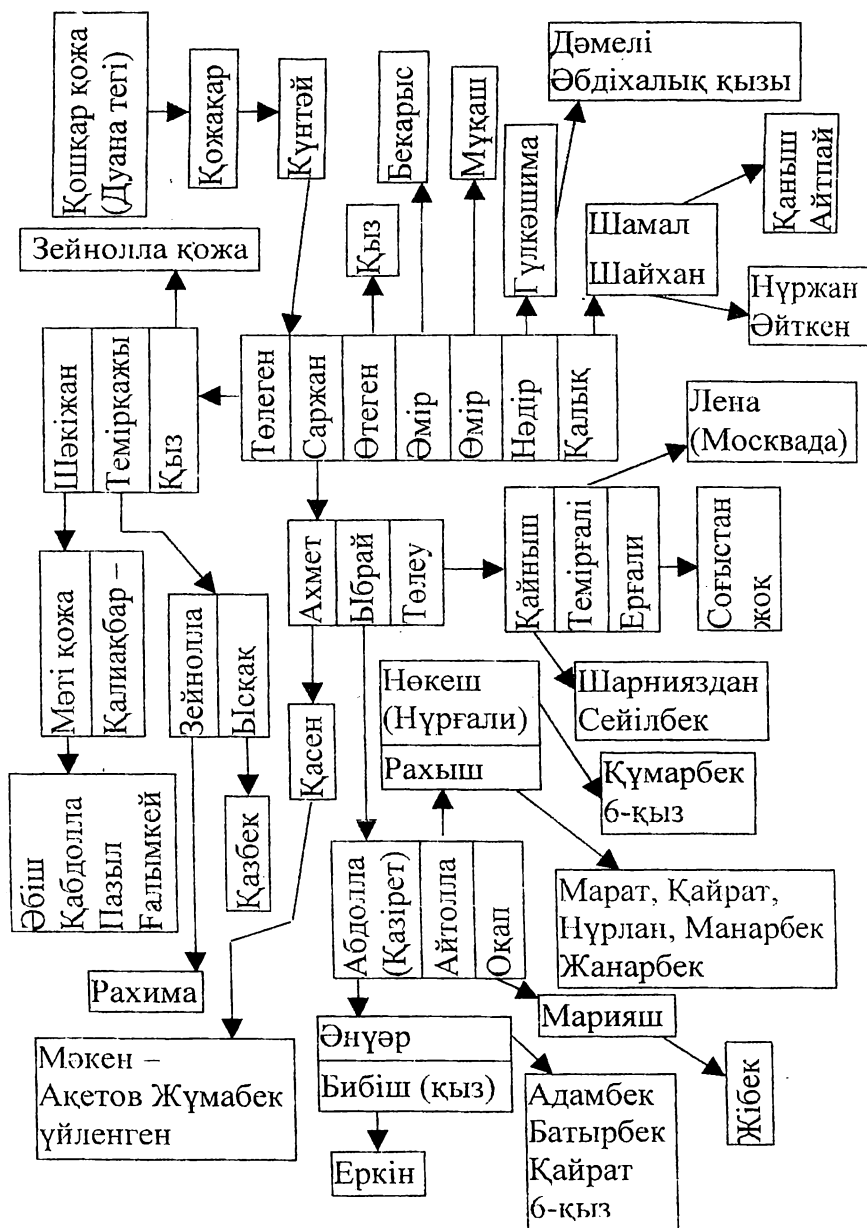
ОРТА ЖҮЗДІҢ НАЙМАН РУЫНАН ТАРАҒАН БІР АТАНЫҢ ШЕЖІРЕСІ

КОЖАДАН ТАРАЙТЫН СӘДІ АТАСЫНЫҢ ШЕЖІРЕСІ

ҚОШҚАР ҚОЖА ШЕЖІРЕСІ

ТҮЙІН

Құрметті оқырман, өздеріңізге мәлім қазақта жазу-сызу өнері кеш дамығандықтан қазақтың ұлт болып қалыптасқан алғашқы дәуірдегі шежірелері бізге ауызша жетті. Сондықтан бұл уақыттың шежіресінде бір ізділік сақталмай, көп түрлі (көп вариантты) болып келеді. Кітаптағы бұл дәуірдің шежіресін қазақтың атақты шежірешілері Мұқаметжан Тынышбаев, Шөкәрім Құдайбердиевтар шежіресінен алынды. Шамамен 18 ғасырдан басталған Уақ Шоға шежіресін көп жылдар бойы тіркестеп жинап, қағазға түсіріп жүрген едім. Кіріспеле жазылғандай Жамбыл, Шал ақын аудандарында тұрып жатқан Уақ Шоға шежірелерін Уәйіс Елеманұлы, профессор Қабидолла Досмағамбетұлы, Қосыл Абдрахманұлы, Уалихан Қуанышұлы, Социал Жұмабайұлы, Бектұрған Құрмашұлы шежірелерінен алынды. Кітапқа облыс жерінде тұрып жатқан барлық Уақ Шоғалардың шежірелерін жазуды мақсат етсек те, бұл мақсатымыз орындалды деп айта алмаймын. Өйткені, кейбіреулер өзінің шыққан тегін ұмытып, ұлы әкесінен арғысын білмей жатса, кейбіреулер шежіресін беруге ынта білдірмеді, басқа біреулерден сұрау арқылы жазуға мәжбүр болдық. Сондықтан кісілердің есімдерінде, таратыуында қателіктер кетуі мүмкін. Бұндай қателік кеткен жағдайда кешірім сұрауға дайынбыз.

Осы кітапты жазудағы мақсат кейінгі ұрпақ өзінің ата тегін біліп өссе екен деген тілектен туғанын тағы еске саламын. Кейінгі ұрпақ осы кітапты толықтырады, жалғастырады деп сенемін.

Кітаптың баспа шығынына демеушілік жасаған: **Пішенбаев Қайрат, Баймұратов Ермек, Утин Мекеш, Қалиев Серік, Асқаров Сайлау** сияқты азаматтарға шексіз ризашылығымды білдіріп, әрқашан аталарының аруақтары қолдап, отбасыларына амандық, жұмыстарына табыс тілеймін.

Кітапты баспаға дайындауға көмектескен «Асыл мұра» орталығына, Социал Жұмабайұлына рахметімді айтып, жұмыстарына табыс тілеймін.

ЗЕЙНОЛЛА ОЛЖАБАЕВ.

МАЗМҰНЫ

Тарихи танымы мол кітап	3
Алғы сөз	3-6
Уақ шежіресі	6-9
Шоғадан тараған ұрпақтардың қоныстануы	9
Қазақ шежіресі	10-11
Орта жүзге қарасты рулар	12-13
Қылды батыр	14
Шоға	15
Есқара баласы Қарабас атасы шежіресі	16
Баян батыр	17-23
Баян батырдың кейінгі ұрпақтарының көрнекті адамдары	23-27
Бұлан Мұсабай	28-29
Қысқаша өзім туралы	30-42
Елге сыйлы есімдер	42-46
Бақыт құшағында	46-49
Жездем жетпіске толғанда	50-51
Құрметті Зеке	52-53
Зекеңе	53-54
Ауылды ойлағанда	55
Олжабай	56
Басшығұлдың қыздары	57
Мұсабай балалары Төлеген мен Бөлеген	58-60
Жылқыбай	61-62
Маныбай	63-64
Таңыбай	65-66
Тасыбай	67
Шодыр (Құттымбет)	68-69
2.Күшенбай 3. Тоқай	70
Бөлдібай	71
Қарықбол	72-73
Күлтерек	74-78
Бөйтерек	79

Қасаболат	80-82
Қарабас (Алтыбай)	83
Қарабас (Абыл)	84-90
Ерік Асқаров	91-92
Елінің еркесі еді	93
Қош, асыл Азамат, ақ жүрек ақын!!!	94-95
Қарақоян мен Қойсана	95-98
Кіші Абыл	99-101
Ішақа	102-107
Бораншы	108-115
Масай ұрпақтары	115-117
Ідіріс қажы мен оның баласы Мәлік (Молгаждар) Айдарбековтар туралы	118-122
Қырғызолі ұрпақтары: Ес (Бақан), Айдар (Таз)	123-126
Шоғаның Қозымерек атасынан тараған ұрпақтары ...	127-131
Сары батыр және оның баласы Қыстаубай	132-133
Қарадан тараған ұрпақтар	134-137
Кенжеқара ұрпақтары	138-147
Қозымерек баласы Майлы ұрпақтары	148-152
Бидалы Уақ шежіресі	153-162
Қараман Құдайкүл баласы	163
Қайдауыл Құдайкүл баласы	164-187
Керей Дәулетімбет шежіресі	188-194
Мағжан Жұмабаев ауданы, Құралай аулында тұратын Күрсәрі керейдің Асан, Үсен аталарының шежіресі	195-213
Қарауыл руынан бір атапың шежіресі	214-224
Атығай руының Есентаңырық аталарының шежіресі	225-227
Орта жүздің найман руынан тараған бір атаның шежіресі	228
Қожадан тарайтын Сәді атасының шежіресі	229
Қошқар Қожа шежіресі	230
Түйін	231

ЗЕЙНОЛЛА ОЛЖАБАЕВ

***УАҚ ШОҒА
ШЕЖІРЕСІ***

Жауапты шығарушы: **С.Жұмабаев**
Басылымды дайындаған: **С.Жұмабаев**
Техникалық редактор: **В.В. Назаренко**
Компьютерде терген: **Н. Байтенова**

Теруге 06.12.2003 ж. жіберілді. Басуға 18.12.2003 ж. қол қойылды.
Пішімі 60x84 4/16, қағазы офсет. Қаріп түрі "Таймс".
"RISO" аппаратында басылған. Шартты баспа табағы 6,8.
Таралымы 500 дана.

Бағасы келісілген.

Солтүстік Қазақстан заң академиясының редакциялық
Баспа орталығында басылды.
Петропавл қаласы, Мир көшесі, 69 «а» үй.